KAVYAMALA 68

THE RÂVANÂRJUNIYA

OF

BHATTA BHIMA.

EDITED BY

MAHAMAHOPADYÂYA PANDIT SIVADATTA

Head Pandit and Superintendent, Sanskrit Department,
Oriental College, Lahore,

AND

KASHINATH PANDURANG PARAB

PRINTED AND PUBLISHED
BY

TUKÂRÂM JAVAJI,

PROPRIETOR OF JAVAJI DÂDAJI'S "NIRNAYA SAGARA" PRESS

BOMBAY

1900

Price 1¼ *Rupee*

काव्यमाला ६८.

काश्मीरिकश्रीभट्टभीमविरचितं

रावणार्जुनीयम् ।

जयपुरमहाराजाश्रितमहामहोपाध्यायपण्डितदुर्गाप्रसाददारक-
केदारनाथकृपाङ्गीकृतशोधनकर्मणा महामहोपाध्याय-
पण्डितशिवदत्तशर्मणा, मुम्बापुरवासिपरबोपाह्व-
पाण्डुरङ्गात्मजकाशीनाथशर्मणा च
संशोधितम् ।

तच्च
मुम्बय्यां निर्णयसागराख्ययन्त्रालये तदधिपतिना मुद्राक्षरैरङ्कयित्वा
प्राकाश्यं नीतम् ।

१९००

मूल्यं सपादो रूप्यकः ।

भूमिका ।

अस्य हि **रावणार्जुनीयस्य**, **अर्जुनरावणीयस्य** वा महाकाव्यस्य कर्ता **भट्ट-भौम**, **भट्टभीमो** वा कस्मिन्काले कस्मिन्देशे क भूमिमण्डलमलचकारेति सम्यक्तया निश्चेतु न शक्यते तथापि १०२८ मितात्खिस्तसवत्सरादारभ्य १०८० मितखिस्तसवत्सरपर्यन्त वर्तमानेऽ**नन्तराज**राज्यसमये कश्मीरेषु समुद्भतस्य **व्यासदासा**परनाम्न **क्षेमेन्द्रस्य** 'सुवृत्ततिलक'नाम्नि ग्रन्थे तृतीयविन्यासारम्भे—

> 'शास्त्र काव्य शास्त्रकाव्य काव्यशास्त्र च भेदत ।
> चतुष्प्रकार प्रसर सता सारस्वतो मत ॥ २ ॥
> शास्त्र काव्यविद प्राहु सर्वकाव्याङ्गलक्षणम ।
> काव्य विशिष्टशब्दार्थसाहित्यसदलकृति ॥ ३ ॥
> शास्त्रकाव्य चतुर्वर्गप्राय सर्वोपदेशकृत् ।
> **भट्टि भौमक**काव्यादि काव्यशास्त्र प्रचक्षते ॥ ४ ॥'

इत्यत्र **भौमकस्य** नाम्न उपलम्भात्तत प्राक्तनत्व प्रतीयते अस्य काव्यस्य कार्तवीर्यार्जुनरावणयुद्धवर्णनव्याजेन वैदिकसूत्राण्यपहाय सर्वेषामष्टाध्यायीस्थविधिसूत्राणामष्टाध्यायीपाठक्रमेणैवोदाहरणानि प्रदर्शितवत काव्यशास्त्रत्व[1] क्षेमेन्द्रवर्णित व्यक्तमेव तथा च 'अनुवादे चरणानाम्' (२।४।३) इति पाणिनिसूत्रोदाहरणकथनावसरे उदाहृतस्य 'उदगात्कठकालाप प्रत्यष्ठात्कठकोथुमम्' इति सप्तमसर्गायश्लोकार्धस्य महाभाष्य-काशिकयोरुपलम्भेन महाभाष्य-काशिकाभ्यामपि प्राचीनमिद काव्यमिति त्व सारदश वस्तुतस्तु 'अद्यतन्या च' इति वार्तिकोपन्यासार्थम् 'तिष्ठन्तु कठकालापा' इत्युदाहरणस्य 'स्थेणो' इति वार्तिकोपन्यासाथम् 'नन्दन्तु कठकालापा वर्धन्ता कठकौथुमा' इत्युदाहरणस्यापि तत्र दानेन महाभाष्यकृतो नेतत्काव्यस्थश्लोकानुवादकत्वम्, किंतु 'उदगात्कौमोदपैप्पलादम्' इति गद्यवत् 'उदगात्कठकालाप प्रत्यष्ठात्कठकौथुमम्' इत्यस्यापि पद्यगन्धिगद्यत्वमेव महाभाष्योक्तस्य 'उदगात्कठकालापम्,' 'प्रत्यष्ठात्कठकौथुमम्,' 'उदगात्कौमोदपैप्पलादम्' इत्युदाहरणत्रयस्य मध्ये उदाहरणद्वयस्य पद्यगन्धित्वात्काव्यकृता तदनुकरणमाश्रित्य समस्यापूर्तिरेव कृता भवेत् अस्य काव्यस्य काश्मीरिकग्रन्थेष्वेव नामोपलम्भात्कश्मीरेष्वपि पुस्तकवैपुल्यादर्शनात्काश्मीरिक एवाय कविर्भवेदिति सभाव्यते

---

१ युद्धकथावर्णनात्मकत्वेन काव्यत्वम्, क्रमेण सूत्रोदाहरणात्मकतया काशिकादिवच्छास्त्रत्वमपि

अस्य च पुस्तकमेकमेव कश्मीरेषु वर्तते तस्यैवाधारेण प्रतिकृतिभूत पुस्तक पुण्यपत्तनस्थपुस्तकालये वर्तते तदाधारेणास्माभिरवतारितम् अपर च पुस्तक भूतपूर्वलवपुरीयप्राच्यविश्वविद्यालयाध्यक्ष **एम् ए स्टैन्** महाशयाश्रितस्वगवासिपण्डितगोविन्दकोल कश्मीरादवतार्यास्मभ्य दत्तमासीत् पुस्तकद्वयमपि एकपुस्तकाधारकमेवासीत्, पर च पण्डितगोविन्दकोलदत्तपुस्तके बहुत्र शारदालिपिभ्रमनिवारकत्वमासीत् त्रुटिस्तु द्वयोरपि पुस्तकयो समानैव वर्तते एव शुद्धपुस्तकान्तरालाभेन यथादश त्रुटि स्थापिता एव यत्र वहुत्रार्थे छन्द सु च स्फुटता नास्ति, तत्र न जाने कियन्त्यक्षराणि त्रुटितानि, किं वा विषमच्छन्द एव स्थापितम् तत्र कतिपयेषु वृत्तेषु विषमच्छन्द उदाहरणतया प्रदर्शयिष्यते आदर्शपुस्तकयो पाणिनीयसूत्राणा प्रतीकस्य कुत्र कुत्र दर्शनेनास्माभि सर्वत्रैव सूत्राणि लिखितानि, तत्रादृष्टोदाहरणाना सूत्राणा कुत्रचिल्लिखनेन कुत्रचिदलेखनेन प्रतीयमानोऽस्माक प्रमादजदोष सहृदये क्षन्तव्य एव

गच्छत स्खलन वापि भवत्येव प्रमादज ।
हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधति सज्जना ॥

इति प्रार्थयत

पण्डितशिवदत्त-काशीनाथौ ।

रावणार्जुनीयापरनामधेयार्जुनरावणीयग्रन्थान्तर्गत-संदिग्धच्छन्दसां श्लोकानामुदाहरणतया छन्दोनिदर्शनपत्रम् ।

	चरण	छन्दोनाम	तद्भेदसामान्यसंख्या	तद्विशेषसंख्या		चरण	छन्दोनाम	तद्भेदसामान्यसंख्या	तद्विशेषसंख्या
पृ ५ श्लो ३५	१	पङ्क्ति	१०२४	९३१	पृ ४९ श्लो ७	१	त्रिष्टुप्	२०४८	८५६
	२	,,	,,	२३२		२	बृहती	५१२	१६५
	३	उष्णिक्	१२८	७५		३	पङ्क्ति	१०२४	२१६
	४	पङ्क्ति	१०२४	९३१		४	अनुष्टुप्	२५६	८३
पृ १६ श्लो ७०	१	बृहती	५१२	८३	पृ ४९ श्लो ८	१	बृहती	५१२	२९९
	२	,,	,,	१६५		२	,,	,,	१६५
	३	उष्णिक्	१२८	४२		३	पङ्क्ति	१०२४	६१९
	४	बृहती	५१२	१६५		४	बृहती	५१२	१६५
पृ १९ श्लो २६	१	,,	,,	२३२	पृ ४९ श्लो ९	१	पङ्क्ति	१०२४	४१९
	२	जगती	४०९६	१३२०		२	बृहती	५१२	१६५
	३	बृहती	५१२	२९९		३	,,	,,	३५
	४	अनुष्टुप्	२५६	८५		४	,,	,,	२१
पृ २१ श्लो ३९	१	जगती	४०९६	१७८४	पृ ५३ श्लो ३७	१	अनुष्टुप्	२५६	१७
	२	बृहती	५१२	१६५		२	बृहती	५१२	१६५
	३	पङ्क्ति	१०२४	६००		३	,,	,,	८२
	४	बृहती	५१२	१६५		४	पङ्क्ति	१०२४	३३०
पृ ३० श्लो ६१	१	,,	,,	१६३	पृ ५३ श्लो ४४	१	,,	,,	५८४
	२	,,	,,	१६५		२	,,	,,	६७७
	३	,,	,,	८८		३	,,	,,	४७२
	४	पङ्क्ति	१०२४	३२९		४	,,	,,	३२९
पृ ३३ श्लो २३	१	,,	,,	६००	पृ ५५ श्लो ६०	१	बृहती	५१२	८३
	२	बृहती	५१२	४२१		२	,,	,,	१६५
	३	पङ्क्ति	१०२४	८८		३	पङ्क्ति	१०२४	४३
	४	बृहती	५१२	१९७		४	बृहती	५१२	१६५
पृ ३३ श्लो २६	१	पङ्क्ति	१०२४	५८४	पृ ६० श्लो ३१	१	त्रिष्टुप्	२०४८	८५६
	२	,,	,,	८४८		२	बृहती	५१२	१६५
	३	बृहती	५१२	१९५		३	,,	,,	१३६
	४	,,	,,	१३३		४	त्रिष्टुप्	२०४८	६५८
पृ ४९ श्लो ५	१	,,	,,	४३	पृ ६४ श्लो ५	१	,,	,,	८९१
	२	,,	,,	१६५		२	बृहती	५१२	१६५
	३	अनुष्टुप्	२५६	२१		३	त्रिष्टुप्	२०४८	८५६
	४	बृहती	५१२	१६५		४	,,	,,	६५२

इमानि विषमच्छन्दोबद्धानि, एवमन्यान्यप्यूह्यानि ।

	चरण	छन्दोनाम	तद्भेदसामान्यसख्या	तद्विशेषसख्या		चरण	छन्दोनाम	तद्भेदसामान्यसख्या	तद्विशेषसख्या	
पृ ६५ श्लो १८	१	अनुष्टुप्	२५६	१३४	पृ ६८ श्लो ४४	१	बृहती	५१२	४३	अर्धसममेतद्वृत्तम्
	२	त्रिष्टुप्	२०४८	६५८		२	,,	,,	१६५	
	३	पङ्क्ति	१०२४	८३१		३	,,	,,	४३	
	४	बृहती	५१२	१६५		४	,,	,,	१६५	
पृ ६८ श्लो ४३	१	पङ्क्ति	१०२४	४१९	पृ ६९ श्लो ४९	१	,,	,,	४३	
	२	बृहती	५१२	१७३		२	,,	,,	१६५	
	३	पङ्क्ति	१०२४	७२		३	पङ्क्ति	१०२४	९३	
	४	त्रिष्टुप्	२०४८	६८८		४	,,	,,	८४४	

इमानि त्रीण्यपि विषमच्छन्दोनिबद्धान्येवेति ज्ञेयम् ।

काव्यमाला।

काश्मीरिकश्रीभट्टभीमविरचित

रावणार्जुनीयम्

अर्जुनरावणीय वा महाकाव्यम्।

[1] गाङ्कुटादिपादे (प्रथमाध्यायद्वितीयपादे) प्रथम सर्ग।

श्रीमानभूद्भूपतिरर्जुनाख्य कृती कृतज्ञ कृतवीर्यसूनु।
आलोक्य य सिंहमिवाजिभाज ननाश शत्रुर्गजनाशमाशु॥ १॥

गाङ्कुटादिभ्योऽञ्णिन्डित्॥ १॥[2]

यस्याध्यगीष्टाध्ययनेन तुल्य लोकोऽयमुच्चैश्चरित पुनानम्।
युद्धेषु पीनायतबाहुदर्शं शत्रुव्रज **सकुटितुं** प्रनष्ट॥ २॥

विज इट्॥ २॥ विभाषोर्णो॥ ३॥

वोढुं[3] स्मृतेरुद्विजितुः कुदृष्टेर्द्विष सदा यस्य निराकरिष्णो।
सितैर्गुणै **प्रोर्णुवितु**स्त्रिलोक्या नैवापर **प्रोर्णवितव्य**मासीत्॥ ३॥

सार्वधातुकमपित्॥ ४॥

प्रजानुराग **कुरुतः** स यस्य त्याग क्षमा च क्षतकल्मषस्य।
भुजाश्च **कुर्वन्ति** पुरा सहस्र पारेसमुद्र वसति रिपूणाम्॥ ४॥

असंयोगाल्लिट्कित्॥ ५॥

कुतूहल **चिच्छिदतु**र्जनाना नालोकित वा(चा)लपन च यस्य।
महाह्रदस्येव पयासि तृष्णा **निचिच्छिदु**श्चित्रमहो धनानि॥ ५॥

---

१ अष्टाध्याय्यन्तगतसकलसूत्राणा लौकिकप्रयोगसाधारणानामुदाहरणतया चिकीर्षितेऽस्मिन्महाकाव्ये 'गाङ्कुटादिभ्य' इत्यत आरभ्यैव सर्गारम्भ, प्रथमपादेऽप्रत्याख्यातसूत्राणा साक्षाल्लक्ष्यसस्कारकत्वाभावेनानावश्यकत्वात्‌ २ कुटादिश्च तुदाद्यन्तर्गण ३ 'बोढु' ख

मृडमृदगुधकुषक्लिशवदवसः क्त्वा ॥ ७ ॥

सलीलमाजावहितान्मृदित्वा सत्यामुदित्वा गिरमक्लिशित्वा ।
सतामुषित्वा हृदयेषु नित्य बभूव यो गुण्यतमो नृपाणाम् ॥ ६ ॥

रुदविदमुषग्रहिस्वपिप्रच्छः संश्च ॥ ८ ॥

यत्र पाति पुरि नाम्ति रुदित्वा या स्थिता रुरुदिषुर्जनता वा ।
यद्गुणाश्च बहुशोऽपि विदित्वा कौतुकाद्विविदिषा न जहाति ॥ ७ ॥
सकटेन जनतास्मृतमात्रो य प्रसह्य किल चौरजनस्य ।
जीवित मुमुषिनं[1] च मुषित्वा दृग्यतामुपययावुरुचाप ॥ ८ ॥
जिघृक्षुमेवाशु रिपु गृहीत्वा पिपृच्छिषुं मन्त्रिजनेन पृष्ट्वा ।
सुषुप्सुरप्यात्महितेषु जाग्रद्यो भीतिभाज कृपया मुमोच ॥ ९ ॥

इको झल् ॥ ९ ॥ हलन्ताच ॥ १० ॥

चिचीषनो यज्ञशतेषु वेदी[म्] तुष्टूषुरिन्द्रोऽपि बभूव यस्य ।
बिभित्सत शत्रुबल न शक्ति बुभुत्सुरासीत्समरेषु कश्चित् ॥ १० ॥

लिङ्सिचावात्मनेपदेषु ॥ ११ ॥ उश्च ॥ १२ ॥

भित्सीष्ट युद्धेषु भवानरातीनितीव योऽभित्त गुरूदिताशी ।
शक्रोऽपि ते वीर हित कृषीष्ट यस्याकृतेर्वीरसविप्रवाक्यम्[2] ॥ ११ ॥

वा गमः ॥ १३ ॥

लक्ष्म्या हरिवद्भवानजस्र मंगंसीष्ट नु मन्त्रितेरिताशी ।
पित्रापि समभ्यधायि यश्च त्व युद्धे विजयेन संगमीष्ठाः ॥ १२ ॥
त्रासनम्रशिरसाशु शत्रुणा यत्पुमान्समगतार्द्रमानस ।
त्यक्तशत्रुजनया जयश्रिया सयुगेषु समगंस्त चास्तभी ॥ १३ ॥

हनः सिच् ॥ १४ ॥ यमो गन्धने ॥ १५ ॥ विभाषोपयमने ॥ १६ ॥ स्थाघ्वोरिच ॥ १७ ॥

समाहतोर समपास्तमोह कृत्वा विरोध सह येन शत्रु ।
उदायत स्वाद्धितोपदेशात्प्रज्ञा सदोपायत निर्मला स ॥ १४ ॥

---

१ 'मुमुषिषा च' इत्येव पाठ प्रतीयते, 'मुष' धातो परस्य सनोऽप्युदाह्रियमाणत्वात्.
२ 'अकृत' इति सिच्युदाहरणम एव च 'अकृतोर्वी रसवित्तवाक्यम्(?)' इति पाठो भवेत्.

पृथ्वीमुपायस्त ससागरां यं सर्वं सदोपास्थित राजकं यत्।
तस्मै वनं सोदितं भक्तिभाजे महात्मना श्रीर्नतिमात्रभोज्या॥ १५॥

न क्त्वा सेट्॥ १८॥

वर्तित्वा नरपतयो वशे यदीये सेवित्वा[1] विनययुता यमेकसेव्यम्।
सञ्जाता जगति जनस्य तेऽपि सेव्याः संपर्कः सह गुणिना महत्त्वहेतुः॥ १६॥

निष्ठा शीङ्स्विदिमिदिक्ष्विदिधृषः॥ १९॥

प्रस्वेदितं शयितयेव विमूढमा(या)शु
प्रक्ष्वेदितं यमतिमभ्रमनष्टगत्या।
दृष्ट्वा प्रमो(मे)दितधिया गुरुकामभाजा
सक्षोभितं (संधर्षितं[2]) प्रमदयेव परध्वजिन्या॥ १७॥

मृषस्तितिक्षायाम्॥ २०॥

जनोपपीडं बहुशोऽपराधान्कृत्वापि शत्रौ प्रणतिं गतस्य।
महात्मना मर्षितमेव येन सतां हि क्रोधो[3] नतिमात्रसाध्यः॥ १८॥

उदुपधाद्भावादिकर्मणोरन्यतरस्याम्॥ २१॥

यो द्योतितं शत्रुबलेन सख्ये निनाय नाशं द्युतितेन सद्यः।
प्रद्योतितं तावदुडुप्रतानं प्रभाकरः प्रद्युतितो न यावत्॥ १९॥

पूङः क्त्वा च॥ २२॥

शिरः पवित्वा स्वकुलं च पूत्वा यस्य प्रणत्या नृपतेर्मनुष्या।
जाताः प्रणम्या जनताशतानां महत्सु भक्तिर्महते फलाय॥ २०॥
सद्वृत्तपूताः पवितान्ववायं द्रष्टुं तमायन्मुनयोऽपि मान्याः।
आकर्षमन्त्रैरिव सत्प्रयोगैराकृष्यते साधुगुणैर्न को वा॥ २१॥

नोपधात्थफान्ताद्वा॥ २३॥

ग्रन्थित्वा स्तुतिमुपगम्य यं ग्रथित्वा मालां वा कुसुममयीं नुनाव लोकः।
गुम्फित्वा रिपुवनिताजनस्य वेणीं यस्तस्थौ गुणकुसुमैर्दिशो गुफित्वा॥२२॥

---

१ 'सेधित्वा' इति पाठो भवेत्, कित्त्वनिषेधफलस्योदाह्रियमाणत्वात्. २ पुस्तकद्वयेऽपि 'सक्षोभितं' इति पाठसत्त्वेऽपि सूत्रोदाहरणतया 'संधर्षितं' इति पाठः कल्पितः. ३ 'कोपो' इति भवेत्.

वञ्चिलुञ्च्यृतश्च ॥ २४ ॥

वञ्चित्वा कीर्तिरम्बुधौ श्रीरवचित्वेव गृहेषु यस्य तस्थौ ।
लुञ्चित्वा यो यशांसि राज्ञामलुचित्वा चयनान्यभूत्कृतार्थः ॥ २३ ॥

अर्तित्वाजि भुजद्वितीयः पर्यन्तं द्विषता महानृतित्वा ।
कीर्त्या सितया बभौ परीतश्चन्द्रश्चन्द्रिकयेव यः समन्तात् ॥ २४ ॥

तृषिमृषिकृशेः काश्यपस्य ॥ २५ ॥

तर्षित्वा याचकवर्गमभ्युपेतं यो वर्षन्मेघ इवाकृतास्ततृष्णम् ।
यस्येन्द्रः सोमपिपासया **तृषित्वा** यज्ञेषु प्रत्यहमापतत्सदैव ॥ २५ ॥

मर्षित्वा सागसा प्रणत्या यश्चक्रे द्विषता परां विभूतिम् ।
युद्धाय पुरः समागतानाममृषित्वा विशिखैर्निनाय नाशम् ॥ २६ ॥

नेशुः सभुवः सबन्धुभृत्याः **कर्षि(र्शि)त्वा** भयचिन्तया द्विषन्तः ।
सुहृदः पुनरस्य भीमशक्तेरकृषि(शि)त्वा समुदः पुरेषु तस्थुः ॥ २७ ॥

रलो व्युपधाद्धलादेः संश्च ॥ २६ ॥

द्योतित्वा शत्रवोऽपरस्मिन्दृष्ट्वा यं युधि नेशुरद्युतित्वा ।
दिद्योतिषयात्मनः सुदीना **दिद्युतिषा** समवलोक्य यस्य कार्ये ॥ २८ ॥

(अष्टाविंशत्या कुलकम् ।)

अपृक्त एकाल्प्रत्ययः ॥ ४१ ॥

यस्या नभःस्पृग्वलयाब्धि(ब्द)माला विशुद्धिभाग्बिम्बमनुष्णरश्मेः ।
उपाययौ सा शरदूढसस्या तत्र क्षमां रक्षति भूमिनाथे ॥ २९ ॥

तत्पुरुषः समानाधिकरणः कर्मधारयः ॥ ४२ ॥

प्रकाशिताशेषमनोहराशं वितामसं व्योम निशाकरेण ।
घनापदापातविवर्जितेन क्षमाभृतेवोत्तमराज्यमापे ॥ ३० ॥

---

१ 'शतमागसा' इति पाठो भवेत्. २ 'यो युद्धाय' इति भवेत्. ३ अत्र 'ऊकालोऽज्झ्रस्वदीर्घप्लुतः (१।२।२७) इत्यादिसूत्रेषु चतुर्दशसु केषाञ्चित्संज्ञासूत्रत्वेन केषाञ्चित्केवलवैदिकत्वेन लौकिकविशेषलक्ष्यासाधकत्वमवगत्य नोदाहरणं प्रदर्शितम्. एवमग्रेऽपि

प्रथमानिर्दिष्टं समास उपसर्जनम् ॥ ४३ ॥ एकविभक्ति चापूर्वनिपाते ॥ ४४ ॥ कृत्तद्धितसमासाश्च ॥ ४६ ॥

प्रसत्तिभाजाब्जमनोज्ञदृष्ट्या तटोपरोध सरिता समेत ।
हंसव्रजः प्रीतिमवाप गुर्वी विलासिवृन्दासिकयेव कामी ॥ ३१ ॥
कष्टश्रिता वीतमदा मयूरा मही च **निष्कर्दम**राशिरासीत् ।
कर्ता मुदा सम्प्रति हसनाद पपौ च **पाद्मं** मधु **षट्पदाली** ॥ ३२ ॥

ह्रस्वो नपुंसके प्रातिपदिकस्य ॥ ४७ ॥ गोस्त्रियोरुपसर्जनस्य ॥ ४८ ॥

तोय नदीनाम**तिनु** व्यतीत बभूव नावा सुतर जनेन ।
भेजे व्रज **पुष्टगुमात्तशोभं** गोपी मथाकर्षणसान्द्रघोषम् ॥ ३३ ॥

लुक्तद्धितलुकि ॥ ४९ ॥

[1]प्रावृषिकन्यकोपवासा निर्वृत्ता[2] सम(मा)मलकादिवन्यभूषा ।
चन्द्रांशुव्रातविधूतान्धकारा प्रारब्धा सम्प्रति कौमुदीप्रचारा ॥ ३४ ॥

इद्गोण्याः ॥ ५० ॥

क्षेत्रभूमि· **पञ्चगोणि**रपि **शतगोणि**रासीन्महाफला ।
तत्र पाति पार्थिवे कृतवीर्यसूनौ कृतात्मनि ॥ ३५ ॥

लुपि युक्तवद्व्यक्तिवचने ॥ ५१ ॥ विशेषणानां चाजातेः ॥ ५२ ॥

अङ्गाः कलिङ्गाः कुरवोऽथ मत्स्या देशास्तथान्ये नवसस्यभूत्या ।
प्रहृष्टसंपुष्टसमग्रलोका नृपाज्ञया वा शरदा क्रियन्ते ॥ ३६ ॥

जात्याख्यायामेकस्मिन्बहुवचनमन्यतरस्याम् ॥ ५८ ॥

आनीयमानेऽन्तिकमेव वेगाच्छूत्कारमन्द्रध्वनिना शुकौघे ।
विमुच्य **शालीन्**भयलोलनेत्रा स्वत्राणमूढाजनि [3]शालिगोपी ॥ ३७ ॥
मा मा न पासिष्ट शुकावलिभ्य केदारपद्मालिकु(रु)तच्छलेन ।
फलोरुभारान्नमितोत्तमाङ्ग कृषीवलानर्थयति स्म **शालिः** ॥ ३८ ॥

---

१ 'प्रावृषिक–' इति पूर्वार्धे छन्दश्छिन्नम् अर्थोऽप्यस्फुट केवलम् 'आमलक' इति पद तु 'लुक्तद्धितलुकि' इति सूत्रोदाहरणतया भवेत् २ 'निर्वृत्ता' क ३ 'शाली' ख

अस्मदो द्वयोश्च ॥ ५९ ॥

ब्रवीम्यहं स्वागतमेव हंस ब्रूमो वयं त्व कुशली मयूर ।
कलारवैस्ताविति बर्हिहंसौ परस्परालापमिव व्यधत्ताम् ॥ ३९ ॥

फल्गुनीप्रोष्ठपदानां च नक्षत्रे ॥ ६० ॥ तिष्यपुनर्वस्वोर्नक्षत्रद्वन्द्वे बहुवचनस्य द्विवचनं नित्यम् ॥ ६३ ॥

नक्षत्रै सार्धमपेतमेघगेवैराकाशे शीतमयूखकान्तिकान्ते ।
अन्योन्यप्रेक्षणतोषमन्वभूवन्फल्गुन्यस्तिष्यपुनर्वसू च मन्ये ॥ ४० ॥

(अथैकशेष ।)

सरूपाणामेकशेष एकविभक्तौ ॥ ६४ ॥

प्रिय किमस्या शरदो विधेय व्याघूणिकाया विहगप्रलापै ।
अक्षा[श्च] वृक्षाश्च तथान्तिकस्था परस्परालापमितीव चक्रु ॥ ४१ ॥

वृद्धो यूना तल्लक्षणश्चेदेव विशेषः ॥ ६५ ॥ स्त्री पुंवच्च ॥ ६६ ॥

द्विजा शुभ प्राप्य वनान्तवास सश्रूयमाणश्रुतिमन्द्रघोषम् ।
विशुद्धपक्षा प्रसवैरुपेता गर्गाश्च वत्साश्च तदा विरेजु ॥ ४२ ॥

पुमान्स्त्रिया ॥ ६७ ॥

चकार कान्तारहित समेत्य या प्रीतिभाज शरदाशु हसम् ।
नाविप्रयुक्तावपि सा मयूरौ सर्वत्र हेतोर्न समा हि वृत्ति ॥ ४३ ॥

भ्रातृपुत्रौ स्वसृदुहितृभ्याम् ॥ ६८ ॥

हससहतिरपास्तमानसा सारसीयनिवह कलारव ।
दीर्घिकामजह(हि)ता पय प्रदा भ्रातराविव चिराय मातरम् ॥ ४४ ॥

कायोद्भवा सस्यविभूतिमेका वृक्षव्रज कोमलपत्रमन्यम् ।
उभाविमौ विश्वजनीनवृत्ती पुत्राविवासाद्य मही विरेजे ॥ ४५ ॥

नपुंसकमनपुंसकेनैकवच्चास्यान्यतरस्याम् ॥ ६९ ॥

नभोऽस्तमेघ विमल शशाङ्क एतद्विलोक्यात्मजिगीषयेव ।
नदी सपद्मा पुलिन सहसमेते परा तेप(पेत)तुरात्मशोभाम् ॥ ४६ ॥

पिता मात्रा ॥ ७० ॥

शरीरलाभैकनिमित्तभूतौ क्रमेण सवर्धनमादधानौ ।
विरेजतु सस्यतनूद्भवस्य क्षमापयोदौ पितराविव स्वौ ॥ ४७ ॥

श्वशुरः श्वश्वा ॥ ७१ ॥

विपङ्कमिन्दु शरद सहसा विजृम्भमाणौ शिखिनी समेतौ ।
अधोमुखी वीतमदा सलज्जा ह्रियेव दृष्ट्वा **श्वशुरौ** बभूव ॥ ४८ ॥

त्यदादीनि सर्वैर्नित्यम् ॥ ७२ ॥ ग्राम्यपशुसंघेष्वतरुणेषु स्त्री ॥ ७३ ॥

ये ते महोक्षा गुरुभारवाहा या ता(स्ता)श्च गावो बहुदुग्धदोहा ।
कृषीवला गोष्ठमहीनिषण्णास्तास्ताः समुद्दिश्य ददुर्विरोधान् ॥ ४९ ॥
अलङ्करिष्णुनिजसंपदा भुव निराकरिष्णुर्जलवाहसंहतिम् ।
प्रसादरोचिष्णुशशाङ्कमण्डला शरज्जजृम्भे विचरिष्णुसारसा ॥ ५० ॥

शशिविमलमुखा ता बाणबद्धावतंसा
शरदमिव मनोज्ञा कामिनी वा विदित्वा ।
व्यधित गमनबुद्धि द्रष्टुमिच्छन्दिगन्ता-
न्नृपतिरविकृताय प्रज्ञवेयच्छदाज्ञाम् ॥ ५१ ॥

इति महाकविश्रीभट्टभीमकृते रावणार्जुनीये महाकाव्ये गाङ्गादिपादे
प्रथम सर्ग ।

भूवादिपादे (प्रथमाध्यायतृतीयपादे) द्वितीय सर्ग ।

अथावरेणाब्दवदावृताम्बरो बहिर्गृहादुन्मदबर्हिणश्रुत ।
नृपस्य वन्दारुशतैरितस्तुते प्रयाणशंसी पटह समाहत ॥ १ ॥

अनुदात्तङित आत्मनेपदम् ॥ १२ ॥

गृहोरुभित्तिप्रतिशब्दमूर्च्छित शयालुनिद्रालुविबोधकारणम् ।
तमाशु यात्रामभिलाषुको जन स्वन निशम्यास्त न कश्चिदक्रिय ॥ २ ॥

भावकर्मणोः ॥ १३ ॥ कर्तरि कर्मव्यतिहारे ॥ १४ ॥

समङ्गलेनास्यत भूपते पुर सभूषणेनाक्रियतास्य मण्डनम् ।
विपर्ययेणाशु नियोगकारिणस्तदा जना **व्यत्यभवन्त** सभ्रमात् ॥ ३ ॥

न गतिर्हिंसार्थेभ्यः ॥ १५ ॥

पुंग रुषा ये व्यतिजग्मुरुद्धता प्रयाणकाले नृपवाक्यसान्त्विता ।
प्रकाशमेकैकगृहाणि मत्सरं व्यपोहितुं ते व्यतिजघ्नु(ग्मु)रादृता ॥ ४ ॥

इतरेतरान्योन्योपपदाच्च ॥ १६ ॥ परस्परोपपदाच्चेति वक्तव्यम् ॥ वा० ॥

गङ्गावामं नृपतिभटजनं सस्थाप्याश्वानजिरभुवि ततं ।
कान्तोपेतं सपदि च मदिरामन्योन्यस्य व्यतिपिबति पुरा ॥ ५ ॥
यथैव रत्नानि नृपस्य भूषणं तथैव तेषामपि भूषणं नृपः ।
परस्परस्य व्यतिचक्रुरायताममूनि लक्ष्मीं जननेत्रकौमुदीम् ॥ ६ ॥

नेर्विशः ॥ १७ ॥ परिव्यवेभ्यः क्रियः ॥ १८ ॥

मनः प्रविष्टोऽपि विभूषितः प्रभुर्मनासि लोकस्य पुनर्न्यविक्षत ।
स युद्धवीथ्या परिचिक्रिये शरैर्द्विषा यशासीन्दुविनिर्मलानि यः ॥७॥
स कल्पितं वाजिकरेणुकुञ्जरं न्यवेद्यतागत्य नृपाय सैनिकः ।
विचिक्रिये वैरिजनैर्वरूथिनी नरेन्द्रहस्ते स्वपराजयेन यत् ॥ ८ ॥

विपराभ्यां जेः ॥ १९ ॥

न धारयं शेष इवावनेर्नृप स्मरं विजिग्ये कृतदेहमण्डनः ।
अयोज्य(ध्य)मेकं गुरुविग्रहस्थितं वशी पराजेष्ट यथारिमण्डलम् ॥ ९ ॥

आङो दोऽनास्यविहरणे ॥ २० ॥

सरत्नपर्याणरसलीनभूषितं विवल्गनाभुग्नखुरक्षतक्षितिम् ।
स मान्त्वनास्फालनमुक्तचापलं तुरङ्गमं रोद्धुमुपाददे नृपः ॥ १० ॥

क्रीडोऽनुसंपरिभ्यश्च ॥ २१ ॥

ध्वनन्मृदङ्गं प्लुतिलम्बितासनं नृपेऽधिरूढे विधृतोष्णवारणे ।
क्षमोपपीडं चलचारुचामरो हरिः समक्रीडत वल्गुवल्गितैः ॥ ११ ॥
दृष्ट्वा क्रीडन्तं वल्गुवल्गा नृपाणामन्वक्रीडन्त क्रान्तपृथ्वीविभागा ।
चित्रं मन्येऽहं भावनीया यदश्वाः पर्यक्रीडन्त व्योम तेनावतीर्य ॥ १२ ॥

---

१ पूर्वार्धोत्तरार्धव्यत्यासेन पाठः सुगमः २ 'व्योमनीवाव' इति पाठो भवेत्

समवप्रविभ्यः स्थः ॥ २२ ॥ प्रकाशनस्थेयाख्ययोश्च ॥ २३ ॥ उदोऽनूर्ध्वकर्मणि ॥ २४ ॥ उपान्मन्त्रकरणे ॥ २५ ॥ अकर्मकाच्च ॥ २६ ॥

प्रतिष्ठमाने नृपतौ कुतूहलाद्गृहे न काचित्**समतिष्ठता**ङ्गना ।
नचा**वतस्थे** गुरुतोऽपि शङ्कया **व्यतिष्ठता**गत्य नरेन्द्रवर्त्मनि ॥ १३ ॥
नृपेक्षणव्याजकृतातिमण्डना पतिष्व**तिष्ठन्त** वराय कन्यका[१] ।
कुतूहलाक्षिप्तधियोऽपरा नृप दिदृक्षया देवमि**वोपतस्थिरे** ॥ १४ ॥
उपास्थितैकाभरणेषु गत्वरी यथासुख धाम्न्युद्**तिष्ठता**परा ।

उद्विभ्यां तपः ॥ २७ ॥

श्रिया **वितेपे** नृपधामनि प्रभुर्यथा वियत्यु**त्तपते** पुना रवि ॥ १५ ॥

आङो यमहनः ॥ २८ ॥

नितम्बभारस्खलितत्वरागति स्वचेत**सायच्छत** काचिदङ्गना ।
उर **समभ्याहत** पाणिनात्मनो मया न दृष्ट पतिरित्थमाकुला ॥ १६ ॥

समो गम्यृच्छिप्रच्छिस्वरत्यर्तिश्रुविदिभ्यः ॥ २९ ॥

नितम्बभाराकुलितापि कौतुकाद्धियासयान्या **समगच्छता**ङ्गना ।
स्तनोरुभारश्रमसङ्ग[१]गामिनी प्रयास्यती **संविविदे** न कामिनी ॥ १७ ॥
न **संपपृ(प्र)[२]च्छे** गमनाय सत्वरा विलासिनी **संददृशे** न चापरा ।
नराधिपालोकनसक्तमानसा सकौतुका **संशृणुते** स नाध्वनि ॥ १८ ॥

आङि नुप्रच्छ्योः ॥ वा० ॥

•पुनर्नुवाना(?)[३]मिव दक्षिणा शिवामचिन्तयित्वा जननीमभूषिता ।
नृपेक्षणाक्षिप्तमना विलासिनी यियासु**रापृच्छत** नापि वल्लभम् ॥ १९ ॥

निसमुपविभ्यो ह्वः ॥ ३० ॥ स्पर्धायामाङः ॥ ३१ ॥

---

१ 'मन्द' इति भवेत् २ 'सपपृच्छे' इत्यत्र पकारोत्तराकारस्य गुरुत्ववारणाय शास्त्राप्राप्तमपि सम्प्रसारण 'पृ' इत्यत्र कृतम् इति पुस्तकद्वयेऽप्युपलब्धम् तथापि प्रशब्दे परत 'गृहीतप्रत्युद्गमनीयवस्त्रा' इत्यादौ लघुताया स्वीकारेण शास्त्रसिद्ध सम्प्रसारणरहित-मेव रूप कविना प्रयुक्तमिति प्रतीयते ३ 'पुरानुवानामिव' इति भवेत्

([1])निरीक्ष्य नेत्रोत्सवमद्य पार्थिव चिराय गोयोनिगतोऽपि शोच्यताम् ।
त्वयायमात्मेति सहासमङ्गना तदा सखी संह्वयते स्म यास्यती ॥ २० ॥
नरेन्द्रमार्गं त्वरया समागतौ परस्परोत्सारणबद्धमत्सरौ ।
पुमान्पुमांस समराय निर्गतः समाह्वतापास्य नरेन्द्रदर्शनम् ॥ २१ ॥

गन्धनावक्षेपणसेवनसाहसिक्यप्रतियत्नप्रकथनोपयोगेषु कृञः ॥ ३२ ॥ अधेः प्रसहने ॥ ३३ ॥ वेः शब्दकर्मणः ॥ ३४ ॥ अकर्मकाच्च ॥ ३५ ॥

सभाप्र[1]भाहर्म्यगवाक्षसश्रया कुतूहलोत्तानविलोचनोत्पला ।
क्षितीशसदर्शनजातपाटवा प्रकुर्वते स्म प्रमदा कथामिति ॥ २२ ॥
स एष राजा गुणिना पुर सर समागतान्नोत्कुरुतेऽत्र यो जनान् ।
न तस्करोऽपाकुरुतेऽस्य देर्ऽिन स्थितान्पथि श्येन इव प्रवर्तकान् ॥ २३ ॥
यमेकमध्य([2]) क्षितिपा प्रकुर्वते वरस्त्रियोऽन्तश्च भयान्न मानवम् ।
जनो गुणाना गुणिनि क्षमाप्तौ न सोऽस्ति नोपस्कुरुतेऽत्र य सदा ॥ २४ ॥
न यस्य तेजास्यधिकुर्वते द्विष प्रभाकरस्येव शुचौ शरीरिण ।
अवाप्तवित्ताहितरक्षणक्रिया विकुर्वतेऽमुष्य च(न) भूपते प्रजा ॥ २५ ॥
प्रकाशनामा नमिताखिलाहित स एष राजा गुणरञ्जितप्रज ।
इ[2]तो विनादान्ककुभो विकुर्वते मृदङ्गमन्द्रप्रतिनादपूरिता ॥ २६ ॥

उपसर्गादस्यत्यूह्योर्वा ॥ वा० ॥

नि[3]रस्यते योऽत्र दृशौ नृपे जनो निरस्यति प्रागखिल स तामसम् ।
अमु स्मरश्चारुतया समूहते समूहतीन्दु न तथोत्सव दृशाम् ॥ २७ ॥

संमाननोत्संजनाचार्यकरणज्ञानभृतिविगणनव्ययेषु नियः ॥ ३६ ॥ कर्तृस्थे चाशरीरे कर्मणि ॥ ३७ ॥

अय महात्मा नयते नतानरीन्सुतानिवोपानयते परार्भकान् ।
अमुष्य बुद्धिर्नयते नयानयौ व्यनेष्ट नाय वसु दत्तमर्थिने ॥ २८ ॥

---

१ 'प्रपा' इति भवेत्. २ 'इतीव नादा' इति भवेत्. ३ अय श्लोक 'निरीक्ष्य नेत्रोत्सव' (२।२०) इति श्लोकात्प्राग्व्याख्यातु योग्य

आचार्यता तस्य पर कृतार्था योऽमु परोपानयतावनीशम् ।
य॰ शत्रुलोकेऽपि नति प्रयाते क्रोध मुदैवाशु वशी व्यनेष्ट ॥ २९ ॥

वृत्तिसर्गतायनेषु क्रमः ॥ ३८ ॥ उपपराभ्याम् ॥ ३९ ॥ आङ उद्गमने ॥ ४० ॥ वेः पादविहरणे ॥ ४१ ॥ प्रोपाभ्यां समर्थाभ्याम् ॥ ४२ ॥ अनुपसर्गाद्वा ॥ ४३ ॥

द्विषि क्रमन्तेऽस्य न तत्र(१) मार्गणा हिताय योऽसै क्रमते समागत ।
न वाच्यमत्र क्रमते च भूपतावमु स चोपक्रमते मुदा जन ॥ ३० ॥
रविर्यथैवाक्रमने तमोपहस्तथायमाक्रामति वैरिमण्डलम् ।
परो यथा विक्रमतेऽस्य लीलया तथायम(द)श्व समरेऽपि वृत्तय (१) ॥ ३१ ॥
यथा निज प्रक्रमते विभूतये तथैव यो(चो)पक्रमने परेऽप्ययम् ।
यथास्य कीर्ति क्रमते पयोनिधीस्तथास्य ह्री क्रामति नोपकण्ठत ॥ ३२ ॥

अपह्नवे ज्ञः ॥ ४४ ॥ अकर्मकाच्च ॥ ४५ ॥ संप्रतिभ्यामनाध्याने ॥ ४६ ॥

यथाविभाग वपुषि क्षमापतेर्विभूषणायोपहितानि सर्वत ।
स्वतेजसाक्रम्य नरैरुपेयुषी स्फुरन्ति रत्नान्यपजानते द्युतिम् ॥ ३३ ॥
केचिन्नरेन्द्र परित समेता प्रीत्या जनौघा प्रतिजानतेऽमी ।
अन्ये तु कान्त प्रतिजानतेऽमु साक्षात्क्षमामागतमिन्दुमेव ॥ ३४ ॥
गता पुर के जवनैस्तुरङ्गै पश्चात्स्थिता के गजताधिरूढा ।
इति ब्रुवाणा परित क्षितीश संजानते भृत्यजना नियुक्ता ॥ ३५ ॥

भासनोपसंभाषाज्ञानयत्नविमत्युपमन्त्रणेषु वदः ॥ ४७ ॥ व्यक्तवाचां समुच्चारणे ॥ ४८ ॥ अनोरकर्मकात् ॥ ४९ ॥ विभाषा विप्रलापे ॥ ५० ॥

रविरिव वदते तु पार्थिवोऽसावुपवदते च समागतान्दिदृक्षून् ।
मतिरपवदतेऽस्य शास्त्रमार्गे तदपि पर वदते श्रुतार्थमेष ॥ ३६ ॥
जगति विवदते न पात्यमुष्मिन्नुपवदते न कुलाङ्गना च कश्चित् ।
समितिषु वदते गुणाज्ञनोऽसावनुवदते प्रमदाजनोऽप्यमुष्य ॥ ३७ ॥

अवाद्ग्रः ॥ ५१ ॥ समः प्रतिज्ञाने ॥ ५२ ॥

---

१ 'निजे' इति सप्तम्यन्तपाठो भवेत्

मितमि(म)वगिरते यशोऽस्य बाहुर्भुजबलबाधितशात्रवोपलब्धम्।
अमुमवनिभुज विमुच्य पुसा कृतमिह संगिरते न कश्चिदन्य ॥ ३८ ॥

उदश्चरः सकर्मकात्॥५३॥ समस्तृतीयायुक्तात्॥५४॥

भुवि नोच्चरतेऽस्य को गुणौघ योऽय संचरते तुरङ्गमेण।

दाणश्च सा चेच्चतुर्थ्यर्थे ॥ ५५ ॥

तस्मिन्परिपानि कामिलोको ऽास्या नैव हि संप्रयच्छतेऽर्थान् ॥ ३९ ॥

उपाद्यमः स्वकरणे ॥ ५६ ॥

स एष वश्यो नृपनीतिवर्तिना वपु श्रिया य परिभूतमन्मथ।
न चक्षुरेक पतित कुतूहलाज्जनस्य चेतोऽप्य(प्यु)पयच्छते प्रभु ॥ ४० ॥

ज्ञाश्रुस्मृदृशां सनः ॥ ५७ ॥

जिज्ञाससेऽमु यदि तत्त्वतस्त लक्ष्मीप्रिय विद्धि ततो मुरारिम्।
शुश्रूषसे यत्पुनरस्य वृत्त श्रोत्र कृतार्थं कुरुषेऽधुना तु ॥ ४१ ॥
दिदृक्षमाणः कुरुते जनोऽमु पुर स्थित सर्वजनैकदृश्यम्।
तत्कोऽपि नित्य निजबन्धुताया सुस्मूर्षते नापि वियोगदु खम् ॥ ४२ ॥

नानोर्ज्ञः ॥ ५८ ॥

लक्ष्मीसमालिङ्गितपीनवक्षा सलीलमालम्बितभूरिभार।
क्षतारिचक्रश्चरित विधातु राजानुजिज्ञासति चक्रपाणे ॥ ४३ ॥

प्रत्याङ्भ्यां श्रुवः ॥ ५९ ॥

अभिमानमपास्य गौरवेण स्वयमेवैष नृपो विवेकदृश्वा।
करणीयविधि निवेद्य शश्वत्प्रतिशुश्रूषति मित्रबान्धवेभ्य ॥ ४४ ॥

शदेः[1] शितः ॥ ६० ॥ म्रियतेर्लुङ्लिङोश्च ॥ ६१ ॥

सुमनोरमविग्रह नरेन्द्र दुरवाप मनसापि चिन्तयन्तीम्[2]।
अमृत म्रियते विशीर्णवार्ता[3] रिपुसेना विरहातुरेव नारी ॥ ४५ ॥
स्मृत्वापि रिपुर्म्रियेत मन्ये युद्धे बाहुसहस्रभाजमेकम्।
दृष्ट्वा किमु भीतिसन्नचित्ता करणीयो हि महान्सुहृन्न शत्रु ॥ ४६ ॥

---

१ अस्योदाहरणपद्य नोपलभ्यते २ मकारोऽधिक प्रक्षिप्त ३ 'विशीयमाना' इति भवेत् 'शदे. शित' इत्यस्योदाहरणसभवात्

पूर्ववत्सनः ॥ ६२ ॥

नामिसिषत कानने पुरे वा जनतैतद्भुजरक्षिता सुखेन ।
शरदिन्दुमयूखजालकान्ता भुवनेषु **न्यविवीक्ष**(विक्ष)तास्य कीर्तिः ॥ ४७ ॥

आम्प्रत्ययवत्कृञोऽनुप्रयोगस्य ॥ ६३ ॥

ईक्षांचक्रे कश्चिदासाद्य मार्गानीहाचक्रे चाहतो देवलोक ।
शक्रे यदुद्गच्छति द्रष्टुमाशास्तद्वल्लोक सविधत्तेऽत्र भूपे ॥ ४८ ॥

प्रोपाभ्यां युजेरयज्ञपात्रेषु ॥ ६४ ॥

पात्यत्र भूपे जनवञ्चनाय च्छद्म **प्रयुङ्क्ते** यदि नाम कश्चित् ।
सदैष दोषाहितचित्तमोहो विष विनाशाय **ननूपयुङ्क्ते** ॥ ४७ ॥

समः क्ष्णुवः ॥ ६५ ॥ भुजोऽनवने ॥ ६६ ॥

अमु नृप **संक्ष्णुवते** मदेन ये मतङ्गजा सिहम्विवात्मतेजसा ।
प्रसह्य ते खण्डितसपदुत्सवा वनानि सप्राप्य फलानि **भुञ्जते** ॥ ५० ॥

णेरणौ यत्कर्म णौ चेत्स कर्तानाध्याने ॥ ६७ ॥

आरोहयन्तेऽस्य गजान्नरेन्द्रा[२] शिक्षागुणेनानमितोत्तमाङ्गा ।
पश्यन्ति येऽमु विनयेन भृत्यास्तै श्रीयुतैर्**दर्शयते** च राजा ॥ ५१ ॥

भीस्म्योर्हेतुभये ॥ ६८ ॥

पुरोऽस्य यो **भीषयते** समाश्रित प्रसादवानित्यभिमानमोहित ।
तमेष **विस्मापयते** यथा जन पुनर्यथान्यो विकरोति नेदृशम् ॥ ५२ ॥

गृधिवञ्च्योः प्रलम्भने ॥ ६९ ॥

कृतार्थनादे(ने)ष न कालयापनै समाश्रितान्**वञ्चयते** सता मत ।
न नर्मगोष्ठ्या च रहस्युपागत सुहृज्जन **गर्धयते** सुहृत्प्रिय ॥ ५३ ॥

लियः संमाननशालीनीकरणयोश्च ॥ ७० ॥

आलापयते नृपान्समेतान्धनदानेन समानतोत्तमाङ्गान् ।
अपलापयते विपश्चितश्च प्रतिभाष्य प्रसभ प्रजल्पितेन ॥ ५४ ॥

मिथ्योपपदात्कृञोऽभ्यासे ॥ ७१ ॥

तेन पीन(?)सङ्गमेषु(?)वाच मिथ्या **कारयते**ऽस्य य पुरस्तात् ।

---

१ ‘न्यविविक्षतास्य’ इति सूचितम् २ ‘गजा नरेन्द्रै’ इति भवेत्

स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले ॥ ७२ ॥

नित्य यजते च सत्यवादी लोक दर्शनतो हृत पुनीते ॥ ९१ ॥

अपाद्वदः ॥ ७३ ॥ णिचश्च ॥ ७४ ॥

य कारयते हित तमेन को नामापवदेत लोकनाथम् ।
अविचारितशत्रुमित्रभावा गुणवत्ता हि वशीकरोति लोकम् ॥ ९६ ॥

समुदाङ्भ्यो यमोऽग्रन्थे ॥ ७५ ॥

उद्यच्छते कर्तुमवद्यमत्र संयच्छते नेन्द्रियवर्गमात्मन ।
आयच्छते तस्य पितेव सादर स्वामी विधातु विनय प्रपन्नराट् ॥ ९७ ॥

अनुपसर्गाज्ज्ञः ॥ ७६ ॥ विभाषोपपदेन प्रतीयमाने ॥ ७७ ॥

य स्वय यजति नान्यचोदितो य स्वय च यजते धृतादर ।
जानते तमिह भूपतेश्वरा भूपतिश्च जानाति य(त) स्वयम् ॥ ९८ ॥

(अत परस्मैपदानि ।)

अनुपराभ्यां कृञः ॥ ७९ ॥

श्रिया यदेपानुकरोति पूदिव पराकरोत्यद्य(न्य)महीभृता पुरी ।
तदेतदाक्षेसुररातिसपदो विजृम्भित बाहुबलस्य भूपते ॥ ९९ ॥

अभिप्रत्यतिभ्यः क्षिपः ॥ ८० ॥ प्राद्वहः ॥ ८१ ॥ परेर्मृषः ॥ ८२ ॥

साक्षादभिक्षिपति योऽप्यमुमेव मूढ(ढस्)
त न प्रतिक्षिपति भूपतिरस्तगर्व ।
युक्त किमत्र परिमृष्यति दीर्घकाल
चित्ते न हि प्रवहति प्रभुरेव कोपम् ॥ १० ॥

व्याङ्परिभ्यो रमः ॥ ८३ ॥ उपाच्च ॥ ८४ ॥ विभाषाकर्मकात् ॥ ८५ ॥

तस्य क्षणादुपरमन्ति पुरे भयानि
भृत्या प्रजा परिरमन्ति विभूतिभाज ।

१ अत्रापि छन्दश्छिन्नम्, पाठस्तु पुस्तकद्वयेऽपि समान एव

यत्रादरानमितभूतलसङ्गिमौला-
वालोकिते विरमतीशितुरस्य कोप ॥ ६१ ॥

आरमति गृहेषु तस्य लक्ष्मीरुपरमते च यशो दिशा मुखेषु ।
न नमति युधि यो जनोऽस्य गर्वाच्चरणयुग नतिमात्रलब्धतोषम् ॥ ६२ ॥

बुधयुधनशजनेङ्प्रुद्रुस्रुभ्यो णेः ॥ ८६ ॥

यो यो(बो)धयेदरिमसु युधि योधयन्तं
बन्धुर्विनाशयति तम्य विपत्तिमाशु ।
अध्यापयेद्यदि पुन प्रतिकूलमस्य
तस्यापद जनयति स्वयमेव धाता ॥ ६४ ॥

स्रावयेदपि पयोदमकाले द्रावयेदपि युधा सुरनाथम् ।
प्रावयेदपि गिरीन्भुजनुन्नान्पार्थिवेषु गणनास्य न काचित् ॥ ६४ ॥

निगरणचलनार्थेभ्यश्च ॥ ८७ ॥

एष भोजयति गेहमुपेतान्व्यासनारदसमानपि विप्रान् ।
भीमसैन्यगुरुभारविभिन्नान्(न्ना) कम्पयेदपि धरा किमु शैलान् ॥ ६५ ॥

अणावकर्मकाच्चित्तवत्कर्तृकात् ॥ ८८ ॥

युधि नाशयति प्रभिन्नगण्डा गजतामेकशरेण लीलया यन् ।
प्रतियोधमवाप्य तुल्यशक्ति क्षितिपो नाशयते स्वय युयुत्सु ॥ ६६ ॥

न पादम्याङ्यमाङ्यसपरिमुहरुचिनृतिवदवसः ८९

ऐरावत दमयते मदसिक्तगण्ड
व्योमापगापयसि पाययते बलानि ।
दैत्यव्रजस्य परिमोहयते पति य
सोऽप्यस्य राज्यमभिनन्दति देवराज ॥ ६७ ॥

आयासयन्ते विधुरान्विजेतु लोकान्सुगुप्तानपि वासयन्ते ।
जन गुणान्ससदि वादयन्ते सहस्रसख्या युधि बाहवोऽस्य ॥ ६८ ॥
आयामयन्ते सु(स्व)तनु तुरङ्गा कुन्ता दि(इ)वोल्का दिवि रोचयन्ते ।
वाता पताका परिनर्तयन्ते यस्यामिय सा क्षितिपस्य सेना ॥ ६९ ॥

---

१ 'नासयति' इति पाठो भवेत्, 'नोपवेशयति' इत्यर्थसभवात् २ 'नति' ख

वा क्यषः ॥ ९० ॥

लोहितायमानसर्वाङ्गै सिन्दूरसङ्गान्मतङ्गजै ।
लोहितायतीशितु सध्येव पृथ्वी विचारिणी ॥ ७० ॥

द्युद्भ्यो लुङि ॥ ९१ ॥

स्वर्गे यद्वद्व्यद्युतदेवराजो व्यद्योतिष्ट द्रव्यराजौ यथाद्रौ ।
गच्छन्नेष प्रध्वनन्भूरितूर्यस्तद्वद्राजा राजते राजमार्गे ॥ ७१ ॥

इति मुदितजनोक्ता श्रोत्ररम्या गिरस्ता
नरपतिरुपशृण्वन्दत्तचित्तप्रमोदा ।
गुरुविरहभियेव व्यर्थमन्वीयमाना
सकलजनमनोभिर्निर्जगामाशु पुर्या ॥ ७२ ॥

इति श्रीकाश्मीरिकभट्टभीमविरचिते रावणार्जुनीये महाकाव्ये भूवादिपादे द्वितीय सर्ग ।

आकडारादिपादे (प्रथमाध्यायचतुर्थपादे) तृतीय सर्ग ।

तत पुरीत पुरुहूतविक्रम क्रमेण राजा कृतसर्वकौतुकाम् ।
मदान्धमातङ्गविलासगामिनी वधूमिवादाय चमू विनिर्ययौ ॥ १ ॥

(अत पर नदीसज्ञा ।)

यू स्त्र्याख्यौ नदी ॥ ३ ॥ नेयङुवङ्स्थानावस्त्री ॥ ४ ॥

श्रियः प्रियो विष्णुरिवायतभ्रुवः परस्त्रिया विभ्रमहारिपौरुष ।
प्रिय भविष्णुर्यशसा शरीरिणा रराज राजा नगराद्विनिर्गत ॥ २ ॥

वामि ॥ ५ ॥

श्रीणां दद शश्वदुपश्रुतेभ्यो हन्ता **श्रिया** यो युधि विद्विषा च ।
खुराग्रलूनानि ययुर्यदश्वास्तृणानि पिष्ट्वा युधि शुष्कपेषम् ॥ ३ ॥

ङिति ह्रस्वश्च ॥ ६ ॥

यस्य **श्रियै** श्लाघितवान्महेन्द्र शत्रु**श्रिये** य कृतवानसूयाम् ।
अश्वीयमस्याध्वनि चूर्णपेष पिपेष पाषाणमयत्खुराग्रै ॥ ४ ॥
भूम्याः समीरेण विकीर्यमाण दृष्टेर्विघाताय विजृम्भमाणम् ।
तिरोहितार्क सहसा जनाना रजस्तदन्धकरण बभूव ॥ ५ ॥

(अत परं घिसञ्ज्ञा ।)

शेषो घ्यसखि ॥ ७ ॥

भानोर्दिवि प्रस्फुरिताशुराशेर्दृष्टेः पटौघप्रविघातदक्षम् ।
सख्युर्निशाया किमु कौशिकस्य प्रीत्यै रज सविदधेऽन्धकारम् ॥ ६ ॥

पतिः समास एव ॥ ८ ॥

अहर्पतेर्व्योमवि(नि) रश्मिजाल छिदा गत सप्रतितिक्षितव्यम् ।
ऊहाचकाराकुलभावमाप्त पथा जन पांसुनिरुद्धदृष्टि ॥ ७ ॥

(अत पर भपदसञ्ज्ञे ।)

सुप्तिङन्तं पदम् ॥१४॥ नः क्ये ॥१५॥ सिति च ॥१६॥

राजीयते तत्र नर स कश्चिद्**भवदीया** समवेति चोपरिज्ञा ।
पृतनारजसाकुलेऽभिजज्ञे कुरुते मोहमहो रजोधिवृद्धि ॥ ८ ॥

स्वादिष्वसर्वनामस्थाने ॥ १७ ॥ यचि भम् ॥ १८ ॥ तसौ मत्वर्थे ॥ १९ ॥

त बलस्य महिमानमग्रतो **राजभिः** समवलोक्य निश्चितम् ।
अत्र **राज्ञि** सफला सुराजता या **मरुत्वति** निबद्धसस्थिति ॥ ९ ॥

बहुषु बहुवचनम् ॥ २१ ॥ द्व्येकयोर्द्विवचनैकवचने २२

न तरवो न तरू न तरुस्तथा ददृशिरे न दवीयसि नान्तिके ।
इति निराकृतदृष्टि शरीरिणा क्षितिरज पटल स्म तमीयते ॥ १० ॥

(अत कारकाधिकार ।)

कारके ॥ २३ ॥ ध्रुवमपायेऽपादानम् ॥ २४ ॥ भीत्रार्थानां भयहेतुः ॥ २५ ॥

भूम्या दिव रेणुचय प्रयातस्**ततो भये**नाविचलास्त सेना ।
त्रायेत **तस्मा**दचिराद्यदि स्यादाकालिकी वारिदजालवृष्टि ॥ ११ ॥

पराजेरसोढः ॥ २६ ॥ वारणार्थानामीप्सितः ॥२७॥ अन्तर्धौ येनादर्शनमिच्छति ॥ २८ ॥ जनिकर्तुः प्रकृतिः ॥ ३० ॥

रेणूच्चयात्पथि पराजयते स्म कश्चि-
दन्तर्दधे करिवरादपरोऽश्वसादी ।
जातं कपोलफलकान्मदवारि, तस्मा-
द्भृङ्गान्व्यवारयदिभश्चलकर्णताल ॥ १२ ॥

भुवः प्रभवः ॥ ३१ ॥ आख्यातोपयोगे ॥ २९ ॥

दिवाकराद्यत्प्रबभूव तेजस्तत्रावरुद्धे रजसा सकोपम् ।
रुज स चेतीकुरुते स्म सादी गुरोरधीती न स कौशलेन ॥ १३ ॥

कर्मणा यमभिप्रैति स संप्रदानम् ॥ ३२ ॥ रुच्यर्थानां प्रीयमाणः ॥ ३३ ॥

घनैरिवाम्भो मदवारि दन्तिभिर्ददद्भिरुर्व्यै शमित शनै रज ।
तथाश्ववक्त्रच्युतफेनबिन्दुभी[1] रुचि नृपायेव तदानुवर्तिभि ॥ १४ ॥

श्लाघह्नुङ्स्थाशपां ज्ञीप्स्यमानः ॥ ३४ ॥

स(श)श्लाघे धुतरजसे पथो(थे) जनौघ सप्रीत्या न पथि गुणाय निह्नुते स्म ।
सर्वस्मै प्रतिमुखमागताय तस्थे ध्वस्ताय क्षितिरजसे तथाप्यशप्त ॥ १५ ॥

धारेरुत्तमर्णः ॥ ३५ ॥ स्पृहेरीप्सितः ॥ ३६ ॥

न स तत्र विभूतिभाजि सैन्ये पुरुषो धारयते स्म य परस्मै ।
अत एव ययो विवृद्धतोष स्पृहयस्त्यागगुणाय पार्थिवस्य ॥ १६ ॥

क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थानां यं प्रति कोपः ॥ ३७ ॥

मुखच्छदाभे रजसि प्रशान्ते चुक्रोध दन्ती प्रतिदन्तिने य ।
आधोरणेनाशु विवर्तितोऽसावद्रुह्यता भूपतये प्रसह्य ॥ १७ ॥
श्रीमन्तमालोक्य पर तदानी नैवेर्ष्यदस्मै नृपभृत्यवर्ग ।
स्वभर्तृभावाहितसाधुचेता नैवाभ्यसूयामकृत द्विषेऽपि ॥ १८ ॥

क्रुधद्रुहोरुपसृष्टयोः कर्म ॥ ३८ ॥

भङ्क्त्वा स्थित वर्म गज विलोक्य तत्राभिचुक्रोध नरस्तदिभ्यम् ।
धिक्त्वामभिद्रुह्यसि पाप यस्त्वमात्मानमित्थ निजगाद चैनम् ॥ १९ ॥

---

[1] 'अनुकनृभि' इति पाठो भवेन

राधीक्ष्योर्यस्य विप्रश्नः ॥ ३९ ॥

सुहृदे समुपागताय मार्गे कुशलं राधयते स्म सम्भ्रमेण।
ऐक्षिष्ट तदिष्टबान्धवेभ्यो हृदयं विभ्रदमुस्थमार्द्रचेता ॥ २० ॥

प्रत्याङ्भ्यां श्रुवः पूर्वस्य कर्ता ॥ ४० ॥

सुहृदा पथि कश्चिदर्थितोऽन्यं प्रतिशुश्राव तदाशु सर्वमस्मै।
भर्तारमयाचतापरोऽश्वं **तस्मै** सादरमाशृणोत्तदुक्तम् ॥ २१ ॥

अनुप्रतिगृणश्च ॥ ४१ ॥

ध्वनितं पटहेन यन्नृपस्य प्रतिशब्देन तदाशु कुञ्जभाजा।
पटहाय गिरिं समीपवर्ती सपदि प्रत्यगृणादिवाब्धिधीरम् ॥ २२ ॥

साधकतमं करणम् ॥ ४२ ॥ दिवः कर्म च ॥ ४३ ॥

निर्जगाम **तुरगेण** सैन्यतः स्वल्पसैनिकपरिच्छदो नृपः।
देवितुं मृगकुले **शनैः**(रै) **शरान्दीव्यतश्च** नृपतीन्निरीक्षितुम् ॥ २३ ॥

परिक्रयणे संप्रदानमन्यतरस्याम् ॥ ४४ ॥

एकेन **पादाङ्कशतेन** कश्चिदश्वं परिक्रीतमुपारुरोह।
अश्वोऽपि **पादाङ्कशताय** तस्माद्वरं परिक्रीतमवाप वाहम् ॥ २४ ॥

आधारोऽधिकरणम् ॥ ४५ ॥

आस्थितस्य **तुरगे** महीपतेरूर्ध्वपूरमभिपूरितौ शरैः।
आहितावुभयतस्तुरङ्गमं मानवीं रुचिमवापतुः पराम् ॥ २५ ॥

अधिशीङ्स्थासां कर्म ॥ ४६ ॥

यमधिशिश्ये मृगकुलं विभयमध्यास्त **यं** भूपतिः स्वयम्।
नाध्यतिष्ठत्तं वनोद्देशमन्यो नृपाप्रतीक्षया[1] ॥ २६ ॥

अभिनिविशश्च ॥ ४७ ॥

वृतसशरशरासनेऽपि लोके मृगवधकौतुककौतुकानुरागे।
किमभिनिविशते पुरा न **हिंसां** प्रभुरवशे महता कुतोऽथ वास्था ॥ २७ ॥

उपान्वध्याङ्वसः ॥ ४८ ॥

उपवसति सदा यं सिंहसंघो **वनान्तं**
यमधिवसति वीर्यं **सिंहसंघं** च नित्यम्।

---

१ 'नृपप्रतीक्षया' इति भवेत्

अनुवसति पुरा तन्नूनमीशस्य कोप-

स्त्वरितगतिरतस्तामावमर्द्दां मसैन्य ॥ २८ ॥

कर्तुरीप्सिततमं कर्म ॥ ४९ ॥ तथायुक्तं चानीप्सितम् ॥ ५० ॥ अकथितं च ॥ ५१ ॥ गतिबुद्धिप्रत्यवसानार्थशब्दकर्माकर्मकाणामणिकर्ता स णौ ॥ ५२ ॥ हृक्रोरन्यतरस्याम् ॥ ५३ ॥

ररक्ष सत्त्वानि ममर्द कण्टकान्यथैव राजा नगरे नरप्रिय ।
उद्वेजयन्छात्रवलोकमोजसा वनेऽपि तद्वद्वनजायतेक्षण ॥ २९ ॥
निर्जितानि यदि लोचनानि नस्त्वद्वधूभिरवलोक्यतामित ।
उत्पपात हरिणीकदम्बक वक्तुमित्थमिव भूपति तत ॥ ३० ॥
दुदोह यामात्मसुत पयो मृगीमयाचतान्यो नृपमाशु तद्वयम् ।
रुरोध ता ता भुवमेव हुक्कृत पुरःसरं मार्गमपृच्छताहत ॥ ३१ ॥
अभिक्षतेशो वनुरग्रयायिनं फलानि चेतु स तरून्क्षण स्थित ।
उवाच भूपानिति गा प्रपश्यत प्रशास्सि सिंहान्विनयन्नृपानिव ॥ ३२ ॥
नृपा पुर स्वान्पुरुषानजीगमन्मृगाश्च हन्तु श्वगणानबोधयन् ।
श्ववायसं मासमबूभुजन्क्षणादगापयन्स्वान्मृगघातिगीतकान् ॥ ३३ ॥
अशाययन्यानिपुभिर्महामृगानहारयस्तान्पुरुषैः पुर सरै ।
निजालयान्केचिदजीहरन्नरानकारयन्सर्वमिम नृपा परान् ॥ ३४ ॥

स्वतन्त्रः कर्ता ॥ ५४ ॥ तत्प्रयोजको हेतुश्च ॥ ५५ ॥

भयाकुलाश्वीयविवर्जितान्तिकस्ततो वराहः कुपित समीयिवान् ।
अघानि(ति) राज्ञा स्वयमेव पत्रिणा न कारयामास परेण विग्रहम् ॥ ३५ ॥[2]

इत ('अधिरीश्वरे(९७)' इति यावत्) निपाताधिकार ।

प्राग्रीश्वरान्निपाताः ॥ ५६ ॥ चादयोऽसत्त्वे ॥ ५७ ॥ प्रादयः ॥ ५८ ॥ उपसर्गाः क्रियायोगे ॥ ५९ ॥ गतिश्च ॥ ६० ॥ ऊर्यादिच्विडाचश्च ॥ ६१ ॥ अनुकरणं चानिति-

---

१ 'विनय नृपानिव' इति विभाग २ 'राज्ञा' इत्यस्यैवार्थवशाद्विभक्तिविपरिणामेन प्रथमान्तत्व विधाय कर्तृत्वेनान्वयो बोध्य

परम् ॥ ६२ ॥ आदरानादरयोः सदसती ॥ ६३ ॥ भूषणेऽलम् ॥ ६४ ॥ अन्तरपरिग्रहे ॥ ६५ ॥ कणेमनसी श्रद्धाप्रतीघाते ॥ ६६ ॥ पुरोऽव्ययम् ॥ ६७ ॥ अस्तं च ॥ ६८ ॥ अच्छ गत्यर्थवदेषु ॥ ६९ ॥ अदोऽनुपदेशे ॥ ७० ॥ तिरोऽन्तर्धौ ॥ ७१ ॥ विभाषा कृञि ॥ ७२ ॥ उपाजेऽन्वाजे ॥ ७३ ॥ साक्षात्प्रभृतीनि च ॥ ७४ ॥ अनत्याधान उरसिमनसी ॥ ७५ ॥ मध्येपदेनिवचने च ॥ ७६ ॥ नित्यं हस्तेपाणावुपयमने ॥ ७७ ॥ प्राध्वं बन्धने ॥ ७८ ॥ जीविकोपनिषदावौपम्ये ॥ ७९ ॥

चमूमसत्कृत्य पराक्रमोर्जया महीमलंकृत्य महेभमौक्तिकै ।
स्थित पुर कीर्णकरालकेसर प्रभु प्रति प्रस्तुतविक्रमो हरि ॥ ३६ ॥
ऊरीकृत्य क्षमाभृता तस्य पात हस्तेकृत्य व्याततज्य च चापम् ।
विद्ध सिंहो वक्षसि क्षिप्रमारादस्तंगत्य प्राणवृत्त्या विमुक्त ॥ ३७ ॥
साक्षात्कृत्य क्षमापति सहृतेषु श्यामीकृत्य व्योम दृष्टिप्रसादै ।
एणीव्रात प्राद्रवत्प्रासरहा मिथ्याकृत्य क्षत्रियेषुप्रपातान् ॥ ३८ ॥
मनसिकृत्य मृगगणोऽनुस्मृतिं पूत्कृत्य सैन्या ययुस्तत ।
श्वगणिनो नरान्पुरस्कृत्य वेगात्तिरोभूय गत्वरा ॥ ३९ ॥
रोषान्महिष महीपतिस्त्यक्त्वा यूथमदूरवर्तिनम् ।
शातेन महेषुणा द्विषामग्रेकृत्य सलीलमैक्षत ॥ ४० ॥
घ्नन्त पुरुषास्तुरङ्गिण पाणौकृत्य कषा(शा) मृगव्रजम् ।
त वागुरया परे पुन प्राध्वंकृत्य कृतार्थमाययु ॥ ४१ ॥

(इत) कर्मप्रवचनीया ॥ ८३ ॥

अनुर्लक्षणे ॥ ८४ ॥ तृतीयार्थे ॥ ८५ ॥ हीने ॥ ८६ ॥ उपोऽधिके च ॥८७॥ अपपरी वर्जने ॥८८॥ आङ् मर्यादावचने ॥ ८९ ॥ लक्षणेत्थंभूताख्यानभागवीप्सासु प्रतिपर्यनवः ॥ ९० ॥ अभिरभागे ॥ ९१ ॥ प्रतिः प्रतिनिधिप्र-

१ काशिकाया साक्षात्प्रभृतिषु 'अग्रे' इत्युपलभ्यते

निदानयोः ॥ ९२ ॥ अधिपरी अनर्थकौ ॥ ९३ ॥ सुः पूजायाम् ॥ ९४ ॥ अतिरतिक्रमणे च ॥ ९५ ॥ अपिः पदार्थसंभावनान्ववसर्गगर्हासमुच्चयेषु ॥ ९६ ॥ अधिरीश्वरे ॥ ९७ ॥ विभाषा कृञि ॥ ९८ ॥

भर्तुर्मृगानुगम(म)मन्वगमङ्गना ये
ते सिन्धुरन्ववमितो वनराजिमाप्त ।
उग्णक्रम परिजहे च चिराय तस्या-
मन्वर्जुन जगति धन्विनमीक्षमाणै ॥ ४२ ॥

उप सुराधिपति च्युतवानसावुप **नृपं** तमिहान्यनृपा गुणै ।
स जलपल्वलपङ्कविनिर्गत नृपतिरैक्षत सूकरमग्रत ॥ ४३ ॥

नृपमवददिद पुमानदूरादमुमवलोकय दष्ट्रिण नरेन्द्र ।
[1]**भयमप हृदयाद्भयादिवास्ते परि** परदारशिशुर्व्रजाश्च यस्य ॥ ४४ ॥

दष्ट्राग्रभिन्नाद्रिशिलावितानप्रोद्धूतधूलीधवलीकृताङ्ग ।
आ मुक्तनि शेषविपक्षशङ्कमा **कानन** तान्परिहिण्डतेऽसौ ॥ ४५ ॥

पोत्र **प्रतीमे** शुभदे(?)ऽस्य दष्ट्रे सिहोऽपि चामु **प्रति** शङ्कमान ।
स्यादत्र **नैनं प्रति** कि वनस्य स्थिताङ्कमङ्ग **प्रति** यस्य शक्ति ॥ ४६ ॥

न वीक्षतेऽमुं **प्रति** सयत पुमानय महाजौ **यमतः प्रति** ध्रुवम् ।
उपागतायैष जनाय शक्तिमान्भय परेभ्य **प्रति** [3]**गच्छती**च्छया ॥ ४७ ॥

सुसिक्तया य सरस पयोभिस्त्**वातिसिक्तः** कुरुते धरित्रीम् ।
अतिस्तुतिर्या विहिता मयास्य पापस्य देवात्र तथाभ्यनुज्ञा ॥ ४८ ॥

द्विरदानपि केसरोद्धतैरपि **सिञ्चेत्**सलिलै सकर्दमै ।
विचरन्नुरुवारिणि प्रियामपि **सिञ्चेद**पि सेवनं वनम् ॥ ४९ ॥

समर परित परिभ्रमन्नपि **सिञ्चेद**सृजा मृगाधिपान् ।
अपि सिञ्च वपुर्महात्मनो दयितामित्थमिवानुमन्यते ॥ ५० ॥

---

१ 'अयम्' इति पाठो भवेत्. २ 'व्रजाच य स्यात्' इति भवेत्. ३ 'यन्छति' इति स्यात्. ४ 'सिक्ता' इति स्यात्.

यथासुख भ्राम्यति यूथमेतद्विमुच्य शङ्कामपि सूकरेऽत्र ।
भिन्द्धयेनमारादवलोकयन्त त्व यावदेषोऽधिकरोति लक्ष्यम् ॥ ९१ ॥

निशितशरविभदेत्रोटित पन्नग वा
त्वरितमतितुरङ्ग सभ्रमादीयिवासम् ।
नरपतिरकृतास्थ भल्लमादाय दोर्भ्यां
द्रुतमुपरि विभिन्न कीलयामास भूम्याम् ॥ ९२ ॥

विहितवनविहार पार्थिवैरभ्युपेत
पवनजवतुरङ्गक्रान्तपृथ्वीविभाग ।
रुचिरभवनकक्ष्यासनिवेशाभिरम्य
शिबिरमभिनिविष्ट नर्मदाकच्छमाप ॥ ९३ ॥

इति श्रीकाश्मीरिकभट्टभीमविरचिते रावणार्जुनीये महाकाव्य आकडारादिपादे तृतीय सर्ग ।

द्वितीयाऽध्यायस्य प्रथमपादे चतुर्थ सर्ग ।

अव्ययं विभक्तिसमीपसमृद्धिवृद्ध्यर्थाभावात्यया-संप्रतिशब्दप्रादुर्भावपश्चाद्यथानुपूर्व्ययौगपद्यसादृश्य-संपत्तिसाकल्यान्तवचनेषु ॥ ६ ॥

अधिस्त्रि राज्ञा पटुना प्रजल्पता गुणा**नुपान्त**ःपुरमाययौ तत ।
सुनारि विभ्रद्धृतभूरिभूषण न यत्र **दुर्भृत्य**मपेत मण्डलम् ॥ १ ॥

सुगन्धि मूर्च्छद्घनधूपधूमे **निर्मक्षिकं निर्मष(श)कं** च यत्र ।
सुसिक्तसमृष्टमहीविभागे **नीरेणु** रेजे **नितृण** च नित्यम् ॥ २ ॥

अन्वीश्वरं तत्र विवेचितासाव**नुप्रधानं** जनता विनेशा ।
सरक्ष्यनुप्रीतिवधूजन च सदिव्यचारि प्रभुरीक्षते तम् ॥ ३ ॥

सलक्ष्मि मूर्त्या समुपादधान **सविभ्रमं** यो ददृशे वधूभि ।
महात्मना येन च नीतिभाजा दुरापमित्यर्जुन इत्यवापे ॥ ४ ॥

---

१ 'मपेतमण्डलम्' ख २ 'ससृष्ट' ख ३ 'दुराप इत्यर्जुनमित्यवापे' ख

यथा सादृश्ये ॥७॥ यावदवधारणे ॥८॥ सुप्प्रतिना मात्रार्थे ॥ ९ ॥ अक्षशलाकासंख्याः परिणा ॥ १० ॥

यथाप्रधानं प्रभुरीक्षमाणो जगाद यावत्प्रणयं प्रियास्ता ।
जगाम दुःख मममाशु तासां भर्तृप्रसादो हि मुदेऽबलानाम् ॥ ५ ॥

विभाषा ॥ ११ ॥ अपपरिबहिरञ्चवः पञ्चम्या ॥ १२ ॥

अपामरावामसुपागताज्ञ पुं(प)रीन्द्रभुक्त्राणविधानशौण्डम् ।
बहिःसमुद्रं शमिताखिलारि प्रीतिं स्त्रियस्त समवाप्य जग्मु ॥ ६ ॥

आङ् मर्यादाभिविध्योः ॥ १३ ॥ लक्षणेनाभिप्रती आभिमुख्ये ॥ १४ ॥ अनुर्यत्समया ॥ १५ ॥

आदेवत रूपजिताङ्गनास्ता प्रत्यङ्गमाबद्धविचित्रभूषा ।
अन्वीश्वरं कल्पितदृष्टिपाता राजापि पश्यन्समवाप तोषम् ॥ ७ ॥

यस्य चायामः ॥ १६ ॥ तिष्ठद्गुप्रभृतीनि च ॥ १७ ॥

दधुर्दृशोऽनुश्रवणान्तमासां भ्रुवोऽनुनेत्रं च समागतास्ता ।
तिष्ठद्गुतारा इव कान्तिभाजो वहद्गुपङ्क्तिन्य इवाब्जनेत्रा ॥ ८ ॥

पारेमध्ये षष्ठ्या वा ॥ १८ ॥

कर्णार्पितेन्दीवरखण्डमेक मध्येकपोलं प्रतिबिम्बमुक्तम्[3] ।
पुरंध्रिमध्यं समुपागताया व्यराजताखण्डमिवाबलाया ॥ ९ ॥
विस्तारिकाञ्चीपदभारखिन्ना[4] पारेवधूरूपसमाश्रितान्या ।
अदृश्यतेशेन विशेषदृश्या वियोगपारं समुपागतात्मा ॥ १० ॥

संख्या वंश्येन ॥ १९ ॥

ललाटिकोद्भासिमुखारविन्दामध्य तथान्या वलिभ दधाना ।
वपुर्विशेषेण निवेदयन्ती पञ्चात्मभूवाणमिवात्मवेशम् ॥ ११ ॥

नदीभिश्च ॥ २० ॥ अन्यपदार्थे च संज्ञायाम् ॥ २१ ॥

---

१ एतदुदाहरणपद्य नोपलब्धम् कदाचित्त्रुटित भवेत्. २ 'अपपरि—' इति सूत्रोदाहरणतया 'परीन्द्रभूत्राण—' इति पाठ प्रतिभाति. ३ 'सक्तम्' ख. ४ एतदुदाहरण पद्यमपि नोपलभ्यते.

वय पुरेक्षामहि **सप्तसिन्धु** प्रभो यथा **पञ्चनदं** तथाद्य ।
न यत्र **पापप्रति** नर्मदा वा पश्येम राजेति कयाचिदूचे ॥ १२ ॥
तथेति तस्या वचन **नरेन्द्रो** भ्रुवैव लीलानतयानुमत्य ।
स कीतिनाद शमिताखिलारिश्चचाल नारीसहित सलीलम् ॥ १३ ॥

तत्पुरुषः ॥ २२ ॥ द्वितीया श्रितातीतपतितगतात्यस्तप्राप्तापन्नैः ॥ २४ ॥ स्वयं क्तेन ॥ २५ ॥

शोभाश्रितास्ता परित प्रजेश **रत्नाकरातीत**यश प्रवाहम् ।
कृताखिलापत्पतितारिलोक **विपद्गता**नामनुकम्पितारम् ॥ १४ ॥
वधूमुखन्यस्तमनोज्ञदृष्टि सदा **सुखप्राप्त**जनानुयाता ।
रेजुर्मुदापन्नमनुव्रजन्त्य करेणव कान्तमिवामरेभम् ॥ १५ ॥

खट्वा क्षेपे ॥ २६ ॥ सामि ॥ २७ ॥

खट्वाधिरूढानपि पावयन्ती पुण्या नदीमि(मी)क्षितुमाहितेच्छा ।
महीभृत **सामिविलोकितै**स्ता मनो हरन्त्य सविलासमीयु ॥ १६ ॥

कालाः ॥ २८ ॥ अत्यन्तसंयोगे च ॥ २९ ॥

क्षपाधिरूढाः पुरमिन्दुभासो जनस्य दृष्टा रमयन्ति दृष्टिम् ।
अत्यन्तरम्या नृपतेर्मनुष्या **स्वयंवृता** रात्रिदिव पुरस्तात् ॥ १७ ॥

तृतीया तत्कृतार्थेन गुणवचनेन ॥ ३० ॥

ततोऽतिपूरागम**खण्ड**तीरा रेवा क्रमेणाप्यत पार्थिवेन ।
पुण्यार्थमिच्छद्भिरुपास्यमाना मुमुक्षुभिश्चार्थपराङ्मुखैहै ॥ १८ ॥

पूर्वसदृशसमोनार्थकलहनिपुणमिश्रश्लक्ष्णैः ॥ ३१ ॥

त्रिकल्पपूर्वा सरिता वरा या राज्ञा **तमोभित्सदृशेन** युक्ता ।
कालुष्यहीना जननीसमा या झपोरुमाला**कलहं** वहन्ती ॥ १९ ॥
वेदाङ्गविद्यानिपुणैरुपेता सरोजमिश्राम्बुरनेकभृङ्गी ।
गजाहतिश्लक्ष्णपतत्तटान्ता तमालमालाञ्चिततीरभागा ॥ २० ॥

---

१ 'नुमन्य' ख २ एतदुदाहरण १७ सख्याके श्लोके ३ अल्पस्तोदाहरणतया 'वधूमुखास्त' इति पाठ साधीयान् ४ 'ऊनार्थस्योदाह्रीयमाणत्वाज्झषोन' इति भवेत्

कर्तृकरणे कृता बहुलम् ॥ ३२ ॥ कृत्यैरधिकार्थवचने ॥ ३३ ॥

करीन्द्रहस्ताग्रविलूनपद्मा मत्स्याहताम्बुर्दवती विलोला ।
ओष्ठावलोप्याः शफरीस्तिमीना नभ पतद्वायसपेयपूरा ॥ २१ ॥

अन्नेन व्यञ्जनम् ॥ ३४ ॥ भक्ष्येण मिश्रीकरणम्॥३५॥

दधार दध्योदनशङ्कया त सैन्याध्वभि फेनचय तटेन ।
मितामिता राजति वालुका च यस्या समन्तात्तिलतण्डुलाभा ॥ २२ ॥

चतुर्थी तदर्थार्थबलिहितसुखरक्षितैः ॥ ३६ ॥

सयूपदारूणि दधौ तटान्या वनानि या तापमरक्षितानि ।
पुष्पाणि तोयेन तटद्रुमाणा ययाविवाम्भोधिबलं(लि) गृहीत्वा॥ २३ ॥
कल्काशुका द्विष्टिमुखावलोका फलैरतिथ्यर्थमुपाचरन्त ।
समुन्नति सत्त्वहितां दधाना यस्या मुनीन्द्रास्तटपादपाश्च ॥ २४ ॥

पञ्चमी भयेन ॥ ३७ ॥ अपेतापोढमुक्तपतितापत्रस्तैरल्पशः ॥ ३८ ॥

तोयेभसंपातभयप्रणश्यन्मत्स्यव्रजा धूतविकासिपद्मा ।
पद्माकरापेतसरोजरेणू रेणूच्चयामोदरणद्विरेफा ॥ २५ ॥
पुष्पाणि शाखापतितानि यस्यामावर्तमुक्तान्युपयान्ति भृङ्गा ।
मृगार्धिपत्रस्तपलायमानवनेभसन्यस्तपयश्चयाय ॥ २६ ॥

स्तोकान्तिकदूरार्थकृच्छ्राणि क्तेन ॥ ३९ ॥

उदग्रवशाद्गिरितः प्रवृत्ते जन पुनन्त्यावुदधि प्रयाते ।
पूर्वेण गङ्गा भुवि या परेण स्तोकाद्गते साम्यमिमे नु मन्ये ॥ २७ ॥
दूरादुपेतं पयसा ददा या तया(था)न्तिकादागतमस्ततापम् ।
कृच्छ्रादवाप्तं जननीव पुत्रं करोत्यल दर्शनतोऽपि लोकम् ॥ २८ ॥

सप्तमी शौण्डैः ॥४०॥ सिद्धशुष्कपक्वबन्धैश्च ॥ ४१ ॥

---

१ 'शङ्कयेत' ख २ 'रेणूच्चयापोढ' इति प्रतीयते ३ 'युक्तानि' ख. ४ सूत्रे 'अपत्रस्त' इत्यत्रोपसर्गोऽविवक्षित । यद्वा 'मृगादपत्रस्त' इति भवेत् ५ 'पाप' क.

या स्नानशौण्डान्परलोकसिद्धान्संसारबन्धच्छिदुरान्द्विजातीन् ।
अतीरशुष्कांश्च दधार वृक्षाञ्छाखाग्रपक्वं दधत फलौघम् ॥ २९ ॥

ध्वाङ्क्षेण क्षेपे ॥ ४२ ॥ कृत्यैर्ऋणे ॥ ४३ ॥ संज्ञायाम् ॥ ४४ ॥

न तीर्थकाकैः समुपास्यते या स्नानं हि यत्तत्रकृतं कृतं यत् ।
ऋणं मनुष्या दधते पितृभ्यो यदम्बुदानादिह लोकदेयम् ॥ ३० ॥

क्तेनाहोरात्रावयवाः ॥४५॥ तत्र ॥ ४६ ॥ क्षेपे ॥४७॥

पूर्वाह्णयुक्ता रवितेजसा या पुनाति पापानमरापगेव ।
या वर्जयित्वा तपसे प्रयाणमन्यत्र पुंसामुदकेविशीर्णम् ॥ ३१ ॥
अलब्धगाधेऽम्भसि संचरन्तं प्रकृष्टदेहायततयं प्रभूता ।
वदन्ति यस्यास्तिमयं प्रमाणं न कूपमण्डूकगणाः कदाचित् ॥ ३२ ॥

पूर्वकालैकसर्वजरत्पुराणनवकेवलाः समानाधिकरणेन ॥ ४९ ॥

यस्या ह्रदं ग्राहविमुक्ततोयं नैष्टागताम्भोजवनाभिरामम्[1] ।
एकप्रभुः सर्ववधूसमेतं स्नातुं करीवावततार राजा ॥ ३३ ॥
यथायथं भूपतयोऽवतीर्य जगाहिरेऽम्भासि वधूसमेताः ।
सत्यं प्रवादो जगति प्रसिद्धो यथैव [राजा] हि तथा प्रजापि ॥ ३४ ॥
निरस्तनिःशेषजरत्तृणान्तं पुराणभृत्याहिततीव्रकक्ष्यम् ।
नवाब्जरम्यं जलमाप राजा परिश्रमत्केवलकामिनीकम् ॥ ३५ ॥

दिक्संख्ये संज्ञायाम् ॥ ५० ॥ तद्धितार्थोत्तरपदसमाहारे च ॥ ५१ ॥

पूर्वावतीर्णा प्रमदैत्य काचित्सप्तर्षिमध्यस्थमरुन्धतीव ।
स पूर्वपञ्चालपतिं पतिं तं सिषेच घर्माम्बुकणार्द्रदेहम् ॥ ३६ ॥
स दक्षिणक्ष्माप्रियलोकगुप्तस्तथोत्तराङ्गैः क्षितिपैरुपेतः ।
तत्राभिरेमे रमयन्प्रियास्ताः करीव शाक्रं करिणीर्नरेन्द्रः ॥ ३७ ॥

---

१ 'नष्टानता' ख

खे महस्रगरमण्डलमार्क तेजसायतसहस्रभुजी स ।
भूपतिर्दधदुवाह वधूना सौम्यना च रतये वहुचन्द्रम् ॥ ३८ ॥

कुत्सितानि कुत्सनैः ॥ ५३ ॥

दाक्षिण्ययुतोऽम्बुमज्जनेहो राजा तामपि रञ्जयाबभूव ।
अत्रापि कृता न रूपसिद्धिर्वैयाकरण[ख]सूचिनेव धात्रा ॥ ३९ ॥

पापाणके कुत्सितैः ॥ ५४ ॥

अपापचेष्टं स विलासिन जन सरिज्जल चान(ण)कसत्त्ववर्जितम् ।
अवाप्य रेमे सुतरा नराधिपो न तोषयेत्क गुणवत्समागम ॥ ४० ॥

उपमानानि सामान्यवचनैः ॥ ५५ ॥

सरिज्जलक्षालितचन्दनेषु प्रियङ्गुगौरेषु वधूस्तनेषु ।
मक्तोऽपि जज्ञे न सरोजरेणु को वात्मलाभ लभते समाने ॥ ४१ ॥

उपमितं व्याघ्रादिभिः सामान्याप्रयोगे ॥ ५६ ॥

उच्चान्तपुष्पश्चलपुष्कराग्र करीव तेनाहृतसान्द्रपङ्क ।
क्षोभ समानीयत वारिराशि क्षिप्र वैरव्याघ्रसमागमेन ॥ ४२ ॥

विशेषणं विशेष्येण बहुलम् ॥ ५७ ॥

कान्त्या समानत्वमपि श्रिताना सृष्टानि राज्ञ सुवधूजनस्य ।
सविभ्रमानीति विलोचनानि नीलोत्पलानामुपरि स्थितानि ॥ ४३ ॥

पूर्वापरप्रथमचरमजघन्यसमानमध्यमध्यमवीराश्च ५८

प्रियेण पूर्वालपनेन काचित्समानिता वीक्ष्य तदापरस्त्रीम् ।
चुकोप पत्ये प्रथमव्यलीकं सुदु सह नो चरमापराधः ॥ ४४ ॥
जघन्यमेकं सलिलेन लम्बिता समाननारीभिरुदीक्षितापरा ।
वधूर्न मध्यानुनयैर्न चोत्तमै रुष जहौ वीरवरेण रोषिता ॥ ४५ ॥

श्रेण्यादयः कृतादिभिः ॥ ५९ ॥

श्रेणीकृता स्नानविधौ वधूना सुगन्धिनिश्वासहृता द्विरेफा ।
निपेतुरास्येषु विमुच्य पद्मान्गुणार्थिनो गुण्यतमान्भजन्ते ॥ ४६ ॥

---

१ 'सहस्रभुजीक' इति भवेत् २ 'नरव्याघ्र' इति पाठ प्रतीयते ३ 'जघन्य-सेक सलिलेन लम्भिता' इति पठनीयम् ४ श्रेणीशब्दो दीर्घान्तोऽपि

क्तेन नञ्विशिष्टेनानञ् ॥ ६० ॥

कृताकृत सर्वमचिन्तयित्वा पराश्रमन्त्य परित स्त्रियस्ता ।
मुखेन्दुशोभापरिभूतपद्मा **गतागतं** वारिणि तत्र चक्रु ॥ ४७ ॥

सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्टाः पूज्यमानैः ॥ ६१ ॥

सदास्यभाज सुमहापयोधराः श्रिता नदी ता **परमाब्ज**मालिनीम् ।
युता नृपेणोत्त**मनायके**न ता श्रिय तदो**त्कृष्टगुणा** दधु स्त्रिय ॥ ४८ ॥

वृन्दारकनागकुञ्जरैः पूज्यमानम् ॥ ६२ ॥ किं क्षेपे ॥ ६४ ॥

नरेन्द्रवृन्दारकमम्बुमध्ये त [1]भृत्यरागाहितरक्षमेकम् ।
विलोक्य लोक [2]**परकुञ्जरारि** मेने सुरेश दिवि **किंसखायम्** ॥ ४९ ॥

पोटायुवतिस्तोककतिपयगृष्टिधेनुवशावेहद्बष्कयणीप्रवक्तृश्रोत्रियाध्यापकधूर्तैर्जातिः ॥ ६५ ॥

जलाभिषेकाहितशीतकम्पा **स्त्रीस्तोक**भाजं [3]सहमेत्य **पो** ।
उपेक्षमाण **नर[4]धूर्तमन्या** समालिलिङ्गाशु विमुच्य मानम् ॥ ५० ॥
[5]**कतिपयतिमि**सयुते समन्ता**दलियुवति**व्रजसेविताञ्जराशौ ।
पयसि **करिवशेव** काचिदेका भ्रमति पुरा नु सखीजन विशङ्का ॥ ५१ ॥
मूकत्वमासाद्य जलप्रसङ्गान्नारीजनस्योत्तरतस्तटानि ।
[6]**हंसप्रबद्ध**स्तनित न बद्धा शिञ्जा दधु प्रागिव नूपुराणि ॥ ५२ ॥
शिलीमुखाध्यापकतो गृहीतै प्राप्येव पद्माकरमङ्गनानाम् ।
विनिर्यतीना रँचना निनादैर्विपूरयामासुरल दिगन्तान् ॥ ५३ ॥
तस्मै जनायान्तिकमागताय स्वादूनि देहक्लमनाशकानि ।
सुखोपभोग्यानि चिराय रेवा पयासि **गोधेनु**रिवाददितैका ॥ ५४ ॥

प्रशंसावचनैश्च ॥ ६६ ॥

पद्माकराभ्याशमुपागताना विलोक्य राज्ञा निजसुन्दरीणाम् ।
चिराय दूर विजित विजज्ञे **हंसप्रकाण्डस्य** गत गतेन ॥ ५५ ॥

---

१ 'भृत्यनागा' इति पठनीयम् २ 'नरकुञ्जरा' इति भवेत् ३ 'सहसेभपोटा' इति भवेत् ४ 'धूर्तशब्दोऽकु साथ' इति काशिका ५ 'तिमिकतिपय' इति पठनीयम् ६ 'हसप्रवक्तृस्तनित नु बद्धा' इति पठनीयम् ७ 'स्वाद्वा' इति पठनीयम्

युवा ग्वलतिपलितवलिनजरतीभिः ॥ ६७ ॥

युवतिभिरुपगम्य मध्यभाग
विघटितपत्रसरोरुहाम्बुशेषा ।
युवखलतिरिवाब्जिनी विरेजे
प्रतिदिशमक्षतचारुपत्रशोभा ॥ ९६ ॥

त्वरितपदमुपेत्य मूर्ध्नि सख्या विनिहितचन्दनचूर्णमुष्टिरन्या ।
पुनरवतरणाय वारिराशौ **युवपलितेव** कृताङ्गना चिराय ॥ ९७ ॥
स्खलितगतिरुपेतदेहकम्पा परमपरिस्फुटभाषिणी विनम्रा ।
अभिसलिलनिमज्जनात्तशीता **युवजरतीव** समुत्ततार नारी ॥ ९८ ॥

कृत्यतुल्याख्या अजात्या ॥ ६८ ॥ वर्णो वर्णेन ॥ ६९ ॥

पानीयशीतं परित प्रवाह महीपतिस्तुल्यमहान्तमाप्य ।
रेमे स हसालिवितानसेव्य **सितासितं** पद्मवन दधानम् ॥ ९९ ॥

कुमारः श्रमणादिभिः ॥ ७० ॥ चतुष्पादो गर्भिण्या ॥ ७१ ॥

या भीत्यभीता(?)करिणीव शीघ्र **गोगर्भिणीव** क्वचिदेत्य मन्दम् ।
कुमारतामप्युपसेव्यमाना[1] स्नातो मुदेऽभून्नृपतेर्नदी सा ॥ ६० ॥

मयूरव्यंसकादयश्च ॥ ७२ ॥

या **मयूरव्यंसकै**र्युता वर्षायमाना पतज्जला ।
सकमला शरद्यमाना वा हसव्रजैरैक्षि भूभुजा ॥ ६१ ॥

स[2] चिरमिति विहृत्य प्रीतये प्राणभाजा
सरसिरुहपरागव्रातपिङ्गाङ्गकान्ति ।
सरितमवनिनाथस्त्यक्तुमिच्छु प्रतस्थे
दिनमपि दिनभर्ता गन्तुमस्ताचलेन्द्रम् ॥ ६२ ॥

इति श्रीरावणार्जुनीये महाकाव्ये समर्थपादे चतुर्थ सर्ग ॥ ४ ॥

---

१ 'कुमारतापस्युपसेव्यमाना' इति पाठ प्रतीयते २ 'सुचिर' ख

द्वितीयाध्यायस्य द्वितीयपादे पञ्चम सर्ग ।

पूर्वापराधरोत्तरमेकदेशिनैकाधिकरणे ॥ १ ॥

अवनेरवमुच्य **पूर्वकायं** किरणौघोऽ**परकाय**माप भानो ।
तमनुप्रययुस्तमासि दूरे करिवृन्दानि शनैर्भियेव सिहम् ॥ १ ॥
तमसा**धरकाय**मावृत त किरणै**रुत्तरकाय**मात्तकान्ति[1] ।
गिरयो दधुरानते पतङ्गे धृतरात्रिदिनविभ्रमा समन्तात् ॥ २ ॥

अर्धं नपुंसकम् ॥ २ ॥

मृदुतेजसि लोहितायमाने शनकैर्याति रवावुपास्तशैलम् ।
गगनेषु विमूर्छनावनाना तिमिरेण कृता**र्धशर्वरी**व ॥ ३ ॥

द्वितीयतृतीयचतुर्थतुर्याण्यन्यतरस्याम् ॥ ३ ॥

द्वितीयवापी दयिता वनान्ते **वापीद्वितीयं** च रथाङ्गनामा ।
दीनावयाता करुणौ रुवन्तौ[2] कस्याथ वा प्रेम न दु खहेतु ॥ ४ ॥
आशातृतीयं परिहातुकाम पश्चात्पतङ्ग परिहीनशक्ति ।
प्राग्ध्वान्तसतापवशादिवौष्ण्य **तृतीयपृथ्व्याः** प्रतिसजहार ॥ ५ ॥
आशाचतुर्थ सवितर्युपेते **चतुर्थशैले** परिदृश्यकान्तौ ।
विमूर्छिता दिक्तिमिरेण पूर्वा कृष्णेन वाच्छादयत कम्बलेन ॥ ६ ॥
वियत्तुरीयं[3] सविता प्रमुच्य स्थित**स्तुरीयास्तमहीध्रशृङ्गे**[3] ।
विलोक्य लोक तमसाभिभूत क्रोधादिवारक्ततरो बभूव ॥ ७ ॥

प्राप्तापन्ने च द्वितीयया ॥ ४ ॥

प्राप्तध्वान्तां पद्मिनी म्लानपद्मा **ध्वान्तप्राप्तां** दीर्घिका चावलोक्य ।
जग्मु[4] क्षिप्र पक्षिण क्वापि दूरा**दापत्प्राप्तं** सेवते कश्चिदेव ॥ ८ ॥
ससुप्तमब्जोदरवासधाम्नि स्वकान्त**मापन्नसुखं** विलोक्य ।
भृङ्गी **सुखापन्नतराशु** जाता न कस्य रत्यै रहसि प्रियाप्ति ॥ ९ ॥

कालाः परिमाणिना ॥ ५ ॥

---

१ ‘कान्तिम्’ इति भवेत्　२ ‘रुदन्तौ’ ख　३ ‘सूत्रस्थतुर्यशब्दस्तुरीयशब्दस्याप्युपलक्षणम्’ इति काशिका　४ ‘जगदु’ ख

स्फुरदल्पकर शनै प्रसर्पन्नपरक्ष्माधरमूर्ध्नि रक्तमूर्ति ।
कलभस्य दिवाकरः समग्रा **व्यहजातस्य** समग्रतामुवाह ॥ १० ॥

नञ् ॥ ६ ॥ ईषदकृता ॥ ७ ॥ षष्ठी ॥ ८ ॥

अतिग्मधामानमपि प्रयान्त **तमीषदालोहित**मशुमन्तम् ।
ग्व्यद्वियोगानि समाकुलानि द्रष्टु न **चक्राह्वयुगानि** शेकु ॥ ११ ॥

याजकादिभिश्च ॥ ९ ॥ न निर्धारणे ॥ १० ॥

अम्भःपरिचारका द्विरेफा विज्ञायाहितसभ्रमा भ्रमन्त ।
या सत्कुसुमा **कुमुद्वतीनां संपन्नाधिकसौरभा** ययुस्ता ॥ १२ ॥

पूरणगुणसुहितार्थसदव्ययतव्यसमानाधिकरणेन ११

भानोर्द्वितीये महसि प्रलीने साध्ये प्रसुप्तासु मृणालिनीषु ।
व्यक्ति ययौ मूर्छति तामसौघे **भृङ्गस्य कार्ष्ण्य** कुमुदाकरेषु ॥ १३ ॥
विसस्य तृप्ता विहगा प्रयाता वासायनैक खलु चक्रवाक ।
कान्तारवाकर्णनसवृतास्त्रस्तुल्ये खगत्वेऽपि विधुर्न तुल्य ॥ १४ ॥
दिनस्य कृत्वा महिमानमुच्चैर्**लोकस्य कर्तव्यशतं** च शश्वत् ।
ध्वान्तागमस्य द्विषतो गतस्य **हितस्य मित्रस्य** न ससरेत्क ॥ १५ ॥

क्तेन च पूजायाम् ॥ १२ ॥

जगतां महिता ततोऽनुसध्या पतिता **चासित**मालय दधाना ।
रविवाजिखुराग्रपातजन्मा विबभौ धूलिरि**वारुणाम्बरस्य** ॥ १६ ॥

अधिकरणवाचिना च ॥ १३ ॥ कर्मणि च ॥ १४ ॥

तिमिरेण निरन्तरं भृतेषु भ्रमता भूमिनभोदिगन्तरेषु ।
आश्चर्यमिद शिलीमुखानामुपलम्भ सदृशापि यज्जनेन ॥ १७ ॥

तृजकाभ्यां कर्तरि ॥ १५ ॥

नारीर्निमीलन्नयना इवारात्**सरोरुहां शायिकया**ब्जमाला ।
त्यक्त्वाशु भृङ्गैरपरत्र यात कृत न कृष्णात्मनि पोषितेऽपि ॥ १८ ॥

कर्तरि च ॥ १६ ॥

---

१ 'विधिर्न' इति पाठ प्रतीयते

तिमिरस्य विभेत्तरि प्रणष्टे **परिवोऽस्य विधायके** पतङ्गे ।
सहसैव गुणाविवातिकृष्ट जननामोहमिवागताविचारे ॥ १९ ॥

नित्यं क्रीडाजीविकयोः ॥ १७ ॥

लोके भुवि **सालभञ्जिका** वा कृत्वार्के तमसा ततौ प्रयाते ।
भ्रेमुर्मधुपायका द्विरेफा ध्वान्तौघश्च दिशो विनीलयन्त ॥ २० ॥

कुगतिप्रादयः ॥ १८ ॥

सुमतात्**कुमति** निरस्य मन्त्रान्**रीकृत्य** समाविमामनन्त ।
अलघा**वतिचेष्टिता** गतेऽर्के मुनिलोका समुपासते स सध्याम् ॥ २१ ॥

उपपदमतिङ् ॥ १९ ॥ अमैवाव्ययेन ॥ २० ॥ तृतीयाप्रभृतीन्यन्यतरस्याम् ॥ २१ ॥

स्वादुंकारं मत्स्यमासादि भुक्त्वा हसव्रातैरह्नि **पञ्चोपदंगम्** ।
साय यात क्वापि सत्यज्य वापीर्यावत्कार्ये कार्यिणा तावदास्था ॥ २२ ॥
कलिकयोपदंशमास्वाद्य पौष्प द्विरेफा लतामधु ।
उपययु कुमुद्वती रात्रौ पानप्रसङ्गो हि क्व वर ॥ २३ ॥

क्त्वा च ॥ २२ ॥

उच्चैः कृत्य क्रौञ्चसघा प्रणादैस्त्रास मर्त्यानप्रिय श्रावयन्त्य ।
नीचैः कृत्वा षट्पदाश्च प्रिय वा साय याता वासतेय[२] वनान्तात् ॥ २४ ॥

शेषो बहुव्रीहिः ॥ २३ ॥ अनेकमन्यपदार्थे ॥ २४ ॥

अथ साध्यमरन्ध्रमाशु तेजो विरराजास्तमहीधरस्य मूर्ध्नि ।
गलदुल्बणरक्तबद्धराग गजचर्मेव विसारित हरेण ॥ २५ ॥

संख्ययाव्ययासन्नादूराधिकसंख्याः संख्येये ॥ २५ ॥ दिङ्नामान्यन्तराले ॥ २६ ॥

उपदशान्यासन्नविशानि परितोऽ**धिकाष्टादशान्य**पि ।
भूषयाचक्रुर्भान्ति दिव ज्योतीषि पुष्पाणीव क्षितिम् ॥ २६ ॥
द्वित्राः किमेते किमु **पञ्चषाः** पुर **पूर्वोत्तरा** दिक्किमु दक्षिणा परा ।
व्यक्तिर्निरुद्धे जगतीति तामसैर्न प्रावृषीवाम्बुकणावृतेऽभवत् ॥ २७ ॥

---

१ 'मता' ख   २ 'वासनेय' ख

तत्र तेनेदमिति सरूपे ॥ २७ ॥

परितस्तिमिर विजृम्भमाण दिवि साध्य च सह कृतात्मलाभम् ।
घटना ममुपागते विरुद्धे विदधाते स **कचाकचीव** युद्धम् ॥ २८ ॥

तेन सहेति तुल्ययोगे ॥ २८ ॥ चार्थे द्वन्द्वः ॥ २९ ॥

अजस्रमाबद्धविकारशोभ साध्य मह **साम्बुरुहं** क्रमेण ।
सङ्कोचमानीतमशेषमेव ध्वान्तेन **मेघद्विरदासितेन** ॥ २९ ॥

उपसर्जनं पूर्वम् ॥ ३० ॥

कष्टश्रिताः प्राप्य तमोविहगास्तत्**खण्डिताः** सकुचिता नलिन्य ।
आलोकित **लोकहितं** प्रणष्ट कृत्वात्मना सपदि कस्य नापत् ॥ ३० ॥

राजदन्तादिषु परम् ॥ ३१ ॥

तम प्रतानावृतदृष्टयोऽपि गन्धेन पुष्पप्रभवेन कृष्टा ।
विमुच्य समीलितमञ्जराशिमग्रे[1]वर्णं भृङ्गगणा विलीना ॥ ३१ ॥

द्वन्द्वे घि ॥ ३२ ॥ अजाद्यदन्तम् ॥ ३३ ॥ अल्पाच्तरम् ॥ ३४ ॥

रविदिनरहिते जगत्यमुष्मिन्नगनगदेह**विरोधमादधानम्** ।
प्रलय इव जल तम प्रवृद्ध **भवभवनादिविवेकमा**(?)स्यदाशु ॥ ३२ ॥

सप्तमीविशेषणे बहुव्रीहौ ॥ ३५ ॥ निष्ठा ॥ ३६ ॥

तिमिरप्रतानविनिरुद्धदिङ्मुख
गगन **परिस्फुरिततारकाशतम्** ।
विलसद्भुजगतनुमेचक बभा-
वुदरे मणिं जलनिधि व्यडम्बयत् ॥ ३३ ॥

वाहिताग्न्यादिषु ॥ ३७ ॥

अग्न्याहितं मन्दिरमाहिताग्नयः सप्राप्य हुत्वानलमुज्झितस्रुव ।
आमृष्टधूमाविललोचनद्वया सध्याविरामे प्रतिनिर्गता द्विजा ॥ ३४ ॥

कडाराः कर्मधारये ॥ ३८ ॥

---

१ 'ग्रे गण' ख

इति जगति विलोक्य प्रस्फुरच्चारुतारा[1]
खलमिव तिमिरौघ नश्वर जृम्भमाणम्।
उदयपिहितमूर्तेस्तेजसा शीतकान्ते
सुखमवहदिवाशा सस्मित वासवीया ॥ ३९ ॥

इति श्रीरावणार्जुनीये महाकाव्ये पूर्वापरपादे पञ्चम सर्ग ॥ ५ ॥

द्वितीयाध्यायस्य तृतीयपादे षष्ठ सर्ग ।

अनभिहिते ॥ १ ॥ कर्मणि द्वितीया ॥ २ ॥ अन्तरान्तरेणयुक्ते ॥ ४ ॥

अथान्तरेणोद्यदनेकतारां धर्माधिपाशां दिशमुत्तरां च।
उवाह शीतांशुकरान्विदिश्यान्पूर्वोदयाद्रि पलितायमानान् ॥ १ ॥
प्राची प्रतीची च दिश हिमांशोस्तथोत्तरा[2] भानुमदुष्णमुक्ते।
[3]खे चन्द्रिकादृश्यत नि सरन्ती शनै. शनैर्देहभयादिवोष्णे ॥ २ ॥

कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगे ॥ ५ ॥

चुक्रोश चक्राह्वयुग त्रियामां शशाङ्कपादैरिव दह्यमानाम्।
कुमुद्वतीसौरभकृष्टचित्ता भृङ्गा ययु क्रोशमपि क्वणन्त ॥ ३ ॥

अपवर्गे तृतीया ॥ ६ ॥

दिनेन या कान्तियुता परीता विमुच्य तामम्बुजिनी प्रदोषे।
कुमुद्वतीं भृङ्गगणा प्रयाता कार्याद्विना चाटु करो न कश्चित् ॥ ४ ॥

सप्तमीपञ्चम्यौ कारकमध्ये ॥ ७ ॥

प्राच्या स्थित शीतकर कराग्रैर्व्यद्योतयत्क्रोशशते दिगन्तान्।
चन्द्रोदये लोकमनांसि काम क्वापि स्थित क्रोशशताद्विध्यत् ॥ ५ ॥
रथाङ्गनामा दयिता दिनान्ते दृष्ट्वा पुनर्द्रक्ष्यति ता प्रभाते।
चन्द्रावदाता दयितासहायैर्न मन्दभाग्यै सुलभा प्रदोषा ॥ ६ ॥
ज्योत्स्नाद्यलब्ध्वा शशिन निशाया लब्ध्वा पुन श्वोदिवसावसानात्।
एव लभेयाहमपि स्वकान्तमुत्केति काचिन्निजगाद दूतीम् ॥ ७ ॥

---

१ कडारादिगणे तु गौरशब्द उपलभ्यते चारुशब्दो नष्टो भवेत् २ 'तथान्तरा' इति पाठ प्रतीयते ३ 'विच' ख

कर्मप्रवचनीययुक्ते द्वितीया ॥ ८ ॥

तमांसि भिन्दन्मृदुभिः कराग्रैरालोहिता बिम्बरुचिं दधानः ।
शीतांशुरुद्यन्नुदयाद्रिशृङ्गमारुह्य **सूर्याकृतिमन्वतिष्ठत्** ॥ ८ ॥

यस्मादधिकं यस्य चेश्वरवचनं तत्र सप्तमी ॥ ९ ॥

सविभ्रमा नर्तितलोचनाब्जा पुनः पुनः कामिजनैर्विलोक्य ।
शङ्केति मेने ववृतात्मगर्वै**रुपेन्दुबिम्बे** दयिताननश्रीः ॥ ९ ॥
आविर्भवन्मण्डलबद्धशोभे विसारितेजःपरिपूरिताशे ।
तारा बभूवुर्दिवमीयुषीन्दौ प्रजाः **पृथिव्यामधिराजनीव** ॥ १० ॥

पञ्चम्यपाङ्परिभिः ॥ १० ॥

अपाभ्रमस्यात्प्रसृतेन्दुकान्तिः कान्तिं सुमेरोः **परिपर्युपान्तात्** ।
आरोवमक्षोभमुवाह सिन्धुः समुल्लसच्छीकरमुक्तमुक्तः ॥ ११ ॥

प्रतिनिधिप्रतिदाने च यस्मात् ॥ ११ ॥

सरोजिनीतः प्रतिवीक्ष्य भृङ्गः कुमुद्वतीमाप विकासभाजम् ।
विना कृतस्य प्रियया हि मन्ये विनोद्यते तत्सदृशेन चेतः ॥ १२ ॥
दूत्या प्रियायाः समुपेत्य कश्चिन्निवेदिते मूर्छति चन्द्रधाम्नि ।
एमीति संदेशकमेव तस्यै **संदेशकात्संप्रति** यच्छति स्म ॥ १३ ॥

उभसर्वतसोः कार्या धिगुपर्यादिषु त्रिषु ।
द्वितीयाम्रेडितान्तेषु ततोऽन्यत्रापि दृश्यते ॥ (वा०)
अभितःपरितःसमयानिकषाहाप्रतियोगेऽपि । (वा०)

उपर्युपर्यम्बरमिन्दुरायन्नयत्यधोधो नु तमांसि पृथ्वीम् ।
ज्योत्स्ना विकीर्णा**न्परितो दिगन्तान्कान्ताजनः काप्यभितो** बभूव ॥ १४ ॥
धिक्त्वां न यातासि सखि प्रियार्थं **हा मा** कथं यास्यति मे त्रियामा ।
धूर्तेपुरास्ते **समयात्मभूर्मां** काचिज्जगादेति समाकुला स्त्री ॥ १५ ॥

गत्यर्थकर्मणि द्वितीयाचतुर्थ्यौ चेष्टायामनध्वनि ॥ १२

त्यक्त्वोदयाद्रिं **गगनाय** चन्द्रो दत्वानुरागं न ययौ **जनाय** ।
जनोऽपि शीघ्रं प्रतिपन्नभूषः **प्रियालयं** स त्वरितं जगाम ॥ १६ ॥

---

१ 'समुच्छलच्छीक' क. २ 'मध्य' क.

चतुर्थी संप्रदाने ॥ १३ ॥

आलोकमिन्दुः प्रददौ **जनाय** जनोऽपि गन्तुं **रतये** स्वचेतः ।
मानाय नारीजनताप्यदत्त तोयं शशाङ्कद्युतिदर्शिताध्वा ॥ १७ ॥

क्रियार्थोपपदस्य च कर्मणि स्थानिनः ॥ १४ ॥ तुमर्थाच्च भाववचनात् ॥ १५ ॥

कान्ताय यामीति जगाद दूती काचिद्विलोक्येन्दुमपेतपङ्कम् ।
विसृज्य मानं **रतये प्रतस्थे** विलासिनी दूतिकया सहत्या ॥ १८ ॥

नमःस्वस्तिस्वाहास्वधालंवषड्योगाच्च ॥ १६ ॥

नमोऽस्तु चन्द्राय चिराय तस्मै स्वं कुर्वता येन हतान्धकारम् ।
प्रियोपभोगप्रमदेन चक्रे **स्वस्ति प्रकामं प्रमदाजनाय** ॥ १९ ॥
स्वाहाग्नये येन कृतं चिराय **स्वधा पितृभ्यश्च** जनेन मन्ये ।
वषट् च रुद्राय सुखं लभन्ते चन्द्रोदये ते दयितासहायाः ॥ २० ॥
अलं प्रदोषः प्रियसंगमाय मानक्षयायावहितश्च चन्द्रः ।
एतद्द्वयं प्रेक्ष्य सखि प्रियाय प्रयाहि मे काचिदुवाच दूतीम् ॥ २१ ॥

मन्यकर्मण्यनादरे विभाषाप्राणिषु ॥ १७ ॥

ध्वान्तं तृणं व्योमनि मन्यमानं चन्द्रं समासाद्य जनं प्रियं च ।
शङ्केऽभ्यमन्यन्त विवृद्धतोषा **वियोगदुःखानि तृणानि** नार्यः ॥ २२ ॥

क्लृपि संपद्यमाने च ॥ (वा०) प्रकृत्यादिभ्य उपसंख्यानम् ॥ (वा०)

पानं मदाय प्रमदाजनानां प्राकल्पतापीतमपि प्रसह्य ।
आस्वाद्य दत्तं प्रतिपक्षदृष्टं तत्र **प्रकृत्या चतुरेण** पत्या ॥ २३ ॥

कर्तृकरणयोस्तृतीया ॥ १८ ॥ सहयुक्तेऽप्रधाने ॥ १९ ॥

मृगाधिपेनेव शशाङ्कभाजा मुक्त्वोदयाद्रिं तिमिरे भचक्रम् ।
करैर्नखाग्रैरिव भिद्यमाने संकोचमागात्सह **पुष्करेण** ॥ २४ ॥

येनाङ्गविकारः ॥ २० ॥ इत्थंभूतलक्षणे ॥ २१ ॥

---

१ 'सहान्या' ख   २ 'तृणाय' इति भवेत्

पादेन वा पङ्गुरचेष्टवृत्तिश्चन्द्रोदयेऽप्यास्त विहगसघ ।
कुमुद्वती मददृशे द्विरेफैर्विकासवद्भि कुमुदै सर स्था ॥ २५ ॥

संज्ञोऽन्यतरस्यां कर्मणि ॥ २२ ॥

अम्भोजिन्या सौरभामोदभाजा सजानीते भृङ्गमाला स दूरात् ।
ध्वान्तानीला ता पुरा खे पतन्ती सजानीते मन्द्रलापेन लोक. ॥२६॥

हेतौ ॥ २३ ॥

हमा विभिन्नेन समा वसन्त पद्माकर फेनचयावदाता ।
विशुद्धचन्द्रांशुसमावृताङ्गा जाता रजन्या परिमार्गणीया ॥ २७ ॥

अकर्तर्यृणे पञ्चमी ॥ २४ ॥

भृङ्ग शशाङ्कागमबद्धबोध गन्धेन बुद्ध्वा कुमुद पिपासु ।
नि स्व शताद्बद्ध इवाभ्यरोदीत्सरोजसकोचनिरुद्धमार्ग ॥ २८ ॥

विभाषा गुणेऽस्त्रियाम् ॥ २५ ॥

गृहीतमानाप्युपकान्तमन्या स्वय प्रयान्ती परिमुक्तधैर्या ।
निषेधवाग्वागुरयैत्य सख्या जाड्येन रुद्धा हरिणीव काचित् ॥ २९ ॥
वियोगमाराचितताऩवाङ्गी शल्यायमानान्दधती निजासून् ।
जाड्याद्विमुक्ता दयितेन काचिच्चन्द्रावभास दहनीयति स्म ॥ ३० ॥

षष्ठी हेतुप्रयोगे ॥ २६ ॥

कान्तस्य हेतोर्गृहदेहभूषा मुहुर्मुहुश्चक्ररुदीक्षमाणा ।
जनप्रियाराधनबद्धयत्ने दु खे हि खेदो लभतेऽवकाशम् ॥ ३१ ॥

सर्वनाम्नस्तृतीया च ॥ २७ ॥

स कस्य हेतोः सखि नागतोऽद्य त्व हेतुना केन चिरादुपेता ।
काचिज्जगादेति धृताभ्यसूय क नाम न प्रेम करोति शङ्काम् ॥ ३२ ॥

अपादाने पञ्चमी ॥ २८ ॥

मयूखजालेन हिमांशुबिम्बादुपेयुषा वर्धितमन्मथेच्छ ।
रतोपभोगप्रवणैकचेता गृहे गृहेऽजायत कामिलोक ॥ ३३ ॥

अन्यारादितरर्तेदिक्छब्दाञ्चूत्तरपदाजाहियुक्ते २९.

नान्यो रिपोर्यस्तपति प्रकाम**मारादि**वागत्य **दिवः** शशी ताम् ।
ऋते गमात्ते गमितेतरेण **मृत्योर्व्यथा** मा मदनेन विद्धि ॥ ३४ ॥

तन्मृत्युतः प्राक्कथित मयास्या स **दक्षिणस्थे न तु दक्षिणाहि** ।
सह्य मया न प्रियमुक्तमत्र सख्यागता मे ननु साक्षिणीयम् ॥ ३५ ॥

मृषा मयोक्त यदि मन्यसे त्व पश्याशु **मे दक्षिणतस्ततोऽसून्** ।
तामङ्गलीनामुपदर्शयन्ती सख्या पतिं काचिदवोचदित्थम् ॥ ३६ ॥

षष्ठ्यतसर्थप्रत्ययेन ॥ ३० ॥

ज्योत्स्नोप**रिष्टाद्भवनस्य** कान्ता तथापि नष्टस्तमसीव मेऽसौ ।
उक्तेति सख्याशु मुमोह काचिज्जनो विदाही परिहास एव ॥ ३७ ॥

एनपा द्वितीया ॥ ३१ ॥

उपर्यनल्पा भवनस्य कीर्णा चन्द्रद्युति केतकरेणुशुभ्रा ।
लोकस्य रेजे रतये **गृहाणि** सा **दक्षिणेना**शु तथो**त्तरेण** ॥ ३८ ॥

पृथग्विनानानाभिस्तृतीयान्यतरस्याम् ॥ ३२ ॥

विनापि चन्द्रेण विनापि धैर्यान्नार्यो ययुर्या वसति प्रियाणाम् ।
ता प्राप्य चन्द्र स्मरदत्तधैर्या यातीर्निरोद्धु विधिरप्यनीश ॥ ३९ ॥

दुनोति **चन्द्रात्पृथगप्य**नङ्गस्ता चन्द्रयुक्त किमु सहितेषु ।
पृथक्त्वया जीवति साद्य दु ख सखेति कश्चिज्जगदे प्रियाया ॥ ४० ॥

नानापि वह्नेर्दहतीति चन्द्रश्च**न्द्रेण नाना**पि पुन स कान्त ।
प्रह्लादहेतु सखि याहि तेन प्रोवाच काचित्प्रमदेति दूतीम् ॥ ४१ ॥

करणे च स्तोकाल्पकृच्छ्रकतिपयस्यासत्त्ववचनस्य ३३

कृच्छ्रादवाप्तं दिवसावसाने **कृच्छ्रेण मुक्ता** विरहव्यथाभि ।
ननन्द नारी पतिमीक्षमाणा सुख जनस्य प्रियलाभमात्रम् ॥ ४२ ॥

स्तोकेन रुष्टा दयिताय नारी **स्तोकादुपेता** पुनरेव तोषम् ।
करोति चेष्टा जनतोपहास्या प्रेम्णा ग्रहेणेव जनो गृहीत ॥ ४३ ॥

---

१ 'स्ना' इति पाठ प्रतीयते २ 'स्ते' इति भवेत्

दूरान्तिकार्थैः षष्ठ्यन्यतरस्याम् ॥ ३४ ॥

दूरं गृहस्य प्रियमीक्षमाणा ननन्द नारी प्रमदेन काचित् ।
दूरं तथासौ भवनाच्च कान्ता तुल्योऽनुरागो हि पदं स्मरस्य ॥ ४४ ॥
अन्तिकं परिजनात्सखीजनं सदिदेश दयिताय कामिनी ।
सज्जनः स्वयमुपेतमन्तिकं वीक्ष्य तं प्रमदमाप सा ह्रियम् ॥

दूरान्तिकार्थेभ्यो द्वितीया च ॥ ३५ ॥

दूरात्प्रियेण प्रमदोपगूढा स्तनोपपीडं परितोषमाप ।
एतावदेवेच्छति कामिलोकश्चित्तप्रिया यत्कुरुते प्रियाणि ॥ ४५ ॥
कलङ्कमिन्दाववलोक्य कश्चित्प्रियामुखं चाच्छकपोलकान्ति ।
दूरं स मेनेऽभ्यधिकं ततस्तद्गुणान्तरज्ञे न हि पक्षपातः ॥ ४६ ॥

सप्तम्यधिकरणे च ॥ ३६ ॥

आस्ते प्रियावर्त्मनि सम्मुखीना भृत्यं भवन्तं च निरीक्षमाणा ।
दूरे भवानन्तिक एव सोऽस्या यत्तेऽक्षमं तत्कुरु काचिदूचे ॥ ४७ ॥

यस्य च भावेन भावलक्षणम् ॥ ३७ ॥

संध्यागमे या दयितस्य याता सैकाकिनी तद्विरतावुपैति ।
नीतोऽन्यया नेच्छति किं न दृष्टश्चक्रे वितर्कानिति वीक्ष्य काचित् ॥ ४८ ॥

षष्ठी चानादरे ॥ ३८ ॥

नार्या रुदत्याः प्रययौ रुषान्यः सख्यां नतायामपि नैव तस्थौ ।
कृतं प्रियेण प्रणयस्य भङ्गं स्वल्पोऽपि कोपं कुरुतेऽतिमात्रम् ॥ ४९ ॥

स्वामीश्वराधिपतिदायादसाक्षिप्रतिभूप्रसूतैश्च ॥ ३९ ॥

स्वामी स कायस्य न केवलं मे स्वामी स एको न तु जीवितेऽपि ।
कार्ये गतं कोपमथाप्यकार्ये गच्छानयैनं सखि किं विचारैः ॥ ५० ॥
किं नेश्वरं पश्यसि शीतभासं[2] मा निर्दहन्तं नलिनीमिवेन्दुम् ।
विध्यन्तमेनं मृगयुं मृगीं वा सखीश्वरं पुष्पशरेषु कामम् ॥ ५१ ॥
तमानयेऽहाधिपतिं मयि त्वं यत्नात्मनश्चाधिपतिर्न कुर्यात् ।
रूपेण दायादमिव स्मरस्य श्रियापि दायादमिवोडुनाथे ॥ ५२ ॥

---

१ 'खिन्न' क. २ 'शीतभासाम्' इति भवेत्.

प्रभुर्यथासौ मयि तद्वदेन त्वमानयन्तीह भव प्रभुर्मे ।
स एव **साक्षी मयि** वल्लभत्वे **साक्षी च मे** विद्धचयमन्तरात्मा ॥ ९३ ॥
भूय करिष्यामि न तस्य मान नन्वत्र कार्ये **प्रतिभूर्मयि** त्वम् ।
तथापि कि चिन्तयसि प्रयाहि त्वया समान **प्रतिभूः** कुतो **मे** ॥ ९४ ॥
चित्ते प्रसूतेन मनोभुवाह नये व्यथा कामपि दुर्निवाराम् ।
इन्दोः प्रसूतैश्च मयूखपातैस्त्रायस्व मामानयनेन तस्य ॥ ९५ ॥
शक्तासि नैका यदि तत्र यातु प्रयाम्यह तेऽद्य ततो द्वितीया ।
काचिद्ब्रुवाणा सहसैत्य कामी तिष्ठत्व(त्वि)य याम्यहमित्युवाच ॥ ९६ ॥

आयुक्तकुशलाभ्यां चासेवायाम् ॥ ४० ॥

(१) आयुक्तमेनामधुना स्वकान्त**मायुक्तमन्यासु** रतोपभोगे ।
तदिच्छया धीरमता वरौ ते काम्याशयज्ञा हि हरन्ति नार्य ॥ ९७ ॥
मानापनोदे कुशलेन पत्या नारी सचेतीक्रियमाणदेहा ।
कान्ता **स्ववृत्तेः कुशला** बभूव कोप कुतश्चाट्ट विचक्षणेपु ॥ ९८ ॥

यतश्च निर्धारणम् ॥ ४१ ॥

लब्ध्वा युवानो विहतान्धकारा निशा **निशानां परमां** सचन्द्राम् ।
सुहृत्समेता रमयाबभूवु सयौवना स्त्री सुमनोरमाया ॥ ९९ ॥

पञ्चमी विभक्ते ॥ ४२ ॥

आस्वाद्य दत्ता दयिता स्वकान्तै सुरा **मधुभ्योऽपि विशेषहृद्याम्** ।
जह्रु प्रियाणा हृदयानि पीत्वा मदोऽपि दोषानपि सवृणोति ॥ ६० ॥

साधुनिपुणाभ्यामर्चायां सप्तम्यप्रतेः ॥ ४३ ॥

यथा[२]रतौ **साधुरलं नरेषु** तथा[३]रतान्ते **निपुणा** बभूव ।
अकृत्रिमस्नेहरता हि नार्यस्तुल्योपचारा सतत भवन्ति ॥ ६१ ॥

प्रसितोत्सुकाभ्यां तृतीया च ॥ ४४ ॥

पानेषु काश्चित्प्रसृ(सि)तान्सकान्तान्गोष्ठीभिरन्यान्**गुणवत्कथाभिः** ।
चित्तानुवर्तीव सुहृत्समेताश्चकार लोकानिति शीतरश्मि. ॥ ६२ ॥

---

१ 'आयुक्तमेत मधुन-' इति भवेत् २-३ 'ग' ख

प्रियागतावुत्सुकया कयाचिद्वि(द्य)लोक्यता चञ्चलचक्षुषाध्वा।
प्रसादनैरुत्सुकयान्ययेन्दु दृष्ट्वा स्थित मानयुजातिदु खम्॥ ६३॥

नक्षत्रे च लुपि॥ ४९॥

शीघ्र गृहीत्वा बहुवल्लभ मे निर्विघ्नमेव यदुपागतासि।
पुष्येण कि पायसमत्सियाता सहासमुक्तेति सखी कयाचित्॥ ६४॥

षष्ठी शेषे॥ ५०॥ ज्ञोऽविदर्थस्य करणे॥ ५१॥

पादा हिमाशोर्ललित वधूना गन्धः स्रजा सत्सुहृदा च गोष्ठ्यः।
एकैकमप्येषु स(म)ह वितेने क सहताना पुनरस्ति मल्ल॥ ६५॥

अधीगर्थदयेशां कर्मणि॥ ५२॥

मध्ये निशान्तस्य परा पुरध्री वियोगिनी वीक्ष्य शशाङ्कबिम्बम्।
कदाचिदेष्ट द्रवतामसूना दुनोति रम्य हि विना प्रियेण॥ ६६॥
त्व यद्यमूनां दयसे ततो मे प्रयाहि त कान्तमिहानयाशु।
चन्द्रातपो धक्ष्यति मा न यावत्काचिज्जगादेति सखी सखेदम्॥ ६७॥

कृञः प्रतियत्ने॥ ५३॥

उपागते प्रेयसि वाम साय स्रजां मधूना च विलेपनानाम्।
समाधिनोपस्कुरुते स लोक कि तेन यत्नोपहित प्रियस्य॥ ६८॥

रुजार्थानां भाववचनानामज्वरेः॥ ५४॥ आशिषि नाथः॥ ५५॥ जासिनिप्रहणनाटक्राथपिषां हिंसायाम्॥ ५६॥

रुजत्यदश्शुर्मम शीतरश्मि कि नाथसे मेऽद्य शिवस्य न त्वम्।
पर ममोज्जासयति स्मरोऽपि मन्मानसस्य प्रणिहन्ति सद्य॥ ६९॥
मद्धीरतायाः प्रपिनष्टि पापात् स्मरो मम क्राथयतीद्धबाण।
कुरु प्रिय त प्रियमानयन्ती काचिद्वयस्यामिति योषिदूचे॥ ७०॥

व्यवहृपणोः समर्थयोः॥ ५७॥

---

१ 'पायसमत्सि यात्री' इति भवेत्, 'पुष्येण पायसमश्नीयात्' इति काशिकायामुदाहृतत्वात् २ एतत्सूत्रोदाहरणपद्य नोपलभ्यते ३ 'निप्रहण इति सघातविगृहीतविपर्यस्तग्रहणम्' इति काशिका

पणते हि वणिग्यया **धनानां व्यवहरते** मदनस्तथा **शराणाम्** ।
हृदयानि वियोगिना ग्रहीतु नायात सखि कि प्रियो ममाद्य ॥ ७१ ॥

दिवस्तदर्थस्य ॥ ५८ ॥ विभाषोपसर्गे ॥ ५९ ॥

मनासि रत्नप्रतिमानि मानिना वियोगिना चाशु जिघृक्षुराहत ।
मयूखवित्तस्य हिमांशुवाणिजश्चिराय **दीव्यत्ययमुल्लसत्कर** ॥ ७२ ॥

कृत्वोर्थप्रयोगे कालेऽधिकरणे ॥ ६४ ॥

सखि त प्रियमानयाद्य **रात्रेः गतकृत्वः** प्रणिपत्यमानयासी (?) ।
इति चन्द्रकरोपनीततापा प्रमदोचे वचन चिराय दूतीम् ॥ ७३ ॥

कर्तृकर्मणोः कृति ॥ ६५ ॥

सुखस्य दाता विपदामपासकः स यत्र कान्त सखि तत्र याम्यहम् ।
ममेह नैवासिकयास्ति कारण कयाचिदूचेऽबलया सखीजन' ॥ ७४ ॥

उभयप्राप्तौ कर्मणि ॥ ६६ ॥

आश्चर्यमेवाद्य **गतस्य** रोषो दूत्यापि **तस्यानयनं प्रियस्य** ।
इति ब्रुवाणा प्रथमागतोऽन्य श्रुत्वाङ्गनामाशु समालिलिङ्ग ॥ ७५ ॥

अकाकारयोः प्रयोगे प्रतिषेधो नेति वक्तव्यम्, शेषे विभाषा ॥ (वा०)

विभेदिकेन्दोस्तमसा प्रकाम यथा यथाजायत दिङ्मुखेषु ।
तथा तथाभूज्जनमानसाना **मनोभवस्यास्खलिता बिभित्सा** ॥ ७६ ॥

क्तस्य च वर्तमाने ॥६७॥ अधिकरणवाचिनश्च ॥६८॥

तत्रार्चितं मानमभूज्जनाना **तथासितं व्योमनि**[२] **शीतभासः** ।
तथैव निन्द्य विरहाकुलाना रम्य न सर्वस्य रति विधत्ते ॥ ७७ ॥

न लोकाव्ययनिष्ठाखलर्थतृनाम् ॥ ६९ ॥

परिभ्रमन्नम्बरमध्यमिन्दु कृत्वा जगद्दूरमपान्धकारम् ।
आगामुकं कान्तिचयं(?) मुमोच **यियासुरस्ताद्रिशिरः** क्रमेण ॥७८॥

---

१ एतत्सूत्रोदाहरण स्वयमूहनीयम २ 'निशीथभास' इति पाठो भवेत्, 'निशीथस्तु रात्रिमात्रार्धरात्रयो' इति हैमे 'निशीथ'शब्दस्य रात्रिमात्रवाचकत्वस्य दृष्टत्वात्

या **दुष्करान्येन** जगद्विभूतिस्तामिन्दुरुधन्कृतवानशेषम् ।
कान्ताप्रियाणीति तथास्तमागाद्विधेर्विचेष्टा ह्यगुणान्तरज्ञा ॥ ७९ ॥

अकेनोर्भविष्यदाधमर्ण्ययोः ॥ ७० ॥

प्रभातकाले **स्वगृहाणि यायिकाः** समुत्थितास्तूर्यरवेण योषित ।
पुरोधसे भूमिपतिर्द्विजन्मने **धनानि दायी** हुतहव्यवाहन ॥ ८० ॥

कृत्यानां कर्तरि वा ॥ ७१ ॥

गन्तव्यं तव सखि मत्प्रियस्य गेह
यातव्यं किमुत **मयापि** चिन्तयेदम् ।
इत्यूचे युवतिरचिन्तितक्षपान्ता
नाकाल प्रियजनसगमस्य कश्चित् ॥ ८१ ॥

तुल्यार्थैरतुलोपमाभ्यां तृतीयान्यतरस्याम् ॥ ७२ ॥

सुप्तोत्थिता प्रविकसन्नयनारविन्दा
काश्चित्**समा** युवतयो **नलिनीभि**रासन् ।
निद्रानिमीलदुरुनेत्रसरोजशोभा
काश्चित्प्रभातसमये च **कुमुद्वतीनाम्** ॥ ८२ ॥

चतुर्थी चाशिष्यायुष्यमद्रभद्रकुशलसुखार्थहितैः ७३

आयुष्यमस्तु नृपतेः स्वजनाय चास्य
भृत्यव्रजस्य कुशलं सुहृदे च **भूयात्** ।
अन्तःपुरस्य सुखमेव चिराय चास्ता
प्रातर्द्विजा जगदुरित्थमुपेत्य भूपम् ॥ ८३ ॥

हितमविरतमुच्चै कुर्वत कीर्णकीर्ते
परमहितजनानामागति चागतानाम् ।
सुरतचतुरनारीहारिसभोगभाज
परिणतिमिति रात्रिस्तस्य भूपस्य भेजे ॥ ८४ ॥

इति श्रीरावणार्जुनीये महाकाव्ये अनभिहित(द्वितीयाध्यायतृतीय)पादे षष्ठ सर्ग ॥ ६ ॥

द्वितीयाध्यायचतुर्थपादोदाहरणभूतः सप्तमः सर्गः ।

द्विगुरेकवचनम् ॥ १ ॥

प्रातः पुनरसौ राजा **शतराजीवराजितः** ।
विजेता **शतराज्यस्य** पुण्यापां नर्मदामगात् ॥ १ ॥

द्वन्द्वश्च प्राणितूर्यसेनाङ्गानाम् ॥ २ ॥

अत्रान्तरे **दशग्रीवस्त्रिलोकी**जयगर्वितः ।
विकरालः **शिरोग्रीवं** वहद्भिः परिवारितः ॥ २ ॥
मार्दङ्गिकपाणविकं गदापरिघपट्टिशम् ।
दधानं राक्षसमभं विवेश सचिवैः सह ॥ ३ ॥

अनुवादे चरणानाम् ॥ ३ ॥

उदगात्कठकालापं प्रत्यष्ठात्कठकौथुमम् ।
येषां यज्ञे द्विजातीनां तद्विघातिभिरन्वितम् ॥ ४ ॥

अध्वर्युक्रतुरनपुंसकम् ॥ ४ ॥ अध्ययनतोऽविप्रकृष्टाख्यानाम् ॥ ५ ॥

पौण्डरीकातिरात्रस्य विचारपटुभिर्वृतम् ।
पदकक्रमकेणापि मानुषामिषभोजिना ॥ ५ ॥
ततो वीरोपलम्भैकव्यापारावृतमानसम् ।
प्रविष्टं प्रविवेशास्य तत्सदश्चारमण्डलम् ॥ ६ ॥

जातिरप्राणिनाम् ॥ ६ ॥ विशिष्टलिङ्गो नदीदेशोऽग्रामाः ॥ ७ ॥

[१]**नुच्चैरावतमुत्तीर्य** गत्वा **दार्वभिसारकम्** ।
धानाशष्कुलि सत्यज्य **प्राणिमासक्तताशनम्** ॥ ७ ॥

[अत्र पत्रमेकं पतितम् ।][२]

द्वितीयाटौस्स्वेनः ॥ ३४ ॥

पश्यैतमीश्वरं गत्वा मानैनं सुहृदं कृथाः ।
सुहृदैतेन को दुःखी सुखी **वैनेन** कोऽरिणा ॥

१ 'उच्चैरावतीमुत्तीर्य' इति भवेत्. २ द्वितीयपुस्तकेऽप्येवमेव न ज्ञायते कति श्लोका अत्र त्रुटिता इति

वाहू करिकराकारौ तस्य यौ तौ क्षमापते ।
सहस्रना रणो क्षिप्रमनयोरेव जायते ॥

आर्धधातुके ॥ ३५ ॥ अदो जग्धिर्ल्यप्ति किति ॥ ३६ ॥

प्राजग्ध्यैव जगत्कृत्स्नं स्थातुकामो दशानन ।
जग्धवानधरं दन्तैः श्रुत्वा त चारतो नृपम् ॥

लुङ्सनोर्घस्लृ ॥ ३७ ॥ घञपोश्च ॥ ३८ ॥

जिघत्सावानपि क्रोधान्नाघसत्किंचिदाहृताम् ।
अगतितृणघासेषु समाश्रम्य स्थिता मति ॥

लिट्यन्यतरस्याम् ॥ ४० ॥

जघासेव दृशा पश्यन्निति श्रुत्वा रिपु प्रभु ।
नादुः कथंचिदाम्यानि वाहूस्तस्य युगायतान् ॥

वेञो वयिः ॥ ४१ ॥

नीतितन्त्रं तत प्राप्य बुद्धिसूत्रेण वाक्पटम् ।
उवाय सारणस्तस्य **ववौ** नम्रस्तथा शुक ॥

हनो वध लिङि ॥ ४२ ॥ लुङि च ॥ ४३ ॥

य भृत्योऽपि रिपु **वध्यान् मावधीस्त** स्वय विभो ।
अन्धकार करत्रात किं रवेर्न निरस्यति ॥

आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् ॥ ४४ ॥

मावधिष्ठ भवान्पाणीमाहतोरु रुषात्मन ।
कियन्त यत्नमावत्ते जिघांसु शशक हरि ॥

इणो गा लुङि ॥ ४५ ॥ णौ गमिरबोधने ॥ ४६ ॥ सनि च ॥ ४७ ॥

मागास्तत्र स्वय वीर **गमयान्य** निशाचरम् ।
का वा **जिगमिषा** स्थाने तव तत्र महात्मन ॥

इङश्च ॥ ४८ ॥ गाङ् लिटि ॥ ४९ ॥

रावणस्य जना यातुराशिषो **विजिगांसतः** ।
स्तुतिं चरित्रसबन्धात्त**थाधिजगिरे** पुरे ॥

विभाषा लुङ्लृङोः ॥ ५० ॥

योऽध्यगीष्ट द्विजो वेदान् विद्वानध्यैष्ट चागमान्।
न तावाचीयुधे गच्छन् साधुद्वेषी दशानन ॥
यद्यध्यैष्यत नाम्नाय नाध्यगीष्यत वा श्रुतिम्।
राक्षसस्य ततो वृत्तमभविष्यन्न कीदृशम् ॥

णौ च संश्चङोः ॥ ५१ ॥

तत्प्रयाणपटहप्रतिशब्दैरध्यजीगमदिवा [illegible] दिगन्तान्।
प्राध्वनश्च पुरि विप्रगजानामाक्षिपन्नधिजिगापयिषां स ॥

अस्तेर्भूः ॥ ५२ ॥ ब्रुवो वचिः ॥ ५३ ॥ चक्षिङः ख्याञ् ॥ ५४ ॥

भवितव्यमनालोक्य वक्तृभिः सह रावण।
आख्यातृणां प्रिय कृत्वा गन्तु सस्मार पुष्पकम् ॥

गातिस्थाघुपाभूभ्यः सिचः परस्मैपदेषु ॥ ७७ ॥

तमर्जुनमहं हन्मि मत्तोऽसौ न बिभेति य।
इति निश्चित्य चित्तेन त्वरयागाद्दशानन. ॥
सैन्यमास्थात्परो मार्गमदादस्मै घनव्रज।
घर्माम्भोऽपान्मरुत्तस्य शुभश्चाभूद्दिवाकर ॥

विभाषा घ्राधेट्शाच्छासः ॥ ७८ ॥

आघ्रादसौ शुभ गन्ध चाटुकारानिलाहृतम्।
यमाघ्रासीदलिव्रात पुष्पकामोदवाहन ॥
यदीयपुष्पकालम्बिपुष्पमालालय मधु।
अधासीन्मधुहृत्पङ्क्तिरच्छासीदात्मनस्तृषम् ॥
सैन्यवेगमरुद्भिन्नपयोधिजलशीकरान्।
अधाद्यो जलदव्रात सोऽच्छाद्दर्ष जगत्तृषम् ॥

---

१ इत प्राक् लौकिकोदाहरणानि सूत्राण्यपि नोदाहृतानि, अतो न ज्ञायते ग्रन्थकर्त्रैव न निर्मितानि पश्चात्त्रुटितानि वा

यानुवेगानिल सर्पन्नथासाद्यो द्रुमावलीम्।
सा पतन्ती निजच्छायामवासामीत्पतत्फला॥

तनादिभ्यस्तथासोः॥ ७९॥

अतनाम्भोदगम्भीर य सेनापटहध्वनिम्।
सोऽब्रवीदिति वानेन मा **तथा** समर हसन्॥
अतनिष्ट मदस्राव गजना यत्र तामिव(?)।
मातिमात्र **तनिष्टा**रत्व भृङ्गालीति न तैर्जगौ(?)॥

आमः॥ ८१॥ अव्ययादाप्सुपः॥ ८२॥ नाव्ययी-भावादतोऽम्त्वपञ्चम्याः॥ ८३॥

ईक्षांचक्रे प्रभु सेना यत्र नागा मदोत्कटा।
उपमेघपथं याता सत्यज्योपवनक्षितिम्॥

तृतीयासप्तम्योर्बहुलम्॥ ८४॥

उपमेघपथेनामौ गच्छन्ती रुद्धभास्करा।
अकालदुर्दिनाटोप**मुपलोक** समादधे॥

लुटः प्रथमस्य डारौरसः॥ ८५॥

गन्तासाविति मदमन्थर कदेभो **नेतारौ** कथमरमश्वकौ रथ ते।
गन्तारः कथमिह वत्गणे(ने) रता ये सेनानीरिति निजगौ जन त्वरावान्॥

पटुपवननिपातप्रस्तुतानेकभङ्गा
गगनजलधिवीचीवैजयन्तीर्दधाना।
दिवमिव हिमभासा वर्जितामर्जुनेन
द्रुतमथ पुरमापत्सा चमू रावणीया॥

इति रावणार्जुनीये[1] महाकाव्ये द्विगुरेकवचन(द्वितीयाध्यायचतुर्थ)पादे सप्तम सर्ग॥७॥

तृतीयाध्यायप्रथमपादोदाहरणभूतोऽष्टम सर्ग।

तत पुरी पूर्णमनोरथेन क्षण दशास्येन दिवि स्थितेन।
व्यलोक्यता चञ्चललोचनेन त्रैलोक्यसपत्नसमवाप रम्या॥ १॥

---

१ 'इत्यर्जुनरावणीये' ख

प्रत्ययः ॥ १ ॥ परश्च ॥ २ ॥ गुप्तिज्किद्भ्यः सन् ॥ ५ ॥

जुगुप्सितो यत्र न कश्चिदासीत्सर्वस्तितिक्षासमवेतचेता ।
चिकित्सकः पापमहागदाना नित्य जन स्वामिमतानुवर्ती ॥ २ ॥

मान्बधदान्शान्भ्यो दीर्घश्चाभ्यासस्य ॥ ६ ॥

मीमांसितो यत्र जनेन नार्यो दीदांसता तत्र धनेन तृष्णाम् ।
बीभत्सचित्तैर्न जनैर्युता या शीशासता स्त्रैणजनेन गुप्ता ॥ ३ ॥

धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा ॥ ७ ॥ सुप आत्मनः क्यच् ॥ ८ ॥ काम्यच्च ॥ ९ ॥ उपमानादाचारे ॥ १० ॥

यियक्षता विप्रजनेन नित्य स्वर्गीयता सेव्यतयातिरम्या ।
गुप्तार्जुनेनाहवकाम्यता च मित्रीयतारि नतमभ्युपेतम् ॥ ४ ॥

कर्तुः क्यङ् सलोपश्च ॥ ११ ॥

अप्सरायमाणनारीका शक्रायमाणेशरक्षिता ।
पापस्य[१] मानलावण्या वेच्या नदीसहति दधौ ॥ ५ ॥

सिताब्जशुभ्राणि जलानि यस्या पयायमानान्यवहन्त वाप्य ।
भूभृत्सदाचारनिरस्यमान कालेयमौजायत नो बल च ॥ ६ ॥

भृशादिभ्यो भुव्यच्वेर्लोपश्च हलः ॥ १२ ॥ लोहितादिडाज्भ्यः क्यष् ॥ १३ ॥

पटपटायमानकेतुपटै शीघ्रायमाणानिलेरितै ।
तपनतापितेव पुरा द्यौर्वीज्यते सर्वदाथ या ॥ ७ ॥

लोहितायति स यद्वारि स्नाताङ्गनादेहकुङ्कुमै ।
लोहितायतेऽरुणपद्मैश्च कस्योन्मनाया न सदधे ॥ ८ ॥

कष्टाय क्रमणे ॥ १४ ॥ कर्मणो रोमन्थतपोभ्यां वर्तिचरोः ॥ १५ ॥ बाष्पोष्मभ्यामुद्वमने ॥ १६ ॥

रक्षता सिहादिहिस्रगणान्कष्टायमानान्महीभुजा ।
यत्र रोमन्थायमानाभिर्गोभि सहासते स्म मृगा ॥ ९ ॥

---

१ 'पयस्यमानलावण्या वीच्या' इति भवेत्

तपस्यतां रक्षणमादधानैस्तेजोभिरीशस्य परिस्फुरद्भि ।
ऊष्मायमाणा इव यत्रतोली शक्तो न कश्चिद्द्विषता प्रवेष्टुम् ॥ १० ॥
अङ्गारपूर्णा इव लोहिताङ्गैर्धूमैरिवोपर्यलिभिर्भ्रमद्भि ।
बाष्पायमाणा इव वैरिवर्गैर्न लक्षिता यत्परिखा कदाचित् ॥ ११ ॥

शब्दवैरकलहाभ्रकण्वमेघेभ्यः करणे ॥ १७ ॥

मेघायमानैः सुरधूपधूमै **शब्दायमानैः** पटहैश्च मन्द्रै ।
विडम्बयन्तीव बभौ सगर्जे या प्रावृष नर्तितबर्हिवृन्दाम् ॥ १२ ॥
वातायनोत्थागुरुधूमचक्रै**रभ्रायमाणैः** सुरभीकृताशा ।
वैरायमाणैर्बलिना भटैर्या युक्ता तथाजौ **कलहायमाना** ॥ १३ ॥

सुखादिभ्यः कर्तृवेदनायाम् ॥ १८ ॥ नमोवरिवश्चित्रङः क्यच् ॥ १९ ॥ पुच्छभाण्डचीवराण्णिङ् ॥ २० ॥

सुखायमानेन जनेन युक्ता **दुःखायमानस्य** न यत्र ढौक ।
चित्रीयते या स्म गुणैरुदारैरुपागता गाममरावतीव ॥ १४ ॥
पुरा **नमस्यत्य**मरानजस्र गुरुद्विजातीन्**वरिवस्यति** स्म ।
भिक्षु च **संचीवरयानुषक्त**[1] प्राचीज्जनो यत्र समाधियुक्त ॥ १५ ॥
वेला पयोधेरिव कीटमुक्ता[2] प्रवालशङ्खामलहेमपुञ्जान् ।
प्रविश्य [3]वेथी वणिजा समूहा **संभाण्डयन्ते** स्म चिराय तस्याम् १६
उद्धूतबालव्यजनाग्रभाजा प्रातर्ध्वजिन्यैव महीपतीनाम् ।
गवा समित्या परिनिष्पतन्त्या रेजे सदो**त्पुच्छयमानया** या ॥ १७ ॥
[4]त वीक्ष्य सजातरुषा बभाषे दशाननेनानुतदृष्टिनेति ।
शिरासि निक्षिप्य पुरोऽहमस्या साल किमेत बत खण्डयानि ॥ १८ ॥

मुण्डमिश्रश्लक्ष्णलवणव्रतवस्त्रहलकलकृततूस्तेभ्यो णिच् ॥ २१ ॥

उत्स्तम्भयानि रजसास्य दिशा मुखानि
क्षिप्त्वाम्बुधौ **लवणयानि** पुर नु सर्वम् ।

---

१ '**सचीवरणा**नुषक्तम्' इति पाठो भवेत्, णिङन्ताद्युचो नित्यत्वात् २ 'मुक्तप्रवा' इति भवेत् ३ 'वीथीर्वणि' इति भवेत् ४ 'ताम्' इति भवेत्

॥ १९ ॥

अन्नानि येऽपि **व्रतयन्ति** शान्तास्तानप्यतोऽह गमयानि नासम्।
तथा करोम्येष जन समग्र **सवस्त्रयत्यत्र** यथा न कश्चित् ॥ २० ॥

धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् ॥ २२ ॥
नित्यं कौटिल्ये गतौ ॥ २३ ॥

नानन्द्यते योऽत्र भटाभिमानी **चङ्क्रम्यते** यो विपदे जनानाम्।
प्रब्रूहि तं मद्वचनेन गत्वा शुकार्जुन गर्जितमात्रसारम् ॥ २१ ॥

लुपसदचरजपजभदहदशगॄभ्यो भावगर्हायाम् ॥२४॥

लोलुप्यसे लोक नान्यपाता **सासद्यसे** यत्पुरि मय्युपेते ।
आटोपमात्राहितलोकभीतिर्**दन्दश्यसे** सर्प इवावदष्ट्र ॥ २२ ॥
चञ्चूर्यसे भीरुररे त्वमादौ **दंदह्यसे** त्रासभयेन लोकम् ।
बिभेषि चेत्तिष्ठ ततोऽस्तराज्यो **जञ्जप्यमानो** मुनिवेषधारी ॥ २३ ॥

सत्यापपाशरूपवीणातूलश्लोकसेनालोमत्वचवर्मव-र्णचूर्णचुरादिभ्यो णिच् ॥ २५ ॥ हेतुमति च ॥ २६ ॥

सत्यापयामीह शुक प्रयाहि **विपाशयाशा**गुरुपादतो माम् ।
निरूपयैनं पुरि यत्र भूप नार्य सदोच्चै**रुपवीणयन्ति** ॥ २४ ॥
अनुकूलय जल्पित समादस्त**मुपश्लोकय** संयुगाय गत्वा ।
अभिषेणयति क्रुधा यथा मा स विदित्वा प्रतियन्तमन्तमाशु ॥ २५ ॥
मयि वर्मयति प्रयाहि शीघ्र बहुशो वर्णय मा द्विषे युयुत्सुम् ।
सहसैव ससैनिक रजोभिस्तमिलाजै**रवचूर्णयामि** तावत् ॥ २६ ॥

कण्ड्वादिभ्यो यक् ॥ २७ ॥

मम चोरयतीह य प्रभाव रिपुमानायथै त कथचिदाजिम् ।
विदधामि तथा शरौघभिन्न युधि **कण्डूयति** येन मेदिनीं स ॥ २७ ॥
प्रहित प्रभुना(णा) शुकोऽवतीर्य त्वरयाकाशतलात्पुर प्रविश्य ।
अवगम्य तदाश्रया च वार्तामिति सम्यङ्डिजगाद राक्षसेन्द्रम् ॥ २८ ॥

---

१ 'युधि' क २ 'माजौ' ख ३ 'तत' इति भवेत्

गुपूधूपविच्छिपणिपनिभ्य आयः ॥ २८ ॥

धूपायति तेजसा विपक्ष **गोपायति** चाशयानशेषान्।
यात प्रमदामस्व स राजा शून्यीकृत्य पुर विहन्तमेनाम् ॥ २९ ॥
विच्छायति को न शून्यमेतत्सिहेनैवं[1] वन पुर नृपेण।
गोपायितसारररत्नभाण्ड **विपणायन्ति** वणिग्जनाश्च यत्र ॥ ३० ॥

ऋतेरीयङ् ॥ २९ ॥ कमेर्णिङ् ॥ ३० ॥

कि त्वेतमृ**तीयसे** प्रदेश यत्रासौ नृपतिर्गतो रणाय।
शिशुवृद्धजनावृतामनाथा किमिमा **कामयसे** पुरी विहन्तुम् ॥ ३१ ॥

आयादय आर्धधातुके वा ॥ ३१ ॥ सनाद्यन्ता धातवः ॥ ३२ ॥ स्यतासी लृलुटोः ॥ ३३ ॥

गोपायितास्यामपि योजितोऽसौ **गोप्ता**थ वाह तमरि विधूय।
किमेनया याहि स यत्र राजा शुकेऽपि[2][3] भर्त्रेऽतिवचो बभाषे ॥ ३२ ॥
जित्वार्जुन **कामयिता**हमुर्व्या वध्वा इवैक **कमिता** यथासौ।
निर्जित्य मा सयति तुल्यकाल दिवाकरौ द्वौ न दिव भजेते ॥ ३३ ॥
ऋतीयितु तन्निधन क्षमोऽह **सर्वार्तितुं**[4] मा समरे नृवीर।
युध **करिष्यामि** तमद्य दृष्ट्वा **कर्ता** स वाश्चो बहुभि किमुक्तै ॥ ३४ ॥

(आप्रकरणमित।)

कास्प्रत्ययादाममन्त्रे लिटि ॥ ३५ ॥

दुष्प्रेक्षाकार सत्प्रभो भानुमान्वा **कासांचक्रे**ऽसौ प्रस्थितो राक्षसेन्द्र।
नोनुयांचक्रे चण्डवेगेव वात्या सेना गच्छन्ती सर्वतस्तस्य मेघान् ॥३५॥

इजादेश्च गुरुमतोऽनृच्छः ॥ ३६ ॥

ईक्षांचक्रे हस्तिदेहप्रमाणा रक्ष सेना दूरत काश्चिदद्रीन्।
ऊहांचक्रे चापरत्रेति याती दृष्ट्वा पृथ्व्या स्पन्धदी(?)कि समुद्र ॥ ३६ ॥

दयायासश्च ॥ ३७ ॥ उषविदजागृभ्योऽन्यतरस्याम् ॥ ३८ ॥

---

१ 'नेव' इति भवेत्. २ 'मयि' ख ३ 'शुकोऽपि' इति भवेत्. ४ 'स वार्तितु' इति भवेत्.

दायांचक्रे न सर्पन्ती शैलद्रु[1]माणा पताकिनी ।
पलायांचक्रिरे विहङ्गा द्रु[2]मभङ्गसजातभीतय ॥ ३७ ॥
आसाचक्रे चन्द्रशीत पतङ्गो **नोषाचक्रु**स्तत्करा रावणीयम् ।
अत्यासन्न सैन्यलोक व्रजन्त ये दूरस्थानूषुरन्यान्नरेन्द्रान् ॥ ३८ ॥
चित्त यदीय समराय यातु**र्विवेद** नात्मीयजनोऽपि कश्चित् ।
दूरस्थितस्तस्य दुरीहितस्य **विदांबभूवु**स्त्रिदशा कथ तु ॥ ३९ ॥
व्रजत पथि **जागरांचकार** स्वयमेवात्मवलम्य नैर्ऋतेन्द्र ।
विनिपातभयात्तत सशङ्का **प्रजजागार** दिवानिश त्रिलोकी ॥ ४० ॥

भीह्रीभृहुवां श्लुवच्च ॥ ३९ ॥ कृञ्चानुप्रयुज्यते लिटि ॥ ४० ॥

जनता **विभयांबभूव** यस्या न **विभाया**परतश्च वाहिनी या ।
प्रययौ नभसा तमालनीलावनराजीवविमुक्तसिंहनादा ॥ ४१ ॥
जुहुवुर्न जना भयेन यस्या नभसा वद्धरुष समापतन्त्या ।
शतशो **जुहवांचकार** यैका रणयज्ञे जनतापशूनजस्रम् ॥ ४२ ॥
परितो **बिभरांबभूव** हसाञ्जलवेग च **बभार** यातिसत्त्वा ।
पृतना गगने समुल्लसन्ती जनितावर्तशतासुरापगेव ॥ ४३ ॥

विदांकुर्वन्त्वित्यन्यतरस्याम् ॥ ४१ ॥

पथि **विदांकुर्वन्तु** गत्वाशु क्वाय दशास्यो गमिष्यतीति ।
व्यवसित **विदन्तु** बत कि वा देवाङ्गनादेति वासव ॥ ४४ ॥

(सिजविकार ।)

च्लि लुङि ॥ ४३ ॥ च्लेः सिच् ॥ ४४ ॥ शल इगुपधादनिटः क्सः ॥ ४५ ॥

पताकिनी प्रावृडिवावृतार्का गच्छन्त्यो**ऽकार्षी**ज्जगदन्धकारम् ।
समापतन्त्या मदवारिवृष्ट्या धरा**मसि**[3]क्षद्गजवृन्दलीला ॥ ४५ ॥

श्लिष आलिङ्गने ॥ ४६ ॥

---

१ 'क्र' क २ 'क्र' क ३ 'ममिक्षद्ग' इति भवेत्

अभ्यर्णसेना भटसिंहनादात्रासाकुला सिद्धवधूर्विधूय ।
भूभृल्लता पुष्पफलाप्रचाय पतिं समाश्लिक्षदुपान्तिकस्थम् ॥ ४६ ॥

न दृशः ॥ ४७ ॥ णिश्रिद्रुस्रुभ्यः कर्तरि चङ् ॥ ४८ ॥

य सैन्य सततमनीनयन्महाजि य लक्ष्मीर्विभयमशिश्रियत्सुराणाम् ।
यस्माच्च त्वरितमदुद्रुवद्विपक्ष सोऽद्राक्षीद्दशवदन क्रमेण विन्ध्यम् ॥४७॥

विभाषा धेट्श्व्योः ॥ ४९ ॥

असुस्रुवद्वारियतोमहाद्रेस्तच्चाद्दधचस्य कुल गजानाम् ।
अधादुदन्य निवहो जनानामधासिषुर्यत्र मृगा सतृष्णा ॥ ४८ ॥
स्वादूनदत्पादपपल्लवाग्रानशिश्वियद्यत्र मतगजौघ ।
दूर्वोपयोगेन सदैव यूथ यत्राश्वयीद्वातमज मृगाणाम् ॥ ४९ ॥

(अङ्विकार ।)

अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङ् ॥ ५२ ॥

यो दृष्टमात्रो दुरित निरास्थज्जनाय चाख्यन्नपर परस्मै ।
पुष्पाभिलीनैस्तरव समेता यस्मिन्नवोचन्निव भृङ्गनादै ॥ ५० ॥

लिपिसिचिह्वश्च ॥ ५३ ॥

दिशोऽलिपत्कुञ्जरदानगन्धैर्यश्चासिचन्निर्झरशीकरौघै ।
विश्रान्तिहेतोर्विहगप्रणादैरधन्यमाह्वन्निव यत्र वृक्षा ॥ ५१ ॥

आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् ॥ ५४ ॥

मदेन तुङ्गान्यलिपन्त नागा कपोलकाषेण तटानि यानि ।
तैरेव योऽलिप्त समाश्रितानि द्विरेफवृन्दानि करीव मत्त ॥ ५२ ॥
गम्भीरनादा शिखराग्रलीना यमम्बुपातैरसिचन्त मेघा ।
वाताहतैर्निर्झरशीकरैर्यो मेघायमानो जनतामसिक्त ॥ ५३ ॥
आह्वास्त वा दुन्दुभिभीमनादै सेनागजौघो द्विरदान्यदीयान् ।
तदप्यसौ ज्ञातनिजाभशक्ति प्रतिस्वनेनाशु समाह्वतेव ॥ ५४ ॥

---

१ 'स्वादून्नदन्या' इति भवेत्.

पुषाद्युताद्युदितः परस्मैपदेषु ॥ ५५ ॥ **सर्तिशास्त्यर्तिभ्यश्च** ॥ ५६ ॥ .

उपागमन्यं द्विरदा सयूथा सुतानिवैतान**पुषत्**सदा य ।
आलम्बिता येन सपुष्पभूषा वनावली **व्यद्युत**दङ्गनेव ॥ ५५ ॥
यदाश्रमक्ष्मा**मसरन्**मुनीन्द्रास्त**त्राशिष**ञ्छिष्यगणान्समेतान् ।
व्याघ्रादयोऽपि च्युतदुष्टभावा यथा समीप न कदाचि**दारन्** ॥ ५६ ॥

इरितो वा ॥ ५७ ॥

श्रमार्तविद्याधरयुग्मसेव्यैर्यो मेघमार्गं शिखरै**ररौत्सीत्** ।
सत्त्वोपकाराय पतङ्गपात वनेन यश्चा**रुधदु**न्नतेन ॥ ५७ ॥

जृस्तम्भुम्रुचुम्लुचुग्रुचुग्लुचुग्लुञ्चुश्विभ्यश्च ॥ ५८ ॥

कालेन यातेन महीयसापि स्थिताकृतिर्यो न महा**नजारीत्** ।
नित्यस्रवद्वारिलवार्द्रभूमौ **यत्राजरन्न** द्रुमगुल्मवल्ल्यः ॥ ५८ ॥
रुन्धान शिखरशतैर्नभोवसित्वा**दस्ताम्भीन्**मुनिवचनेन य स्वकायम् ।
य पुण्य सपदि समेत्य सिद्धिलाभान्नि शेष भवरय**मस्तभन्**मनुष्य ॥ ५९ ॥
अम्लुचन्मद दशग्रीवो य रम्यसानु विलोकयन् ।
कुञ्जरव्रजस्तथा **न्यम्लोची**द्यत्काननान्यानुपाहत ॥ ६० ॥
वराहदष्ट्रोल्लिखित समन्ताद्य**त्राश्वद**ङ्ग महिषव्रजस्य ।
मृगेन्द्रदष्ट्रानखराहतानि सदा शिरा**स्यश्वयि**षुर्द्विपानाम् ॥ ६१ ॥

च्लिण्ते पदः ॥ ६० ॥ **दीपजनबुधपूरितायिप्यायिभ्योऽन्यतरस्याम्** ॥ ६१ ॥

तपस्यता यत्र समाधिभाजा ज्ञान मुनीना**मुदपादि** सद्य ।
अदीपि दोषापगमेऽपि कायो भास्वा**नदीपिष्ट** यथोदयाद्रौ ॥ ६२ ॥
सफुल्लनानाद्रुमरम्यसानुर्लोकस्य रम्यो**ऽजनि** यो हिताय ।
निर्वाणहेतोस्तपसे मुनीना कान्तासखाना च स**म्भाजनिष्ट** ॥ ६३ ॥
ब्रह्माप्य**बोधिष्ट** न यस्य सार सैन्ये जनो**ऽबोधि** कुतस्तमन्य ।
अपूरि य श‍ृङ्गशतैर्दिगन्ताञ्छृङ्गाण्य**पूरिष्ट** वन यदीयम् ॥ ६४ ॥

सत्त्वानि यो विष्णुरिवैकवन्द्य श्रीमाननतायिष्ट तनुस्थितानि ।
अनायि य स्व च पुरात्मनोच्चैराप्यायि लोक च निरीक्ष्यमाण ॥ ६५ ॥

अचः कर्मकर्तरि ॥ ६२ ॥ दुहश्च ॥ ६३ ॥

अकारि यत्रातिथिपूजन धन मनोरमश्च स्वयमालयोऽकृतः ।
अदुग्ध धेनु स्वयमाननाङ्गन मृगी यथाऽदोहि निरीक्ष्य शावकम् ॥ ६६ ॥

न रुधः ॥ ६४ ॥

अरुद्ध धेनु स्वयमस्तबन्धनात्तपस्विना यत्र गृहाङ्गनास्थिता ।
तपोऽनुभावोपनतामहात्मना न कस्य सपन्न करोति विस्मयम् ॥ ६७ ॥

तपोऽनुतापे च ॥ ६५ ॥

पूर्वं तपोभि कृततीव्रवेदन पश्चात्क्रमेणास्तशरीरपाटव ।
न्यस्तोधबाहु प्रतिसूर्यमुत्सुको यस्मिस्तपोऽतप्तमुखेन तापस ॥ ६८ ॥

चिण्भावकर्मणोः ॥ ६६ ॥

यत्रासि नर्तितविकीर्णकपोलभाजा
कान्तायुतेन पटुनेक्षित तोयदेन ।
हसव्रजेन नलिनीवननन्दितेन
यस्मिन्ननर्ति मधुर भृशरञ्जितेन ॥ ६९ ॥

नलकरुचिरदन्तामुल्लसत्सत्तरङ्गा
पुलिनपृथुनितम्बा हसचारु प्रयाताम् ।
युवतिमिव मनोज्ञा तस्य वशप्रसूता-
मथ सरितमपश्यन्नर्मदा नैर्ऋतेश ॥ ७० ॥

इति रावणार्जुनीये महाकाव्ये प्रत्यय(तृतीयाध्यायप्रथम)पादेऽष्टम सर्ग ॥ ८ ॥

नवम सर्ग ।

(सार्वधातुकाधिकार ।)

सार्वधातुके यक् ॥ ६७ ॥

अवलोकयता यदास्यतारादशवक्त्रेण नदी तदा शुकेन ।
समभास्यत वाक्यमित्थमीश प्रियतामेति हि चित्तविन्न कस्य ॥ १ ॥

कर्तरि शप् ॥ ६८ ॥ दिवादिभ्यः श्यन् ॥ ६९ ॥

इयमद्रिपते सुरापगेव **प्रभवत्य**म्बुविधूतलोकपापा ।
पवनोच्छलितैर्जलैः स्पृशन्ती तटजातैः सह **दीव्यती**व वृक्षैः ॥ २ ॥

वा भ्राशभ्लाशभ्रमुक्रमुक्लमुत्रसित्रुटिलषः ॥ ७० ॥

भ्रमतीव करी पयः पिपासुस्तमनु**भ्राम्यति** कर्णतालुनुन्नः ।
भ्रमरो मदवाञ्छयास्तपद्मः क्रियते केन न दुर्लभे विलासः ॥ ३ ॥
आक्रामति मत्स्यमुग्रनक्रो मकरः **क्राम्यति** नक्रमत्तुकामः ।
बलवान्बलवत्तरस्य गम्यः पयमीह च्युतभृभृतीव राष्ट्रे ॥ ४ ॥
त्रुटति प्रसृतिर्न वारिणोऽस्या न त्रुट्यत्युदके तु पद्मषण्डः ।
न च पद्मवने विनात्र हंसान्न च हंसः स्मरतीह मानसस्य ॥ ५ ॥
कुरुते(१)स्तमतिप्रसह्य नैना दुरितः **त्रस्यति** स(म)ज्जतोऽत्र पुंसः ।
मनुषोऽ**भिलषत्कृती** सदैनामभि**लष्यन्ति** तमीक्षतेऽपि योऽमुम् ॥ ६ ॥

यसोऽनुपसर्गात् ॥ ७१ ॥ संयसश्च ॥ ७२ ॥

संयसति पलायितुं द्विपेन्द्रस्तं **संयस्यति** हन्तुमेष सिंहः ।
वपुषातिमहान्तमल्पकायो न हि शौर्यं गणयत्यरेर्महत्त्वम् ॥ ७ ॥

स्वादिभ्यः श्नुः ॥ ७३ ॥ श्रुवः शृ च ॥ ७४ ॥

स **चिनोति** शुभानि यः **शृणोति** प्रवराया सरितो गुणानमुष्याः ।
परिपश्यति यः पुनः सदैनां पुरुषार्थः कृत एव तेन मन्ये ॥ ८ ॥

अक्षोऽन्यतरस्याम् ॥ ७५ ॥ तनूकरणे तक्षः ॥ ७६ ॥

अक्ष्णोति वपुः शुभेन दृष्ट्या चित्तान्**यक्षति** देहिना मुदा च ।
निस्तक्षति नांशुमान्पयोऽस्या न च **तक्ष्णोति** पुरः सरोरुहाणि ॥ ९ ॥

तुदादिभ्यः शः ॥ ७७ ॥ रुधादिभ्यः श्नम् ॥ ७८ ॥
तनादिकृञ्भ्य उः ॥ ७९ ॥

नलिनी वनकुञ्जरः **तुदन्तं रुन्धन्**वारिकरी समेत्य रुष्टः ।
वितनोति रणं परैरलङ्घ्यं कथयन्देशबलं तदेश नद्याम् ॥ १० ॥

---

१ 'वारण' ख २ 'त्रसति' इति भवेत् ३ 'मनुजोऽन्यलप' इति भवेत्
४ 'सदृशा' ख

धिन्विकृण्व्योर च ॥ ८० ॥ क्र्यादिभ्यः श्ना ॥ ८१ ॥

प्रीणाति पितॄन्पयोभिरस्या फलमूलैश्च **धिनोति** तीरलुब्धै ।
ग्नत्रृश्च **कृणोति** नासिपाणीन्कुवर्णोऽत्र तपासि सिद्धलोक. ॥ ११ ॥

स्तम्भुस्तुम्भुस्कम्भुस्कुम्भुस्कुञ्भ्यः श्नुश्च ॥ ८२ ॥

स्नातु करिण **स्कुनोति** तसान्निर्वाणाय मुनीन्स्**कुनाति** नित्यम् ।
मातेव हितकरकारिणीय सत्त्वाना पयसा विराजमाना ॥ १२ ॥

हलः श्नः शानज्झौ ॥ ८३ ॥

पद्मानि **गृहाण** निर्विशङ्क सपत्नानि बिसान्यमून्य**शान** ।
स्नानाय मुनिव्रजानुपेतान्यातीवाह विहङ्गमन्द्रनादै ॥ १३ ॥

कर्मवत्कर्मणा तुल्यक्रियः ॥ ८७ ॥ तपस्तपःकर्मकस्यैव ॥ ८८ ॥

मन्ये रविणा विनाप्यमुष्या **भिद्यन्ते** स्वयमेव पद्मषण्डा ।
पुण्येयमिद गृहाण यस्या **तप्यन्ते** मुनयस्तपासि नित्यम् ॥ १४ ॥

न दुहस्नुनमां यक्चिणौ ॥ ८९ ॥

एषोभयतस्तटी स्रवन्ती **दुग्धे** धेनुरिव स्वय सदास्या ।
एनामिह वीक्ष्य तीरभाजो गाव **प्रस्नुवते** स्वय चरन्त्य ॥ १५ ॥
शोभामलकावलीव नार्या विदधाना सजलाम्बुवाहलीला ।
नमते फलभारमन्तरेण स्वयमस्यास्तु तटद्रुमावलीयम् ॥ १६ ॥

कुषिरजोः प्राचां श्यन्परस्मैपदं च ॥ ९० ॥

विविधद्रुमरम्यरोधसीह ध्वनतो **रज्यति** बर्हिणस्य कण्ठ. ।
स्वयमेव समुत्सुक नराणा हृदय **कुष्यति** वा वियोगभाजाम् ॥ १७ ॥

(कृत्याधिकार ।)

तव्यत्तव्यानीयरः ॥ ९६ ॥ अचो यत् ॥ ९७ ॥ पोरदुपधात् ॥ ९८ ॥

---

१ किंचिदत्र त्रुटित भवेत् पुस्तकद्वयेऽपि त्रुटिचिह्न नास्ति २ 'यातीवानु' इति भवन् ३ 'नी' ख

कर्तव्यमशेषमत्र नद्या **करणीयं** तव मज्जनादि युक्तम् ।
जेयैश्च[1] परिश्रमोऽमुना ते **लभ्यः** पुण्यचय सुखेन चाशु ॥ १८ ॥

शकिसहोश्च ॥ ९९ ॥ गदमदचरयमश्चानुपसर्गे ॥ १०० ॥ अवद्यपण्यवर्या गर्ह्यपणितव्यानिरोधेषु ॥ १०१ ॥ वह्यं करणम् ॥ १०२ ॥

स्नातु भवतैव **शक्यमस्या सह्यं** यस्य परेण नैव वीर्यम् ।
गद्यं गदित त्वया न मिथ्या मिथ्या जल्पति योऽत्र पीतमद्य ॥ १९ ॥
चर्या तव वेत्ति को रिपूणा **नायम्यो** जगतीह यस्य कश्चित् ।
अनवद्यविचेष्टितोऽसि गृह्या न हि **वर्याः** सह ये त्वया निरुद्धा ॥ २० ॥
वह्यं समवाप्य पुष्पक या सङ्ग्रामात्समवाह्यत प्रसह्य ।
लक्ष्मी कृतिना कृता त्वया सा **पण्यस्त्रीव** समग्रलोकभोग्या ॥ २१ ॥

अर्यः स्वामिवैश्ययोः ॥ १०३ ॥ उपसर्या काल्या प्रजने ॥ १०४ ॥

अर्येण सुरक्षिता त्वया या सिस्नासु पृतनाद्य विन्ध्यनद्याम् ।
अनिवर्तितुमिच्छतीश[2] नासावुपसर्या वडवेव कालमाप्तम् ॥ २२ ॥

अजर्यं संगतम् ॥ १०५ ॥ वदः सुपि क्यप् च ॥ १०६ ॥ भुवो भावे ॥ १०७ ॥

पयोधिना सार्धमजर्यमास ययेश सेय प्रवरापगा स्यात् ।
मिथ्योद्यमे तन्नहि **सत्यवद्यं** स्नात्वा नरो गच्छति **देवभूयम्** ॥ २३ ॥

हनस्त च ॥ १०८ ॥ एतिस्तुशास्वृदृजुषः क्यप् ॥ १०९ ॥ ऋदुपधाच्चाक्लृपिचृतेः ॥ ११० ॥ ई च खनः ॥ १११ ॥

स्नानादिय पुण्यतमा जनाना न **ब्रह्महत्यामपि** नोच्छिनत्ति ।
स्तुत्या सदेत्या च तत प्रयत्नाज्जुष्या **गुरोर्मूर्तिरिवेह शिष्यैः** ॥ २४ ॥
आदृत्यमेतद्भवता वचो मे **प्रावृत्यमस्यास्तटमाशु** सैन्यै ।
गृध्यं च ते मज्जनमत्र पुण्य **खेयं** च कूल करिभिस्तवास्या ॥ २५ ॥

भृञोऽसंज्ञायाम् ॥ ११२ ॥ मृजेर्विभाषा ॥ ११३ ॥

---

१ 'जेतुश्च' इति पुस्तकद्वयेऽपि पाठ　२ 'अतिवर्तितुम्' इति भवेत्

वाञ्छत्यय सप्रति भृत्यलोको नादेयदम्भ परिमृज्यमह ।
गजाङ्गधूलीपरिमार्गदक्ष युष्मन्मति स्नातुमुपादधातु ॥ २६ ॥

राजसूयसूर्यमृषोद्यरुच्यकुप्यकृष्टपच्याव्यथ्याः ११४॥ भिद्योद्ध्यौ नदे ॥ ११५ ॥ पुष्यसिध्यौ नक्षत्रे ॥ ११६ ॥

स राजसूयक्रतुयाजिघाती निजप्रभावाहृतसूर्यतेजा ।
अकृष्टपच्यक्षितिसस्यभोजी तस्यामृषोद्य वचन नुनाव ॥ २७ ॥
अव्यथ्यशक्तिर्बहुकुप्यधामा रुच्यां नदी सम्पृहमीक्षते य ।
भिद्योद्ध्यतो येऽधित मत्प्रवाह भीतानुकूलस्थितिपुष्यसिध्यात्(?)॥२८॥

विपूयविनीयजित्या मुञ्जकल्कहलिषु ॥ ११७ ॥

स्फुरद्विपूयायतमेखलाङ्का विमुक्तजित्यादिकृषिप्रपञ्चा ।
रक्षोश्वयुग्यद्विपरुद्धतीरा विप्रा नदीं प्रोज्झ्य ययुर्भयेन ॥ २९ ॥

पदास्वैरिबाह्यापक्ष्येषु च ॥ ११९ ॥ विभाषा कृवृषोः ॥ १२० ॥ युग्यं च पत्रे ॥ १२१ ॥

मन्त्रान्सगृह्यैकपदान्पठन्तस्ते ग्रामगृह्याः सहसाप्यमुञ्चन् ।
देवैकगृह्या मुनयो नदीनामकृत्यकार्यप्रवणैरुपेताम् ॥ ३० ॥

अमावस्यदन्यतरस्याम् ॥ १२२ ॥

मकरयुक्तमीनराशियुता रात्रिचरव्याप्तदिङ्मुखा ।
द्रुतममावास्येवातटा मुद चक्रे नदी तामस तदा ॥ ३१ ॥

ऋहलोर्ण्यत् ॥ १२४ ॥ ओरावश्यके ॥ १२५ ॥ आसुयुवपिरपिलपित्रपिचमश्च ॥१२६॥ आनाय्योऽनित्ये ॥ १२७ ॥ प्रणाय्योऽसंमतौ ॥ १२८ ॥

निशाचरौघस्तटमेत्य नद्या कुर्वन्न कार्याणि पचन्न पाक्यम् ।
लुनन्न लाव्यानि वनानि चक्रे पूर्वप्रणाय्यः कदन मुनीनाम् ॥ ३२ ॥

---

१ 'नादेयमम्भ' इति पाठे 'नादेयमम्भ उपस्पृश्याह परिमृज्य सप्रति वाञ्छति' इति व्याख्या भवेत् २ 'मार्ग्य' इति पाठे बाहुलकाद्भावे ण्यत्कल्प्य ३ 'सस्य' इति भवेत् ४ 'तोयैधितसत्प्रवाहाम्' इति भवेत्

आनाय्यविध्वसकृदीति वाच्यो निस्त्राप्यचेता खललोकलाप्यः।
आचाम्यहीन कृतभीतिराप्यश्चचार तत्र क्षणदाचरौघ ॥ ३३ ॥

पाय्यसांनाय्यनिकाय्यधाय्या मानहविर्निवाससामिधेनीषु ॥ १२९ ॥

अपाय्यदोषा जनतानिकाय्याः प्रविश्य रक्षा परिधूय धाय्याः।
सान्नाय्यविध्वसकृतो विचेरू रक्षोगणास्तत्र निरस्तशङ्कम् ॥ ३४ ॥

क्रतौ कुण्डपाय्यसंचाय्यौ ॥ १३० ॥ अग्नौ परिचाय्योपचाय्यसमूह्याः ॥ १३१ ॥ चित्याग्निचित्ये च ॥ १३२ ॥

अयत्नविध्वसितकुण्डपाय्यः संचाय्यनाशी स निशाचरेश ।
निवेशयामास नदीसमीपे कृताग्निचित्यां पृतना तदानीम् ॥ ३५ ॥
कृत्वा द्विजा मामि हुतान्समूह्यानन्ये निशाटोपहतोपचय्याः।
अन्येऽपि केचित्परिचाय्यहीना रक्षोभयेन त्वरया प्रणेशु ॥ ३६ ॥

ण्वुल्तृचौ ॥ १३३ ॥ नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यचः ॥ १३४ ॥ इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः ॥ १३५ ॥ आतश्चोपसर्गे ॥ १३६ ॥

ओङ्कारकं शात्रवसैन्यभीतेर्भेत्तारमद्रीन्द्रशिलातटानाम्।
आनन्दनं भृङ्गगणस्य दानै रक्षास्यबध्नस्तरुषु द्विपौघम् ॥ ३७ ॥
उत्साहिनोऽन्ये प्रविबध्यमानान्पचा बभूवु पिशितस्य योधा ।
मतङ्गज विक्षिपमित्यकाना विज्ञो नयस्याशु शम निनाय ॥ ३८ ॥
कृत्वा गजेन्द्र विलिख तटाना भूधूलिराशेर्विकिरं करेण।
प्रिय प्रभो पीतजल ततोऽन्य सुस्थं बबन्धाग्रतरौ क्रमेण ॥ ३९ ॥

पाघ्राध्माधेट्दृशः शः ॥ १३७ ॥

उज्जिघ्रमुर्व्यां प्रविवेष्टुकाम प्रवेष्टित धूतसटाकलापम्।
अश्व जनस्योत्पिबमाशु निन्ये नदीजलाना स्वयमुद्वहोऽन्य ॥ ४० ॥

---

१ 'जलस्यो' इति स्यात् २ 'मुद्धयो' स्यात्

शीघ्र प्रण(न)ष्टस्य निशाविहारी चिराय बभ्राम हरेर्द्विपस्य ।
मज्जार्थमात्मीयजनस्य नान्य शङ्कस्य गेहे चिरमुद्भ्रमोऽभूत् ॥ ४१ ॥

अनुसर्गाल्लिम्पविन्दधारिपारिवेद्युदेजिचेतिसातिसाहिभ्यश्च ॥ १३८ ॥

केचिद्बभूवुर्भवनस्य **लिम्पा विन्दाः** पथा चाशु जनस्य जग्मु ।
उदेजयो भृत्यजनस्य यश्च कृताकृताना स हि **चेतयो**ऽभूत् ॥ ४२ ॥
ये **धारयाः** शातमहायुधाना ये **पारया** दारुणसाहसानाम् ।
ये **वेदया**स्तत्र च सेवकाना ते रक्षिण सर्वत एव तस्थु ॥ ४३ ॥
य **सातयः** शात्रवविक्रमाणा य **साहयः** सर्वजनेऽनुभूत ।
दशाननो वीक्ष्य चमू निविष्टा स पुष्पकाद्भूमिमवाततार ॥ ४४ ॥

ददातिदधात्योर्विभाषा ॥ १३९ ॥

ददो भयानामरिमानसस्य **दायः** सुखाना सतत सुहृद्भ्य ।
धायश्च शौर्यस्य ततो विभूतेर्विवेश राजा सगृह दशास्य ॥ ४५ ॥

ज्वलितिकसन्तेभ्यो णः ॥ १४० ॥ श्याद्व्यधास्रुसंस्रवतीणवसावहृलिहश्लिषश्वसश्च ॥ १४१ ॥ दुन्योरनुपसर्गे ॥ १४२ ॥ विभाषा ग्रहः ॥ १४३ ॥

ज्वालं बल तद्रिपुमानसाना **ज्वलं** न तत्राभवदस्य किंचित् ।
त**व्याध**चक्रोपममुग्रभीति चकार दैवेन कमण्डलस्य ॥ ४६ ॥
कृत्वा **वसायं** करिणो लताना श्वासानिल कोमलपल्लवानाम् ।
पश्चादसिञ्चन्करशीकरौघै शीतैर**वश्याय**कणैरिवार्ता ॥ ४७ ॥
दवाविनाशाय वनद्रुमाणा निशाचरा नाथविमुक्तवित्ता ।
ग्राहा जले मत्स्यविघातदक्षा दिवि **ग्रहा** राहुसमानचारा ॥ ४८ ॥
तदावहारं रजसा भवन्त शेष द्रुमाणा वपुषा प्रपन्ना ।
सस्रावभाविर्दधतो गजेन्द्रा दानाम्भसा शैलरुचिं प्रतेनु ॥ ४९ ॥

गेहे कः ॥ १४४ ॥ शिल्पिनि ष्वुन् ॥ १४५ ॥ गस्थ

---

१ 'मद्भ्रमो' स्यात २ 'प भ' ख ३ 'त्वभ्रो' इति भवेत

कन् ॥ १४६ ॥ ण्युट् च ॥ १४७ ॥ हश्च व्रीहिकालयोः ॥ १४८ ॥ प्रुसृल्वः समभिहारे वुन् ॥ १४९ ॥ आशिषि च ॥ १५० ॥

गृहानि(णि) ते नर्तकनायकाढ्या स्त्रीभिर्वृता' षोडशहायनीभिः ।
ससेव्यमान सुरगायनौघै स नन्दकस्तत्र दशाननोऽभूत् ॥ ५० ॥

प्रवकलवकलोकसेव्यमान सरकजनाहृतसर्वलोकवार्त ।
विविधपिशितहायनान्नयोजीद्रजनिचरो रजनीर्निनाय तत्र ॥ ५१ ॥

सजलजलदजालश्यामल विभ्रदङ्ग
सरलविहितवाहू राजमान शिरोभि ।
उषसि विहितकृत्य सोऽञ्जनाद्रीयमाण
सरितमुपजगाम स्नातुकामो दशास्य ॥ ५२ ॥

इत्यर्जुनरावणीये महाकाव्ये महाकविभट्टभीमकृते प्रत्ययपादे पाश्चार्धे नवम सर्ग ।

दशम सर्ग ।

कर्मण्यण् ॥ १ ॥ ह्वावामश्च ॥ २ ॥

स मासशीलः परकाण्डलावो महाभटाह्वायकतन्त्रवायः ।
पुलस्त्यपौत्र परशक्तिमायः प्रातर्नदीं स्नातुमपाजगाम ॥ १ ॥

आतोऽनुपसर्गे कः ॥ ३ ॥ सुपि स्थः ॥ ४ ॥ तुन्दशोकयोः परिमृजापनुदोः ॥ ५ ॥ प्रे दाज्ञः ॥ ६ ॥

परप्रमाथी भयदः सुरेभ्य सुखप्रदः सश्रितबान्धवेभ्य ।
प्रियस्य शोकापनुदः समस्थः प्रायात्पथिप्रज्ञपुर सरोऽसौ ॥ २ ॥

समि ख्यः ॥ ७ ॥ गापोष्टक् ॥ ८ ॥ हरतेरनुद्यमनेऽच् ॥ ९ ॥ वयसि च ॥ १० ॥ आङि ताच्छील्ये ॥११॥ अर्हः ॥ १२ ॥ स्तम्बकर्णयो रमिजपोः ॥ १३ ॥ शमि धातोः संज्ञायाम् ॥ १४ ॥

अमुत्रगैः सयुगवीरसख्यैः समाश्रित शीधुपराक्षसैश्च ।
विभूतिमानंशहरैर्विहीन समन्तत शक्तिहरैरुपेत ॥ ३ ॥

सुखाहगत्मा सरित प्रपेदे **स्तम्बेरमा**पेतमदाविलापाम् ।
भवस्य पूंजार्थतनो स्तवार्थं **कर्णेजपो**पाहितदेववैर[1] ॥ ४ ॥
यस्य **तुन्दपरिमृजा** न जना नित्य रणोत्साहशालिन ।
पयसि मज्जनाश्रिता परितो **द्विपकच्छपाः** पातालसकुले ॥ ५ ॥

अधिकरणे शेतेः ॥ १५ ॥ चरेष्टः ॥ १६ ॥ भिक्षासेनादायेषु च ॥ १७ ॥ पुरोऽग्रतोऽग्रेषु सर्तेः ॥ १८ ॥

आक्रान्तविश्वो **गिरिशा**नुभावा**द्भिक्षाचरा**न्वैरिजनान्दधान ।
सेनाचरध्वसनतीव्रशक्ति**रग्रेसरः** साहसिकव्रजस्य ॥ ६ ॥

पूर्वे कर्तरि ॥ १९ ॥ कृञो हेतुताच्छील्यानुलोम्येषु ॥ २० ॥

विभीतिरा**दायचरो** महासिर्य सयुगे **पूर्वचर**[2]स्तपस्वी ।
लङ्काजनप्रीतिकरोरुशक्तिर्भेजे पय **प्रेष्यकरा**नुयात ॥ ७ ॥

दिवाविभानिशाप्रभाभास्कारान्तानन्तादिबहुनान्दीकिंलिपिलिबिबलिभक्तिकर्तृचित्रक्षेत्रसंख्याजङ्घाबाह्वहर्यत्तद्धनुररुःषु ॥ २१ ॥ कर्मणि भृतौ ॥ २२ ॥

करप्रतानेन **दिवाकरो** वा दिव स राजा सरित जगाहे ।
प्रभाकरेणास्य शरीरधाम्ना **विभाकरो**ऽकारि **निशाकरो** वा ॥ ८ ॥
देवापदा**मादिकरो** य एष **नान्दीकर**श्च क्षणदाचराणाम् ।
महाभुजक्षोभितवारिभाजा स यादसा**मन्तकरो** बभूव ॥ ९ ॥
धनुष्करा ये समरेष्ववीरा सेवार्थमिन्द्रेण पुरा नियुक्ता ।
ते **किंकराः क्षेत्रकरा** इवैत्य स्नातु तमावृत्य चिराय तस्थु ॥ १० ॥
तस्यानुकूल मृदव प्रवान्त समीरणा **कर्मकरा** इवासन् ।
ईषत्करो यस्य नवाह्वशक्तेर्मतेपरश्चित्तकरो न यस्मात् ॥ ११ ॥

न शब्दश्लोककलहगाथावैरचाटुसूत्रमन्त्रपदेषु ॥ २३ ॥

न **वैरकारो** भवदानतारेर्न **मन्त्रकारः** स्वधिया विधातु ।
स **श्लोककारै**रभिनूयमानो ममज्ज तत्राम्भसि **चाटुकारैः** ॥ १२ ॥

---

१ 'पूजार्हत–' इति भवेत्. २ 'सर' इति भवेत्.

सङ्क्षोभितं तेन बभूव नद्याः स्खलज्जलं रोधसि शब्दकारम् ।
उत्साहितेनामरसूत्रकारैर्हसेन रात्रिंचरसाधुकारैः ॥ १३ ॥

स्तम्बशकृतोरिन् ॥ २४ ॥

वेगेन तेनातिविमन्थ्यमानं दिग्वारणेनेव यथेच्छमम्भः ।
आसीत्कृतच्छायमपेतपद्मं क्षेत्रं च्युतस्तम्बकरीव नद्याः ॥ १४ ॥

हरतेर्दृतिनाथयोः पशौ ॥ २५ ॥ फलेग्रहिरात्मंभरिश्च ॥ २६ ॥ एजेः खश् ॥ २८ ॥ नासिकास्तनयोर्ध्माधेटोः ॥ २९ ॥ नाडीमुष्ट्योश्च ॥ ३० ॥ उदि कूले रुजिवहोः ॥ ३१ ॥ वहाभ्रे लिहः ॥ ३२ ॥

मज्जन्तमेकं जनमेजयं तं स्तनंधयानामपि नाशकारी ।
वहंलिहानां निवहो गवां वा निशाचराणां परिवार्य तस्थौ ॥ १५ ॥
सन्त्रासिताशेषफलेग्रहिद्विजं समानितात्मंभरिराक्षसव्रजम् ।
कुर्वन्सरिद्वारिसकूलमुद्रुजं सस्नौ प्रवेशेन च कूलमुद्वहः ॥ १६ ॥

परिमाणे पचः ॥ ३३ ॥ मितनखे च ॥ ३४ ॥ विध्वरुषोस्तुदः ॥ ३५ ॥

द्रोणंपचास्तत्र मितंपचा वा येऽरुंतुदा देहभृतां निशाम्य ।
विधुंतुदाश्चापि गृहीतचापाः स्नातुं प्रभुं ते परिवार्य तस्थुः ॥ १७ ॥

असूर्यललाटयोर्दृशितपोः ॥ ३६ ॥

भयादसूर्यंपश्योऽपि दधौ पातालवासी जनो यतः ।
यस्य यातः समुखीनमपि नासील्ललाटंतपो रविः ॥ १८ ॥

उग्रंपश्येरंमदपाणिंधमाश्च ॥ ३७ ॥ प्रियवशे वदः खश् ॥ ३८ ॥ द्विषत्परयोस्तापेः ॥ ३९ ॥ वाचि यमो व्रते ॥ ४० ॥

निद्राभाजो जाग्रतो वाग्ग्यशक्तेरासीना त्वामज्जतो वाप्सु नद्याः ।
के वा नाम त्रासमागादुग्रंपश्याश्चक्रिरे यत्तपासि ॥ १९ ॥
इरंमदाभोगगतः स वीरस्ततः सरित्तस्तरसोत्ततार ।
प्रियंवदाग्रेसरकथ्यमाननाडिंधमः सैकतमाससाद ॥ २० ॥

गमश्च ॥ ४७ ॥ अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः ॥ ४८ ॥

त्वमन्तगः सच्चरितो गुणाना त्व **पारगो** ज्ञानमहार्णवस्य ।
सन्मार्गदेशी त्वमिहा**ध्वगानां सर्वत्रगा** ते भ्रमतीह कीर्ति ॥ ३२ ॥

आशिषि हनः ॥ ४९ ॥ अपे क्लेशतमसोः ॥ ५० ॥ कुमारशीर्षयोर्णिनिः ॥ ५१ ॥

त्वा प्राप्य भूयासमरातिहोऽह क्लेशापहः सर्वतमोपहश्च ।
यदि शीर्षघाती **कुमारघाती** च सुरप्रियस्य ॥ ३३ ॥

लक्षणे जायापत्योष्टक् ॥ ५२ ॥ अमनुष्यकर्तृके च ॥ ५३ ॥ शक्तौ हस्तिकपाटयोः ॥ ५४ ॥ पाणिघताडघौ शिल्पिनि ॥ ५५ ॥

स्यान्मे **पतिघ्नी** रिपुमन्त्रिसेना **जायाघ्नमीक्षेय** विपक्षलोकम् ।
हस्तिघ्नवीर्या मम सन्तु भृत्यास्तथा **कवाटघ्न**बलोपपन्ना ॥ ३४ ॥
श्लेष्मघ्नपित्तघ्नगदादिहीन सदास्तु मे देव शरीरमेतत् ।
ससेवित **पाणिघताडघैश्च** सुख वसेय भवत प्रसादात् ॥ ३५ ॥

आढ्यसुभगस्थूलपलितनग्नान्धप्रियेषु च्व्यर्थेष्वच्वौ कृञः करणे ख्युन् ॥ ५६ ॥

पूष्णो **यदन्धंकरणं** चिराय क्षिप्र च **नग्नंकरणं** रिपूणाम् ।
कान्त **यदाढ्यंकरणं** जनाना वन्दे तदेक तव देव रूपम् ॥ ३६ ॥

कर्तरि भुवः खिष्णुच्खुकञौ ॥ ५७ ॥

आढ्यंभविष्णुर्निधनो यदस्मिन्**नग्नंभविष्णुश्च** धनान्वितोऽपि ।
प्रियंभविष्णुश्च यदप्रियोऽपि प्रभुर्भवान्कारणमत्र नान्यत् ॥ ३७ ॥
आराध्यते [१]वनपादयुग्म **सुभगंभावुकता** चिराय नैकाम् ।
पुरुषा वनिताशतोपभोग्यामाढ्यभावुकतामपि प्रयान्ति ॥ ३८ ॥

स्पृशोऽनुदके क्विन् ॥ ५८ ॥ ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णि-

---

१ 'तव' इति भवेत्

गमुयुजिक्रुशां च ॥ ५९ ॥ त्यदादिषु दृशोऽनालोचने कञ्च ॥ ६० ॥

ऋत्विक्त्वनोस्ते गगनस्पृशोऽह गुणस्रजः किं वचसा सृजामि ।
अस्मादृशा मन्दधिया न नुत्या भक्त्यैव तुष्यन्ति भवादृशा हि ॥३९॥

सत्सूद्विषद्रुहदुहयुजविदभिदच्छिदजिनीराजामुपसर्गेऽपि क्विप् ॥ ६१ ॥ भजो ण्विः ॥ ६२ ॥ अदोऽनन्ने ॥ ६८ ॥ क्रव्ये च ॥ ६९ ॥ दुहः कब्घश्च ॥ ७० ॥ अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते ॥ ७५ ॥ क्विप् च ॥ ७६ ॥ स्थः क च ॥ ७७ ॥

धर्मच्छिदा दुर्गतिमात्रभाजां लोकद्विषामात्महितद्रुहां च ।
सन्मार्गदस्त्व भवसीह नित्य पितेव चित्तेन कृपायुजेश ॥ ४० ॥
महीजितां स्वर्गसहा स चेय भक्त्युन्मुखाना फलभोजिना च ।
सपूजिता शास्त्रसुवस्ननुस्ते सजायते कामदुघेश्वरस्य ॥ ४१ ॥

सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये ॥ ७८ ॥ कर्तर्युपमाने ॥ ७९ ॥ व्रते ॥ ८० ॥ बहुलमाभीक्ष्ण्ये ॥ ८१ ॥ मनः ॥ ८२ ॥ आत्ममाने खश्च ॥ ८३ ॥

उपास्यते किंनरगायनीभिः स्त्रीभि सहादर्शनमानिनीभिः ।
तपस्विभि स्थण्डिलशायिभिश्च यथार्थिताशेषफलप्रदायी ॥ ४२ ॥
शोभनंमन्यौ पुराजहरी यावद्भवन्त न पश्यत ।
विगतगर्वावीक्षते जातौ त्वयि लिङ्गरुद्धोर्ध्वभूमीतले ॥ ४३ ॥

भूते ॥ ८४ ॥ करणे यजः ॥ ८५ ॥ कर्मणि हनः ॥ ८६ ॥

अश्वमेधयाजिनोऽभूवस्त्वय्यप्रसन्ने कुतो जना ।
मातृघातिनोऽपि चाशुद्धि नैवानतास्त्वामुपागता ॥ ४४ ॥

ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु क्विप् ॥ ८७ ॥

त्वा ब्रह्महभ्रूणहनावुपेतौ मध्ये भवेता प्रणिपत्य पूतौ ।
तथाश्वमेधेन विशुद्धदेह स वृत्रहाभूद्दिवि देवराज ॥ ४५ ॥

सुकर्मपापमन्त्रपुण्येषु कृञः ॥ ८९ ॥ सोमे सुञः ॥ ९० ॥ अग्नौ चेः ॥ ९१ ॥ कर्मण्यग्न्याख्यायाम् ॥ ९२ ॥

ततः स्तुतिं **पुण्यकृतः** प्रकुर्वतः प्रतीपमागत्य महानदीभुवः ।
व्यकीर्यतार्चा सुकृतः पिनाकिनः क्षणेन सा **पापकृ**तेव वारिणा ॥ ४६ ॥
कृताग्निचित्सोमसुदापगापगः समाविमुत्सृज्य पिनाकिकर्मकृत् ।
स्वमन्त्रिणः **श्येनकृद**ग्निनाशनः किमेतदित्याह पुरः स विस्मयः ॥ ४७ ॥

कर्मणीनिविक्रियः ॥ ९३ ॥ दृशेः क्वनिप् ॥ ९४ ॥

कृतान्तहस्ते करुणाविहीनो मुधैव को **बान्धवविक्रयी**ह ।
कर्मेदृशं येन कृतं विरुद्धं यन्नेह कुर्यात्**परलोकदृश्वा** ॥ ४८ ॥

राजनि युधिकृञः ॥ ९५ ॥

राजयुध्वना मया साकं को **राजकृत्वा**द्य युध्यते ।
वारिसिन्धोर्यः प्रतीपयति मयि सैकतोत्सङ्गवर्तिनि ॥ ४९ ॥

सहे च ॥ ९६ ॥

प्रतिलोमगमास्वयं नु रेवा ध्रुवमेतत्कृतमद्य सागरेण ।
स कथं पयसा भविष्यतीशः **सहकृत्वा**द्य मया विधेर्विरोधम् ॥ ५० ॥

सुचिरमिति वितर्क्य क्रोधरक्तान्तनेत्र-
स्त्रिदशभयविधायी निश्वसन्नैर्ऋतेशः ।
त्वरितगतिरुपेहि ज्ञातुमेतन्निमित्तं
शुकमिति गिरमूचे सभ्रमान्नम्रमूर्तिम् ॥ ५१ ॥

इत्यर्जुनरावणीये महाकाव्ये वैयाकरणवरभट्टभीमकृते कर्मण्यण्पूर्वपादे दशमः सर्गः ।

एकादशः सर्गः ।

सप्तम्यां जनेर्डः ॥ ९७ ॥ पञ्चम्यामजातौ ॥ ९८ ॥ उपसर्गे च संज्ञायाम् ॥ ९९ ॥ अनौ कर्मणि ॥ १०० ॥ अन्येष्वपि दृश्यते ॥ १०१ ॥ निष्ठा ॥ १०२ ॥ सुयजो-र्ङ्वनिप् ॥ १०३ ॥ जीर्यतेरतृन् ॥ १०४ ॥

सरिता राजमार्गेण **दग्धजो** लयशालिना ।
प्रतस्थे द्विजमुक्तेन स नम्रः **सानुजः** शुकः ॥ १ ॥

सत्यक्त दृष्टवान्भीतैः सुत्वभिर्यज्वभिर्द्विजैः ।
तत्रापि जरदावास क्वचिच्चारुनवोटजम् ॥ २ ॥

भाषायां सदवसश्रुवः ॥ १०८ ॥ उपेयिवाननाश्वाननूचानश्च ॥ १०९ ॥

अनूपिवाननूचानमुनिलोको यमाश्रमम् ।
त पश्यन्गतवाश्वास यमसावनुशुश्रुवान् ॥ ३ ॥
उपेयुषाश्रमानन्यास्तेनानाश्वान्कृताकृति ।
मुनिसघ शुकेनैक्षि स चानश्यद्भयात्तत ॥ ४ ॥

लुङ् ॥ ११० ॥ अनद्यतने लङ् ॥ १११ ॥ अभिज्ञावचने लृट् ॥ ११२ ॥

अभाषत शुको वाक्य नदी वीक्ष्येति सारणम् ।
अभिजानासि भद्र त्व स्नास्यामोऽत्र सरिज्जले ॥ ५ ॥

न यदि ॥ ११३ ॥ विभाषा साकाङ्क्षे ॥ ११४ ॥

सरस्यसि सरित्यस्या विसानि यद्भुञ्ज्महि ।
यद्वत्स्यामोऽत्र तद्वेत्सि भूयोऽगच्छाम मन्दिरम् ॥ ६ ॥
यद्भुञ्ज्महि तद्वेत्सि भुक्त्वाशेमहि तत्पुन ।
पावनीय नदी रम्या शृणु यत्कृतमेनया ॥ ७ ॥

परोक्षे लिट् ॥ ११५ ॥ हशश्वतोर्लङ् च ॥ ११६ ॥

पुनरुक्तमिय वव्रे स्त्रीभूता भुवनाधिपम् ।
त शश्वदभजत्प्रीता शश्वचक्रे मुखेक्षणम्[1] ॥ ८ ॥
तेनेह[2] सह संरेमे वनेष्वायतलोचना ।
तस्मादभीप्सित भूपात्सुत चालभतेति हि[3] ॥ ९ ॥

प्रश्ने चासन्नकाले ॥ ११७ ॥ लट् स्मे ॥ ११८ ॥ अपरोक्षे च ॥ ११९ ॥ ननौ पृष्टप्रतिवचने ॥ १२० ॥ नन्वोर्विभाषा ॥ १२१ ॥

---

१ 'मुखे' ख २ 'तेनेहेय ह' इति भवेत्. ३ 'ह' इति भवेत्.

ईक्षांचक्रे भवान्गङ्गा न पश्यामि सरस्वतीम् ।
नाद्राक्षं यमुनामित्थ पृष्ट प्रोवाच सारण ॥ १० ॥

पुरि लुङ् चास्मे ॥ १२२ ॥

वसन्तीह पुरा विप्रास्तथावात्सुः पुरा[1] सुरा ।
नागा पुरावसन्नस्या रम्येय सरिता वरा ॥ ११ ॥

वर्तमाने लट् ॥ १२३ ॥ लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे ॥ १२४ ॥ संबोधने च ॥ १२५ ॥ लक्षणहेत्वोः क्रियायाः ॥ १२६ ॥ तौ सत् ॥ १२७ ॥ पूङ्यजोः शानन् ॥ १२८ ॥

याति हस सिताम्भोधि कीर्तिश्चैषा क्षमाभृत ।
राजमानाममू पश्य वहन्ती कमलाकरम् ॥ १२ ॥
विचरन्ति तिमिव्राता खादन्ति शफरीरिह ।
अधीयानास्त पश्यन्ति तटेऽस्या फलभोजिन ॥ १३ ॥
यजमानस्य वा मूर्तिरीक्षणीया मयापगा ।
पवमाना जन याति सागर करिसेविता ॥ १४ ॥

ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानश् ॥ १२९ ॥ इङ्धार्योः शत्रकृच्छ्रिणि ॥ १३० ॥

स्नातकाश्च वसन्त्यस्यास्तटेषु फलभोजिन ।
अटमानाश्च तीर्थानि शक्तिभाजस्तपस्विन ॥ १५ ॥
एतस्या बटव स्नान्ति बिभ्राणा मुञ्जमेखला ।
अधीयन्तः सदा वेदान्धारयन्तः कमण्डलून् ॥ १६ ॥

द्विषोऽमित्रे ॥ १३१ ॥ सुञो यज्ञसंयोगे ॥ १३२ ॥

द्विषत्पापस्य धत्तेऽम्बु स्नात्वाथ सैहित[2] सताम् ।
तट च सुन्वता यूपै परित समलङ्कृताम् ॥ १७ ॥

अर्हः प्रशंसायाम् ॥ १३३ ॥ आ केस्तच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारिषु ॥ १३४ ॥ तृन् ॥ १३५ ॥

---

१ 'पुरामरा' ख   २ 'महित' इति भवेत्

ततो बाहुसहस्रेण स रुद्ध्वा नर्मदाजलम्।
प्रैक्षतारान्महापक्ष शुके नात्रिरिवार्जुन ॥ १८ ॥

अलंकृञ्निराकृञ्प्रजनोत्पचोत्पतोन्मदरुच्यपत्रपवृतुवृधुसहचर इष्णुच् ॥ १३६ ॥

अलंकरिष्णुरात्मानं गुणैर्जनमनोहरैः।
निराकरिष्णुरुष्णांशुं दुर्निरीक्षतया मृधे ॥ १९ ॥
प्रजनिष्णुर्जगत्प्रीतिमुन्मदिष्णुर्द्विषन्मनः।
विचरिष्णुर्वनाभोगं मज्जन्वारिणि सर्वतः ॥ २० ॥
कुर्वन्भुजसमारुद्धं सेतुबन्धुरिवोदकम्।
प्रतीपगामि वर्धिष्णुः सहिष्णुः सरितो रयम् ॥ २१ ॥

ग्लाजिस्थश्च ग्स्नुः ॥ १३९ ॥ त्रसिगृधिधृषिक्षिपेः क्नुः ॥ १४० ॥

तं जिष्णुं त्रस्नुरालोक्य गृध्नुराशु पलायितुम्।
शुकः सममिह भ्रात्रा क्षिप्रमन्तर्दधे दिवि ॥ २२ ॥
अग्लास्नुभिर्यतः स्त्रीभिः क्षिप्नुभिः परितो दिशः।
रेजे राजावृतः स्थास्नुर्लताभिरिव भूधरः ॥ २३ ॥

शमित्यष्टाभ्यो घिनुण् ॥ १४१ ॥ संपृचानुरुधाङ्यमाङ्यसपरिसृसंसृजपरिदेविसंज्वरपरिक्षिपपरिरटपरिवदपरिदहपरिमुहदुषद्विषद्रुहदुहयुजाक्रीडविविचत्यजरजभजातिचरापचरामुषाभ्याहनश्च ॥१४२॥ वौ कषलसकत्थस्रम्भः ॥ १४३ ॥ अपे च लषः ॥ १४४ ॥ प्रे लपसृद्रुमथवदवसः ॥ १४५ ॥

संपर्किणी नदी राज्ञा संपर्की सरिता नृपः।
अन्योन्यपावनावेताविव्यूचे सारणः शुकम् ॥ २४ ॥
अनुरोधी नृपः स्त्रीभिराक्रीडी भजते जलम्।
आयासी मे वृथैवैष परिमोहेन देहिनाम् ॥ २५ ॥

1 'रोद्धा' इति भवेत्.

आयामि बाहुपरिघ प्रमाथिनममु नृपम् ।
विकत्थिनो रिपु कृत्वा द्रोहिणः शेरते कथम् ॥ २६ ॥
भविष्यति चिर तस्य परिदेवी सुहृज्जन ।
परिदाही चयो मन्ये शत्रुसेन करिष्यति ॥ २७ ॥

निन्दहिंसक्लिशखादविनाशपरिक्षिपपरिरटपरिवादिव्याभाषासूयो वुञ् ॥ १४६ ॥ देविक्रुशोश्चोपसर्गे ॥ १४७ ॥ चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युच् ॥ १४८ ॥ अनुदात्तेतश्च हलादेः ॥ १४९ ॥

गुणस्य निन्दको नास्य हिंसको न प्रतापिन ।
क्लेशकस्त्वेष शत्रूणा सपदा च विनाशकः ॥ २८ ॥
आक्रोशकः प्रभुर्नाय लक्ष्यते नाभ्यसूयकः ।
आत्मनोऽस्याश्रितो मन्ये न कश्चित्परिदेवकः ॥ २९ ॥
वीक्ष्यामु सयुगे क्रुद्ध वेपनः को न जायते ।
शब्दनो वा भिया प्राणी द्योतनो नात्र कश्चन ॥ ३० ॥

जुचङ्क्रम्यदन्द्रम्यसृगृधिज्वलशुचलषपतपदः ॥ १५० ॥ क्रुधमण्डार्थेभ्यश्च ॥ १५१ ॥ न यः ॥ १५२ ॥ सूददीपदीक्षश्च ॥ १५३ ॥ लषपतपदस्थाभूवृषहनकमगमशॄभ्य उकञ् ॥ १५४ ॥ जल्पभिक्षकुट्टलुण्टवृङः षाकन् ॥ १५५ ॥

कल्लोलाञ्जवनान्पश्य मत्स्यैश्चङ्क्रमणैर्युतान् ।
निरुद्धे सलिले राज्ञा पतनं कूलमाश्रितान् ॥ ३१ ॥
क्रोधना घस्मरा मत्स्या पश्य मासस्य वर्धनाः ।
आघातुकाज्जलक्षोभात्तटमागामुकाः कृता ॥ ३२ ॥
लुण्ठाकाः फुल्लपद्मानां मण्डना नृपवेश्मनाम् ।
रमन्ते सलिले पश्य जल्पाक्योऽमूर्नृपाङ्गना ॥ ३३ ॥
उद्धृतेषु सरोजेषु स्त्रीभिर्भ्राम्यन्ति तृष्णया ।
वराका शोचनाभृङ्गा भिक्षाका इव सर्वत ॥ ३४ ॥

प्रजोरिनिः ॥ १५६ ॥ जिदृक्षिविश्रीण्वमाव्यथा-

भ्यमपरिभूप्रमृभ्यश्च ॥ १५७ ॥ स्पृहिगृहिपतिदयिनिद्रातन्द्राश्रद्धाभ्य आलुच् ॥ १५८ ॥ दाधेट्सिशदसदो रुः ॥ १५९ ॥ सृघस्यदः क्मरच् ॥ १६० ॥ भञ्जभासमिदो घुरच् ॥ १६१ ॥

अभितो जलसघातस्पृहयालुरिवादरी ।
वीचिहस्तै स्पृशत्येष **प्रजवी** स्त्रीपयोधरान् ॥ ३५ ॥
अत्ययी मदनेनेव वीचिबाहुर्जलाशय ।
आलिङ्गत्य**व्यथी** नारी राज **परिभवी** यथा ॥ ३६ ॥
श्रद्धालुर्मधु पातव्य स्त्रीमुख पङ्कशङ्कया ।
भृङ्गव्रजोऽयमभ्येति भ्रान्तै को वा न गोचर ॥ ३७ ॥
निद्रालवोऽपि मत्स्यज्य जलक्षोभेन **भङ्गुरम्** ।
पद्माकर नभोभृङ्गा भानुना **भासुर** श्रिता ॥ ३८ ॥

विदिभिदिच्छिदेः कुरच् ॥ १६२ ॥ इण्नशजिसर्तिभ्यः क्वरप् ॥ १६३ ॥ गत्वरश्च ॥ १६४ ॥

भिदुरं कूलमुत्सृज्य प्रवृद्धे सरिदम्भसि ।
जित्वराः ककुभो जाता विधुरा इव पक्षिण ॥ ३९ ॥
अध्वरा मेदुरा मीनाश्छि**दुराः** सर्वदेहिनाम् ।
नश्वराः सहजा जाता जलसक्षोभपीडिता ॥ ४० ॥
भियेव **गत्वरं** तोय रुद्ध याति सरित्तटम् ।
तटतोऽपि दिव वृन्द पतता मरुदित्वरम् ॥ ४१ ॥

जागरूकः ॥ १६५ ॥ यजजपदशां यङः ॥ १६६ ॥ नमिकम्पिस्म्यजसकमहिंसदीपो रः ॥ १६७ ॥ सनाशंसभिक्ष उः ॥ १६८ ॥ विन्दुरिच्छुः ॥ १६९ ॥ आदृगमहनजनः किकिनौ लिट् च ॥ १७१ ॥ स्वपितृषोर्नजिङ् ॥ १७२ ॥ शॄवन्द्योरारुः ॥ १७३ ॥ भियः क्रुक्लुकनौ ॥ १७४ ॥ स्थेशभासपिसकसो वरच् ॥ १७५ ॥ यश्च यङः ॥ १७६ ॥

जागरूकक्रूनारक्षा क्रीडत्येष नृपो जले।
जङ्गपूकद्विजाकीर्णे दन्दशूकविवर्जिते ॥ ४२ ॥
गुरुस्तनभरोन्नम्रकंप्रमध्या नृपाङ्गना।
कंप्रायाः कुरुते नित्यं स्नानं स्मेरानना नदीम् ॥ ४३ ॥
दीप्रास्मक्षतहिंस्रस्य भर्तुः प्रीतिं विवित्सव।
आशंसवो विनोदं च मज्जन्ते ताः स्त्रियो जले ॥ ४४ ॥
वृन्दारुस्ततवृत्तस्य चित्तमृपस्य विन्दवः।
भीरवोऽपि जलात्पश्य दवने वीरचेष्टितम् ॥ ४५ ॥
भासुरेणास्य देहेन पातु स्थावरजङ्गमम्।
यायावरानुयातस्य स्थीयते केन सयुगे ॥ ४६ ॥

भ्राजभासधुर्विद्युतोर्जिपॄजुग्रावस्तुवः क्विप् ॥ १७७ ॥ अन्येभ्योऽपि दृश्यते ॥ १७८ ॥ भुवः संज्ञान्तरयोः ॥ १७९ ॥ विप्रसंभ्यो ड्वसंज्ञायाम् ॥ १८० ॥

दोष्णा सहस्रेण पतङ्गभासा गुर्वीं दधानस्य धुरं मृधेषु।
आस्तां धरित्र्या हरणं सुदूरे परोऽपि शक्तारिचयो न मन्ये ॥ ४७ ॥
विलोक्य विभ्राजममुं प्रभुं च भियं मत मानसमेतदाशु।
विद्युद्द्युतीनामिव राशिमेनं विलोकितुं नास्मि पुरः समर्थः ॥ ४८ ॥

धः कर्मणि ष्ट्रन् ॥ १८१ ॥ दाम्नीशसयुयुजस्तुतुदसिसिचमिहपतदशनहः करणे ॥ १८२ ॥

शस्त्रेण येन जयिनाप्युत भूतधात्री
स्तोत्रं पवित्रमिति यस्य पठन्ति लोकाः।
पत्राणि यस्य विविधानि वहन्ति योधा
कृत्वा तमेनमरिमस्यति को न गात्रम् ॥ ४९ ॥

हलसूकरयोः पुवः ॥ १८३ ॥ अर्तिलूधूसूखनसहचर इत्रः ॥ १८४ ॥ पुवः संज्ञायाम् ॥ १८५ ॥ कर्तरि

---

१ 'कम्र' इति भवेत्. २ 'न्यर्थ' ख ३ 'भास्वरेण' इति भवेत्. ४ 'रिपवो' ख

र्षिदेवनयोः ॥ १८६ ॥ ञीतः क्तः ॥ १८७ ॥ मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्च ॥ १८८ ॥

पोत्रेण दंष्ट्रा द्विनय लवित्रं महीभृता भूमिभृता **खनित्रम्** ।
बभार यो भूवरणे वराहो मन्येऽस्य राज्ञा सबलेन तुल्य ॥ ९० ॥
तमर्चित भूमिपति प्रजाना द्विजन्मना [1]सयतमेकवीरम् ।
बुद्ध सुराणामपि राक्षसौ तावपश्यता वारि परित्यजन्तम् ॥ ९१ ॥

दृष्ट्वा विहृत्य सरितस्तटमुत्तर त
त राजहसमभित स्थितचारुकान्तम् ।
तूर्ण समेत्य शिबिर निजमादरेण
भर्त्रे शुकस्तदखिल कथयाबभूव ॥ ९२ ॥

इत्यर्जुनरावणीये महाकाव्ये कर्मण्यण्पादे एकादश सर्ग ॥

द्वादश सर्ग ॥

उणादयो बहुलम् ॥ १ ॥ भूतेऽपि दृश्यन्ते ॥ २ ॥ भविष्यति गम्यादयः ॥ ३ ॥ यावत्पुरानिपातयोर्लट् ॥ ४ ॥ विभाषा कदाकर्ह्योः ॥ ५ ॥

तत शुकादाशु निशम्य **वृत्त** तद्भूपते **साधु** निशाचरेश ।
आगामिन दोषमचिन्तयित्वा तमुक्तवान्वायुरिवोरुशक्ति ॥ १ ॥
यावन्न नश्यत्यवनीश्वरोऽसौ पुरा मधु स्वादु च **नोपयुङ्क्ते** ।
प्रयाहि युद्धाय नयास्य पार्श्वं **कदा प्रयासीति** ममात्र चिन्ता ॥ २ ॥
कदा गमिष्यस्यतिदु खितस्त्व **कदा** च युद्धाय रिपु **ब्रवीषि** ।
कर्हि त्वदुक्त **प्रविधास्यतेऽसौ कर्हि** प्रसह्याहवमा**तनोति** ॥ ३ ॥
किंवृत्ते लिप्सायाम् ॥ ६ ॥ लिप्स्यमानसिद्धौ च ॥ ७ ॥
को मे रण **दास्यति को ददाति को** वा **प्रदाता** पुरुषोऽरिसैन्ये ।
य सर्गमेष्यत्युपयाति वारी **याता** मया बाणनिकृत्तकाय ॥ ४ ॥
लोडर्थलक्षणे च ॥ ८ ॥

---

1 'समतम्' इति भवेत्

स चेदिहैष्यत्युपयाति वेशस्तथोपयाता बलवद्धगर्वं ।
एते वय सभृतशातशस्त्रा वर्त्स्यामहे कि बहुनोदितेन ॥ ५ ॥

लिङ् चोर्ध्वमौहूर्तिके ॥ ९ ॥

ऊर्ध्व मुहूर्तादथ चेत्स धीमानेष्यत्युपेयादुपयाति राजा ।
ततो वय तेन महासहाया युध्याम हा वीरतमेन राज्ञा ॥ ६ ॥

तुमुन्ण्वुलौ क्रियायां क्रियार्थायाम् ॥ १० ॥ भाववचनाच्च ॥ ११ ॥ अण् कर्मणि च ॥ १२ ॥

कर्तु प्रयाहि प्रणतो रण मे न कारकोऽस्यास्ति समर्थयेत्र ।
लाभाय गत्वाशु महाहवस्य प्रमोददायो भव मे चिराय ॥ ७ ॥

लृट् शेषे च ॥ १३ ॥ लृटः सद्वा ॥ १४ ॥ अनद्यतने लुट् ॥ १५ ॥

राज्यं हरिष्यामि तदीयमद्य श्वो वा स हन्ता मम भूमिपाल ।
कुतूहल तेन समेष्यते मे श्लाघ्यो विवादोऽपि सम समेन ॥ ८ ॥

पदरुजविशस्पृशो घञ् ॥ १६ ॥ सृ स्थिरे ॥ १७ ॥

पादेन त हन्मि निहत्य युद्धे त मे शिरोरोगमवेहि भूपम् ।
सारं विनेष्यामि महाबलस्य त्याग विधास्यामि ततो विभूते ॥ ९ ॥

भावे ॥ १८ ॥ अकर्तरि च कारके संज्ञायाम् ॥ १९ ॥

पुमानह सयति वायसानामाहारमेन तरसानयामि ।
करोम्युपायान्तसुपाश्रितानां पलायनैकाध्ययनस्य वश्यम् ॥ १० ॥

परिमाणाख्यायां सर्वेभ्यः ॥ २० ॥ इङश्च ॥ २१ ॥

भीमयुद्धविध्वस्तपौरुष विनिर्जिताशेषभूधरम् ।
एकशूर्पनिश्चययाचिनं द्राक्करोमि नीत्वा निजा पुरम् ॥ ११ ॥

उपसर्गे रुवः ॥ २२ ॥ समि युद्रुदुवः ॥ २३ ॥

साराववमुच्चैरहमादधान संद्रावसंदावकर परेषाम् ।
सयावदङ्गेपु करोति(?) भीत्या तोषस्य विद्रावपद महाजौ ॥ १२ ॥

---

१ 'युध्यामहे' इति भवेत् २ 'निचाय' इति भवेत् ३ 'सराव' इति भवेत् ४ 'सयावमङ्गे' स्यात्

श्रिणीभुवोऽनुपसर्गे ॥ २४ ॥ वौ क्षुश्रुवः ॥ २५ ॥ अवोदोर्नियः ॥ २६ ॥ प्रे द्रुस्तुस्रुवः ॥ २७ ॥ निरभ्योः पूल्वोः ॥ २८ ॥

प्रस्तावमाप्य त्वमरे सभायामुन्नायमसद्भिभवस्य कुर्वन्।
बलाभिलाप बहुधा वितन्वन्प्रद्रावमाधत्स्व भिया परेषाम् ॥ १३ ॥

उन्न्योर्ग्रः ॥ २९ ॥ कॄ धान्ये ॥ ३० ॥ यज्ञे समि स्तुवः ॥ ३१ ॥ प्रे स्रोऽयज्ञे ॥ ३२ ॥ प्रथने वावशब्दे ॥ ३३ ॥ छन्दोनाम्नि च ॥ ३४ ॥ उदि ग्रहः ॥ ३५ ॥ समि मुष्टौ ॥ ३६ ॥

उद्गारयन्तः[1] पिशितस्य तृषा सहेतयो माषनिकारतृष्णा।
वल्गुगीशे वदतीति हृष्टा विस्तारभाज परितो निशाटा ॥ १४ ॥

पारन्योर्नीणोर्द्यूताभ्रेषयोः ॥ ३७ ॥ परावनुपात्यय इणः ॥ ३८ ॥ व्युपयोः शेतेः पर्याये ॥ ३९ ॥

कस्योपशायोऽहनि तस्य रात्रौ पर्यायतः कश्च शरीररक्ष।
ज्ञेय द्विपद्भृत्यजनस्य सर्वं विज्ञातचेष्ट सुखवञ्चनीय ॥ १५ ॥

हस्तादाने चेरस्तेये ॥ ४० ॥ निवासचितिशरीरोपसमाधानेष्वादेश्च कः ॥ ४१ ॥ संघे चानौत्तराधर्ये ॥४२॥

फलप्रचाये पथि नावमज्ञ(?) द्विषन्निकायं व्रजता त्वयाद्य।
कायस्य पीडा च न चिन्तनीया रक्षोनिकायं परिमुच्य याहि ॥१६॥

कर्मव्यतिहारे णच् स्त्रियाम् ॥ ४३ ॥ अभिविधौ भाव इनुण् ॥ ४४ ॥ आक्रोशेऽवन्योर्ग्रहः ॥ ४५ ॥ प्रे लिप्सायाम् ॥ ४६ ॥ परौ यज्ञे ॥ ४७ ॥

न व्यावहारी सह तेन कार्या सांराविणं चक्रवता निवार्यम्।
निर्ग्राह्यमेन[2] विनिरास्य लक्ष्मीं प्रग्राह्यचेता गृहमस्य याहि ॥ १७ ॥

नौ वृ धान्ये ॥ ४८ ॥ उदि श्रयतियौतिपूद्रुवः

---

१ 'वन्त' स्यात्. २ 'निग्राहमेन विनिरास्य लक्ष्मीप्रग्राहचेता' इति पठनीयम्.

॥ ४९ ॥ विभाषाङि रुप्लुवोः ॥ ५० ॥ अवे ग्रहो वर्षप्रतिबन्धे ॥ ५१ ॥ प्रे वणिजाम् ॥ ५२ ॥ रश्मौ च ॥५३॥ वृणोतेराच्छादने ॥ ५४ ॥ परौ भुवोऽवज्ञाने ॥ ५५ ॥ एरच् ॥ ५६ ॥ ऋदोरप् ॥ ५७ ॥ ग्रहवृदृनिश्चिगमश्च ॥ ५८ ॥ उपसर्गेऽदः ॥ ५९ ॥ नौ ण च ॥ ६० ॥ व्यधजपोरनुपसर्गे ॥ ६१ ॥

श्यामाकनीवारभुजा मुनीनां सरागमुद्राघमुपागतानाम् ।
तथा कुरु त्वं समरेऽर्जुनस्य यथा तमुच्छ्रायमहं छिनद्मि ॥ १८ ॥
अवग्रहः सस्यमिवास्य सैन्यं जानाति चाशु नयामि शेषम् ।
प्रग्राहहीनाश्वमुरुप्रतापं प्रावारशून्यं परिभावमाप्तम् ॥ १९ ॥
लवाय शत्रोः स्थिरनिश्चयेन त्वया शरो वीर विसर्जितोऽयम् ।
कर्तुं जयं यामि धृतादरोऽहं स्वामी शुकेनापि वचोऽभ्यधायि ॥२०॥
विसर्जितं सादरमाशु भर्त्रा सिद्ध्यै मदघ्नं प्रसभं विधाय ।
द्युत(?)व्यधात्मा ग्रहयुक्तमार्गमारुह्य वेगं परमाललम्बे ॥ २१ ॥

स्वनहसोर्वा ॥ ६२ ॥ यमः समुपनिविषु च ॥ ६३ ॥

सहासमीशं सहसः परीत्य जयस्वनं स्वानवतो विधाय ।
असंयमः संयमिनां मुनीनां भर्तुं सकाशाद्दिवमारुरोह ॥ २२ ॥

नौ गदनदपठस्वनः ॥ ६४ ॥

शृण्वन्निनादं निनदेन हीनं पतत्रिणां सोऽध्वनि काननेऽगात् ।
निगादभाजो निगदेन हीनं पश्यन्सशिष्यान्मुनिसंहतेश्च ॥ २३ ॥

क्वणो वीणायां च ॥ ६५ ॥ नित्यं पणः परिमाणे ॥६६॥

आकर्णयन्विन्ध्यलतागृहेषु विद्याधरीणां रमणेन साकम् ।
अप्रक्वणः संप्रति सार्यमाणां प्रक्वाणभाजं स जगाम वीणाम् ॥२४॥

मदोऽनुपसर्गे ॥ ६७ ॥ प्रमदसंमदौ हर्षे ॥ ६८ ॥ समुदोरजः पशुषु ॥ ६९ ॥ अक्षेषु ग्लहः ॥ ७० ॥ प्रजने सर्तेः ॥ ७१ ॥ ह्वः संप्रसारणं च न्यभ्युपविषु ॥ ७२ ॥

आङि युद्धे ॥ ७३ ॥ निपानमाहावः ॥ ७४ ॥ भावे-ऽनुपसर्गस्य ॥ ७५ ॥ हनश्च वधः ॥ ७६ ॥ मूर्तौ घनः ॥ ७७ ॥ अन्तर्घनो देशे ॥ ७८ ॥ अगारैकदेशे प्रघणः प्रघाणश्च ॥ ७९ ॥ उद्घनोऽत्याधानम् ॥ ८० ॥ अपघनोऽङ्गम् ॥ ८१ ॥ करणेऽयोविद्रुषु ॥ ८२ ॥ स्तम्बे क च ॥ ८३ ॥ परौ घः ॥ ८४ ॥ उपघ्न आश्रये ॥ ८५ ॥ संघोद्घौ गणप्रशंसयोः ॥ ८६ ॥ निघो निमितम् ॥ ८७ ॥ ड्वितः क्त्रिः ॥ ८८ ॥ ट्वितोऽथुच् ॥ ८९ ॥ यजयाचयतविच्छप्रच्छरक्षो नङ् ॥ ९० ॥ स्वपो नन् ॥ ९१ ॥ उपसर्गे घोः किः ॥ ९२ ॥ कर्मण्य-धिकरणे च ॥ ९३ ॥

तेनाहवायस्महरिर्मदान्धस्तटाभिघाताद्विदवन्महाद्रौ ।
सम समाभि सरितो वशाभिर्गजाधिप स प्रमदेन दृष्ट ॥ २५ ॥
सुप्तोत्थितस्याद्रिपतेर्निकुञ्जादपश्यदारात्स मृगाधिपस्य ।
विभिद्यमान ध्वनितस्वनेन त्रासाभिभूत समजं पशूनाम् ॥ २६ ॥
मृगाधिप सापसरा[1] वराह प्रिया पय पाययमानमैक्ष्य ।
आहायमस्यापि वधाभिशङ्की प्रतीक्षमाण क्षणमैक्षि तेन ॥ २७ ॥
उरु सखीसङ्गमपास्य काचिन्निघद्रुम भूभृदुपघ्नमेत्य ।
अकृत्रिमं वेपथुमुद्वहन्ती श्लिष्टा प्रियेणैक्षि कैलिन्दकन्या[2] ॥ २८ ॥
यज्ञान्विधातु परिघोरुजानोन्महाहवप्रश्नरतेरनाघेः ।
पयोविभीमस्य नृपस्य सैन्य शुक्र सरित्कूलनिविष्टमाप ॥ २९ ॥

स्त्रियां क्तिन् ॥ ९४ ॥ स्थागापापचो भावे ॥ ९५ ॥ ऊतियूतिजूतिसातिहेतिकीर्तयश्च ॥ ९७ ॥

ततिं भुव कुर्वदुदारयोध युधि श्रितानेकगवादिवाहम् ।
प्रभूतहेत्याहतशुद्धकीर्तिस्थितिप्रणीति प्रभुनादधानम्[3] ॥ ३० ॥

व्रजयजोर्भावे क्यप् ॥ ९८ ॥ संज्ञायां समजनिषद-निपतमनविदषुञ्शीङ्भृञिणः ॥ ९९ ॥

---

१ 'सोपसरा' स्यात्. २ 'पुलिन्द' स्यात्. ३ 'प्रभुमाद' स्यात्.

इत्यावता राजजनेन गुप्तं विद्यावता साधुजनेन सेव्यम् ।
शय्यासनालङ्कृतवीरगेहं परोपकारप्रतिबद्धशक्ति ॥ ३१ ॥

कृञः श च ॥ १०० ॥ इच्छा ॥ १०१ ॥ अ प्रत्ययात् ॥ १०२ ॥ गुरोश्च हलः ॥ १०३ ॥ षिद्भिदादिभ्योऽङ् ॥ १०४ ॥ चिन्तिपूजिकथिकुम्बिचर्चश्च ॥ १०५ ॥

यत्पूरयामास विपन्निनाश भर्तुर्विशाला परिचर्ययेच्छाम् ।
जेतुं चिकीर्षा युधि यस्य शत्रुं स्वभर्तृभृत्यास्थितमानसस्य ॥ ३२ ॥
शिक्षावता येन रणक्रियाया समर्पिता वैरिजनस्य भिक्षा ।
अपायुनः सप्रमदो वनानि नीतो जरावानिव यौवनेऽपि ॥ ३३ ॥
यस्मिन्भिदा चक्रुरिभा रिपूणां भिदा च खड्गचा भटपाणिभाज ।
आस्तां कथा यत्परिजेतुमाजौ वार्तापि नासीद्द्विषतां मनःसु ॥ ३४ ॥

आतश्चोपसर्गे ॥ १०६ ॥ ण्यासश्रन्थो युच् ॥ १०७ ॥

प्रविश्य तत्सैन्यवनं करीव श्रद्धां नृसिंहेक्षणजां दधानः ।
उपासनां द्वारमुपेत्य चक्रे परारभिभूतेर्गणनामकृत्वा ॥ ३५ ॥

रोगाख्यायां ण्वुल्बहुलम् ॥ १०८ ॥ संज्ञायाम् ॥ १०९ ॥ विभाषाख्यानपरिप्रश्नयोरिञ् च ॥ ११० ॥ पर्यायार्हणोत्पत्तिषु ण्वुच् ॥ १११ ॥

प्रच्छर्दिकाहीनमहीनकाय दौवारिकाहूतमिदं तमूचुः ।
का कारिका कर्तुमिहागतस्त्वं का वावदिं वक्तुमिदं वद त्वम् ॥ ३६ ॥

आक्रोशे नञ्यनिः ॥ ११२ ॥

नरस्य तस्यास्त्वविवेदनिर्यो न वेदयत्यागणनं न तेऽद्य ।
दौवारिकेणेति शुकोऽभ्यवायि प्रावेशि भूपालसमं त्वरावान् ॥ ३७ ॥

कृत्यल्युटो बहुलम् ॥ ११३ ॥ नपुंसके भावे क्तः ११४ ल्युट् च ॥ ११५ ॥ कर्मणि च येन संस्पर्शात्कर्तुः शरी-

---

१ 'परिचर्यापरिसर्यामृगयाटाट्यानामुपसंख्यानम्' इति वार्तिकमपि स्मर्तव्यम्
२ अत्र श्लोके पुस्तकद्वयेऽपि समान एव पाठः समुपलभ्यते ३ 'छिदा' स्यात्.

रसुखम् ॥ ११६ ॥ **करणाधिकरणयोश्च** ॥ ११७ ॥ **पुंसि संज्ञायां घः प्रायेण** ॥ ११८ ॥ **गोचरसंचरवहव्रजव्यजापणनिगमाश्च** ॥ ११९ ॥ **अवे तॄस्त्रोर्घञ्** ॥ १२० ॥

दानीयविप्राहितसंनिधानं यत्रार्थिनामर्थितमर्थदायि।
सेवागतानेकनरेन्द्रपूर्णं दधार यः शासनमीश्वरस्य ॥ ३८ ॥
यस्याङ्गनालिङ्गनजा सुखाप्ति छाया सुशीता विदधे जनानाम्।
स्फुरन्मयूखप्रकराण्युवाह रत्नानि च ध्वान्तविनाशनानि ॥ ३९ ॥
गुणैकधानीह यदेकमूर्तिर्यो गोचरः पुण्यवतां जनानाम्।
दरिद्रता यत्र न संचरोऽभून्न चावतारः कलिचेष्टितस्य ॥ ४० ॥

हलश्च ॥ १२१ ॥ **अध्यायन्यायोद्यावसंहाराधारावायाश्च** ॥ १२२ ॥ **उदङ्कोऽनुदके** ॥ १२३ ॥ **जालमानायः** ॥ १२४ ॥ **खनो घ च** ॥ १२५ ॥

आधारमेकं यदुपाश्रिता श्रीर्यन्न्यायरत्नस्य पयोधिमध्यम्।
संहारमानाय इवैणकानां यस्येशिता विद्विषतामधत्ताम् ॥ ४१ ॥
सदः प्रविष्टः स कृतप्रणामस्तदासनावाप्तिविवृद्धतोषः।
कुतो भवान्कारणमत्र किं ते राज्ञेति पृष्टो निजगाद दूतः ॥ ४२ ॥

ईषद्दुःसुषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु खल् ॥ १२६ ॥ **कर्तृकर्मणोश्च भूकृञोः** ॥ १२७ ॥ **आतो युच्** ॥ १२८ ॥ **भाषायां शासियुधिदृशिधृषिमृषिभ्यो युज्वक्तव्यः** ॥ (वा०)

यो दुर्जयो वैरिजनेन सख्ये कृत्वात्मसैन्यैः स्वजयं महेन्द्रम्।
त्रासावसीदत्तनुराजिमध्य ईशन्नशो येन कृतः सुरौघः ॥ ४३ ॥
स्वाढ्यभवं येन चिराय जित्वा धनेशमाक्षिप्तसमग्रवित्तम्।
भ्रात्रा दुराढ्यभवमेव यस्य दुर्यानभाजा हृतपुष्पकेण ॥ ४४ ॥
स्वाढ्यंकरो यः क्षतदेववर्गः शत्रुं दुराढ्यंकरमस्य विद्धि।
दुष्पानमस्रुप्रवहं पिबद्भिः सुग्लानमस्यारिवधूमुखाब्जैः ॥ ४५ ॥

'सर्वं' स्यात्. २ 'यत्रा' स्यात्. ३ 'दरिद्रतायाश्च' स्यात्. ४ 'सुजयं' स्यात्.

दुर्दर्शनः शत्रुजनेन राजा दुःशासनो येन न कश्चिदस्ति ।
दुर्योधनोऽनेकभटानुयातो दशास्यनामास्ति पुलस्त्यपौत्र ॥ ४६ ॥

वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वा ॥ १३१ ॥

मा दूतमायान्तमवेहि तस्य त्वमागतं वा क्षितिपालसिह ।
यास्यामि कार्यं भवते निवेद्य बुध्यस्वमा यान्तमितो गतं वा॥४७॥

आशंसायां भूतवच्च ॥ १३२ ॥

करोति चेत्तस्य करिष्यमे वा भर्तुर्मदीयस्य यदि त्वमिष्टम् ।
तत स दास्यत्यथ वा ददाति दत्तानि वा पश्य सुखानि तेन ४८

क्षिप्रवचने लृट् ॥ १३३ ॥

स चेदिहायास्यति यात्यतस्ते क्षिप्रं करिष्यत्यभिवाञ्छितानि ।
शक्त्या तया शक्तिमता न कृत्य करोति या नैव सुहृत्प्रियाणि ॥४९॥

आशंसावचने लिङ् ॥ १३४ ॥

सुहृत्प्रियत्वात्तव भूप चेह समापतेच्चेत्स निशाचरेश ।
संभावयेऽह तरसैव कुर्यात्त्वदेकयोग्या सकला धरित्रीम् ॥ ५० ॥

नानद्यतनवत्क्रियाप्रबन्धसामीप्ययोः ॥ १३५ ॥

यत प्रभृत्येष विमुक्तशैशवस्तत समारभ्य रणेष्वयुध्यत ।
इतोऽपि जीविष्यति यावदूर्जित विधास्यते तावदरातिसक्षयम् ५१
येय गता पञ्चदशी दशास्यस्तस्या व्यजेष्टाशु सम स युद्धे ।
आगामिनी यापि च पौर्णमासी तत्रापि जेष्यत्यखिलानरातीन् ॥५२॥

भविष्यति मर्यादावचनेऽवरस्मिन् ॥ १३६ ॥

आमेरुतो यो विषयो महीयास्तस्यावर यत्तुहिनाचलस्य ।
प्रभोर्विजेष्ये तमिति प्रतिज्ञा त्व चास्य पातेति समाकुलोऽसि॥५३॥

कालविभागे चानहोरात्राणाम् ॥ १३७ ॥

यदवरमाग्रहायण्या योऽय नृपायाति वत्सर ।
उत्सव करिष्यते तत्र स्वामी त्वयेक्ष्यताम् ॥ ५४ ॥

---

१ श्लोकोऽयमादर्शपुस्तकयो 'यो दुर्जयो–' इत्यत प्रागुपलम्भेन ४३ सख्याकत्वेनोपलब्धोऽपि सूत्रवार्तिकक्रमेण पश्चाद्रक्षित

परस्मिन्विभाषा ॥ १३८ ॥

यत्पर पुनराग्रहायण्या सवत्सरस्यास्य तत्र स ।
यास्यतीश्वरो वनमानन्तु याता जनोऽप्यस्य पश्यताम् ॥ ९५ ॥

लिङ्निमित्ते लृङ् क्रियातिपत्तौ ॥ १३९ ॥

नाज्ञास्यदीश सरिदम्भसि त्वा सक्रीडमान दयितासहायम् ।
तोय भवद्बाहुबलापरुद्ध नापाहरिष्यद्यदि देवपूजाम् ॥ ९६ ॥

भूते च ॥ १४० ॥

भवानयास्यत्त्वरित नदीतो नोऽभत्स्र्यत त्वा रजनीचरेश ।
सख्य रण वा त्वरित विधेय पलायन नाचरित महद्भि ॥ ९७ ॥

वोताप्योः ॥ १४१ ॥

अपि तत्र भवान्भनक्ति पूजा शशिमौले सरिदम्भसा किमेतत् ।
लज्जा च तथापि नागमिष्यस्तेन त्वमतिगर्हते दशास्य ॥ ९८ ॥

गर्हायां लडपिजात्वोः ॥ १४२ ॥

जातु कोपयति यस्तमीश्वर निन्द्यतां स समुपैति देहिनाम् ।
किं पुनर्जगति जातु दुर्मतिर्योऽमुना सहकरोति शात्रवम् ॥ ९९ ॥

विभाषा कथमि लिङ् च ॥ १४३ ॥

भवान्कथ नाम करोति पाप तथाविध सर्वजनावगीतम् ।
कथ च रक्षेः स्वजनापवाद मोह विधत्ते विषयप्रसङ्ग ॥ ६० ॥

किंवृत्ते लिङ्लृटौ ॥ १४४ ॥ अनवक्लृप्त्यमर्षयोर-किंवृत्तेऽपि ॥ १४५ ॥

का नाम जले विहारचेष्टा येद्दक्त्वामपि कारयेदकार्यम् ।
का वा सरितोऽतिरिस्यता[१] सा या पापेऽत्र नियोजयिष्यति त्वाम् ६१

किंकिलास्त्यर्थेषु लृट् ॥ १४६ ॥

अस्ति नाम त्वद्विरोधी राजा यस्तरिष्यति त्व सरिज्जले ।
किंकिलेद पीडित क्रीडा न करिष्यते वारिजन्मनाम् ॥ ६२ ॥

---

१ 'रम्यता' स्यात्

जातुयदोर्लिङ् ॥ १४७ ॥

जातु तत्र पीडयेन्मन्त्रान्विद्यात्कथ त्वद्विरोधो नृप ।
त्वा यदा जनाश्च पश्येयुस्त्राण पितृभ्या समङ्गुले ॥ ६२ ॥

यच्चयत्रयोः ॥ १४८ ॥

यच्चाभ्युपेयाद्गहन वनान्त नायास्यदत्रेति भवानभीति ।
नैतत्क्षम तत्कुरु मित्रमीश यत्रापतेयुर्न कृते भयानि ॥ ६४ ॥

गर्हायां च ॥ १४९ ॥

यच्चागन्छेः प्रोज्झ्य शून्या पुरी त्व यच्चास्नास्यः प्रीतये कामिनीनाम ।
नैतर्ह्याय ज्ञानिनश्चेष्टित ते श्रुत्वाप्येतद्यत्र गर्हन्न कस्त्वाम् ॥ ६५ ॥

चित्रीकरणे च ॥ १५० ॥

यच्चापगा दोष्यरिधैर्निरुन्ध्या यच्च प्रताप नृप तामनेष्यः ।
किमद्भुतेनाप्यमुनेहितेन स्याद्यत्र पीडा जलकूलभाजाम् ॥ ६६ ॥

शेषे लृडयदौ ॥ १५१ ॥ उताप्योः समर्थयोर्लिङ् १५२

आरोक्ष्यति पर्वत यथान्वस्तिग्माशुश्च विवास्यतेऽन्धकारम् ।
वक्ष्यत्यतिहित शुक्रस्तदा त्वा तुल्यानि प्रतिभान्त्यमूनि राजन् ॥ ६७ ॥

कामप्रवेदनेऽकच्चिति ॥ १५३ ॥

जिघासितु लोकमुपागतोऽसौ रिरक्षिपुस्त प्रयतस्त्वमेक ।
कामो ममाय न भवेदमुष्मिन्कार्ये विरुद्धे यदि वा विरोध ॥ ६८ ॥

संभावनेऽलमिति चेत्सिद्धाप्रयोगे ॥ १५४ ॥

वेगेन छिन्द्यादपि यो महाद्रीन्महारथस्य व्रजतोऽभ्यमित्रम् ।
सभावयाम्याशु जयेत्स विश्व विजेष्यते क समरे तमीशम् ॥ ६९ ॥

विभाषा धातौ संभावनवचनेऽयदि ॥ १५५ ॥

ज्योत्स्ना न चेदस्य पुरे शशाङ्क कुर्वीत कृष्णोऽपि महान्धकारम् ।
सभावयामि ग्रहणातिरिक्ता स प्राप्स्यति प्रत्यहमेव पीडाम् ॥ ७० ॥

हेतुहेतुमतोर्लिङ् ॥ १५६ ॥

---

१ 'मन्त्वा' ख २ 'त्राणे पितृ' ख ३ श्लोकस्येवार्थश्चिन्त्य ४ 'ह्याप्यम्' स्यात्

समुद्रभीतेव यदि प्रतीप यायान्न रेवा भुजसेतुरुद्धा ।
ततोऽवगच्छेन्न दशाननस्त्वा जलेन वामेऽद्य कृता प्रतिज्ञा ॥ ७१ ॥

इच्छार्थेषु लिङ्लोटौ ॥ १५७ ॥

इच्छाम्यहं त्व यदि तत्र गच्छेरिच्छा तवाप्यस्तु गमायराजन् ।
इच्छन्त्वमावप्युपगन्तुमत्र परम्परप्रीतिविधायि सख्यम् ॥ ७२ ॥

समानकर्तृकेषु तुमुन् ॥ १५८ ॥ लिङ् च ॥ १५९ ॥ इच्छार्थेभ्यो विभाषा वर्तमाने ॥ १६० ॥

कामो ममाय नृपते व्रजेय नो वार्यसे ब्रूहि यदेकमिष्टम् ।
नेच्छेद्भवानिच्छति नापि गन्तुं न द्वैधचिन्ता सुधियो भवन्ति ॥७३॥

विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थनेषु लिङ् १६१

कुर्याद्दशास्येन भवान्सहैक्य गृहेऽस्य भुञ्जीत निमन्त्रयेऽहम् ।
यथेच्छमासीत कृतासनश्च कुर्यात्किमन्यश्च निबन्धन ते ॥ ७४ ॥
गच्छेद्दशास्यान्तिकमर्थये त्वा गतस्य भद्र तव तत्र भूप ।
मित्र प्रिय त प्रविधाय मित्र यथेच्छमासीत भवान्व्रजेद्वा ॥ ७५ ॥

लोट् च ॥ १६२ ॥

विधेहि तद्गेहगमाय यत्नमभ्यर्थयेऽह कुरु तत्प्रियाणि ।
किमेतु ते ब्रूहि स वामराजन्नन्योन्यविश्वाससुख हि सख्यम् ॥ ७६ ॥

प्रैषातिसर्गप्राप्तकालेषु कृत्याश्च ॥ १६३ ॥

त्व प्रेषितो वाहि नयेन राजन्मान्यो विमृश्यो मनसा जनेन ।
कालस्तवाय ननु कि न गच्छेद्धोगे कृत प्रीतिकर हि सर्वम् ॥७७॥
दृश्यः स गत्वा भवता दशास्य कर्तव्यमस्मात्कुरुते किमन्यत् ।
संचिन्त्यमेतत्सह मन्त्रिणा ते करोति सचिन्त्य कृत न तापम् ॥७८॥

लिङ् चोर्ध्वमौहूर्तिके ॥ १६४ ॥ स्मे लोट् ॥ १६५ ॥ अधीष्टे च ॥ १६६ ॥

ऊर्ध्वं मुहूर्तात्स्वयमेव कार्यं कुर्यात्स राजा समवेतकालम् ।
पर मुहूर्तात्स्म कुरुष्व न त्व गच्छाम्यहं प्रेषय मा नरेन्द्र ॥ ७९ ॥

---

१ 'चित्ता' स्यात्. २ 'दशास्य' स्यात्. ३ 'नयेनं' स्यात्. ४ 'त्स्म' स्यात्.

कालसमयवेलासु तुमुन् ॥ १६७ ॥ **लिङ् यदि** १६८
वेला **यातुं** वर्तते मे स्वगेहं कालो युक्तं **वक्तुमस्मात्तवापि** ।
वेला चेयं यत्स **युध्येत** राजा **युध्येथास्त्वं** यश्च सोऽप्येष कालः ८०
अर्हे कृत्यतृचश्च ॥ १६९ ॥
अर्होऽस्ति **योद्धा** स च तेऽनुरूपः **श्लाघ्यो** विवादस्तव तेन साकम् ।
कुर्या रणं तेन महानवद्यं भङ्गो जयो वा सदृशेन वन्द्यः ॥ ८१ ॥
आवश्यकाधमर्ण्ययोर्णिनिः ॥ १७० ॥ **कृत्याश्च** १७१
सोऽ**वश्यंकारी** त्वां विलोक्येप्सितं ते **द्रव्यदायी** वा वच्यतामभ्युपेन ।
एवं ज्ञात्वा त्वं कार्यमावत्स्व यत्त्वं प्रायोमिथ्योक्तिं कुर्वते नेश्वरा हि ॥८२॥
शकि लिङ् च ॥ १७२ ॥
जयेद्यत्नेन स विश्वमेकः **शक्यः** प्रभूतैरपि नो विजेतुम् ।
उपायनव्यग्रकराः सुरा वा शक्तिं वदन्त्यस्य गृहाङ्गनस्थाः ॥ ८३ ॥
आशिषि लिङ्लोटौ ॥ १७३ ॥ **क्तिच्क्तौ च संज्ञायाम्** ॥ १७४ ॥
निरन्तरं तेन **सहास्तु** सख्यं **क्रियाच्च** तेऽसावभिवाञ्छितानि ।
सत्रासससंक्षिप्तकठोररश्मिश्चन्द्रायते यस्य पुरे पतङ्गः ॥ ८४ ॥
माङि लुङ् ॥ १७५ ॥ **स्मोत्तरे लङ् च** ॥ १७६ ॥
त्वं **मा कृथा** मानद मय्यनास्थां मा **स्म ग्रहीर्दोषमुपाकृते** तु ।
हितं च मा मा स्म न **बुध्यथास्त्वं** बुद्ध्वा च ते वृत्तमहं प्रयामि ॥८५॥
इति सपदि गदित्वा प्रस्थितं दूतमारा-
न्नरपतिरिदमूचे तिष्ठ तावन्मुहूर्तम् ।
प्रतिवचनमिदानीं याहि नस्त्वं गृहीत्वा
न गत इति भवन्तं **मा स्म वोचद्**दशास्यः ॥ ८६ ॥
इत्यर्जुनरावणीये महाकाव्ये उणादिपादे द्वादशः सर्गः ॥

---

१ 'सहा' स्यात् २ 'शक्त' स्यात् ३ 'विजेय' स्यात्

त्रयोदशः सर्गः।

धातुसंबन्धे प्रत्ययाः ॥ १ ॥ क्रियासमभिहारे लोट् लोटो हिस्वौ वा च तध्वमोः ॥ २ ॥ समुच्चयेऽन्यतरस्याम् ॥ ३ ॥ यथाविध्यनुप्रयोगः पूर्वस्मिन् ॥ ४ ॥ समुच्चये सामान्यवचनस्य ॥ ५ ॥ अलंखल्वोः प्रतिषेधयोः प्राचां क्त्वा ॥ १८ ॥

विज्ञातस्वाम्यभिप्रायो मन्त्री भ्रूक्षेपचोदितः।
गमनं खलु कृत्वास्य तं दूतं निजगाविति ॥ १ ॥

भाषमाणे यथा न्याय्यमुक्तिकौशलशालिनि।
अलमुक्त्वा परस्येह त्वयि ससदि जल्पति ॥ २ ॥

त्रिलोकी श्वो जिता तेन ज्ञायतामिति गर्वितम्।
माहात्म्यं ब्रुवता भर्तुः प्रत्यक्षमिव दर्शितम् ॥ ३ ॥

उदीचां माङो व्यतीहारे ॥ १९ ॥ परावरयोगे च २०

पौर्वापर्यमविज्ञाय ब्रूते वाच्यस्य यः पुमान्।
तं हसन्ति जना मूढं पापमित्येव याचकम् ॥ ४ ॥

समानकर्तृकयोः पूर्वकाले ॥ २१ ॥

खनतीर्मरुमप्यारात्तास्तीर्त्वा दुस्तरा गिरः।
तदुत्तरणसामर्थ्यं स्वामिनः कथितं त्वया ॥ ५ ॥

उक्त्वा स्थितेऽपि यद्वाक्यमाख्यायैकात्मविक्रमम्।
युष्मादृशाशयं मुक्त्वा स्वदानं तस्य नोत्तरम् ॥ ६ ॥

आभीक्ष्ण्ये णमुल् च ॥२२॥ न यद्यनाकाङ्क्षे ॥ २३ ॥

स्तुत्वा स्तुत्वा गुणान्भर्तुर्भवता निन्दता परान्।
नाशं नाशमहो नीतं सौजन्यं पक्षपातिना ॥ ७ ॥

विभाषाग्रेप्रथमपूर्वेषु ॥ २४ ॥

अग्रे स्थित्वा विजीयेत किं दशास्येन वृत्रहा।
अग्रे स्थायं न वार्येत यद्यसौ ब्रह्मणा स्वयम् ॥ ८ ॥

प्रथमं वारयित्वेन्द्र रणादरि(?)पितामह ।
ततोऽनुप्रथमं वारमगच्छत्रिदशान्प्रति ॥ ९ ॥

कर्मण्याक्रोशे कृञः खमुञ् ॥ २५ ॥

त्व भीरुंकारमाक्रोशन्कि निन्दसि दिवौकस ।
तपसाराधितप्रीतपितामहनिवारितान् ॥ १० ॥

स्वादुमि णमुल् ॥ २६ ॥

भुञ्जते मुनिमासानि **स्वादुंकारं** निशाचरा ।
निष्ठेयुर्वारिता मन्ये दशास्येनापि दुष्करम् ॥ ११ ॥

अन्यथैवंकथमित्थंसु सिद्धाप्रयोगश्चेत् ॥ २७ ॥ यथा-तथयोरसूयाप्रतिवचने ॥ २८ ॥

अन्यथाकारमाह त्वा रावण स स्थितोऽन्यथा ।
स नाके शक्तिमाञ्चोर्व्यामेवं कारमह ब्रुवे ॥ १२ ॥

कर्मणि दृशिविदोः साकल्ये ॥ २९ ॥

स्त्रीदर्शं स हरत्याशु विप्रवेशं[१] हिनस्ति स ।
एतदप्यस्य सामर्थ्य कि त्वया न प्रकाशितम् ॥ १३ ॥

यावति विन्दजीवोः ॥ ३० ॥

यावज्जीवमसौ सख्य कुरुते बलिना सह ।
यावद्वेदं पुनर्हीनान्प्रसभ हन्ति निर्घृण ॥ १४ ॥

चर्मोदरयोः पूरेः ॥ ३१ ॥

कुर्वन्त्युदरपूरं ये मुनिमासानि राक्षसा ।
चर्मपूरं दधत्यङ्गैस्ते वल तस्य वल्लभा ॥ १५ ॥

वर्षप्रमाण ऊलोपश्चास्यान्यतरस्याम् ॥ ३२ ॥ चेले क्नोपेः ॥ ३३ ॥

गोष्पदप्रां[२] कथ देवश्चेलक्नोपमथापि वा ।
तत्र वर्षति यस्यासौ रक्षिता रक्षसा पति ॥ १६ ॥

---

१ 'विप्रवेद' स्यात् २ 'गोष्पदप्र' स्यात्

निमूलसमूलयोः कषः ॥ ३४ ॥

निमूलकाषं कषति सरित्पूर इव द्रुमम् ।
रिपु समूलकाषं च तमसु विद्धि भूपतिम् ॥ १७ ॥

शुष्कचूर्णरूक्षेषु पिषः ॥ ३५ ॥

शुष्कपेषं तृण मार्गे रूक्षपेषं महोपलान् ।
यांत पिनष्टि यत्सैन्य वेद तदपर कथम् ॥ १८ ॥

समूलाकृतजीवेषु हन्कृञ्ग्रहः ॥ ३६ ॥ करणे हनः ॥ ३७ ॥ स्नेहने पिषः ॥ ३८ ॥

निहतो मूलघातं वा जीवग्राह विगृह्य वा ।
कारिता कृतकारं स प्रतिकूलोऽस्य क पुमान् ॥ १९ ॥

हस्ते वर्तिग्रहोः ॥ ३९ ॥ स्वे पुषः ॥ ४० ॥ अधिकरणे बन्धः ॥ ४१ ॥ संज्ञायाम् ॥ ४२ ॥

ग्रहग्राहं गृहीत्वा ये क्षीणास्त्रा समरेऽमुना ।
चक्रबन्धं स्थिता बद्धा स्वपोषं पोषिताश्चिरम् ॥ २० ॥

कर्त्रोर्जीवपुरुषयोर्नशिवहोः ॥ ४३ ॥

वहन्पुरुषवाहं यो जीवनाशं प्रणश्यति ।
स जीवति पर वीरो यो वास्य प्रणति गत ॥ २१ ॥

ऊर्ध्वे शुषिपूरोः ॥ ४४ ॥

ऊर्ध्वपूरं निषङ्गा वा(?) ते शरैर्युधि पूरिता ।
योऽमुना कुरुते सार्ध विरोध वन्विना रणे ॥ २२ ॥
ऊर्ध्वशोषं विशुष्का ये दावलीढा इव द्रुमा ।
अस्य प्रतापसतप्ता बाहुच्छाया न ये श्रिता ॥ २३ ॥

उपमाने कर्मणि च ॥ ४५ ॥ कषादिषु यथाविध्यनुप्रयोगः ॥ ४६ ॥

---

१ 'यातम्' स्यात् २ 'हन्ता' इति, 'हत्वा' इति वा स्यात् ३ 'समूलघात' स्यात् ४ 'हस्त–' स्यात् ५ 'गृहीता' स्यात ६ 'येऽमुना कुर्वते' स्यात् 'क्रियते' स. ८ 'ते' स्यात्

मृगनाशं न नष्टा ये वीक्ष्यामु कुपित युधि ।
नृपाघातविलाय ते विलीना शरतापिता ॥ २४ ॥

उपदंशस्तृतीयायाम् ॥ ४७ ॥

येऽमु नमन्ति भूनाथ मौलौ चन्द्रावभासिते ।
कान्ताधरोपदंश ते पिबन्ति मधु माधवा ॥ २५ ॥

हिंसार्थानां च समानकर्मकाणाम् ॥ ४८ ॥

शस्त्रघातमरीन्घ्नन्ति न भीतान्न नति गतान् ।
अस्य भृत्या रणे राज स्वामिचित्तानुवर्तिन ॥ २६ ॥

सप्तम्यां चोपपीडरुधकर्षः ॥ ४९ ॥

भुजोपरोधमेक य बिभ्राण मन्दराचलम् ।
स्तनोपपीडमाश्लिष्टा लक्ष्मी सौम्य समरे हरि ॥ २७ ॥

समासत्तौ ॥ ५० ॥

ये हस्तग्राहमेतेन युध्यन्ते सह ते पुन ।
न गता स्वगृह ज्ञात्वा कुर्याद्वैर महात्मभि ॥ २८ ॥

प्रमाणे च ॥ ५१ ॥ अपादाने परीप्सायाम् ॥ ५२ ॥

नास्य भृत्या परै शक्या द्रष्टुमप्यसिपाणय ।
द्व्यङ्गुलोत्कर्षमङ्गानि च्छिन्दाना द्विषता रणे ॥ २९ ॥

द्वितीयायां च ॥ ५३ ॥

सैन्यनिष्क्राममाधावन्यष्टिग्राहं रणाजिरे ।
युध्यते यस्य लोकोऽय कि वीरेण सहामुना ॥ ३० ॥

स्वाङ्गेऽध्रुवे ॥ ५४ ॥ परिक्लिश्यमाने च ॥ ५५ ॥

भ्रूक्षेपमादधान्येष[1] सेवकाय वसुधराम् ।
तस्य कृत्यस्य युध्यन्ते नोरःपेषं कथ भटा ॥ ३१ ॥

विशिपतिपदिस्कन्दां व्याप्यमानासेव्यमानयोः ५६

गृहप्रवेशमात्मीय समानयति यो जनम् ।
परावस्कन्दमाक्रम्य स कथ न विधास्यते ॥ ३२ ॥

---

१. 'माददावे(स्ये)ष' स्यात्

भीतानुपातमेषोऽरीन्वीक्षते विनशिष्यत ।
समुखानुभंपातं ये कुर्वते तान्निकृन्तति ॥ ३३ ॥

अस्यतितृषोः क्रियान्तरे कालेषु ॥ ५७ ॥

प्रतिकूला नृपा येऽस्य द्व्यहात्यामं निहन्ति तान् ।
त्र्यहात्यामं तथा नम्रान्मधु पाययते शुभम् ॥ ३४ ॥

नाम्न्यादिशिग्रहोः ॥ ५८ ॥

नामग्राहं समाख्याता येऽसै सपदि पार्थिवा ।
नामादेशं मुदे तेषा समानादि दिशत्यसौ ॥ ३५ ॥

अव्ययेऽयथाभिप्रेताख्याने कृञः क्त्वाणमुलौ ॥५९॥

उच्चैःकारं त्वयाख्येय यद्यम्य हृदय प्रियम् ।
नीचैःकृत्य तथा गर्ह्यमेष न्याय सनातन ॥ ३६ ॥

तिर्यच्यपवर्गे ॥ ६० ॥

श्लाघनीयानह मन्ये तिर्यक्कारं गतान्नरान् ।
तिर्यक्कृत्वा गता ये तु न ते पश्यन्ति त प्रभुम् ॥ ३७ ॥

स्वाङ्गे तस्प्रत्यये कृभ्वोः ॥ ६१ ॥

मुखतःकारमाख्यामि देवानसिजितान्रणे ।
मुखतः कृत्य नाख्यासि राक्षसान्पक्षपातवान् ॥ ३८ ॥

नाधार्थप्रत्यये च्व्यर्थे ॥ ६२ ॥

नानाकारं मुख बिभ्रन्नानाकृत्यावलोकयन् ।
नानाकृत्वा गिर दूत' कोपादित्यवदत्पुन ॥ ३९ ॥
स्वामिन म समुद्दिश्य बहुधाकारमप्रियम् ।
भाषित न द्विधाकृत्वा न त्रिधाकृत्य वा त्वया ॥ ४० ॥
एकमप्यप्रिय वाक्य त्वयोक्त किमुताक्षयम् ।
नानाभूयाद्य मे चित्ते दिग्ध शल्यमिवार्पितम् ॥ ४१ ॥

तूष्णीमि भुवः ॥ ६३ ॥

तूष्णींभूय स्थितोऽस्म्येष सहमानस्तवाप्रियम् ।
तूष्णींभूत्वा त्वयाप्येव सोढव्य यद्ब्रवीम्यहम् ॥ ४२ ॥

अन्वच्यानुलोम्ये ॥ ६४ ॥

अन्वग्भूय मया सर्वं भाषित ते प्रभु प्रति ।
नान्वग्भूत्वा त्वया किंचिदस्मान्प्रत्युदित वच ॥ ४३ ॥

शकधृषज्ञाग्लाघटरभलभक्रमसहार्हास्त्यर्थेषु तुमुन् ॥

शक्तस्त्व परमाक्रोष्टुं न योद्धुं धृष्टता तव ।
जानासि स्तोतुमात्मान गन्तुं न घटसे युधम् ॥ ४४ ॥

पर्याप्तिवचनेष्वलमर्थेषु ॥ ६६ ॥ कर्तरि कृत् ॥ ६७ ॥

गन्तुमेकः स पर्याप्तस्तावक रावणो बलम् ।
पाता मरणभीताना हारको[1] रिपुसपदाम् ॥ ४५ ॥

भव्यगेयप्रवचनीयोपस्थानीयजन्याप्लाव्यापात्या वा

भव्योऽसौ रक्षसा नाथो भव्यमस्य बलेन च ।
गेयः स देहिना भक्त्या गेयस्तेन न विद्यते ॥ ४६ ॥
उपस्थानीयमेक त प्राहु सर्वे दिवौकस ।
नोपस्थानीयमेतेन पश्यामो भुवनत्रये ॥ ४७ ॥

लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः ॥ ६९ ॥

य शेते वीतभीरेको य करोति भय द्विषाम् ।
येनास्यते विजित्येन्द्र क्रियते स कथ रिपु ॥ ४८ ॥

तयोरेव कृत्यक्तखलर्थाः ॥ ७० ॥

आसितव्यं त्वया नेह द्रष्टव्यो वा दशानन. ।
आसितं कीदृश तेन यस्मै क्रुद्ध. स दुर्जय. ॥ ४९ ॥
सुदुस्तरमिद वैर मूढेन भवता कृतम् ।
किं न स्वाढ्यभवं तेन यस्य वैरी दशानन. ॥ ५० ॥

आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च ॥ ७१ ॥

---

१ 'स्तारक' ख

जल्पतीति ततो दूते सभाया स भटव्रज ।
प्रकृतः कोपसरम्भ प्रकृतः सर्वभूभुजा ॥ ९१ ॥
प्रमितः कोपरक्ताङ्ग कश्चिदुद्यन्निवाशुमान् ।
प्रमितं हसतान्येन सावज्ञ पश्यतारिषु ॥ ९२ ॥

गत्यर्थाकर्मकश्लिषशीङ्स्थासवसजनरुहजीर्यतिभ्यश्च ॥ ७२ ॥

दुष्प्रेक्ष्यता गतः कश्चिन्मध्ये दिवमिवाशुमान् ।
स्वालोगभा(?)गतान्येन निर्विकारेण तिष्ठता ॥ ९३ ॥
वाञ्छिताहवतानेन प्रीतिमान्कश्चिदासितः ।
आसितं दु खमन्येन कोपकम्पितमूर्तिना ॥ ९४ ॥
भुजेनस्तारमाश्लिष्टः[1] सग्रामासिमुदा सुहृत् ।
सदोपशमितां य स्त्री येनोपशमिता च सा ॥ ९५ ॥
. .. ।
तत्समान पर राजा गाम्भीर्यानुगत कुवाम् ॥ ९६ ॥
उपस्थिता नृपा शक्र शत्रुणोपस्थिता नृपा ।
आकार्यमिति भूषेण[2] भ्रूक्षेपेण निवारित ॥ ९७ ॥
ये त्वामनूषिताः प्रभु भूपास्ते यैश्च भृत्यैरनूषिताः ।
तेऽखिला निबद्धसरम्भा दधुराजिसप्राप्तिसमदम् ॥ ९८ ॥
योऽनुजातो भ्रातरे[3] नुवीरो भ्रातानुजातश्च ।
येन सह तावुभौ प्रक्रातुर्गन्तु प्रथम ये रण युधे ॥ ९९ ॥
आरूढः पार्थिव कोप स चारूढो युयुत्सया ।
युयुत्सा मुदमारूढा गमनत्वरया सह ॥ १० ॥

दाशगोघ्नौ संप्रदाने ॥ ७३ ॥ भीमादयोऽपादाने ७४ ताभ्यामन्यत्रोणादयः ॥ ७५ ॥

---

१ 'तार' इति स्यात् २ 'भूपेण' ख. 'भूपेन' स्यात् ३ 'भ्रातर' स्यात्

भीमा गोघ्नातिथेस्तस्य कुर्युर्मूर्तस्य निग्रहम्।
नावाकरिष्यदीशश्चेदेकैक सञ्जया पुन ॥ ६२ ॥

क्तोऽधिकरणे च ध्रौव्यगतिप्रत्यवसानार्थेभ्यः ॥७६॥

उवासितं नेदमिहातिधन्य त्वया न भुक्तं शयितं च धन्यम्।
यात तवैकं गुणकारि मन्ये मन्त्री जगादेति दशास्यदूतम् ॥ ६३ ॥

लस्य ॥ ७७ ॥ तिप्तस्झिसिप्थस्थमिब्वस्मस्तातांझथासाथांध्वमिड्वहिमहिङ् ॥७८॥ टित आत्मनेपदानां टेरे ॥७९॥ थासः से ॥८०॥ लिटस्तझयोरेशिरेच् ॥८१॥ परस्मैपदानां णलतुसुस्थलथुसणल्वमाः ॥ ८२ ॥ विदो लटो वा ॥८३॥ ब्रुवः पञ्चानामादित आहो ब्रुवः ॥८४॥ लोटो लङ्वत् ॥ ८५ ॥ एरुः ॥ ८६ ॥ सेर्ह्यपिच ॥ ८७ ॥ मेर्निः ॥ ८९ ॥ आमेतः ॥९०॥ सवाभ्यां वामौ ॥९१॥ आडुत्तमस्य पिच्च ॥ ९२ ॥ एत ऐ ॥ ९३ ॥ नित्यं ङितः ॥९९॥ इतश्च ॥ १०० ॥ तस्थस्थमिपां तान्तन्तामः १०१ लिङः सीयुट् ॥ १०२ ॥ यासुट् परस्मैपदेषूदात्तो ङिच्च ॥ १०३ ॥ किदाशिषि ॥ १०४ ॥ झस्य रन् ॥ १०५ ॥ इटोऽत् ॥ १०६ ॥ सुट् तिथोः ॥ १०७ ॥ झेर्जुस् ॥१०८॥ सिजभ्यस्तविदिभ्यश्च ॥ १०९ ॥ आतः ॥ ११० ॥ लङः शाकटायनस्यैव ॥ १११ ॥ द्विषश्च ॥ ११२ ॥ तिङ्शित्सार्वधातुकम् ॥ ११३ ॥ आर्धधातुकं शेषः ॥ ११४ ॥ लिट् च ॥ ११५ ॥ लिङाशिषि ॥ ११६ ॥

देवान्व्यजेष्टाशु जहार लक्ष्मी यश्चालुनान्नन्दनशाखिशाखा।
ब्रवीम्यह त्वा वद त दशास्यमेष्यामि युद्ध भवितावयो श्व ॥ ६४ ॥
कि नाम कुर्यान्मम तेन साध्यं सार्धं दशास्येन महाविभाजा।
सर्व तिरस्कृत्य सगर्वमेव शून्य यथा त्व यदि नावदिष्यः ॥ ६५ ॥

---

१ 'ता' स्यात्. २ 'उपा' स्यात्

जिगमिषुरिदमूचे त तत पार्थिवेशो
वद मम वचनेन त्व दशग्रीवमेवम् ।
यदि रणमथ सख्य यद्वय वाञ्छित ते
मनसि तदहमेक प्राप्य शीघ्र करोमि ॥ ६६ ॥

इत्यर्जुनरावणीये महाकाव्ये वैयाकरणभट्टभीमकृते वातुसबन्ध(तृतीयाध्याये चतुर्थे) पादे त्रयोदश सर्ग ॥

चतुर्दश (चतुर्थाध्याये प्रथमद्वितीयपादरूप) सर्ग ।

ङ्याप्प्रातिपदिकात् ॥१॥ स्वौजसमौट्छष्टाभ्याम्भिस्ङेभ्याम्भ्यस्ङसिभ्याम्भ्यस्ङसोसाम्ङ्योस्सुप ॥ २ ॥ स्त्रियाम् ॥३॥ अजाद्यतष्टाप ॥ ४ ॥ ऋन्नेभ्यो ङीप् ॥५॥ उगितश्च ॥ ६ ॥ वनो र च ॥ ७ ॥

अजैडकामानुषमासभक्ष्ये दूते गते भर्तृहितानि कर्त्री ।
तेजस्विनी शक्तिमती बभाषे सभार्जुनेनाहवदृश्वरीत्थम् ॥ १ ॥

पादोऽन्यतरस्याम् ॥ ८ ॥

हन्ता द्विपद्याः स चतुष्पदोऽत्र य प्राणिजाते स दशाननो माम् ।
सख्य रण वार्थयते स गर्वं श्रुत नरेन्द्रा किमभाषि तेन ॥ २ ॥

टाबृचि ॥ ९ ॥

ऋच पठन्त पुरि यस्य विप्राश्चतुष्पदाः पञ्चपदाः समासा ।
खादन्ति मासानि जनस्य नित्य पापो मया पापगुरु स बध्य ॥ ३ ॥

न षट्स्वस्रादिभ्यः ॥ १० ॥ मनः ॥ ११ ॥ अनो बहुव्रीहेः ॥ १२ ॥ डाबुभाभ्यामन्यतरस्याम् ॥ १३ ॥

स्वसापि य द्वेष्टि भवप्रसादाद्ग्रीवा दधान दश लूनलग्नाम् ।
मया ध्वजिन्या बहु राजयासौ नेयो वश सयतसापराज्ञा ॥ ४ ॥

अनुपसर्जनात् ॥ १४ ॥ टिड्ढाणञ्द्वयसज्दघ्नञ्मात्र-

चूनयप्ठकुठञ्कञ्करपः ॥ १५ ॥ नञ्स्नञीकक्ख्युं-स्तरुणतलुनानामिति वाच्यम् (वा०) ॥

अनर्वरी रात्रिचरेशलावी ममेदृशी चेतसि तावदिच्छाम् ।
या वैनतेयीव विहङ्गमूर्तिर्विपक्षनागाङ्गविनाशकर्त्री ॥ ५ ॥
एषोऽहमाढ्यंकरणी रिपूणा जित्वा कीमाशु चमू सनागाम् ।
कृत्वोरुदघ्नी रिपुरक्तकुल्या दिक्चक्रमात्री वितनोमि कीर्तिम् ॥६॥

यञश्च ॥ १६ ॥ प्राचां ष्फस्तद्धितः ॥ १७ ॥ सर्वत्र लोहितादिकतन्तेभ्यः ॥१८॥ कौरव्यमाण्डूकाभ्यां च १९

गार्ग्यायणी यस्य त स्म वात्सी विभीपयन्ते तपसापि युक्ता ।
त्रस्यन्ति शापान्न तु पापपाताद्बल हि मूलेषु परोपघाति ॥ ७ ॥

वयसि प्रथमे ॥ २० ॥ द्विगोः ॥ २१ ॥

वर कुमारी वरमेति कीर्तिर्य पञ्चराजीमपि हन्त्युपेताम् ।
किमुच्यता लक्षरथीसमेत त राक्षसेश पुनरभ्युपेतम् ॥ ८ ॥

अपरिमाणविस्ताचितकम्बल्येभ्यो न तद्धितलुकि ॥ २२ ॥ काण्डान्तात्क्षेत्रे ॥ २३ ॥

मन्ये गजस्थानपि यस्य योर्वा करेणुमारुह्य नरो दशाश्वान् ।
क्षेत्रस्थिति प्राप्य सहस्रकाण्डा पलायमानानपि को न हन्यात् ॥९॥

पुरुषात्प्रमाणेऽन्यतरस्याम् ॥ २४ ॥

समुखीनमाप्य य शत्रु ' यस्याशु भीत्या पराङ्मुख ।
त्रिपुरुषा चतुष्पुरुषी वास्य परिखा यशोऽवैत्य मज्जति ॥ १० ॥

बहुव्रीहेरूधसो ङीष् ॥ २५ ॥ संख्याव्ययादेर्ङीप् २६ दामहायनान्ताच्च ॥ २७ ॥ अन उपधालोपिनोऽन्यतर-स्याम् ॥ २८ ॥ नित्यं संज्ञाच्छन्दसोः ॥ २९ ॥

श्रुत्वाभ्यमित्रीयमरातिलोक पराङ्मुख यो न पद दधाति ।
दुग्धे घटोध्नीव पयासि धेनुस्त्रिहायणी तस्य यशासि मूर्ति ॥११॥

---

१ 'त्वाक्षिकीं' इति भवेत् २ 'योद्धा' इति भवेत् ३ 'दशाश्वाम्' इति भवेत्

सामाद्युपायत्रितयावसाने यो दण्डमाविष्कुरुते विवेकी ।
आस्ते चिरं कामदुघेव धेनुर्बद्धा द्विदाम्नी भवनेऽस्य कीर्तिः ॥ १२ ॥

केवलमामकभागधेयपापापरसमानार्यकृतसुमङ्गलभेषजाच्च ॥ ३० ॥ रात्रेश्चाजसौ ॥ ३१ ॥ अन्तर्वत्पतिवतोर्नुक् ॥ ३२ ॥ पत्युर्नो यज्ञसंयोगे ॥ ३३ ॥ विभाषा सपूर्वस्य ॥ ३४ ॥ नित्यं सपत्न्यादिषु ॥ ३५ ॥

य कीर्त्यमान सहते परेषा न शक्तिमान्भूपतिशब्दमात्रम् ।
अनन्यसाधारणभोगवृत्तिस्तेनाङ्गना वा पतिवत्न्यसौ भू. ॥ १३ ॥

पूत क्रतोरै च ॥ ३६ ॥ वृषाकप्यग्निकुसितकुसिदानामुदात्तः ॥ ३७ ॥

पूतक्रतायीमपि दीक्षितस्य हरेदसौ य किमुतान्यपत्नी ।
गत्वापि वध्य स महीपतीना विचारणा का स्वयमागते तु ॥ १४ ॥

मनोरौ वा ॥ ३८ ॥ वर्णादनुदात्तात्तोपधात्तो नः ॥ ३९ ॥ अन्यतो ङीष् ॥ ४० ॥

पश्येन्मनावीमपि पापचेता यद्येष मन्येऽपहरेद्दशास्य ।
पत्या यदीयेन दिशो गुणौघै श्येनीकृतास्तत्परिपालनेन ॥ १५ ॥

षिद्गौरादिभ्यश्च ॥ ४१ ॥ जानपदकुण्डगोणस्थलभाजनागकालनीलकुशकामुककबराद्वृत्त्यमत्रावपनाकृत्रिमाश्राणास्थौल्यवर्णानाच्छादनायोविकारमैथुनेच्छाकेशवेशेषु ॥ ४२ ॥ शोणात्प्राचाम् ॥ ४३ ॥

गौरीपते प्राप्यवर **वराकीः** सत्रासयन्देववधू सदेवा ।
निरस्यते **जानपदी** च वृत्ति वध्यो न वा ब्रूत मया स पाप ॥ १६ ॥
हरन्ति ये धान्यभृता जनाना **कुण्डीश्च गोणीश्च कुशीश्च** पापा. ।
पुर सरास्तस्य भटा न मिथ्या समानशीला हि भवन्त्यभीष्टा ॥ १७ ॥
ता विक्रमोक्तिं नृपतेर्निशम्य भटा यथालिङ्गितकामुकीका. ।
नारीर्दधाना पुलकेन मूर्तीर्वनस्थलीषु द्विरदा इवासन् ॥ १८ ॥

वोतो गुणवचनात् ॥ ४४ ॥ बह्वादिभ्यश्च ॥ ४५ ॥ पुंयोगादाख्यायाम् ॥ ४८ ॥

वनाय **पट्वीं** चरता विदित्वा पैदानिना गीतविशुद्धकीर्ति ।
अजीघनन्मेघनिनादवीर सानाहिक दुन्दुभिमाशु राजा ॥ १९ ॥

इन्द्रवरुणभवशर्वरुद्रमृडहिमारण्ययवयवनमातुलाचार्याणामानुक् ॥ ४९ ॥

दशास्यभङ्गध्वनितच्छलेन तेनानकेनाब्रुवता स धीरम् ।
यथा कृतेन्द्राण्यपि सप्रहृष्टा मन्ये **भवानी वरुणान्य**पीति ॥ २० ॥
ततो भविष्यद्विरहाकुलाना ध्वानश्रुति सा पटुरानकस्य ।
म्लानि **हिमानी**व सरोजिनीना चक्रे चिर वीरविलासिनीनाम् ॥२१॥
निशम्य त दुन्दुभिनादमन्या विजृम्भमाण पुरि राजपत्नी ।
वैधव्यभीता धृतसाञ्जनास्रा कपोलभित्ति शबलीमुवाह ॥ २२ ॥
शर्वाण्यभीष्ट परिपूज्य देव पत्युर्महामात्युपकण्ठमाप ।
प्रष्ठी तथा साक्षतपात्रहस्ता यातास्तथा मङ्गलपाणयोऽन्या ॥ २३ ॥

क्रीतात्करणपूर्वात् ॥ ५० ॥ क्तादल्पाख्यायाम् ५१

तत कृतस्नानविधि **प्रसादक्रीति** भटाना समितिं यियासुम् ।
स्रक्चन्दनोशीररजो**विलिप्ती** विलोक्य नारी सहसा विषण्णा ॥२४॥

बहुव्रीहेश्चान्तोदात्तात् ॥ ५२ ॥

अचिन्तयन्ती नृपकार्यमेका प्रसार्य बाहू दयितस्य यातु ।
न **जानुभग्नी**व चचाल मार्गात्प्रायेण लोक स्वहितानुवर्ती ॥ २५ ॥

अस्वाङ्गपूर्वपदाद्वा ॥ ५३ ॥

स्थिता सुनाथेत्यवरुध्य मार्ग सख्या प्रयुक्ता **मधुपीतयान्या** ।
कान्तस्य नाचिन्तयदाजिविघ्न मदो विवेकस्य विनाशहेतु ॥ २६ ॥

स्वाङ्गाच्चोपसर्जनादसंयोगोपधात् ॥ ५४ ॥

दृष्ट्वा प्रसीदन्मुखया सपत्न्या कान्ता गल**द्बाष्पमुखी** विलोक्य ।
रणप्रियोऽप्यास्त चिराय कश्चित्प्रियस्य दु खेन तु को न दु खी ॥२७॥

नासिकोदरौष्ठजङ्घादन्तकर्णशृङ्गाच ॥ ५५ ॥ न क्रोडादिबह्वचः ॥ ५६ ॥ सहनञ्विद्यमानपूर्वाच ॥ ५७ ॥ नखमुखात्संज्ञायाम् ॥ ५८ ॥ दिक्पूर्वपदान्ङीप् ॥ ६० ॥ वाहः ॥ ६१ ॥

[1]तलोदरी कश्चिदनिन्दितोष्ठी सुचारुकर्णा समशुद्धदन्तीम् ।
तुल्या प्रियामप्सरसैक्ष्य मेने युद्धाद्गति स्वर्गृहयो समानाम् ॥ २८ ॥
[2]तलोदरान्या रुचिराध[3]रौष्ठी रणाय या[4]तु प्रियमित्युवाच ।
सव्यासमेतन्निजजीवित त्व रक्षेर्मदर्थं प्रियजीविताहम् ॥ २९ ॥
विपादसीदद्हृदया स्वकान्ता पराङ्मुखी वीक्ष्य निमीलिताक्षीम् ।
मृतेयमित्याहितभूरिकम्प सनाहमन्यस्त्वरया मुमोच ॥ ३० ॥
नारी सकेशां-यदि वाप्यकेशा स्वर्गे लभेयाहमिति त्वरावान् ।
प्रयासि युद्धाय न भृत्यकृत्ये कयाचिदूचे सरुषेति कान्त ॥ ३१ ॥
वध्या प्रयुक्ता गुरुसनिधाने सलज्जया मङ्गलपात्रहस्ता ।
दशानन शूर्प[5]नखेव काचित्सहोदरा भूपतिमाससाद ॥ ३२ ॥

सख्यशिश्वीति भाषायाम् ॥ ६२ ॥ जातेरस्त्रीविषयादयोपधात् ॥ ६३ ॥ पाककर्णपर्णपुष्पफलमूलवालोत्तरपदाच ॥ ६४ ॥ इतो मनुष्यजातेः ॥ ६५ ॥ ऊङुतः ॥ ६६ ॥ बाह्वन्तात्संज्ञायाम् ॥ ६७ ॥ पङ्गोश्च ॥ ६८ ॥ ऊरूत्तरपदादौपम्ये ॥ ६९ ॥ संहितशफलक्षणवामादेश्च ॥ ७० ॥ कद्रुकमण्डल्वोश्छन्दसि ॥ ७१ ॥ संज्ञायाम् ७२ शार्ङ्गरवाद्यञो ङीन् ॥ ७३ ॥ यङश्चाप् ॥ ७४ ॥ आवट्याच ॥ ७५ ॥

सख्यां नलिन्यामिव सनिषण्णा रणप्रदोषागमनेन वीरः ।
विमोचित प्राणसमा कथचित्त्वा चक्रवाकीमिव चक्रवाकः ॥ ३३ ॥

---

१ 'तिलोदरीम्' इति भवेत्. २ 'तिलोद' इति भवेत्. ३ 'वरौष्ठा' इति भवेत्. ४ 'यान्त' इति भवेत्. ५ 'णखेव' इति भवेत्.

रणोत्सवायाहितयानयत्न पयोधराभोगभर दधाना ।
वधूरशिश्वी नयनाम्बुवृष्ट्या समारुधत्प्रावृडिवात्मकान्तम् ॥ ३४ ॥
गृहेऽप्यरण्यान्यवनास्थिता मे चित्तानुवर्तिन्यवला न येषाम् ।
किं मे न दैन्यव्यजनेन वाक्य करोषि कान्तामिति कश्चिदूचे ॥ ३५ ॥

तद्धिताः ॥ ७६ ॥ यूनस्तिः ॥ ७७ ॥ अणिञोरनार्षयोर्गुरूपोत्तमयोः ष्यङ् गोत्रे ॥ ७८ ॥ गोत्रावयवात् ॥ ७९ ॥ क्रौड्यादिभ्यश्च ॥ ८० ॥ दैवयज्ञिशौचिवृक्षिसात्यमुग्रिकाण्ठेविद्धिभ्योऽन्यतरस्याम् ॥ ८१ ॥ समर्थानां प्रथमाद्वा ॥ ८२ ॥ प्राग्दीव्यतोऽण् ॥ ८३ ॥ अश्वपत्यादिभ्यश्च ॥ ८४ ॥ दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्ण्यः ॥ ८५ ॥ उत्सादिभ्योऽञ् ॥ ८६ ॥ स्त्रीपुंसाभ्यां नञ्स्नञौ भवनात् ॥ ८७ ॥ द्विगोर्लुगनपत्ये ॥ ८८ ॥ गोत्रेऽलुगचि ॥ ८९ ॥ यूनि लुक् ॥ ९० ॥ फक्फिञोरन्यतरस्याम् ॥ ९१ ॥ तस्यापत्यम् ॥ ९२ ॥ एको गोत्रे ॥ ९३ ॥ गोत्राद्यून्यस्त्रियाम् ॥ ९४ ॥ अत इञ् ॥ ९५ ॥ बाह्वादिभ्यश्च ॥ ९६ ॥ सुधातुरकङ् च ॥ ९७ ॥ गोत्रे कुञ्जादिभ्यश्च्फञ् ॥ ९८ ॥ नडादिभ्यः फक् ॥ ९९ ॥ हरितादिभ्योऽञः ॥ १०० ॥ यञिञोश्च ॥ १०१ ॥ शरद्वच्छुनकदर्भाद्भृगुवत्साग्रायणेषु ॥ १०२ ॥ द्रोणपर्वतजीवन्तादन्यतरस्याम् ॥ १०३ ॥ अनृष्यानन्तर्ये विदादिभ्योऽञ् १०४ गर्गादिभ्यो यञ् ॥ १०५ ॥ मधुबभ्र्वोर्ब्राह्मणकौशिकयोः ॥ १०६ ॥ कपिबोधादाङ्गिरसे ॥ १०७ ॥ वतण्डाच्च १०८ लुक्स्त्रियाम् ॥ १०९ ॥ अश्वादिभ्यः फञ् ॥ ११० ॥ भर्गात्त्रैगर्ते ॥ १११ ॥ शिवादिभ्योऽण् ॥ ११२ ॥ अवृद्धाभ्यो नदीमानुषीभ्यस्तन्नामिकाभ्यः ॥ ११३ ॥ ऋष्यन्ध-

---

१ 'नारी' इति भवेत् २ अत्र बहूनि सूत्राणि नोदाहृतानि, तत्र न ज्ञायते ग्रन्थकृतैव नोदाहृतानि, उदाहरणश्लोका वा त्रुटिता इति

कवृष्णिकुरुभ्यश्च ॥ ११४ ॥ मातुरुत्संख्यासंभद्रपूर्वायाः ॥ ११५ ॥ कन्यायाः कनीन च ॥ ११६ ॥ विकर्णशुङ्गच्छगलाद्वत्सभरद्वाजात्रिषु ॥ ११७ ॥ पीलाया वा ११८ ढक्च मण्डूकात् ॥ ११९ ॥ स्त्रीभ्यो ढक् ॥ १२० ॥ द्व्यचः ॥ १२१ ॥ इतश्चानिञः ॥ १२२ ॥ शुभ्रादिभ्यश्च ॥ १२३ ॥ विकर्णकुषीतकात्काश्यपे ॥ १२४ ॥ भ्रुवो वुक्च ॥१२५॥ कल्याण्यादीनामिनङ् ॥ १२६ ॥ कुलटाया वा ॥१२७॥ चटकाया ऐरक् ॥ १२८ ॥ गोधाया ढ्रक् ॥ १२९ ॥ आरगुदीचाम् ॥ १३० ॥ क्षुद्राभ्यो वा ॥ १३१ ॥ पितृष्वसुश्छण् ॥ १३२ ॥ ढकि लोपः ॥ १३३ ॥ मातृष्वसुश्च ॥ १३४ ॥ चतुष्पाद्भ्यो ढञ् ॥ १३५ ॥ गृष्ट्यादिभ्यश्च ॥ १३६ ॥ राजश्वशुराद्यत् ॥ १३७ ॥ क्षत्राद्घः ॥ १३८ ॥ कुलात्खः ॥ १३९ ॥ अपूर्वपदादन्यतरस्यां यड्ढकञौ ॥ १४० ॥ महाकुलादञ्खञौ ॥ १४१ ॥ दुष्कुलाड्ढक् ॥ १४२ ॥ स्वसुश्छः ॥ १४३ ॥ भ्रातुर्व्यच ॥ १४४ ॥ व्यन्सपत्ने ॥ १४५ ॥ रेवत्यादिभ्यष्ठक् ॥ १४६ ॥ गोत्रस्त्रियाः कुत्सने ण च ॥ १४७ ॥ वृद्धाट्ठक् सौवीरेषु बहुलम् ॥ १४८ ॥ फेश्छ च ॥ १४९ ॥ फाण्टाहृतिमिमताभ्यां णफिञौ ॥ १५० ॥ कुर्वादिभ्यो ण्यः ॥ १५१ ॥ सेनान्तलक्षणकारिभ्यश्च ॥ १५२ ॥ उदीचामिञ् ॥ १५३ ॥ तिकादिभ्यः फिञ् ॥ १५४ ॥ कौशल्यकार्मार्याभ्यां च ॥ १५५ ॥ अणो द्व्यचः ॥ १५६ ॥ उदीचां वृद्धादगोत्रात् ॥ १५७ ॥ वाकिनादीनां कुक्च ॥ १५८ ॥ पुत्रान्तादन्यतरस्याम् ॥ १५९ ॥ प्राचामवृद्धात्फिन्बहुलम् ॥ १६० ॥ मनोर्जातावञ्यतौ षुक्च ॥ १६१ ॥ अपत्यं पौत्रप्रभृति गोत्रम् ॥ १६२ ॥ जीवति तु वंश्ये युवा ॥ १६३ ॥ भ्रातरि च ज्यायसि ॥ १६४ ॥ वान्यस्मिन्सपिण्डे

स्थविरतरे जीवति ॥ १६५ ॥ वृद्धस्य च पूजायाम् १६६ यूनश्च कुत्सायाम् ॥ १६७ ॥ जनपदशब्दात्क्षत्रियादञ् ॥ १६८ ॥ साल्वेयगान्धारिभ्यां च ॥ १६९ ॥ द्व्यञ्मगधकलिङ्गसूरमसादण् ॥ १७० ॥ वृद्धेत्कोसलाजादाञ्ञ्यङ् ॥ १७१ ॥ कुरुनादिभ्यो ण्यः ॥ १७२ ॥ साल्वावयवप्रत्यग्रथकलकूटाश्मकादिञ् ॥ १७३ ॥ ते तद्राजाः ॥ १७४ ॥ कम्बोजाल्लुक् ॥ १७५ ॥ स्त्रियामवन्तिकुन्तिकुरुभ्यश्च ॥ १७६ ॥ अतश्च ॥ १७७ ॥ न प्राच्यभर्गादियौधेयादिभ्यः ॥ १७८ ॥

नारी[1] समाश्वास्य विषादचित्ता पौरस्त्र वल साश्वपत[2] मेण।
सभोपसैन्य[3] स्वगृहाणि मुक्त्वा भौपत्य[4]वामाजिनमेक तस्थौ ॥ ३६ ॥
न दौष्कुलेयोऽभवदत्र कश्चिन्महाकुलीनो[5] नरदेवलोक ।
आदित्यवत्साम्बुदयोधगुप्तसनाहवल्लोकदृशामगम्य ॥ ३७ ॥
द्वैमातुराणामपि तत्र भेदो न क्षत्रियाणामभवन्मन सु ।
विकारहेतावपि निर्विकार महाकुलत्व[6] महनीयवृत्ति[7]. ॥ ३८ ॥
सौभागिनेयाः सपितृष्वसेया मातृष्वसेयाश्च सदासमित्रा. ।
परस्परस्यालयमभ्युपेताश्चक्रुर्गदाश्चायुवदानमानम् ॥ ३९ ॥
सदाक्षिनाडायनवैदगार्ग्या वासिष्ठसाख्यायन[8]भागवित्ता[9]. ।
एते कृतस्नानविधेर्नृपस्य सौस्नातिकास्तत्र यमुर्मुनीन्द्रा ॥ ४० ॥

इति ङ्याप्प्रातिपदिकपादोऽपत्याधिकारश्च ॥

तेन रक्तं रागात् ॥ १ ॥ लाक्षारोचनाशकलकर्दमाट्ठक् ॥ २ ॥ नक्षत्रेण युक्तः कालः ॥ ३ ॥ लुबविशेषे

---

१ 'कान्ता' इति भवेत् २ 'पतक्रमेण' इति भवेत् ३ 'तद्रूपसैन्य' इति भवेत् ४ 'भौपत्य' इति भवेत् ५ 'माहाकुलीनो' इति भवेत् ६ 'माहाकुल' इति भवेत् ७ 'वृत्ति' इति भवेत् ८ 'शाङ्ख्यायन' इति भवेत् गर्गादिगणे शङ्खस्य तालव्यादेरेव दर्शनात् ९ 'वृद्धाट्ठक् सौवीरेषु–(४।१।१४८) इति सूत्रप्रवर्तने भागवित्तिका' इति भवेत् तथा च छन्दसि विचार्यम्

॥ ४ ॥ संज्ञायां श्रवणाश्वत्थाभ्याम् ॥ ५ ॥ द्वन्द्वाच्छः ॥ ६ ॥ दृष्टं साम ॥ ७ ॥ कलेर्ढक् ॥ ८ ॥ वामदेवाड्ड्यड्ड्यौ ॥ ९ ॥ परिवृतो रथः ॥ १० ॥ पाण्डुकम्बलादिनिः ॥ ११ ॥ द्वैपवैयाघ्रादञ् ॥ १२ ॥ कौमारापूर्ववचने ॥१३॥ तत्रोद्धृतममत्रेभ्यः ॥ १४ ॥ स्थण्डिलाच्छयितरि व्रते ॥ १५ ॥ संस्कृतं भक्षाः ॥ १६ ॥ शूलोखाद्यत् ॥ १७ ॥ दध्नष्ठक् ॥ १८ ॥ उदश्वितोऽन्यतरस्याम् ॥ १९ ॥ क्षीराड्ढञ् ॥ २० ॥ सास्मिन्पौर्णमासीति संज्ञायाम् ॥ २१ ॥ आग्रहायण्यश्वत्थाट्ठक् ॥ २२ ॥ विभाषा फाल्गुनीश्रवणाकार्तिकीचैत्रीभ्यः ॥ २३ ॥

समुल्लसल्लाक्षिककेतुमालान्वास्त्रान्रथान्भूपतय प्रपन्ना ।
विरेजिरे रौचनिकास्ते देवा(?) इव विशालशृङ्गा ॥ ४१ ॥
कूर्पासिकान्कार्दमिकान्दधानास्तत्रापरे शाकलिका[1] विरेजु ।
पदातयो भूमिभृता[2] पुरस्ताद्विवल्गना कम्पितमेदिनीका ॥ ४२ ॥
वैयाघ्रमीशस्य सदश्वयुक्त कौसुम्भकेतु रथमाहितास्त्रम् ।
द्वैप्यांस्तथा शेषमहीपतीना सज्जान्दधुर्द्वारि गृहस्य सूता ॥ ४३ ॥
कौमारमागम्य मेपामरस्त्री[3] सामु ग्रहीदस्य करोमि चिह्नम् ।
कौमार्युपश्लिष्य वधूरितीव सकुङ्कुमाङ्क वपुरस्य चक्रे ॥ ४४ ॥
उख्यानि शूल्यानि च ये पुरस्तान्मासानि खादन्ति गताः क्व तेऽद्य ।
न चाधिकेनापि मयाशित ते कश्चिज्जगादेति नृप सहासम् ॥ ४५ ॥
पुरदरस्येव पुरा प्रगीता विप्रा नरेन्द्रस्य जयाय साम ।
सवामदेव्यं शुचि तैत्तिरीयं पौषेऽहनि प्रीतियुता ययासौ ॥ ४६ ॥

सास्य देवता ॥ २४ ॥ कस्येत् ॥ २५ ॥ शुक्राद्घन् ॥ २६ ॥ अपोनप्त्रपांनप्तृभ्यां घः ॥ २७ ॥ छ च ॥ २८ ॥ महेन्द्राद्घाणौ च ॥ २९ ॥ सोमाट्ट्यण् ॥ ३० ॥ वाय्वृ-

---

१ 'शाकलिकान्' इति भवेत्. २ 'भृत' इति भवेत्. ३. 'ममामरस्त्री मामु ग्रही'

तुपिन्त्रुषसो यत् ॥ ३१ ॥ द्यावापृथिवीशुनासीरमरुत्वदग्नीषोमवास्तोष्पतिगृहमेधाच्छ च ॥ ३२ ॥ अग्नेर्ढक् ॥ ३३ ॥ कालेभ्यो भववत् ॥ ३४ ॥ महाराजप्रोष्ठपदाट्ठञ् ॥ ३५ ॥ पितृव्यमातुलमातामहपितामहाः ॥ ३६ ॥

माहेन्द्रियं[1] तस्य चरु पुरोधा जयाय यावज्जुहवाचकार ।
पितृव्यमातामहमातुलाद्यान्सभावयामास नृपोऽपि तावत् ॥ ४७ ॥

तस्य समूहः ॥ ३७ ॥ भिक्षादिभ्योऽण् ॥ ३८ ॥ गोत्रोक्षोष्ट्रोरभ्रराजराजन्यराजपुत्रवत्समनुष्याजाद्वुञ् ॥ ३९ ॥ केदाराद्यञ्च ॥ ४० ॥ ठञ्कवचिनश्च ॥ ४१ ॥ ब्राह्मणमाणववाडवाद्यत् ॥ ४२ ॥ ग्रामजनबन्धुसहायेभ्यस्तल् ॥ ४३ ॥ अनुदात्तादेरञ् ॥ ४४ ॥ खण्डिकादिभ्यश्च ॥ ४५ ॥ चरणेभ्यो धर्मवत् ॥ ४६ ॥ अचित्तहस्तिधेनोष्ठक् ॥ ४७ ॥ केशाश्वाभ्यां यञ्छावन्यतरस्याम् ॥ ४८ ॥ पाशादिभ्यो यः ॥ ४९ ॥ खलगोरथात् ॥ ५० ॥ इनित्रकट्यचश्च ॥ ५१ ॥

राजन्यकं राजकमङ्गनस्य मानुष्यकं कावचिकं च लोक ।
स क्षुद्रविद्रावणमस्य मेने दोष्णा सहस्रेण सहायमाजौ ॥ ४८ ॥
स्नात सितोष्णीषनिबद्धकेश्यः क्षौमे वसान प्रणिपत्य देवान् ।
उपागतो बन्धुतया[2] जने यो ब्राह्मण्यमभ्यर्चदभीष्टकामै ॥ ४९ ॥
प्रसादनेनोपगत सुदूरान्निरीक्ष्यमाण क्षितिपेन लोक ।
शिरोभिरस्यासफलोरुसपत्कैदारिके[3] शालिरिवाननाम ॥ ५० ॥
रथ भटाढ्य रथकट्ययेश समावृत हास्तिकबद्धकक्ष्यम् ।
विवल्गदश्वीयशतानुयात समारुरोहाहतभूरि तूर्यम् ॥ ५१ ॥
या गच्छता भूमिभृता रयेण तृण्या सदश्वीयखुराग्रपिष्टा ।
वात्याहता सा दिवि धूलिमिश्रा धूल्येव भानु स्थगयाबभूव ॥ ५२ ॥

---

१ 'महेन्द्रिय' इति भवेत् २ 'यानुनेयो' इति भवेत् ३ 'केदारके' इति भवेत्

निरुद्धभास्वत्किरणप्रताप रात्रीयमाण गगन रजोभि ।
काकं सशोक ममुदीक्ष्य मन्ये निवासवृक्षाभिमुख बभूव ॥ ९३ ॥
स ग्रामतां ग्रामविशालरथ्या सधेनुका गर्जदुदारगोत्राम् ।
विलङ्घयन्भूपतिरास्समाद विलूनकेदारतला धरित्रीम् ॥ ९४ ॥

तदस्यां प्रहरणमिति क्रीडायां णः ॥ ५७ ॥ तदधीते तद्वेद ॥ ५९ ॥ क्रतूक्थादिसूत्रान्ताट्टक् ॥ ६० ॥ क्रमादिभ्यो वुन् ॥ ६१ ॥ अनुब्राह्मणादिनिः ॥ ६२ ॥ वसन्तादिभ्यष्ठक् ॥ ६३ ॥ प्रोक्ताल्लुक् ॥ ६४ ॥ सूत्राच्च कोपधात् ॥६५॥ छन्दोब्राह्मणानि च तद्विषयाणि ॥६६॥

ते गक्षस युद्धमनूनमन्ना क्रीडामिवायान्ति नृपा स चण्डाम् ।
मौहूर्तमपादितस्नानकालास्त नार्मद कूलमरेर्निवासम् ॥ ९५ ॥

तदस्मिन्नस्तीति देशे तन्नाम्नि ॥ ६७ ॥ तेन निर्वृत्तम् ॥ ६८ ॥ तस्य निवासः ॥ ६९ ॥ अदूरभवश्च ७० ओरञ् ॥ ७१ ॥ मतोश्च बह्वजङ्गात् ॥ ७२ ॥ बह्वचः कूपेषु ॥७३॥ उदक्च विपाशः ॥७४॥ संकलादिभ्यश्च ७५ स्त्रीषु सौवीरसाल्वप्राक्षु ॥७६॥ सुवास्त्वादिभ्योऽण् ७७ रोणी ॥ ७८ ॥ कोपधाच्च ॥ ७९ ॥ वुञ्छणकठजिलसेनिरढञ्ण्ययफक्फिफिञिञ्ञ्यककठकोऽरीहणकृशाश्वर्श्यकुमुदकाशतृणप्रेक्षाश्मसखिसंकाशवलपक्षकर्णसुतंगमप्रगदिन्वराहकुमुदादिभ्यः ॥ ८० ॥ जनपदे लुप् ॥ ८१ ॥ वरणादिभ्यश्च ॥ ८२ ॥ शर्कराया वा ॥ ८३ ॥ ठक्छौ च ॥ ८४ ॥ नद्यां मतुप् ॥ ८५ ॥ मध्वादिभ्यश्च ॥ ८६ ॥ कुमुदनडवेतसेभ्यो ड्मतुप् ॥ ८७ ॥ नडशादाड्ड्वलच् ॥ ८८ ॥ शिखाया वलच् ॥ ८९ ॥ उत्करादिभ्यश्छः ॥ ९० ॥ नडादीनां कुक्च ॥ ९१ ॥

---

१ 'कैदार्य' इति भवेत्. २ 'दण्डाम्' इति भवेत्.

कुमुद्वती वाग्मिनि दधाना वेतस्वनीमुज्झितयानखेदा ।
रेवा नरेन्द्रा ययुरीक्षमाणास्तस्यास्तटेनायतशाद्वलेन ॥ ९६ ॥
अग्रेसरैर्य परिहृत्य यात मार्गेषु विस्तीर्णमगाधतोयम् ।
त नड्वलौघं क्षितिपा क्षणेन चूलीचकारातिजवेन गच्छन् ॥ ९७ ॥

इति चातुरर्थिका ॥

शेषे ॥ ९२ ॥ राष्ट्रावारपाराद्घखौ ॥ ९३ ॥ ग्रामाद्य-खञौ ॥ ९४ ॥ कत्र्यादिभ्यो ढकञ् ॥ ९५ ॥ कुलकुक्षि-ग्रीवाभ्यः श्वास्यलंकारेषु ॥ ९६ ॥ नद्यादिभ्यो ढक् ९७ दक्षिणापश्चात्पुरसस्त्यक् ॥ ९८ ॥ कापिश्याः ष्फक् ९९

ग्रैवेयकोरुध्वनिपूरिताशान्गृहीतकौक्षेयकलोकयुक्तान् ।
ग्राम्याः सुदूरादवलोक्य नागान्ग्रामीणनारीसहिता प्रणेशु ॥९८॥
स वाजिनागेन्द्ररथाधिरूढै पाश्चात्त्यपौरस्त्यसदाक्षिणात्यैः ।
राजानुयातो नृवरैरगच्छन्नादेयशीतानिलवीजिताङ्ग ॥ ९९ ॥

रङ्कोरमनुष्येऽण्च ॥ १०० ॥ द्युप्रागपागुदक्प्रतीचो यत् ॥ १०१ ॥ कन्यायाष्टक् ॥ १०२ ॥ वर्णौ वुक् ॥१०३॥ अव्ययात्त्यप् ॥ १०४ ॥

प्राच्यैरुदीच्यैरथ सप्रतीच्यैर्दिव्यानुभावै क्षितिपैरुपेत ।
आगाधेसात्येन ततस्ततस्त्याः कुर्वन्कथा शत्रुवधाय राजा ॥ ६० ॥

ऐषमोह्यःश्वसोऽन्यतरस्याम् ॥ १०५ ॥ तीररूप्यो-त्तरपदादञ्ञौ ॥ १०६ ॥ दिक्पूर्वपदादसंज्ञायां ञः १०७ मद्रेभ्योऽञ् ॥ १०८ ॥ उदीच्यग्रामाच्च बह्वचोऽन्तोदा-त्तात् ॥ १०९ ॥ प्रस्थोत्तरपदपलद्यादिकोपधादण् ११० कण्वादिभ्यो गोत्रे ॥ १११ ॥ न द्व्यचः प्राच्यभर-तेषु ॥ ११३ ॥ वृद्धाच्छः ॥११४॥ भवतष्ठक्छसौ ॥११५॥ काश्यादिभ्यष्ठञ्ञिठौ ॥ ११६ ॥ बाहीकग्रामेभ्यश्च ११७

---

१ ग्रैवेयकायाभरणविशेषाय पारितोषिकतया राजदत्तस्य ग्रहणायेति यावत् उरमहान्यो ध्वनिस्तेन पूरिता आशा यैस्ता निस्तर्यो बोध्य २ 'दमात्येन' इति भवेत्

विभाषोशीनरेषु ॥ ११८ ॥ ओर्देशे ठञ् ॥ ११९ ॥ वृद्धात्प्राचाम् ॥ १२० ॥ धन्वयोपधाद्वुञ् ॥ १२१ ॥ प्रस्थपुरवहान्ताच्च ॥ १२२ ॥ रोपधेतोः प्राचाम् ॥१२३॥ जनपदतदवध्योश्च ॥ १२४ ॥ अवृद्धादपि बहुवचनविषयात् ॥ १२५ ॥ कच्छाग्निवक्त्रवर्तोत्तरपदात् ॥ १२६ ॥ धूमादिभ्यश्च ॥ १२७ ॥ नगरात्कुत्सनप्रावीण्ययोः १२८ अरण्यान्मनुष्ये ॥ १२९ ॥ विभाषा कुरुयुगंधराभ्याम् ॥ १३० ॥ मद्रवृज्योः कन् ॥१३१॥ कोपधादण् ॥ १३२ ॥ कच्छादिभ्यश्च ॥ १३३ ॥ मनुष्यतत्स्थयोर्वुञ् ॥ १३४ ॥ अपदातौ साल्वात् ॥ १३५ ॥ गोयवाग्वोश्च ॥ १३६ ॥ गर्तोत्तरपदाच्छः ॥ १३७ ॥ गहादिभ्यश्च ॥ १३८ ॥ प्राचां कटादेः ॥ १३९ ॥ राज्ञः क च ॥ १४० ॥ वृद्धादकेकान्तखोपधात् ॥ १४१ ॥ कन्थापलदनगरग्रामह्रदोत्तरपदात् ॥१४२॥ पर्वताच्च ॥१४३॥ विभाषामनुष्ये ॥१४४॥ कृकणपर्णाद्भारद्वाजे ॥ १४५ ॥

तत्रैषमस्त्यं प्रविचारयन्त कार्यं ययु केचिददूरवाहा ।
ह्यस्त्य तथा श्वस्तनमात्मवृत्तमन्ये चिर सकथयाबभूवु ॥ ९१ ॥

यद्राजकीयाः सह पर्वतीयैर्ग्रामेयको नागरकश्च लोक ।
आरण्यकेन बहुत्व कृत्योऽयमित्यायतनाववोधम् ॥ ९२ ॥

कात्रेयससौघ्नसमाथुरौत्साः सौराष्ट्रियाः पाक्तविकोदपाना ।
पादातय. शाकलिकादयस्ते जग्मु पुरो वेगितमीश्वरस्य ॥ ९३ ॥

अथ दशवदनीय तत्र सनाह तूर्यं
सजलजलदधीरध्वानमास्फाल्यमानम् ।

---

१ 'पान्थविको' ख 'मान्थविको' इति भवेत् 'बाहीकग्रामेभ्यश्च' (४।२।११७) इति सूत्रकाशिकाया तथादर्शनात्

अवनिपतिचमूः मागान्निशम्यानिदुःख
समरभुवि मुहूर्तं संयुगे नोत्सुकास्न ॥ ६४ ॥
इत्यर्जुनरावणीये रक्त(चतुर्थाध्यायस्य द्वितीये)पादे चतुर्दशः सर्गः ॥

पञ्चदशः (चतुर्थाध्यायस्य तृतीयपादरूपः) सर्गः ।

ततो गम्भीरघोषेण दशास्येनैव चोदिताः ।
पटहेन युधे योधाः सलापानिति चक्रिरे ॥ १ ॥

युष्मदस्मदोरन्यतरस्यां खञ्च ॥ १ ॥ तस्मिन्नणि च युष्माकास्माकौ ॥ २ ॥ तवकममकावेकवचने ॥ ३ ॥

यौष्माकीन[1] धनुर्धन्यमास्मकीनमतोऽधिकम् ।
अस्मदीयं गृहाण त्वं युष्मदीयं ममास्त्विदम् ॥ २ ॥
यौष्माकं यादृशं यानं नास्माकं भद्र तादृशम् ।
मामकं त्वं गृहाणेदमहं गृह्णामि तावकम् ॥ ३ ॥
तावकीनो रथः कान्तो मामकीनोऽतिशोभनः ।
इत्यालापाञ्जनस्तत्र कुर्वाणः समनह्यत ॥ ४ ॥

अर्धाद्यत् ॥ ४ ॥ परावराधमोत्तमपूर्वाच्च ॥ ५ ॥ दिक्पूर्वपदाट्ठञ्च ॥ ६ ॥ ग्रामजनपदैकदेशादञ्ठञौ ॥ ७ ॥ मध्यान्मः ॥ ८ ॥ अ सांप्रतिके ॥ ९ ॥ द्वीपादनुसमुद्रं यञ् ॥ १० ॥

मन्दोदर्या मुखच्छाया श्रुत्वार्जुनबलोन्नते[2] ।
मासस्य तनुतामायादपरार्धेव[3] चन्द्रिका ॥ ५ ॥
अधमार्ध्यं शुभं वस्त्रमुत्तमार्ध्यं च बिभ्रती ।
पत्युरर्ध्येव कायस्य परार्ध्यमिदमब्रवीत् ॥ ६ ॥
पैश्चाधिकं[4] जलं नद्याः पूर्वार्ध्येन विमिश्रितम् ।
येन दोष्णा सहस्रेण का तुला सह तेन ते ॥ ७ ॥

---

१ 'यौष्माकीणम्' इति भवेत् २ 'स्मृत्वा' इति भवेत् ३ 'अवराध्येव' इति भवेत् ४ 'पाश्चार्धिक' इति भवेत्

पौर्वार्धा ये जना पृथ्व्या ये वास्या पश्चिमार्धिकाः।
सद्वीप्या विजिता येन तेनापि सह युध्यसे॥ ८॥

कालाट्ठञ्॥ ११॥ श्राद्धे शरदः॥ १२॥ विभाषा रोगातपयोः॥ १३॥ निशाप्रदोषाभ्यां च॥ १४॥ श्वसस्तुट् च॥ १५॥ संधिवेलाद्यृतुनक्षत्रेभ्योऽण्॥ १६॥ प्रावृष एण्यः॥ १७॥ वर्षाभ्यष्ठक्॥ १८॥ छन्दसि ठञ्॥ १९॥ वसन्ताच्च॥ २०॥ हेमन्ताच्च॥ २१॥ सर्वत्राण्च तलोपश्च॥ २२॥ सायंचिरंप्राह्णेप्रगेऽव्ययेभ्यष्ट्युट्युलौ तुट् च॥ २३॥ विभाषा पूर्वाह्णापराह्णाभ्याम्॥ २४॥

मामिकस्येव मूढस्य शुच्यामि चरितेन ते।
आतपेन पतङ्गस्य पृथ्वी शारदकेन वा॥ ९॥
नैश प्रदोषिकं साध्य त्व कालेऽनुभवन्सुखम्।
सेवस्व भवन युद्धं मा कृथा बलिना सह॥ १०॥
प्रावृषेण्यं पयोवाह नैशिकध्वान्तरोचिषम्।
सगर्जे लङ्घयन्सिंहो हास्य कस्य न जायते॥ ११॥
हेमन्तो हैमनैः पुष्पैर्वर्षा भीताश्च वार्षिकैः।
सेवन्ते विजितेन्द्र त्वा लप्स्यसे किं जितेऽर्जुने॥ १२॥
चिरंतनानि गूढानि सायंतनमह तव।
सपूर्वाह्णेतनं वृत्त चिन्तयन्ती क्लम गता॥ १३॥
पौष मास तथा चैत्र त्व मुहूर्तमचिन्तयन्।
विद्वानपि मदात्कृत्ये मूर्खो वाद्य प्रवर्तसे॥ १४॥

तत्र जातः॥ २५॥ प्रावृषष्ठप्॥ २६॥ संज्ञायां शरदो वुञ्॥ २७॥ पूर्वाह्णापराह्णार्द्रामूलप्रदोषावस्कराद्वुन्॥ २८॥ पथः पन्थ च॥ २९॥ अमावास्याया

वा ॥ ३० ॥ अ च ॥ ३१ ॥ सिन्धवपकराभ्यां कन् ॥३२॥ अणञौ च ॥ ३३ ॥ श्रविष्ठाफल्गुन्यनुराधास्वातिति ष्यपुनर्वसुहस्तविशाखाषाढाबहुलाल्लुक् ॥ ३४ ॥ स्था नान्तगोशालखरशालाच्च ॥ ३५ ॥ वत्सशालाभिजि- दश्वयुक्छतभिषजो वा ॥ ३६ ॥ नक्षत्रेभ्यो बहुलम् ३७ कृतलब्धक्रीतकुशलाः ॥ ३८ ॥ प्रायभवः ॥ ३९ ॥ उपजानूपकर्णोपनीवेष्ठक् ॥ ४० ॥ संभूते ॥ ४१ ॥ को- शाड्ढञ् ॥ ४२ ॥ कालात्साधुपुष्प्यत्पच्यमानेषु ॥ ४३ ॥ उप्ते च ॥ ४४ ॥ आश्वयुज्या वुञ् ॥ ४५ ॥ ग्रीष्मवस- न्तादन्यतरस्याम् ॥ ४६ ॥ देयमृणे ॥ ४७ ॥ कलाप्यश्व- त्थयववुसाद्वुन् ॥ ४८ ॥ ग्रीष्मावरंसमाद्वुञ् ॥ ४९ ॥ संवत्सराग्रहायणीभ्यां ठञ्च ॥ ५० ॥ व्याहरति मृगः ५१ तदस्य सोढम् ॥ ५२ ॥ तत्र भवः ॥ ५३ ॥ दिगादिभ्यो यत् ॥ ५४ ॥ शरीरावयवाच्च ॥ ५५ ॥ दृतिकुक्षिकल- शिवस्त्यस्त्यहेर्ढञ् ॥ ५६ ॥ ग्रीवाभ्योऽण्च ॥ ५७ ॥ गम्भीराञ्ञ्यः ॥ ५८ ॥

वेद्मि नाद्यतन तावत्कुत सौवस्तिकं पुन ।
यत्ते भावि रणस्यान्ते तेन दूये समाकुला ॥ १५ ॥
हितोपदेश येन त्व न शृणोषि हितादपि ।
ददेऽह तेन वातेन शैशिरेणेव पद्मिनी ॥ १६ ॥
प्रगेतनानि भक्ष्याणि तथा सायंतनानि च ।
भुञ्जानस्तिष्ठ लङ्कायां शुष्कवैराणि मा कृथा ॥ १७ ॥
रावण[1] प्रत्युवाचेति नौपकर्णिकमुच्चकै ।
हसन्मन्दोदरी वाक्यमौपनीवियमेखलाम् ॥ १८ ॥
पूर्वाह्णकान्करान्भानोर्ध्वान्तमिन्दो प्रदोषकम् ।
विपक्ष सर्वदास्नाका भिन्दानास्त्व न वेत्सि किम् ॥ १९ ॥

१ 'मौपनीविकमे' इति भवेत् २ 'स्नाकान्' इति भवेत्

मरन्वून्न नथा हन्मि यथास्य कुरुते जन ।
न सावत्सरिकं कश्चिद्दत्त्वा सारविक्रोदकम् (?) ॥ २० ॥
अमावस्यैम्नपोभिर्वा मत्कृते रेणुभिर्दिश ।
पूरयन्मेनया यामि त हन्तु सयति प्रिये ॥ २१ ॥
सैन्धवापकरैः सार्धं सकौशेयकवासिभि ।
हत्वा करोम्यहं रक्त सौपजानुकमाहवे ॥ २२ ॥
मथित कालशेय च दौन्तेयानि जलानि वा ।
पाययिष्ये रणे रक्त रक्षासि द्विषतामहम् ॥ २३ ॥
पातयेय क्रुधाप्यन्य नक्षत्रगणमप्यमुम् ।
गृह्णीया मणिमाहेय गाम्भीर्य किं न वेत्सि मे ॥ २४ ॥

अव्ययीभावाच्च ॥ ५९ ॥ अन्तःपूर्वपदाट्ठञ् ॥ ६० ॥ ग्रामात्पर्यनुपूर्वात् ॥ ६१ ॥ जिह्वामूलाङ्गुलेश्छः ॥ ६२ ॥ वर्गान्ताच्च ॥ ६३ ॥ अशब्दे यत्खावन्यतरस्याम् ॥ ६४ ॥ कर्णललाटात्कनलंकारे ॥ ६५ ॥

द्विषामरिहणव्यानि पार्योष्ठ्यानि च सुन्दरि ।
हतानामस्तु मासानि पारिमुख्यानि मज्जन ॥ २५ ॥
तस्यान्तर्वेश्मिक वित्त पारग्रामकमेव च ।
ग्रैवेय चाप्यलकारमद्य गृह्णन्तु मामका ॥ २६ ॥
जनमर्जुनवर्गीयं किरीटाङ्गदवर्जितम् ।
वराङ्गुलीयशून्याङ्ग करोमि स वधूजनम् ॥ २७ ॥
कर्णावकर्णिकौ स्त्रीणा ललाटमललाटिकम् ।
न कुर्यां यदि शत्रूणा मा लापीन्मामुपागतम् ॥ २८ ॥

तत आगतः ॥ ७४ ॥ ठगायस्थानेभ्यः ॥ ७५ ॥ शुण्डिकादिभ्योऽण् ॥ ७६ ॥ विद्यायोनिसंबन्धेभ्यो

१ 'रणुभि' ख २ 'पूरयेत्' ख, 'पूरयेन्मनसा' क ३ 'रक्तमौप' भवेत् ४ 'दार्तेयानि' भवेत् ५ 'द्विषा पारिहण' स्यात् ६ 'तस्यान्तर्वेश्मिक' स्यात् ७ 'पारिग्रामिक' स्यात् ८ 'लापीर्मा' स्यात्

वुञ् ॥ ७७ ॥ ऋतष्ठञ् ॥ ७८ ॥ पितुर्यच्च ॥ ७९ ॥ हेतु-मनुष्येभ्योऽन्यतरस्यां रूप्यः ॥ ८१ ॥ मयट् च ॥ ८२ ॥ प्रभवति ॥ ८३ ॥ विदूराञ्ञ्यः ॥ ८४ ॥ भक्तिः ॥ ९५ ॥ अचित्ताददेशकालाट्ठञ् ॥ ९६ ॥ महाराजाट्ठञ् ॥ ९७ ॥ वासुदेवार्जुनाभ्यां वुन् ॥ ९८ ॥ तेनैकदिक् ॥ ११२ ॥ कृते ग्रन्थे ॥ ११६ ॥ संज्ञायाम् ॥ ११७ ॥ कुलाला-दिभ्यो वुञ् ॥ ११८ ॥ क्षुद्राभ्रमरवटरपादपादञ् ॥ ११९ ॥ तस्येदम् ॥ १२० ॥ रथाद्यत् ॥ १२१ ॥ पत्रपूर्वादञ् १२२ तस्य विकारः ॥ १३४ ॥ अवयवे च प्राण्यौषधिवृक्षे-भ्यः ॥ १३५ ॥ बिल्वादिभ्योऽण् ॥ १३६ ॥ कोपधाच्च ॥ १३७ ॥ त्रपुजतुनोः षुक् ॥ १३८ ॥ ओरञ् ॥ १३९ ॥ अनुदात्ता-देश्च ॥ १४० ॥ पलाशादिभ्यो वा ॥ १४१ ॥ शम्याः ष्लञ् ॥ १४२ ॥ मयड्वैतयोर्भाषायामभक्ष्याच्छाद-नयोः ॥ १४३ ॥ नित्यं वृद्धशरादिभ्यः ॥ १४४ ॥

वित्तमातुरिकं[1] तस्य पौण्डिकादि[2] च सुन्दरि ।
राज्य पित्र्यं च विस्तारि ग्रहीष्यामि गतायुषः ॥ २९ ॥
व्यक्तीकरोमि तस्याहमौपाध्यायकमागमम् ।
पैतृक च यश शुभ्र वञ्चयित्वाद्य मायया ॥ ३० ॥
त्रजेनोष्ट्रैरथेनाह[3] रथ्यमावृतनिर्गमम् ।
नाश करोमि तस्याद्य सुखरूपेण कर्मणाम् ॥ ३१ ॥
जनमर्जुनकं जित्वा निर्युक्त[4]पुरपालने ।
आपूपिकानि रक्षासि भोजयिष्यामि कामत ॥ ३२ ॥
पाययिष्ये पुर[5] प्राज्यमार्द्वीकं मधुराक्षसान् ।
शाष्कुलीका[6]नपि क्षौद्र वैदूर्यकृतभूषणम्[7] ॥ ३३ ॥

---

१ 'माकरिक' स्यात् २ 'शौण्डिकादि' स्यात् ३ 'नोष्ट्ररथे' स्यात् ४ 'नियुक्त' स्यात् ५ 'पुरा' स्यात् ६ 'शाष्कुलिका' इति प्राप्नोति ७ 'भूषणान्' स्यात्

पाप मदमयीमीहा तस्याख्यातु पुलस्तये।
सौदामनीव सा व्योम्ना भान्ती मन्दोदरी ययौ ॥ ३४ ॥

युग्मदसत्पाद (४ अ० ३ पाद)॥

(अथ चतुर्थाध्यायस्य चतुर्थपाद)

प्राग्वहतेष्ठक् ॥ १ ॥ तेन दीव्यति खनति जयति जितम् ॥ २ ॥ संस्कृतम् ॥ ३ ॥ कुलत्थकोपधादण् ॥ ४ ॥ तरति ॥ ५ ॥ गोपुच्छाट्ठञ् ॥ ६ ॥ नौद्व्यचष्ठन् ॥ ७ ॥ चरति ॥ ८ ॥ आकर्षात्ष्ठल् ॥ ९ ॥ पर्पादिभ्यः ष्ठन् ॥ १० ॥ श्वगणाट्ठञ् च ॥ ११ ॥ वेतनादिभ्यो जीवति ॥ १२ ॥ वस्नक्रयविक्रयाट्ठन् ॥ १३ ॥ आयुधाच्छ च ॥ १४ ॥ हरत्युत्सङ्गादिभ्यः ॥ १५ ॥ भस्त्रादिभ्यः ष्ठन् ॥ १६ ॥ विभाषा विवधवीवधात् ॥ १७ ॥ अण् कुटिलिकायाः ॥ १८ ॥ निर्वृत्तेऽक्षद्यूतादिभ्यः ॥ १९ ॥ त्रेर्मम्नित्यम् ॥ २० ॥ अपमित्ययाचिताभ्यां कक्कनौ ॥ २१ ॥ संसृष्टे ॥ २२ ॥ चूर्णादिनिः ॥ २३ ॥ लवणाल्लुक् ॥ २४ ॥ मुद्गादण् ॥ २५ ॥ व्यञ्जनैरुपसिक्ते ॥ २६ ॥ ओजःसहोऽम्भसा वर्तते ॥ २७ ॥ तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूलम् ॥ २८ ॥ परिमुखं च ॥ २९ ॥ प्रयच्छति गर्ह्यम् ॥ ३० ॥ कुसीददशैकादशात्ष्ठन्ष्ठचौ ॥ ३१ ॥ उञ्छति ॥ ३२ ॥ रक्षति ॥ ३३ ॥ शब्ददर्दुरं करोति ॥ ३४ ॥ पक्षिमत्स्यमृगान्हन्ति ॥ ३५ ॥ परिपन्थं च तिष्ठति ॥ ३६ ॥ माथोत्तरपदपदव्यनुपदं धावति ॥ ३७ ॥ आक्रन्दाट्ठञ् च ॥ ३८ ॥ पदोत्तरपदं गृह्णाति ॥ ३९ ॥ प्रतिकण्ठार्थललामं च ॥ ४० ॥ धर्मं चरति ॥ ४१ ॥ अधर्माच्चेति वक्तव्यम् (वा०)॥ प्रतिपथमेति ठंश्च ॥ ४२ ॥ समवायान्समवैति ॥ ४३ ॥ परिषदो ण्यः ॥ ४४ ॥ सेनाया

वा ॥ ४५ ॥ संज्ञायां ललाटकुक्कुट्यौ पश्यति ॥ ४६ ॥ तस्य धर्म्यम् ॥ ४७ ॥ अण् महिष्यादिभ्यः ॥ ४८ ॥ ऋतोऽञ् ॥ ४९ ॥ अवक्रयः ॥५०॥ तदस्य पण्यम् ॥ ५१ ॥ लवणाट्ठञ् ॥ ५२ ॥ किसरादिभ्यः ष्ठन् ॥ ५३ ॥ शलालुनोऽन्यतरस्याम् ॥ ५४ ॥ शिल्पम् ॥ ५५ ॥ मड्डुकझर्झरादणन्यतरस्याम् ॥ ५६ ॥ प्रहरणम् ॥ ५७ ॥ परश्वधाट्ठञ् च ॥ ५८ ॥ शक्तियष्ट्योरीकक् ॥ ५९ ॥ अस्तिनास्तिदिष्टं मतिः ॥ ६० ॥ शीलम् ॥ ६१ ॥ छत्रादिभ्यो णः ॥ ६२ ॥ हितं भक्षाः ॥ ६५ ॥ तदस्मै दीयते नियुक्तम् ॥ ६६ ॥ श्राणामांसौदनाट्टिठन् ॥ ६७ ॥ भक्तादणन्यतरस्याम् ॥ ६८ ॥ तत्र नियुक्तः ॥ ६९ ॥ अगारान्ताट्ठन् ॥ ७० ॥ अध्यायिन्यदेशकालात् ॥ ७१ ॥ कठिनान्तप्रस्तारसंस्थानेषु व्यवहरति ॥ ७२ ॥ निकटे वसति ॥ ७३ ॥

[१]सभाया रावणस्तस्या सरुपि श्वशुराश्रमम्।
रथमाश्विकधानुष्कपारश्वधिकरक्षितम् ॥ ३५ ॥
[३]शक्तीकानेकयाष्टीकशास्त्रिकव्रजसकुलम्।
सगार्दभरथानीक चतु [४]पौरेयसंयुतम् ॥ ३६ ॥
उपाध्यायमिव च्छात्रैर्याष्टीकैः समुपासितम्।
आरुरोह तत कान्त प्रवल्गत्तुङ्गकेतनम् ॥ ३७ ॥
ययुरायुधिकास्तस्य विवल्गन्त पुर सरा।
खनन्त साधुचेतासि ये[२] त्वा कौद्दालिका इव ॥ ३८ ॥
केचिद्गम्भीरनिर्घोषं भीमम यियासव।
तरितु सपदम्भोधि घटितोडुपिका इव ॥ ३९ ॥

---

१ 'गताया' स्यात्. २ 'खलु' स्यात्. ३ 'शाक्तीका' स्यात्. ४ 'पारेय' ख॰

पावापाणिभिम्नस्य पुर पाणविकां जन ।
अवीवदन्मृदङ्गाश्च मुहुर्मार्दङ्गिकास्तथा ॥ ४० ॥
आयुधीया युव यातुम्तस्य साहसिकस्य ते ।
जैवनोजसिकाः प्रीता प्राटन्मैकटिकैः सह ॥ ४१ ॥
न प्रातिकूलिकः कश्चित्सर्वमेवानुकूलिकः ।
ययौ भटजनस्तस्य भक्ति बिभ्रदकृत्रिमाम् ॥ ४२ ॥
आनुलोमिकलोकेन स पारिर्मुपिकः प्रभु ।
सेव्यमान पथि प्राटत्पारिपन्थिकवर्जित ॥ ४३ ॥
आधर्मिकेन लोकेन नास्तिकेन न चोदित ।
आस्तिक धार्मिकं योद्धुमगाद्भूप दशानन ॥ ४४ ॥
मदान्ध इव मातङ्ग सिह विक्रमशालिनम् ।
अजीगणद्दर्शोंम्रीवो न प्रातिपथिकं नृपम् ॥ ४५ ॥
शाब्दिकाः सैनिकास्तत्र जग्मुर्मौद्गलिकाः पुन ।
लालाटिका विवल्गन्तस्तेषा सौन्दनिकैः समम् ॥ ४६ ॥

प्राग्घिताद्यत् ॥ ७५ ॥ तद्वहति रथयुगप्रासङ्गम् ॥ ७६ ॥ धुरो यड्ढकौ ॥ ७७ ॥ खः सर्वधुरात् ॥ ७८ ॥ एकधुराल्लुक् च ॥ ७९ ॥ शकटादण् ॥ ८० ॥ हलसीराट्ठक् ॥ ८१ ॥ संज्ञायां जन्या ॥ ८२ ॥ विध्यत्यधनुषा ॥ ८३ ॥ धनगणं लब्धा ॥ ८४ ॥ अन्नाण्णः ॥ ८५ ॥ वशं गतः ॥ ८६ ॥ पदमस्मिन्दृश्यम् ॥ ८७ ॥ मूलमस्याबर्हि ॥ ८८ ॥ संज्ञायां धेनुष्या ॥ ८९ ॥ गृहपतिना संयुक्ते ञ्यः ॥ ९० ॥ नौवयोधर्मविषमूलमूलसीतातुलाभ्यस्तार्यतुल्यप्राप्यवध्यानाम्यसमसमितसंमितेषु ९१ धर्मपथ्यर्थन्यायादनपेते ॥ ९२ ॥ उरसोऽण् च ॥ ९४ ॥

१ 'पणवान्पाणि' स्यात् २ 'पाणविका जना' स्यात् ३ 'जवेनौज' स्यात् ४ 'मुखिक.' स्यात् ५ 'आधर्मिकेण' स्यात् ६ 'नु' स्यात्

हृदयस्य प्रियः ॥ ९६ ॥ मतजनहलात्करणजल्पकर्षेषु ॥ ९७ ॥ तत्र साधुः ॥ ९८ ॥ प्रतिजनादिभ्यः खञ् ॥ ९९ ॥ भक्ताण्णः ॥ १०० ॥ परिषदो ण्यः ॥ १०१ ॥ कथादिभ्यष्ठक् ॥ १०२ ॥ गुडादिभ्यष्ठञ् ॥ १०३ ॥ पथ्यतिथिवसतिस्वपतेर्ढञ् ॥ १०४ ॥ सभाया यः १०५ समानतीर्थे वासी ॥ १०७ ॥ समानोदरे शयित ओ चोदात्तः ॥ १०८ ॥ सोदराद्यः ॥ १०९ ॥

मध्य[1] पीत्वेव कुन्दन्तो[2] जन्या वा रजनीचरा ।
नावेदयन्त ते पद्या रणरागेण शर्करा ॥ ४७ ॥
ते धुर्या इव गर्जन्तो महोक्षा राक्षसा अपि ।
मृगान्सत्रासयामासासर्वे[3] श्वागणिका इव ॥ ४८ ॥
औरसैस्तनयैर्वश्यैरनु रम्यैश्च सयुता ।
द्रष्टु प्रतिजनीन[4] ते शरण्यं ययुरर्जुनम् ॥ ४९ ॥
न्याय्यं च धर्म्यं चार्थ्यं च विलङ्घ्य दयितावच. ।
तथाप्यगाद्दशास्यो यत्तद्दैव बलवत्तरम् ॥ ५० ॥
गिरितुल्यैरिभैर्नाव्यं पङ्क[5] यत्सरिता पय ।
खेद यु तमवितो धन्यं[6] विप्यो ययौ नृपम् ॥ ५१ ॥
कायिकस्य वयस्यस्य पथ्यं वाक्यमशृण्वता ।
जग्मे युधे दशास्येन न तुल्यं पश्यता रिपुम् ॥ ५२ ॥
व्रजता स्वामिसत्येन धूतधूलिर्वसुधरा ।
रक्षसा पदपातेन हलेनेवाविदारिता[7] ॥ ५३ ॥
सयत्कथैकपाथेयस्वापतेयपुर सरम् ।
गृहवद्युधि कुर्वाणमातिथेयमुपेयुषाम् ॥ ५४ ॥
अपार्षद्यजनोपेत प्रेक्षितु रिपुरर्जुनम् ।
हृद्यान्प्रायाद्द्रुमान्भञ्जन्वासतेयान्पतत्रिणाम् ॥ ५५ ॥

---

१ 'मद्य' स्यात् २ 'कूर्दन्तो' स्यात् ३ 'मासु सर्वे' स्यात् ४ 'प्रातिजनीन' स्यात् ५ 'कम्पयत्' स्यात् ६ 'धर्म्यं' स्यात् ७ 'हलेनेव वि' स्यात्

समानोदर्यवान्धीमानसोदर्यैश्च सेवित ।
स प्रापाकटकाटोप शृण्वञ्जन्य मन प्रियम् ॥ ९६ ॥
सामान्यै स्तुतमसभ्यमेकगण्य क्ष्मानाथ धरधारणैकधुर्यम् ।
त दृष्ट्वा रजनिचरेशवाहिनी सा वन्येन स्खलितगतिगिरा बभूव ॥९७॥

इत्यर्जुनरावणीये महाकाव्ये प्राग्वहतेष्ठक्पादे पञ्चदश सर्ग ॥

चतुर्थाध्यायश्च समाप्त ॥

षोडश सर्ग (तत्र पञ्चमाध्यायप्रथमपाद) ।

प्राक् क्रीताच्छः ॥ १ ॥ उगवादिभ्यो यत् ॥ २ ॥ कम्बलाच्च संज्ञायाम् ॥ ३ ॥ विभाषा हविरपूपादिभ्यः ॥ ४ ॥ तस्मै हितम् ॥ ५ ॥ शरीरावयवाद्यत् ॥ ६ ॥ खलयवमाषतिलवृषब्रह्मणश्च ॥ ७ ॥ अजाविभ्यां थ्यन् ॥ ८ ॥ आत्मन्विश्वजनभोगोत्तरपदात्खः ॥ ९ ॥ सर्वपुरुषाभ्यां णढञौ ॥ १० ॥ माणवचरकाभ्यां खञ् ॥ ११ ॥ तदर्थं विकृतेः प्रकृतौ ॥ १२ ॥ छदिरुपधिबलेर्ढञ् ॥ १३ ॥ ऋषभोपानहोर्ञ्यः ॥ १४ ॥ चर्मणोऽञ् ॥ १५ ॥ तदस्य तस्मिन्स्यादिति ॥ १६ ॥ परिखाया ढञ् ॥ १७ ॥

अथाहवीयामुपगम्य भूमि गव्येन हीना तृणसचयेन ।
काय कबन्धीयमुपादधानश्चक्रुर्युध योधगणा समेत्य ॥ १ ॥
लौहानि खड्गै कवचानि योधास्तत शिरस्यानि विदारयन्त ।
बाणैरुरस्यानसिविस्फुलिङ्गान्खद्योतकल्पाञ्जनयाबभूवु ॥ २ ॥
अमान(ण)वीनानि समाचरन्तस्तदात्मनीनानि च रावणीया ।
स्वभर्तृपिण्डा[1] प्रतिनिष्क्रयाय प्राणास्तृणीयन्ति रणे स्म योधा ॥ ३ ॥
जय स्वभोगीनमपेक्षमाणो रण दशास्योऽकृत लुब्धबुद्धि ।
तमर्जुनो विश्वजनीनमेक परोपकारैकपरा हि सन्त ॥ ४ ॥

---

१ 'पिण्ड' स्यात्.

मध्यस्थचित्तोऽपि जनः समेतो दिदृक्षया तस्य महाहवस्य ।
इयेष सर्वो जयमर्जुनस्य सार्वेऽथ वा कस्य न पक्षपातः ॥ ५ ॥
भिन्नाः शरैः सम्प्रति पौरुषेयै रक्तोक्षिता नीलशरीरभासः ।
निशाचरा भान्ति पुरातपेन साध्येन पृक्ता इव वारिवाहाः ॥ ६ ॥
तोयैर्गिरीणामिव कुञ्जगणा रक्तैः स्रवद्भिः शरदारितानाम् ।
निरुद्धपद्मातिगतिर्विरेजे सपारिखेयीव महाजिभूमिः ॥ ७ ॥
परस्परस्याहिततीव्रकोपाः समेत्य शातासिपरिक्षतानि ।
क्षितौ वितीर्णावयवानि योधा विहङ्गमीयानि वपूंषि चक्रुः ॥ ८ ॥
रक्तोरुपादं करवालकृत्तं सङ्ग्रामभूमिं परितो विकीर्णम् ।
कर्मान्तकूल्यायुरुदारकूटं धातुर्मनष्ठीकमिवाभिरेजे (?) ॥ ९ ॥
केनापि दूरादतिनीचदृष्ट्या दृष्टेन नित्यं सहवासिमध्ये ।
आरोहतेभं हतपौरुषेयमात्मोन्नतिं तत्र चिराय नीतः ॥ १० ॥

प्राग्वतेष्ठञ् ॥ १८ ॥ आर्हादगोपुच्छसंख्यापरिमाणाट्ठक् ॥ १९ ॥ असमासे निष्कादिभ्यः ॥ २० ॥ शताच्च ठन्यतावशते ॥ २१ ॥ संख्याया अतिशदन्तायाः कन् ॥ २२ ॥ वतोरिड् वा ॥ २३ ॥ विंशतित्रिंशद्भ्यां ड्वुन्संज्ञायाम् ॥ २४ ॥ शतमानविंशतिकसहस्रवसदण् ॥ २७ ॥

प्रतिक्षणं तत्र निशाचराणां खड्गाग्रलूनास्तकण्ठोरकण्ठम् ।
साहस्रमालीनविहङ्गमुक्तं कबन्धमाबद्धलयं ननर्त ॥ ११ ॥
ते शल्यसाहस्रतुरङ्गभाजः स्वं स्वं तनुत्रं शतिकं दधानाः ।
क्रेतुं यदोजैवनिक(?) नरेन्द्राश्चेलुश्चलच्चामरवीजिताङ्गाः ॥ १२ ॥

तस्य निमित्तं संयोगोत्पातौ ॥ ३८ ॥ गोद्व्यचोऽसंख्यापरिमाणाश्वादेर्यत् ॥ ३९ ॥ पुत्राच्छ च ॥ ४० ॥ सर्वभूमिपृथिवीभ्यामणञौ ॥ ४१ ॥ तस्येश्वरः ॥ ४२ ॥ तत्र विदित इति च ॥ ४३ ॥ लोकसर्वलोकाट्ठञ्

॥ ४४ ॥ तदर्हति ॥ ६३ ॥ छेदादिभ्यो नित्यम् ॥ ६४ ॥ शीर्षच्छेदाद्यच ॥ ६५ ॥ दण्डादिभ्यो यः ॥ ६६ ॥ पात्राद् घंश्च ॥ ६८ ॥ कडंकरदक्षिणाच्छ च ॥ ६९ ॥ स्थालीबिलात् ॥ ७० ॥ यज्ञर्त्विग्भ्यां घखञौ ॥ ७१ ॥

स रक्षसा सयैति संप्रयोगस्तेजस्विभिर्भूपतिभि सहाभूत् ।
धन्यो यशस्यश्च भुवि प्रजाना प्रातर्मयूखैस्तमसामिवार्कैः ॥ १३ ॥
त **सार्वभौमं** जननाथमाप्य ते **पार्थिवा** विद्युदुदारभास ।
रक्षासि दूरात्क्षयमाशु निन्युर्मेघा रजासीव शरप्रपातै ॥ १४ ॥
ते **छेदिकाश्चि**च्छिदुराशु खड्गै शरैरभिन्दन्नथ **भेदिकांश्च** ।
निशाचरानापततो नरेन्द्रो न सभ्रमेऽप्यात्मवता विमोह ॥ १५ ॥
अवास्त्रिकानप्यभिरामवस्त्रानच्छत्रिकानप्युचितातपत्रम् ।
नरा नरादानवलोक्य चक्रुर्यथानुरूपाकृतिवेषभाज ॥ १६ ॥
पुरार्त्विजीनानि कुलानि विप्रान्ये **दक्षिणीयाश्च** निधावयन्ति ।
अताडयस्तान्पुरुषा नरादान्दण्डेन **दण्ड्यान्मुसलैर्मुसल्यान्** ॥ १७ ॥
पुत्रीयमापातमरेर्विदित्वा स्थित्वान्तरायुध्यत कश्चिदीशः ।
पुत्र्यं तथा चेतसि दुर्निमित्त सचिन्त्य चान्य परितापमाप ॥ १८ ॥
कश्चित्कडंकर्यतुरङ्गमेण कडकरीयाश्वमरेर्निरस्य ।
जघान त यो द्विजलोकमेत्य **दाक्षिण्य**मेवाशु निनाय नाशम् ॥ १९ ॥
निशाचरान्खण्डविलूनकायान्कृतान्तवक्त्र विशतो विशालम् ।
तानैक्षत क्ष्मापतिभि प्रहृष्ट **स्थालीविलीया**निव तण्डुलान्स ॥२०॥

संशयमापन्नः ॥ ७३ ॥ योजनं गच्छति ॥ ७४ ॥ पथः ष्कन् ॥ ७५ ॥ पन्थो ण नित्यम् ॥ ७६ ॥ कालात् ॥७८॥ तेन निर्वृत्तम् ॥ ७९ ॥ तमधीष्टो भृतो भूतो भावी ॥ ८० ॥ मासाद्वयसि यत्खञौ ॥८१॥ द्विगोर्यप् ॥८२॥ षण्मासाण्ण्यच्च ॥ ८३ ॥ अवयसि ठंश्च ॥ ८४ ॥ स-

१ 'रक्षसा' स्यात्. २ शर जल्म्, शरा बाणाश्च ३ 'च्छात्रिका' स्यात्. ४ 'पत्रान्' स्यात्. ५ 'नरान्' स्यात्. ३ 'मुत्पात' स्यात्.

मायाः खः ॥ ८५ ॥ द्विगोर्वा ॥ ८६ ॥ रात्र्यहःसंवत्सराच्च ॥ ८७ ॥ वर्षाल्लुक् च ॥ ८८ ॥ तस्य च दक्षिणा यज्ञाख्येभ्यः ॥ ९५ ॥ तत्र च दीयते कार्यं भववत् ॥९६॥ व्युष्टादिभ्योऽण् ॥ ९७ ॥ तेन यथाकथाचहस्ताभ्यां णयतौ ॥ ९८ ॥ संपादिनि ॥ ९९ ॥ कर्मवेषाद्यत् ॥१००॥ तस्मै प्रभवति संतापादिभ्यः ॥१०१॥ योगाद्यच्च ॥१०२॥ कर्मण उकञ् ॥ १०३ ॥ अनुप्रवचनादिभ्यश्छः ॥ १११ ॥ समापनात्सपूर्वपदात् ॥ ११२ ॥ आकालिकडाद्यन्तवचने ॥ ११४ ॥

निरीक्ष्य कश्चित्पथिकः क्षितीशं कर्णान्तकृष्टायतचारुचापं ।
निशाचरं साद्(१)ं खमापतन्तं बाणाहतं **यौजनिकं** चकार ॥ २१ ॥
येऽवज्ञया **संशयिकं**(२) सुरेश चक्रुर्भटाः सयतिं बद्धगर्वाः ।
यथाकथा(३)मान्विशिखान्दधानाः सांत्रादमानिन्युरुपेत्यरूपा(४) ॥ २२ ॥
विद्धः पुरा येन शरेण योवस्तमेत्य **सामीन**(५)मिवास्तशङ्कं ।
जघान खड्गेन शिरस्यमूढं सुखी भवत्याशु रिपुं निहत्य ॥ २३ ॥
समीनमन्यं कलमस्तु नागं निशङ्कचेता युधि मन्यमानं ।
क्षिप्तोऽस्य कर्षन्रदनं करेण शौर्यं हि नो लोचयति स्वशक्तिम् ॥२४॥
सप्राप्य **षाण्मास्य**मिव द्विपेन्द्रं निशङ्कमेकश्चरणं विधाय ।
दन्तेऽस्य कुम्भं तरसाधिरूढो नक्षत्रमालाढ्यमिवान्तरिक्षम् ॥ २५ ॥
केचित्त्रि**सांवत्सरिकै**स्तुरङ्गैर्महासियष्टीर्दधतः स्फुरन्तीः ।
अकालिकीर्वा तडितो नरेन्द्राश्चक्रुः क्रिया **शत्रुसमापनीया** ॥२६॥
ते दक्षिणां वर्त्मनि **वाजपेयिकीं** सचिन्त्य तं स्वामिहितं रणक्रियाम् ।
चक्रुस्तथा चात्मनि केषु(?) पार्थिवा नात्मीयकार्येषु दया मनागपि ॥२७॥
तदै**करात्रीण**मपि प्रियायाः स्मृत्वोपभोगं सहसा युवानः ।
सुराङ्गनालिङ्गनवीततृष्णा जयं न मृत्युं समरेऽभिलेपुः ॥ २८ ॥

---

१ 'साधु' स्यात्   २ '**सांशयिक**' स्यात्   ३ '**याथाकथा चा**' स्यात्
४ '**सांग्राम**मानिन्युरुपेत्य रूपम्' स्यात् ५ '**मासीन**' स्यात्

कर्मण्यकाया गुरुकार्मुकस्ते[1] संतापितैर्बाणशतैस्तुदन्त।
नैसर्गिकात्मानुशयप्रयुक्तान्नरान्नरादा शरण वितेनु ॥ २९ ॥
ते दृश्यमाना स्वयमेव भर्त्रा योग्यो[3] जनास्त भुवि देहनाशम्।
अमसतावन्धसुम(?)स्तदानीं महोत्सवं वा मरण न मृत्युम् ॥ ३० ॥

तेन तुल्यं क्रिया चेद्वतिः ॥११५॥ तत्र तस्येव ॥११६॥ तदर्हम् ॥ ११७ ॥

सञ्छाश्मिता (?) स्वामिभिगाभिमुख्य पेतुर्द्विषा मेषवदेव तत्र।
अमुश्च योधा पुरवद्विशङ्का पराक्रमान्सिंहवदुद्वहन्त ॥ ३१ ॥

तस्य भावस्त्वतलौ ॥ ११९ ॥

द्विषा हता यान्ति सुरत्वमाजौ प्रकाशतां निर्जितशात्रवाश्च।
इतीव युद्ध बहु[illegible]णां वितेविरे[4] [दा]नवमानवाण[5] ॥ ३२ ॥

न नञ्पूर्वात्तत्पुरुषादचतुरसंगतलवणवटयुधकतरसलसेभ्यः ॥१२१॥ पृथ्वादिभ्य इमनिज्वा ॥ १२२ ॥ वर्णदृढादिभ्यः ष्यञ्च ॥ १२३ ॥ गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः कर्मणि च ॥ १२४ ॥ स्तेनाद्यन्नलोपश्च ॥ १२५ ॥ सख्युर्यः ॥ १२६ ॥ कपिज्ञात्योर्ढक् ॥ १२७ ॥ पत्यन्तपुरोहितादिभ्यो यक् ॥ १२८ ॥ प्राणभृज्जातिवयोवचनोद्गात्रादिभ्योऽञ् ॥ १२९ ॥ हायनान्तयुवादिभ्योऽण् ॥ १३० ॥ इगन्ताच्च लघुपूर्वात् ॥ १३१ ॥ योपधाद्गुरूपोत्तमाद्वुञ् ॥ १३२ ॥ द्वन्द्वमनोज्ञादिभ्यश्च ॥ १३३ ॥

नालस्यमासीद्युधि नाचतुर्यं व्यायच्छता येन महीपतीनाम्।
तेषामत श्रीर्महिमानमाप्ता शौक्ल्यं च चन्द्रस्य दधुर्यशांसि ॥ ३३ ॥
शौक्ल्यात्पतङ्गैरिव वह्निकूट यै राजक रात्रिचरैर्डुढौके।
ते सख्यमीयुस्त्रिदशै सहाशु न सगत स्वल्पफल महद्भि ॥ ३४ ॥

---

१ 'कार्मुकास्ते' स्यात्. २ 'सातापिकै' स्यात्. ३ 'योग्या' स्यात्. ४ 'वितेनिरे' स्यात्. ५. 'वाणा' स्यात्.

स्तेयं विधाय प्रसभ भटस्य द्विषज्जने प्राणधनेषु वाणै[1] ।
क्षत्रक्षतस्य क्षितिमागतस्य ज्ञातेयमन्ये सहसैव चक्रु ॥ ३५ ॥
उत्खातखड्गद्युतिरञ्जितासा[2] निनीषव पार्थिवमात्मकीर्तिम् ।
केचिद्विचेरु कृतवल्गनेहान्सयौवना[3] वा युधि वार्धकेऽपि ॥ ३६ ॥
भटस्य दृष्ट्वा वपुष सुराङ्गना स्थिता चिर व्योमनि रामणीयकम् ।
लभेय जीवन्तममु कथं न्वह मनोरथानित्युपचिन्तयच्चिरम् ॥ ३७ ॥

प्राक्क्रीताच्छ (५ अ० १) पाद ।

(अथ पञ्चमा याऽस्य द्वितीय पाद ।)

धान्यानां भवने क्षेत्रे खञ् ॥ १ ॥ व्रीहिशाल्योर्ढक् ॥ २ ॥ यवयवकषष्टिकाद्यत् ॥ ३ ॥ विभाषा तिलमाषोमाभङ्गाणुभ्यः ॥ ४ ॥ सर्वचर्मण कृतः खखञौ ॥ ५ ॥ यथामुखसंमुखस्य दर्शनः खः ॥ ६ ॥ तत्सर्वादेः पथ्यङ्गकर्मपत्रपात्रं व्याप्नोति ॥ ७ ॥ आप्रपदं प्राप्नोति ॥ ८ ॥ अनुपदसर्वान्नायानयं बद्धाभक्षयतिनयेषु ॥ ९ ॥ परोवरपरंपरपुत्रपौत्रमनुभवति ॥ १० ॥ अवारपारात्यन्तानुकामं गामी ॥ ११ ॥ समांसमां विजायते ॥ १२ ॥ अद्यश्वीनावष्टब्धे ॥ १३ ॥ अभ्यमित्राच्छ च ॥ १७ ॥ गोष्ठात्खञ्भूतपूर्वे ॥ १८ ॥ शालीनकौपीने अधृष्टाकार्ययोः ॥ २० ॥ व्रातेन जीवति ॥ २१ ॥ साप्तपदीनं सख्यम् ॥ २२ ॥ तेन वित्तश्चुञ्चुप्चणपौ ॥ २६ ॥ संप्रोदश्च कटच् ॥ २९ ॥ उपाधिभ्यां त्यकन्नासन्नारूढयोः ॥ ३४ ॥ कर्मणि घटोऽठच् ॥ ३५ ॥ तदस्य संजातं तारकादिभ्य इतच् ॥ ३६ ॥

तै न शालेययवैर्व भूमेरश्वीयपादाहतनिपातजन्मा ।
रजश्चय. सन्तुसमीयमानो(?) बभूव भास्वत्करचक्ररोधी ॥ ३८ ॥

---

१ 'रञ्जिताशा' स्यात् २ 'नेहा सयो' स्यात् ३ इवार्थेय वाशब्द
४ 'यवक्यभूमे' स्यात्

न **संमुखीनं** न **यथामुखीनं** सदृश्यते साश्वमहोभयोधम् ।
रेणौ दिशः **सर्वपथीन**वृद्धौ पटायमाने स्थगयन्त्यशेषाः ॥ ३९ ॥
न **सर्वकर्मीण**जना न भूपा न स्पन्दना निश्चलधुर्यदेहाः ।
युधि व्यभाव्यन्त विवृद्धिभाजा धूमेन धूल्या पिहितासु दिक्षु ॥ ४० ॥
स क्ष्मारेणु **सर्वपात्रीय**[1]दान पृथ्वीनाथ प्राप्य सप्राप्तजन्मा ।
दृष्टिक्लेश बिभ्रदास्य सदाभ[2] **सर्वाङ्गीनः**[3] सर्वमावृत्य तस्थौ ॥ ४१ ॥
भटोऽ**न्यमित्रीय**मवाप्य वाहमाकर्णजाह(?)प्रविकृष्टधन्वा ।
तनुत्रमस्या**प्रपदेन**[4]माशु च्छित्त्वा शरै सादिनमाजघान ॥ ४२ ॥
अन्यो गजस्या**प्रपदीन**मङ्गे द्राक्**सर्वधर्मीण**[5]मसिप्रहारैः ।
लुलाव लूत्वा प्रथम तनुत्रं स्तम्भं कदल्या इव गात्रमेवम् ॥ ४३ ॥
परस्परीण क्ष्ववक्र्लोक रजोन्धकारे श्रुतिमात्रगम्यम् ।
क्षत्रव्रज शस्त्रनिकृत्तकायम**पुत्रपौत्रेण**[6]मुपेत्य चक्रे ॥ ४४ ॥
वीरव्रजो विक्षतदन्तिजन्म क्ष्माधूलि**पारीण**मसृग्विधाय ।
सुराङ्गनौघ विदधे हतारिस्त्र**त्रानुकामीन**मवाप्तकामम् ॥ ४५ ॥
आयातस्य स्पन्दनेनाभ्यमित्र लोक सर्वं क्षिप्रमस्मान्निरस्य ।
प्राणापातध्वसिताङ्गस्य शत्रोर**द्यश्वीनं** मृत्युमन्यश्चकार ॥ ४६ ॥
ग्रामीण**शालीन**जनानशित्वा **गोष्ठीन**मापादि महीतल यः ।
रक्षोगणान्भूमिपति शरास्तान्गन्तु दिव तानकृताध्**वनीनान्** ॥ ४७ ॥
कौपीनवासोऽपि शरीरभाजामाक्षेपि यैः **साप्तपदीन**हीनैः ।
व्रातीनसज्ञा **प्रकट** नरेन्द्रैस्ते राक्षसा **संकट**माशु नीताः ॥ ४८ ॥
ये **कर्मठान्भूभृदुपत्यकाया** तपस्विनो घ्नन्ति पुरा नरेन्द्रान् ।
तान्**बाणचञ्चुः** क्षितिपाललोक क्षिप्र क्षिपाटान्क्षयमानिनाय ॥ ४९ ॥
समाहताद्बाणधरैर्नरेशैर्लौहात्तनुत्रादसिभिर्निशातैः ।
द्यौ**रुत्कटा** वह्निकणैः पतद्भिः सा सायुगी **तारकितेव** रेजे ॥ ५० ॥

---

१ 'पात्रीण' स्यात्. २ 'छदाभ' स्यात्. ३ 'ङ्गीण' स्यात्. ४ 'पदीन' स्यात्.
५ 'चर्मीण' स्यात्. ६ 'पौत्रीण' स्यात्.

प्रमाणे द्वयसज्दघ्नञ्मात्रचः ॥ ३७ ॥ पुरुषहस्तिभ्या-मण्च ॥ ३८ ॥ यत्तदेतेभ्यः परिमाणे वतुप् ॥ ३९ ॥ किमिदंभ्यां वो घः ॥ ४० ॥ किमः संख्यापरिमाणे डति च ॥ ४१ ॥ संख्याया अवयवे तयप् ॥ ४२ ॥ द्वित्रिभ्यां तयस्यायज्वा ॥ ४३ ॥ उभादुदात्तो नित्यम् ॥ ४४ ॥ तदस्मिन्नधिकमिति दशान्ताड्डः ॥ ४५ ॥ शदन्तविंश-तेश्च ॥ ४६ ॥ तस्य पूरणे डट् ॥ ४८ ॥ नान्तादसंख्या-देर्मट् ॥ ४९ ॥ षट्कतिकतिपयचतुरां थुक् ॥ ५१ ॥ बहुपूगगणसंघस्य तिथुक् ॥ ५२ ॥ वतोरिथुक् ॥ ५३ ॥ द्वेस्तीयः ॥ ५४ ॥ त्रेः संप्रसारणं च ॥ ५५ ॥

तत्रोरुदघ्नः क्षितिरेणुराजौ ततो नितम्बद्वयसश्च भूत्वा ।
क्रमेण मूर्छे[1] करिकुम्भमात्रः समेत्य रक्ताभिहत शशाम ॥ ५१ ॥
यावद्गजो हन्ति[2] न माजिमध्ये यावन्न कश्चिद्विचचाल सैन्ये ।
तत्पौरुषेयं[3][4] प्रशम गत च प्रपुस्फुरन्[5]भानुकरा भटाश्च ॥ ५२ ॥
द्वया विगृह्याशु[6] शरान्धनुश्च विकृष्य बाहोरुभयेन कश्चित् ।
विंशं शत विद्विषतामुपेतमयोधयद्राधियढस्य(?) सत्त्वम् ॥ ५३ ॥
ततस्तत सघटितैर्मनुष्यै शिलीमुखै पूगतिथैर्निरस्तै ।
समाचिते व्योमनि लब्ध(?)भानावनातप भूमितल बभूव ॥ ५४ ॥
करा सगात्रा पतिता निकृत्ता महीतले तावतिथे गजानाम् ।
तत्रापि शत्रुव्रजता(?) रथाना स सचरो यावतिथे बभूव ॥ ५५ ॥

उदराट्ठगाद्यूने ॥ ६७ ॥ सस्येन परिजातः ॥ ६८ ॥ शीतोष्णाभ्या कारिणि ॥ ७२ ॥ अनुकाभिकाभीकः कमिता ॥ ७४ ॥ पूर्वादिनिः ॥ ८६ ॥ सपूर्वाच्च ॥ ८७ ॥ अनुपद्यन्वेष्टा ॥ ९० ॥

---

१ 'मूर्च्छा' स्यात् २ 'हास्तिन' स्यात् ३ 'ताव' स्यात् ४ 'तत्पौरुष' सत्' स्यात् ५ 'प्रापुस्फु' स्यात् ६ 'व्यगृह्णन्त' स्यात्

एकं द्वितीयं च ततस्तृतीयं पुनश्चतुर्थं सह पञ्चमेन ।
नापुः परासून्मनुजानदन्ति रक्षांसि तत्रौदरिकाणि तृप्तिम् ॥ ९६ ॥

अत्युष्णकास्तत्र न के[1] विचेरुर्न शीतकोऽदृश्यत कश्चिदेषाम् ।
तर्कं परं विद्विषतां विपत्तौ मदोत्कटा मस्यकपानतो वा ॥ ९७ ॥

प्रहारमूर्छाविगमे भटेन विरुध्यतः शीघ्रतरं निहन्तुः ।
निष्ठावुनेति ब्रुवता सकोपं चक्रे निजोऽस्यानुपमी[2] तुरङ्गः ॥ ९८ ॥

द्विषद्गजं वीक्ष्य समापतन्तं द्रुतं विगाह्याङ्कुशमात्मनैव ।
बन्धुर्गजस्कन्धगतः परासुरदृष्टपूर्वीव भटेन नुन्नः ॥ ९९ ॥

विभिन्नकुम्भं प्रतिभिद्यमानं नागेन दन्तेन भटं जिघृक्षुः ।
चक्रेऽनुकां सार्वमभीकयान्या देवाङ्गना व्योम्नि चिरं विवादम्॥१००॥

साक्षाद्द्रष्टरि संज्ञायाम् ॥ ९१ ॥ इन्द्रियमिन्द्रलिङ्गमिन्द्रदृष्टमिन्द्रसृष्टमिन्द्रजुष्टमिन्द्रदत्तमिति वा ॥९३॥ तदस्यास्त्यस्मिन्निति मतुप् ॥ ९४ ॥ प्राणिस्थादातो लजन्यतरस्याम् ॥ ९६ ॥ सिध्मादिभ्यश्च ॥ ९७ ॥ वत्सांसाभ्यां कामबले ॥ ९८ ॥ फेनादिलच्च ॥ ९९ ॥ लोमादिपामादिपिच्छादिभ्यः शनेलचः ॥ १०० ॥ प्रज्ञाश्रद्धार्चाभ्यो णः ॥ १०१ ॥ तपःसहस्राभ्यां विनीनी ॥ १०२ ॥ अण् च ॥ १०३ ॥ सिकताशर्कराभ्यां च ॥ १०४ ॥ देशे लुबिलचौ च ॥ १०५ ॥ दन्त उन्नत उरच् ॥ १०६ ॥ ऊषसुषिमुष्कमधो रः ॥ १०७ ॥ गाण्ड्यजगात्संज्ञायाम् ॥ ११० ॥ काण्डाण्डादीरन्नीरचौ ॥ १११ ॥ रजःकृष्यासुतिपरिषदो वलच् ॥ ११२ ॥ दन्तशिखात्संज्ञायाम् ॥ ११३ ॥ ज्योत्स्नातमिस्राशृङ्गिणोर्जस्विन्नूर्जस्वलगोमिन्मलिनमलीमसाः ॥ ११४ ॥ अत इनिठनौ ॥ ११५ ॥ तुन्दादिभ्य इलच्च ॥ ११७ ॥

---

१ 'केऽपि चेरु' स्यात्. २ 'नुपदी' स्यात्.

अस्मायामेधास्रजो विनिः ॥ १२१ ॥ वाचो ग्मिनिः ॥ १२४ ॥ आलजाटचौ बहुभाषिणि ॥ १२५ ॥ स्वामिन्नैश्वर्ये ॥ १२६ ॥ अर्शआदिभ्योऽच् ॥ १२७ ॥ द्वन्द्वोपतापगर्ह्यात्प्राणिस्थादिनिः ॥ १२८ ॥ धर्मशीलवर्णान्ताच्च ॥ १३२ ॥ कंशंभ्यां बभयुस्तितुतयसः ॥ १३८ ॥ अहंशुभमोर्युस् ॥ १४० ॥

त कर रोमैशमस्तशोभ क्षो वपुवीक्ष्य कृपायुजो वा ।
गाण्डीवकाण्डीरकरा नरेन्द्रा क्षतेन्द्रियं यामाशु चक्रु ॥६१॥
तात्कर्णिकालांसलचारुकायानारान्निरीक्ष्योरसिलान्क्षितीशान् ।
मा तुंदिल सिध्मलमात्मकाय ह्रियेव रक्षोजनता मुमोच ॥ ६२ ॥
वीरक्षताङ्ग कुम्भात्प्र स्रवत्तोयमिवाम्भि ।
रजस्वलध्मासु शिरावशेष शिवा पपौ फेनिलमेत्य रक्तम् ॥ ६३ ॥
मायाविना ते विधिनेव भर्त्रा प्रचोदिता रात्रिचरा विमूढा ।
तेजस्विनी दीपशिखा स्फुरन्तीं पेतु पतङ्गा इव भूपमेनाम् ॥ ६४ ॥
प्राज्ञात्मना या परिपद्वलाना चक्रुर्व्यथा रात्रिचरा मुनीनाम् ।
ता तत्कृते भूपतयोऽपि येषा कृतस्य नाशोऽस्ति कुतो महत्सु ॥ ६५ ॥
तेजस्विनोत्प्लुत्य विधाय पाद नम्रेभकुम्भेतरमाप्नतोऽरिम् ।
लेभे तमिस्राभिदुरेन्दुनेव ज्योत्स्नामला तत्र भटेन कीर्ति ॥ ६६ ॥
तपस्विशत्रोर्जननादशीलिनस्तदा भटे मेघमलीमसच्छवे ।
जनेऽनुराग व्यथितात्मनो यथा तथा भुवोऽप्यस्य हतस्य शोणितै ६७
वाचाटवाच परुषा रिपूक्ता श्रुत्वाप्यसूयाविषया नृपाणाम् ।
न वाग्मिनामप्यभवद्विवक्षा सतामनास्थैव खलोदितेषु ॥ ६८ ॥
पाटितस्य रिपुणा प्रतिलग्ना मानिनी कटकनूपुरिणी स्त्री ।
वत्सला सरभस दिवि कण्ठे कस्यचिद्भुवि शिवा गृहिणीव ॥ ६९ ॥

---

१ 'रोमश' स्यात् २ 'वपुवाक्ष्य' स्यात् ३ 'तान्' स्यात् ४ 'तुन्दिल' स्यात् ५ 'तेषा' स्यात् ६ 'जनताद' स्यात् ७ 'व्यथिता' स्यात्

दन्तावलैर्वा भुवि दारितांना कृषीवलैर्वेगितमापतद्भि ।
रणेषु नागै प्रविभिन्नकुम्भैर्मुक्ता बभुर्बीजमिव प्रकीर्णा ॥ ७० ॥
स्तबककवलयिनी सुरेशनारी नरपतिरूपमुपेयुषी जिघृक्षु ।
नमृतमयमत (?) क्व यासि मूढे युवतिभिरित्युदिता जगाम लज्जाम् ॥७१॥
वीतायमिर्ष्वा मृगयु रुषाय महद्युगोमायुमयुप्रयायी ।
नर समालिङ्गितकांतुमेक सुहृत्तमो वा विदधे शुभंयुम् ॥ ७२ ॥
यद्द्विषा प्रथममागत बल तद्विपक्षपरिवृद्धिखण्डितम् ।
तानव परमदृश्यता गत पक्षताविव शशाङ्कमण्डलम् ॥ ७३ ॥
लोहवर्मभृति मायिनि मुक्त बाणजालमपरेण विपक्षे ।
बीजमुप्तमिव सोषरदेशे जातमाशु विफल हतशक्ति ॥ ७४ ॥
साक्षीव तत्र दिवस नरराक्षसाना
दृष्ट्वा महाहवमिति प्रतिबद्धखेद ।
आलोकसहृतिमुपादधदंशुमाली
विश्रान्तयेऽस्तगिरिकाननमाजगाम ॥ ७५ ॥

इत्यर्जुनरावणीये महाकाव्ये धान्याना भवने (पञ्चमाध्यायद्वितीय) पादे षोडश सर्ग ॥

सप्तदश (पञ्चमाध्यायस्य तृतीयचतुर्थपादयो) सर्ग ।

प्राग्दिशो विभक्तिः ॥ १ ॥ किंसर्वनामबहुभ्योऽद्व्यादिभ्यः ॥ २ ॥ इदम इश् ॥ ३ ॥ एतेतौ रथोः ॥ ४ ॥ एतदोऽन् ॥ ५ ॥ सर्वस्य सोऽन्यतरस्यां दि ॥ ६ ॥ पञ्चम्यास्तसिल् ॥ ७ ॥ तसेश्च ॥ ८ ॥ पर्यभिभ्यां च ॥ ९ ॥

ततः शमं याति पतङ्गपावके शनैर्दिगन्तान्परितोऽभितो दिशम् ।
तमश्चयो धूलिरिवालिमेचक प्रपूरयामास ततोऽप्युपागत ॥ १ ॥

सप्तम्यास्त्रल् ॥ १० ॥ इदमो हः ॥ ११ ॥ किमोऽत् ॥ १२ ॥

---

१ 'ताया' स्यात् २ 'वातायु' स्यात् ३ 'कन्तु' स्यात् ४ 'पक्षात्ति' (५।२।२५) इति सूत्रोदाहरणभूतोऽय श्लोको मत्वर्थीयप्रकरणे कथमागत

प्रयामि मुक्त्वेह निशागमेषु न प्रेतो नयाम्मानपि यत्र गच्छसि ।
इतीययान्त रविर्मुमुरुच्चकै सरोरुहिण्य कलश सनिस्वनै ॥ २ ॥

सर्वैकान्यकिंयत्तदः काले दा ॥ १५ ॥ इदमो र्हिल् ॥ १६ ॥

मदास्तमर्के यति सर्वदा तम कदानवृद्ध न तदेकदा परम् ।
तथापि तस्मै कुपिता धृताजयो जना विविक्रम्य पदे न • ध ॥ ३ ॥
यथान्यदास्ताचलमाययौ रविस्तदा प्रियाह्याकृत कामिना मुदम् ।
तथैव नेतर्हि रणोत्सुकात्मनाममर्षिण सन्ति सुखैकृनि स्पृहा ॥ ४ ॥

अधुना ॥ १७ ॥ दानीं च ॥ १८ ॥ तदो दा च ॥१९॥ अनद्यतने र्हिलन्यतरस्याम् ॥ २१ ॥

कृतोऽधुनासौ सवितानुरागवान्दिनश्रिया सार्धमह पुन प्रियाम् ।
इमामिदानीमिति वा विचिन्तयन्समालिलिङ्ग क्षणदा तमश्चय ॥ ५ ॥

सद्यःपरुत्परार्यैषमःपरेद्यव्यद्यपूर्वेद्युरन्येद्युरन्यतरेद्युरितरेद्युरपरेद्युरधरेद्युरुभयेद्युरुत्तरेद्युः ॥ २२ ॥

गतेऽपि सद्यः सवितर्युपास्तम परुत्परारीव तमोभिरुद्धतै ।
युगान्तसंक्षोभितसिन्धुवारिभि समावृता वा न धरा व्यराजत ॥ ६ ॥
पुरा भवेनामरभङ्गकारिणा रणेन नीता परमेण ये मुदम् ।
अवाप्य त सयुगदैषमस्तन समाकुला रात्रिचरा ययुर्गृहम् ॥ ७ ॥
परेद्यु द्य गते तदा रवौ रुराव चक्राह्वयुग समाकुलम् ।
क्षणेन पूर्वेद्युरिवाम्बुजागरा क्षणेन मम्लुर्हतमित्रवर्जिता ॥ ८ ॥
अन्येद्युरेकेऽन्यतरेद्युरन्ये शुचेतरेद्युश्च मुदापरेद्यु ।
कृतानि कार्याणि ययुस्तदानी योधा ब्रुवाणा स्वगृह गतेऽर्के ॥ ९ ॥

प्रकारवचने थाल् ॥ २३ ॥ इदमस्थमुः ॥ २४ ॥ किमश्च ॥ २५ ॥

---

१ 'प्रीतो' स्यात् २ 'इतीव यान्त' स्यात् ३ 'मूचु' स्यात् ४ 'कलहस' स्यात् ५ 'गतो' स्यात् ६ 'स्तद, स्तग' वा स्यात् ७ 'गमैषम' स्यात् ८ 'परेद्यवी वाद्य' स्यात्

तथानुरक्ते विधिना दिवाकरे कथंचिदित्थं गमिते समाकुला।
तमोभिगामीज्जनता न कस्य वा करोति पीडामुपकारिणा च्युति ॥१०॥

दिक्छब्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्यो दिग्देशकालेष्वस्तातिः ॥ २७ ॥

शनै पुरस्तादपसृत्य भास्करे पतत्यधस्तात्ककुभि प्रचेतस।
अनायि मोह जनताशु तामसैर्महात्मना को विपदा न दूयते ॥ ११ ॥

दक्षिणोत्तराभ्यामतसुच् ॥ २८ ॥ विभाषा परावराभ्याम् ॥ २९ ॥

गते वरात्तात्सवितर्यदृश्यता दिने तथा चाधरतः[1] सहामुना।
रणाक्षितेर्दक्षिणतो[2] निशाचरा ययुस्तथा चोत्तरतो महीभुज ॥ १२ ॥

उपर्युपरिष्टात् ॥ ३१ ॥ पश्चात् ॥ ३२ ॥

न वासरेणोपरि भास्वत स्थित न चोपरिष्टाद्दिवसस्य सध्यया।
प्रसह्य पश्चात्स्थितमेतयोम्तमश्च्युतेषु तेजस्विषु कस्य नोन्नति ॥ १३ ॥

उत्तराधरदक्षिणादातिः ॥ ३४ ॥ एनबन्यतरस्यामदूरेऽपञ्चम्या ॥ ३५ ॥

अथोत्तरादक्षमियाय पार्थिवो निशाचरेश सरितश्च दक्षिणाम्[2]।
शुभाशुभास्तामनुजग्मुराश्रिता गुणागुणौ वा गुणदोषराशय ॥ १४ ॥
अथोत्तरेणैक्षत[3] दक्षिणेन च क्षमाभृता सैन्यनिवेशमेदिनीम्।
प्रदीपमाला हतसान्द्रता[4] च सा निशाकृता द्यामिव तारकावलि ॥ १५

दक्षिणादाच् ॥ ३६ ॥ आहि च दूरे ॥ ३७ ॥

नार्मदम्य[5] पयस स दक्षिणा राक्षसास्त्वरितमात्ममरिदमम्[6]।
यस्य तिष्ठति पुरा नियोगिनी दक्षिणाहि भवनात्मन[7] प्रिया ॥ १६ ॥

उत्तराच ॥ ३८ ॥

---

१ 'चावरत' स्यात् २ 'दक्षिणात्' स्यात् ३ 'णैक्ष्यत' स्यात् ४ अन्धकारनैविड्य विवक्षितम् ५ 'नार्मदाच्च' स्यात् ६ 'राक्षसस्त्वरितमाप मन्दिरम्' स्यात् ७ 'भवनान्मन' स्यात्

उत्तराहि सरिदम्बुसञ्चयादाससाद शिबिरं महीपतिः ।
उत्तरा हि वसति स्म मन्दिराद्यस्य दीपकशिखाहतं तमः ॥ १७ ॥

पूर्वाधरावराणामसि पुरधवश्चैषाम् ॥३९॥ अस्ताति च ॥ ४० ॥ विभाषावरस्य ॥ ४१ ॥

पुरःसरा भूमिपतेर्महाचमूरधोनयन्तीव भरेण मेदिनीम् ।
अधोगतेऽर्के शिबिरं समागता सुमूर्तमाम्नीश्वरमन्दिराजिरे ॥ १८ ॥

संख्याया विधार्थे धा ॥ ४२ ॥ अधिकरणविचाले च ॥ ४३ ॥

द्विधा त्रिधा च प्रविदूय विद्विषां शरैः शरीराणि तदागता भटाः ।
गृहेष्वपश्यन्दयिताः ससमहावियोगदुःखं क्षिपतीः सहस्रधा ॥ १९ ॥
अनेकधा दीपहतान्धकारं गृहं नभो वा शशिना सदारम् ।
अनेकधाम्ना विशता समन्तादेकाकिनाराजत पार्थिवेन ॥ २० ॥

एकाद्धो ध्यमुञन्यतरस्याम् ॥ ४४ ॥ द्वित्र्योश्च धमुञ् ॥ ४५ ॥ धमुञः स्वार्थे डः ॥ (वा०) ॥ एधाच्च ॥ ४६ ॥

ततो मुदैकध्यमुपेत्य योषितः परस्परं द्वैधविमुक्तमानसाः ।
समं सपत्नीभिरुपाचरन्प्रभुं प्रमार्ष्टि वैरं हि महोत्सवागमः ॥ २१ ॥

याप्ये पाशप् ॥ ४७ ॥ एकादाकिनिच्चासहाये ॥५२॥

भटव्रजानस्त्रपरिक्षता कृतीर्न वैद्यपाशाः समुपाचरन्गृहे ।
उपानयद्वेश्म करावलम्बितास्तथैककात्कल्पकरान्सुहृज्जनः ॥ २२ ॥

भूतपूर्वे चरट् ॥ ५३ ॥ षष्ठ्या रूप्य च ॥ ५४ ॥ अतिशायने तमबिष्ठनौ ॥ ५५ ॥ तिङश्च ॥ ५६ ॥ द्विवचनविभज्योपपदे तरबीयसुनौ ॥ ५७ ॥ अजादी गुणवचनादेव ॥ ५८ ॥

नराशिनामिन्द्रचरान्समाहृतान्स्वदन्तिनश्चारुतरान्नराजान् ।
उपानयन्भूपतये स तान्मुदा पुरा पुरस्था चिरमीक्षतेतराम् ॥ २३ ॥
निवेद्यमानेषु हतेन सयुगे दशास्ययोधेषु सहस्रशः पुरः ।
निशाचरेभ्यः क्षितिपः स्वसैनिकास्ततश्चिराद्योग्यतरानमन्यत ॥ २४ ॥

प्रशस्यस्य श्रः ॥ ६० ॥ ज्य च ॥६१॥ वृद्धस्य च ॥६२॥ अन्तिकबाढयोर्नेदसाधौ ॥ ६३ ॥ युवाल्पयोः कनन्यतरस्याम् ॥ ६४ ॥ विन्मतोर्लुक् ॥ ६५ ॥

गरीयसी श्रेष्ठतमा महीभुजा विधाय पूजा स्वयमेव भूपतिः ।
ममुत्सुकस्त्रीजनतेक्षितागमाद्विमर्जयामास गृहान्स्वसैनिकान् ॥ २५ ॥
ततस्तदान्त पुरमेत्य भूपति **दविष्ठनेदिष्ठगृहाणि** योषिताम् ।
स्रजिष्ठदेही विदधेऽस्य **जीयसी** क्रमेण दर्शनबद्धसमदा ॥ २६ ॥
विधाय **नेदीयसि** मानवे कर **यविष्ठनारीपरिवारशोभित** ।
पटिष्ठशक्ति क्षपिताहितस्ततो जगाम **सादिष्ठमना** प्रियागृहम् ॥ २७ ॥
जनोऽपि **साधीयसि** भूषिते गृहे **वरिष्ठशय्यातलसस्थितस्तदा** ।
मधूनि हृद्यानि सुरा **पटीयसीः** पिबन्प्रिया पाययते स्म सादरम् ॥ २८
कनीयसी काप्य**कनिष्ठ**मानसा प्रिये सपत्नीभवनादुपेयुषी ।
न भाविसग्राममिया गता रुष भवत्यपायोऽपि गुणाय कस्यचित् ॥ २९
रणागत काचिदवेक्ष्य वल्लभ मुदा समालिङ्गितुमैच्छताङ्गना ।
स्थिताग्रतो ज्येष्ठजनावलम्बिनी क नाम लज्जा क च रागिमानसम् ॥ ३०

प्रशंसायां रूपप् ॥ ६६ ॥ ईषदसमाप्तौ कल्पब्देश्यदेशीयरः ॥ ६७ ॥ विभाषा सुपो बहुच्पुरस्तात्तु ॥ ६८ ॥

विलोक्य शक्य(?) **बहुवज्र**मागत दधानमिष्ठ **मृतकल्प**मङ्गना ।
मुमोह दूरान्**मृदुरूप**मानसा क नाम नारीजनता क धीरता ॥ ३१ ॥

प्रकारवचने जातीयर् ॥ ६९ ॥

उपेयिवास समतात्कलानिधि **हिमांशुजातीय**मवेक्ष्य वल्लभम् ।
विलासिनी चञ्चलनेत्रषट्पदा कुमुद्वतीवाशु विकासमागमत् ॥ ३२ ॥

प्रागिवात्कः ॥ ७० ॥ अव्ययसर्वनाम्नामकच् प्राक् टेः ॥ ७१ ॥ कस्य च दः ॥ ७२ ॥ अज्ञाते ॥ ७३ ॥ कु-

---

१ 'गमान्' स्यात् २ 'विदधे स्रजीयसी क्रमेण ता दर्शनबद्धसमदा' स्यात् ३ 'साधिष्ठ' स्यात् ४ 'पेयुषि' स्यात् ५ 'समरात्' स्यात्

त्सिने ॥ ७४ ॥ संज्ञायां कन् ॥ ७५ ॥ अनुकम्पायाम् ॥ ७६ ॥ नीतौ च तद्युक्तात् ॥७७॥ कुशाग्राच्छः॥१०५॥

अथोच्चकैरुल्लसदंशुमण्डल सुमेरुशृङ्गाग्रमुपागत शशी ।
क्रमेण भिन्दन्नुदितेन मोहन नर कुशाग्रीयमतिर्यथा तम ॥ ३३ ॥

प्राग्दिशोविभक्ति (अ० ५।३) पाद ।

(अथ पञ्चमाध्यायस्य चतुर्थ पाद ।)

पादशतस्य संख्यादेर्वीप्सायां वुन्लोपश्च ॥१॥ दण्डव्यवसर्गयोश्च ॥ २ ॥ स्थूलादिभ्यः प्रकारवचने कन् ॥ ३ ॥ अनत्यन्तगतौ क्तात् ॥ ४ ॥ न सामिवचने ॥५॥ बृहत्या आच्छादने ॥ ६ ॥ अषडक्षाशितंग्वलंकर्मालं पुरुषाध्युत्तरपदात् खः ॥ ७ ॥ विभाषाञ्चेरदिक् स्त्रियाम् ॥ ८ ॥ जात्यन्ताच्छ बन्धुनि ॥ ९ ॥ स्थानान्ताद्विभाषा सस्थानेनेति चेत्॥ १०॥ किमेत्तिङव्ययघादाम्वद्रव्यप्रकर्षे ॥ ११ ॥ अणिनुणः ॥ १५ ॥ संख्यायाः क्रियाभ्यावृत्तिगणने कृत्वसुच् ॥ १७ ॥ द्वित्रिचतुर्भ्यः सुच् ॥ १८ ॥ एकस्य सकृच्च ॥ १९ ॥ विभाषा बहोर्धाविप्रकृष्टकाले ॥ २० ॥ तत्प्रकृतवचने मयट् ॥ २१ ॥ समूहवच्च बहुषु ॥ २२ ॥ देवतान्तात्तादर्थ्ये यत् ॥ २४ ॥ पादार्घाभ्यां च ॥ २५ ॥ अतिथेर्ञ्यः ॥ २६ ॥ देवात्तल् ॥ २७ ॥ लोहितान्मणौ ॥ ३० ॥ वर्णे चानित्ये ॥ ३१ ॥ रक्ते ॥ ३२ ॥ विनयादिभ्यष्ठक् ॥ ३४ ॥ वाचो व्याहृतार्थायाम् ॥ ३५ ॥ बह्वल्पार्थाच्छस्कारकादन्यतरस्याम् ॥ ४२ ॥ संख्यैकवचनाच्च वीप्सायाम् ॥ ४३ ॥ प्रतियोगे पञ्चम्यास्तसिः ॥ ४४ ॥

द्विपदिकादुदयाचलमूर्धनि त्रिपदिकां निदधच्च निशाकर ।
करचतुःशतिकां च दिवि क्षिपन्नुपययौ जनलोचनगोचरम् ॥ ३४ ॥
मूर्ध्नि प्रतिमुहूर्तमनल्पा छादनाय शनकैर्ज्वलितस्य ।
स्थूलिकां बृहतिकामिव चन्द्रश्चन्द्रिकामुपदधे तिमिरस्य ॥ ३५ ॥
प्राचीनमिन्दौ गगनादुदशापायाति भृङ्गस्तरसोपगम्य ।
कुमुद्वतीमम्भसि सामिभिन्ना साराविण चारु चिराय चक्रे ॥ ३६ ॥
चन्द्रेऽभ्युपेते सखि दूत्यधीना यत प्रियप्राप्तिरत प्रियाहि ।
स्वमाशु नार्य सुचिराय मन्त्र तदाषडक्षीणमिति प्रचक्रु ॥ ३७ ॥
पिबन्विनीलानि तमासि शुभ्र करीव शाक्रो यमुनाजलानि ।
तद्योतयामास शशी(?)व कृत्य(?) क्ष्मा ज्योत्स्नयालपुरुषीणमाशु॥३८
प्रमदारिपु(?)खण्डिता शशाङ्कं रिपुजातीयममन्यतावलोक्य ।
सुतरा रमणीयमेव दु ख कुरुते चेतसि कामिना वियोगे ॥ ३९ ॥
नाद्यागच्छामि त्वत्प्रणत्येति नार्य श्रुत्वा सदेश वाचिकं दूतिकानाम् ।
वह्निस्थानीयं मेनिरे शीतरश्मि कि वा प्रीत्यै मौद्विप्रियेऽपि प्रियाणाम् ४०
उच्चैस्तमामाप्य दिवीद्धभासा निराकृत तामसमिन्दुनाशु ।
वियोगिनामेतितरा स्म चित्तमैक्य भजन्ते हि समानदु खा ॥ ४१ ॥
ददाति पाद्य नयनाम्भसा ते चन्द्राय शीघ्र व्रज यावदेषा ।
नातिथ्यमस्याशु पुरा ददाति दूत्येति कश्चिज्जगदे सबाष्पम् ॥ ४२ ॥
न द्विर्न वा त्रिर्बहुधा मयोक्त प्रयाहि धामाद्य विलोक्य सेन्दुम् ।
करिष्यते कीर्तिमयं शरीर साध्येति कश्चिज्जगदे प्रियाया ॥ ४३ ॥
रवितः प्रति चन्द्रमा स मुद्यन्सहसा लोहितक वपु प्रकाश्य ।
च्युतगैरिकधातुरागमूहे खनदीमेत्य पुर करीव शाक्र ॥ ४४ ॥
शशिना परिखण्डिता तमिस्रा शतकृत्वः स्फुरता करव्रजेन ।
सकृदप्यवलोकितेन दूरान्मुखशोभा पुनराशु मानिनीनाम् ॥ ४५ ॥

---

१ 'द्विपदिकामुदया' स्यात् २ 'वायाति' स्यात् ३ 'प्रयाहि' स्यात् ४ 'उद्द्योतयामास' स्यात् ५ 'स्याद्' स्यात् ६ 'साध्येति' स्यात

अथ तत्र महाहवागनाना यमदैवत्यमरित्रज विधाय ।
दयिनाविहितौपचारिकाणां सहमैवापगत श्रमो भटानाम् ॥ ४६ ॥
बहुशः कृतदेवतोपचार्य्या वनिताप्याापि रणागन युवानम् ।
रमते स्म न भाविदु खभीता सतत भीतिपरा हि वीरभार्या ॥ ४७ ॥

अभूततद्भावे कृभ्वस्तियोगे संपद्यकर्तरि च्विः ॥५०॥ अरुर्मनश्चक्षुश्चेतोरहोरजसां लोपश्च ॥ ५१ ॥ विभाषा साति कार्त्स्न्ये ॥ ५२ ॥ अभिविधौ संपदा च ॥ ५३ ॥ तदधीनवचने ॥ ५४ ॥ देये त्रा च ॥ ५५ ॥ देवमनुष्य-पुरुषपुरुमर्त्येभ्यो द्वितीयासप्तम्योर्बहुलम् ॥ ५६ ॥

रम्यीकृते चन्द्रमसा प्रदोषे वि[१]तामसीभूत तुराले ।
आशू[२]र्मनीभूतवियोगिवर्गे रन्तु ममारभ्यत कैा[३]पि लोकै[४] ॥ ४८ ॥
भटा विचेतीकृतशात्रवव्रजा प्रविश्य गेहं विरजीकृताजिरम् ।
अरीरमन्द्रा मदविह्वला प्रिया प्रिया[५] मुत्राकृतनिश्चलेक्षणा ॥४९॥

अव्यक्तानुकरणाद्‌द्व्यजवरार्धादनितौ डाच् ॥ ५७ ॥ कृञो द्वितीयतृतीयशम्बबीजात्कृषौ ॥ ५८ ॥ सुखप्रि-यादानुलोम्ये ॥ ६३ ॥ सत्यादशपथे ॥ ६६ ॥

भस्मसात्कृतविपक्षमुपेत वीक्ष्य कान्तमनिरूपितकार्यम् ।
तस्य चेतसि सुखाकृतचेष्टा प्रीतिमाधित परा जिनकान्ता ॥ ९० ॥
वक्रेण वक्रमवलम्ब्य करद्वयेन कस्यैचिदादरवता मधुपानवत्यै ।
दातु बलात्प्रियतमेन विपक्षदृष्ट नृत्यद्ध्रुवे प्रमदसात्समपद्यताशु ॥९१॥
स[६]त्या कृता प्रीतिरमेन पूर्व पश्चात्तनुं कामयुता दधाना ।
प्रियस्य काचित्समरागतस्य प्रियाकरोति स्म विचेष्टितानि ॥ ९२ ॥
सयुगे कणकणाकृतघण्टान्स निपत्य तरसा रिपुनागान् ।
प्राप्य वेश्मनि भटा वनिताना बिभ्रति स्म कृतकादपि कोपात् ॥९३॥

---

१ 'वितामसीभूतवरान्तराले' स्यात् २ 'आशून्मनीभूत्' स्यात ३ 'क्वापि' स्यात् ४ 'न्स्वा' ख पुस्तके शोधितम् ५ 'प्रियोऽपुरुत्राकृत स्यात् ६ 'सत्या' स्यात्

समासान्ताः ॥ ६८ ॥ न पूजनात् ॥ ६९ ॥ किमः क्षेपे ॥ ७० ॥ नञस्तत्पुरुषात् ॥ ७१ ॥ पथो विभाषा ॥ ७२ ॥ बहुव्रीहौ संख्येये डजबहुगणात् ॥ ७३ ॥ ऋक्पूरब्धूःपथामानक्षे ॥ ७४ ॥ अच् प्रत्यन्ववपूर्वात्सामलोम्नः ॥ ७५ ॥ अचतुरविचतुरसुचतुरस्त्रीपुंसधेन्वनडुहर्क्सामवाङ्मनसाक्षिभ्रुवदारगवोर्वष्ठीवपदष्ठीवनक्तंदिवरात्रिंदिवाहर्दिवसरजसनिःश्रेयसपुरुषायुषद्व्यायुषत्र्यायुषर्ग्यजुषजातोक्षमहोक्षवृद्धोक्षोपशुनगोष्ठश्वाः ॥ ७७ ॥ ब्रह्महस्तिभ्यां वर्चसः ॥ ७८ ॥ अवसमन्धेभ्यस्तमसः ॥ ७९ ॥ अन्ववतप्ताद्रहसः ॥ ८१ ॥ प्रतेरुरसः सप्तमीस्थात् ॥ ८२ ॥ उपसर्गादध्वनः ॥ ८५ ॥ तत्पुरुषस्याङ्गुलेः संख्याव्ययादेः ॥ ८६ ॥ अहःसर्वैकदेशसंख्यातपुण्याच्च रात्रेः ॥८७॥ अह्नोऽह्न एतेभ्यः ॥८८॥ न संख्यादेः समाहारे ॥ ८९ ॥ राजाहःसखिभ्यष्टच् ॥ ९१ ॥ अग्राख्यायामुरसः ॥ ९३ ॥ द्वित्रिभ्यामञ्जलेः ॥ १०२ ॥ द्वन्द्वाच्चुदषहान्तात्समाहारे ॥१०६॥ अव्ययीभावे शरत्प्रभृतिभ्यः ॥ १०७ ॥ अनश्च ॥ १०८ ॥ नपुंसकादन्यतरस्याम् ॥ १०९ ॥ नदीपौर्णमास्याग्रहायणीभ्यः ॥ ११० ॥ झयः ॥ १११ ॥ बहुव्रीहौ सक्थ्यक्ष्णोः स्वाङ्गात्षच् ॥ ११३ ॥ अङ्गुलेर्दारुणि ॥ ११४ ॥ द्वित्रिभ्यां ष मूर्ध्नः ॥ ११५ ॥ नित्यमसिच्प्रजामेधयोः ॥ १२२ ॥ धर्मादनिच्केवलात् ॥ १२४ ॥ दक्षिणेर्मा लुब्धयोगे ॥ १२६ ॥ प्रसंभ्यां जानुनोर्ज्ञुः ॥ १२९ ॥ ऊर्ध्वाद्विभाषा ॥ १३० ॥ ऊधसोऽनङ् ॥ १३१ ॥ धनुषश्च ॥१३२॥ वा संज्ञायाम् ॥ १३३ ॥ जायाया निङ् ॥ १३४ ॥ गन्धस्येदुत्पूतिसुसुरभिभ्यः ॥ १३५ ॥ अल्पाख्यायाम् ॥ १३६ ॥

उपमानाच्च ॥१३७॥ पादस्य लोपोऽहस्त्यादिभ्यः ॥१३८॥ संख्यासुपूर्वस्य ॥ १४० ॥ वयसि दन्तस्य दतृ ॥ १४१ ॥ स्त्रियां संज्ञायाम् ॥१४३॥ विभाषा श्यावारोकाभ्याम् ॥ १४४ ॥ अग्रान्तशुद्धशुभ्रवृषवराहेभ्यश्च ॥ १४५ ॥ सुहृद्दुर्हृदौ मित्रामित्रयोः ॥ १५० ॥ उरःप्रभृतिभ्यः कप् ॥ १५१ ॥ इनः स्त्रियाम् ॥ १५२ ॥ नद्यृतश्च ॥ १५३ ॥ शेषाद्विभाषा ॥ १५४ ॥ न संज्ञायाम् ॥ १५५ ॥ ईयसश्च १५६ ॥ वन्दिते भ्रातुः ॥ १५७ ॥

विलोक्य शत्रूनपथेन यातं स्थितं निजं नापथि भृत्यलोकम् ।
चिरं सुराजा सुसखा स रेजे नदार्जुनो वीरजनैरुपेतः ॥ ९४ ॥
स्वं भर्तारं नासखायं विदित्वा नाराजानं शक्तिसंपन्नदेहम् ।
किराजानं किसखायं च शक्रं मेने लोकस्तत्र कान्तासमेतः ॥ ९५ ॥
उपदर्शैः सहिता सुहृदुत्तमैः सुचतुरप्रमदाजनसेविताः ।
स्वपुरवद्विपिनेऽपि वने स्थिता मुमुदिरे शुभवाञ्छनमा नृपाः ॥९६॥
नववधूरपि तत्र रते वरं व्यधित विस्मितमानसदुर्मदा ।
अचतुरामपि शिक्षयतः स्त्रियः स्मरमदौ सविलासविचेष्टितम् ॥ ९७ ॥
प्रतिलोमकृताकृता सकोपा प्रमदा हंसपथेन यन्तमिन्दुम् ।
प्रविलोक्य रुषं मुमोच चित्तं कुरुते रम्यमहो प्रियानुकूलम् ॥ ९८ ॥
सरजस इव पङ्कजे नलिन्या युवतिमुखे प्रतिकर्मचूर्णरूक्षे ।
मधु मधुकरवत्पिबन्न कामी विरतिमवाप विवर्धमानतृष्णः ॥ ९९ ॥
कृत्वा युधा भर्तृहितं मनुष्या गृहे प्रियाणां प्रियमाचरन्तः ।
नक्तंदिवं नन्दितबन्धुवर्गाश्चक्रुस्तदात्मानमवाञ्छितं ते ॥ ६० ॥

शीतांशुनान्धतमसे तु तदा परीते
स्त्रीपुंसमीक्षणपथं सहसाभ्युपेतम् ।

अद्यासितानुग्रहसं रभसेन काच (?)
कर्णान्तकृष्टकुसुमेपुरविध्यदाशु ॥ ६१ ॥
विशिखक्षतहस्तिवर्चसाना स्वबलेनैव न राजवर्चसेन।
अवलोक्यवलाजनो भटाना न्यपतन्प्रत्युरसं तदाहवेषु ॥ ६२ ॥
अश्वोरस हस्त्यरसं च सैन्य विविन्दतो य समभूद्भटस्य।
परिश्रमस्त श्रममाशु निन्ये स्तनोपपीड परिरभ्य कान्ता ॥ ६३ ॥
सकृष्यमानैरतिलालसाभि सर्वं दिन देववधूभिराजौ।
स्त्रीभि पुनर्वेश्मनि सर्वरात्र वीरैरहोरात्रमपीति निन्ये ॥ ६४ ॥
रणागत वेश्मनि मानवत्या निरीक्ष्य कान्तं प्रमदोद्धवस्य।
चिराय मानग्रहणाय मेने नेत्राम्भमो द्व्यञ्जलमाशु दत्तम् ॥ ६५ ॥
नारीमुखालोकनवद्धदृष्टिर्बभूव तस्मिन्सुचिराय लोक।
करोति दृष्ट गंमिनोऽपि गूढान्विवर्तिताक्षिभ्रुवमङ्गनास्यम् ॥ ६६ ॥
सुरस्त्रिया युद्धभुवि प्रियो मे व्यक्त वृतोऽसावुपयामि तत्र।
उपाध्वमेत्येभिधृता प्रयान्ती सख्याङ्गना द्व्यङ्गुलमात्रवुद्धि ॥ ६७ ॥
यो द्व्यहेन जितवान्स्वयमेक स्वर्गताजमथ शर्वसखं च।
स प्रियाविरहितो दशवक्रस्ता निशामनयदाहितखेदम् ॥ ६८ ॥
वाक्त्वचेन रुचिरेण सा प्रिया द्यौरिवोपशरदं विनिर्मला।
तस्य चेतसि कृतास्पदा सती तुद्यते स मुहुराहवेच्छया ॥ ६९ ॥
पुर स्थिता द्व्यङ्गुलचारुनासा(?) कविप्रुषेण क्षतलोकचिन्ता।
नाहो द्विमूर्न्योऽथ तथा त्रिमूर्न्यो मन्दोदरीचेष्टितमेव सख्यु ॥७०॥
तवास्ति राजन्रणशङ्कया यथा तथैव तस्यास्तह(?)कौशल प्रति।
तवोपर्वत्साङ्गमिद यथा स्थित त्वदङ्गमस्या सतत तथा मन ॥७१॥
उपनदमपि निश्चल भवन्त सततमुपागमशङ्कयायताक्षी।
प्रतिककुभमसौ विलोकयन्ती कथमपि दर्शनवाञ्छया तवाशु ॥ ७२ ॥

१ 'अध्यासिता' स्यात्. २ 'हस्त्युरस' स्यात्. ३ 'विभिन्दतो' स्यात्. ४ 'लोकनिबद्ध' स्यात्. ५ 'मेत्याभिवृता' स्यात्. ६ 'स्वर्गराज' स्यात्. ७ 'बहु' क. ८ 'दारू' स्यात्. ९ 'नाहु' स्यात्. १०–११ 'मूर्धो' स्यात्. १२ 'पचर्मा' स्यात्. १३ 'तदङ्ग' स्यात्.

यदजयमुपपौर्णमासमिन्दु नव दयितामुखमाभया स्फुरन्त्या ।
जयति तदधुना स एव तस्या पतिर्रहित परिभूयते हि नारी ॥ ७३ ॥
उपपौर्णमासि समये शशिन क्षणमेत्य राहुरपकान्तयति ।
दयितामुख नव पुनर्विरहे यदहर्निश परिभव स तथा ॥ ७४ ॥
सुमेधमासमप्यवमन्य वाक्य दुर्मेधस सा मनसानुशय्य ।
त्वद्दर्शन यत्र भविष्यतीष्ट तच्चिन्तयन्ती सुदिन निषण्णा ॥ ७५ ॥
ता सुप्रजां दुष्प्रजस विपक्ष कृत्वा समानन्दयतु त्वगवान् ।
एतत्त्वया न परिमुच्य धैर्य वार्य वचो राक्षसवर्मणापि ॥ ७६ ॥
प्रिया सुपादग्र्यदती सुरूपा सुगन्धिनीलोत्पलगन्धिवक्त्रा ।
व्याधस्य जाता हरिणीव मुग्धा सा दक्षिणेर्मा विरहेऽद्य मृत्यो ॥७७॥
भूयो भवानप्यति कि न युद्ध करिष्यते प्रज्ञुरह ब्रवीमि ।
प्रिया हिता जीवय जीवितेशा यतोर्वपू(?)ज्ञानिरिहोच्यसेऽसि ॥७८॥
या बिभेति न पिनाकधन्वनः शकरादपि च ते भुजाश्रिता ।
साद्य पुष्पधनुषापि ते प्रिया प्रापिता परिभवास्पद द्विषा ॥ ७९ ॥
असुहृदपि सुहृत्त्वमेति सद्यस्तव दयितामवगम्य दीनचित्ताम् ।
उपद्दषदमिद त्वदीयचित्त कठिनतया न मृदूयतीति मन्ये ॥ ८० ॥
उद्गन्धिपुष्पाणि वनानि तस्या प्रकाशितश्रीस्तिलकश्च चन्द्र ।
दृष्टानि चित्ते जनयन्ति बाधामभर्तृका स्त्री परिभूयते स्याम् ॥ ८१ ॥
आयतस्फुरदुरस्कमुत्सुका शुभ्रदद्दशमुखावभाषितम् ।
निर्जितोद्धतविपक्षदण्डिकं द्रष्टुमिच्छति भवन्तमद्य सा ॥ ८२ ॥
त्व सुभ्राता नित्यमेवाशु भूया प्रध्वस्तारि स्या बहुश्रेयसीश्च ।
यावत्प्राची भानुरायाति नाशा तामाश्वास्य क्षिप्रमायाहि तावत् ॥८३॥
मुक्त्वा मान मानिनी त्वत्समीप कि सा नेया केवल ता गुरुस्ते ।
कुण्डोध्नी गौरग्निहोत्रस्य वासो शुश्रूषायै त्वा विगर्हत्ययुक्तम् ॥८४॥

इत्यर्जुनरावणीये महाकाव्ये पादशत(पञ्चमाध्यायचतुर्थ)पादे सप्तदश सर्ग ॥ १७ ॥

---

१ 'रहिता' स्यात् २ 'सुप्रजा' स्यात् ३ 'जसे' ख

(षष्ठाध्यायस्य प्रथमे पादे) अष्टादश सर्ग ।

एकाचो द्वे प्रथमस्य ॥ १ ॥ अजादेर्द्वितीयस्य ॥ २ ॥ न न्द्राः संयोगादयः ॥ ३ ॥ पूर्वोऽभ्यासः ॥ ४ ॥ उभे अभ्यस्तम् ॥ ५ ॥ जक्षित्यादयः षट् ॥ ६ ॥

उदयं चारुरोहार्के सौपर्णेय इवाचलम् ।
भुजङ्गानामिवानीकमियायदलयस्तम ॥ १ ॥
जिजारयिषता रात्रि चक्राह्वेण वियोगिना ।
धृतमित्रस्थिति प्रात प्राची दूतीव वीक्षिता ॥ २ ॥
व्योमासिसिषु तिग्माशोरालोका[१]दवतामसम् ।
सिहस्येव वन नाश नागाना कुलमागतम् ॥ ३ ॥
नै[२]क्को[३]न्दिदिषतर्केण तदिदिदिषु[४] तामसम् ।
विक्षिप्त करपुष्पौघै क्ष्मामर्चिचिशताभित ॥ ४ ॥
चकासति पुरा शैला सरित सागरा दिश ।
जगत्याविष्कृतेऽर्केण युगादाविव वेधसा ॥ ५ ॥

लिटि धातोरनभ्यासस्य ॥ ८ ॥

जहार सविताक्रम्य स्फुरता ज्योतिषा द्युतिम् ।
सहते परतेजासि तेजस्तेजस्विना कुत ॥ ६ ॥

सन्यङोः ॥ ९ ॥

चेचीयमानमत्यर्थं तेजश्चान्द्रमस सितम् ।
समारुरुक्षुराकाश हस क्षीरमिवापिबत् ॥ ७ ॥

श्लौ ॥ १० ॥

क्रि[५]यमाणा श्रिय वीक्ष्य रविणा शै[६]रलक्ष्मण ।
विरुँष्यो[७] वाब्जनेत्राणि कुमुद्वत्यो न्यमीलयन् ॥ ८ ॥

---

१ 'देव' स्यात् २ अस्फुटोऽय श्लोकार्थ प्रथमे पादे नकारस्य, द्वितीये दकारस्य, चतुर्थे रेफस्य द्वित्वनिषेध इत्येव प्रतीयते ३ 'न क्को' स्यात् ४ 'तदड्डिडिषु' स्यात् ५ 'ह्रियमाणा' स्यात् ६ 'शश' स्यात् ७ 'बिभ्यत्यो' स्यात्, 'श्लौ' इत्यस्योदाहरणत्वात्

शत्रुत्राणावली प्राप्ता न विद्याधयमुत्तमम् ।
तन्मित्रमिव निरिछद्रमुवास कवच भट ॥ १८ ॥

स्वपिस्यमिव्येञां यङि ॥ १९ ॥

नामौ स्वप्यन्त निद्रान्ता नपि भटाङ्गना ।
भाव्निसग्राममत्रस्ता मुहु स्वानजिरे प्रियान् ॥ १९ ॥

न वशः ॥ २० ॥ चायः की ॥ २१ ॥

ससिच्यमानमासन्न निचिकीष्यानकस्वनम् ।
वावश्यते स्म ते गन्तु जयलक्ष्म्येव शब्दिता. ॥ २० ॥
विश्वायेति भटस्याङ्ग वर्मजात यथाघनम् ।
शुश्रावेति मुदान्यस्य प्रबभूव न तद्यथा ॥ २१ ॥

स्फायः स्फी निष्ठायाम् ॥ २२ ॥ स्त्यः प्रपूर्वस्य ॥२३॥ द्रवमूर्तिस्पर्शयोः श्यः ॥ २४ ॥ शृतं पाके ॥ २७ ॥ प्यायः पी ॥ २८ ॥

आ सितजय कश्चिद्भटो गर्वितमानस ।
शुभ ययौ यश पातु श्रितंक्षीरमिवाहवम् ॥ २२ ॥
भट शीतानिलापीतमासीनस्फीतचन्दनम् ।
आबद्धकवच कान्ता जयश्रीरिव सस्वजे ॥ २३ ॥

लिड्यङोश्च ॥ २९ ॥ विभाषा श्वेः ॥ ३० ॥

शोभायमानमप्यङ्ग ह्यस्तनंव्रंजपीडया ।
अनपक्ष्ये भट यान्त रुरोध प्रभुरात्मना ॥ २४ ॥

ह्वः संप्रसारणम् ॥ ३२ ॥

---

१ अय श्लोक 'लिट्यभ्यासस्योभयेषाम्' इत्यस्योदाहरणभूत 'पापा–' इति पूर्वश्लोकत पूर्व योग्य २ **'विव्याध'** स्यात् ३ **'मुवाश'** स्यात् ४ **'नासो षुप्यन्त'** स्यात् ५ 'निचेकीय्या' स्यात् ६ **'शिश्वायेति'** स्यात् ७ **'शुशा वेति'** स्यात् ८ 'आशासित' स्यात् ९ 'शुभ्र' स्यात् १० **'शृत'** स्यात् ११ **'पीनप्रस्तीत'** स्यात् १२ इत प्रागेव 'विश्वायेति (२१)' इति श्लोको योज्य **'शोशूपमान'** स्यात् १३ 'व्रण' स्यात् १४ 'अनपेक्ष्य' स्यात्

अजुहावयिषद्भूप सेनान्य सत्वर भटान् ।
आजूहवानगश्वासौ मादिन स्यदने स्थितान् ॥ २५ ॥

अभ्यस्तस्य च ॥ ३३ ॥

जुहूयमानसम्प्राप्तसन्नद्धानेकमानवम् ।
सविस्फारधनुर्ध्वानरुद्धाशेषदिगन्तरम् ॥ २६ ॥
जुहूर्वादिव वादित्रस्वनेनाग्पिताकिनीम् ।
निर्जगाम युध सैन्य कल्पितेभरथाश्वकम् ॥ २७ ॥

लिटि वयो यः ॥ ३८ ॥ ल्यपि च ॥४१॥ व्यश्च ॥४३॥ विभाषा परेः ॥ ४४ ॥

ययूयुर्वेगपातेन तुरङ्गा भूरज पटम् ।
स तस्थौ स्थगयद्धानु परिवीय विगङ्गना ॥ २८ ॥

आदेच उपदेशेऽशिति ॥ ४५ ॥ न व्यो लिटि ॥४६॥ स्फुरतिस्फुलत्योर्घञि ॥ ४७ ॥

वायुना कृतविस्फारः स रेणुस्तपनप्रभाम् ।
म्लानिमाशु समानीय स विव्याय विहायसम् ॥ २९ ॥

क्रीङ्जीनां णौ ॥ ४८ ॥ सिद्ध्यतेरपारलौकिके ॥४९॥

जापयिष्यन्नरीन्सैन्यैर्दसित पार्थिवो ययौ ।
अध्यापयन्निजगुणान्वृन्दारुमभितो रथम् ॥ ३० ॥
क्रामयिष्यन्पताकिन्या क्रमेण द्विषता श्रियम् ।
साधयिष्यन्नरिव्रात प्राप राजा रणावनिम् ॥ ३१ ॥

मीनातिमिनोतिदीङां ल्यपि च ॥ ५० ॥ विभाषा लीयतेः ॥ ५१ ॥ अपगुरो णमुलि ॥ ५३ ॥ चिस्फुरोर्णौ ॥ ५४ ॥ प्रजने वीयतेः ॥ ५५ ॥ बिभेतेर्हेतुभये ॥ ५६ ॥ नित्यं स्मयतेः ॥ ५७ ॥

---

१ 'आजूहवन्नराश्वासो' स्यात् २ 'जोहूयमान सम्प्राप्त' स्यात् ३ 'जुहूष-दिव' स्यात् ४ 'वन्दारून' स्यात् ५ 'क्रापयिष्य' स्यात्

खड्गापगोरसामर्थे[1] पादाते त्वरया पुन ।
दण्डापगोरमाजौ च विलेतरि[2] पुरायुषाम् ॥ ३२ ॥
सेनापति प्रहस्तश्च वेगारक्त(?)महारथौ ।
अयुध्येता विमुक्तेषू प्रमायान्योन्यपौरुषम् ॥ ३३ ॥
चन्द्रावदातयशसौ प्रमातारौ परौजसाम् ।
विलेतॄनरिसख्याना शाताश्चिक्षिपतु शरान् ॥ ३४ ॥
अविलायाशु[3] सेनानीर्धनुर्विसापयन्मुहु[4] ।
चिच्छेदास्यायता मौर्वी जयाशामिव रक्षस ॥ ३५ ॥
दिशश्चापयते बाणै प्रविस्फारयते धनु ।
शक्तिर्भापयमानेन सेनान्ये मुमुचेऽरिणा ॥ ३६ ॥
सा निस्मापयमानेन देवान्दक्ष(?)मुपेयुषी ।
शत्रु भीषयमानेन[5] विकृत्तार्धपथे ॥ ३७ ॥

सृजिदृशोर्झल्यमकिति ॥ ५८ ॥ अनुदात्तस्य चर्दुपधस्यान्यतरस्याम् ॥ ५९ ॥ धात्वादेः षः सः ॥ ६४ ॥ णो नः ॥ ६५ ॥

स्रष्टा शरसहस्राणा सेनानीर्नैर्ऋतास्तत ।
अकरोन्निहताश्वीयान्स्पन्दनादवनि गतान् ॥ ३८ ॥
[6] वैरिलोकाना द[7] र बन्धुचेतसाम् ।
अरा लोक्य बद्धकोपेन निर्भया ॥ ३९ ॥

लोपो व्योर्वलि ॥ ६६ ॥ वेरपृक्तस्य ॥ ६७ ॥ हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घात्सुतिस्यपृक्तं हल् ॥ ६८ ॥

आकृष्टक्ष्मा[8] रक्षसा ।
शात्रवी सकला सेना प्रापिता तेन विस्मयम् ॥ ४० ॥

---

१ 'गारमायाते' स्यात्. २ 'विदातरि' स्यात्. ३ 'प्रविलाया' स्यात्. ४ 'सेनानीर्धनुर्विस्फारयन्मु' स्यात्. ५ 'माणेन' स्यात्. ६ 'द्रष्टार' स्यात्. ७ 'दृष्टरि' स्यात्. ८ 'क्ष्मापित' स्यात्.

कोपभाक्तस्य सेना ।
अर्जेय्यस्येपुणा खङ्ग दक्ष शत्रुजिदच्छिनत् ॥ ४१ ॥

एङ्ह्रस्वात्संबुद्धेः ॥ ६९ ॥

हे सखे सुखतोरी ।
सेनानीर्जगदे राजा शब्देन गगनस्पृशा ॥ ४२ ॥
अत्रान्तरे रयोपेतानु ।
त्पेतनुर्भिा निकु र्मणौ(?) ॥ ४३ ॥

एचोऽयवायावः ॥ ७८ ॥

दन्ताग्रघट्टनोद्धत पावकः पवनाहतः ।
॥ ४४ ॥
।
॥ ४५ ॥

वान्तो यि प्रत्यये ॥ ७९ ॥

विलूय गव्यमागच्छद्वाणजालमरे शरै ।
कुम्भमभिनद्भीमस्तस्याशु दन्तिन ॥ ४६ ॥

धातोस्तन्निमित्तस्यैव ॥ ८० ॥ क्षय्यजय्यौ शक्यार्थे ॥ ८१ ॥ आद्गुणः ॥ ८७ ॥ वृद्धिरेचि ॥ ८८ ॥ एत्येधत्यूठ्सु ॥ ८९ ॥ आटश्च ॥ ९० ॥ औतोम्शसोः ॥ ९३ ॥ एङि पररूपम् ॥ ९४ ॥ अतो गुणे ॥ ९७ ॥ अकः सवर्णे दीर्घः ॥ १०१ ॥ प्रथमयोः पूर्वसवर्णः ॥ १०२ ॥ नादिचि ॥ १०४॥ अमि पूर्वः ॥ १०७ ॥ एङः पदान्तादति ॥ १०९ ॥ ख्यत्यात्परस्य ॥ ११२ ॥ अतो रोरप्लुतादप्लुते ॥ ११३ ॥

आशाछेदमनुसृत्य हरिवर्मा शरत्रजम् ।
अवश्यलाव्यमलुनाल्लीलया शात्रव धनु ॥ ४७ ॥

---

१ 'अजय्यस्ये' स्यात् २ 'सुमतो' ख

क्षत्रियक्षिप्तया शक्त्या भिन्नकुम्भतट करी ।
उपैति स्म क्षितौ क्षिप्रं तत्रागोऽपि क्षतोऽरिणा ॥ ४८ ॥
अजय्यावैक्षत जन पादाती[1] हतकुञ्जरौ ।
अक्षय्यशक्ती सपत्नौ तावुभावसिधारिणौ ॥ ४९ ॥
द्यां गच्छतो समुत्प्लुत्य पुनर्गां च समीयुषो ।
उपे त पुरा शक्तिस्तयोः पथि विवल्गतो ॥ ५० ॥
युध्यमानौ महाशक्ती मुहुर्जयपराजयै ।
पत्युः सख्युश्च चक्राते तोषं भीतिं च तावुभौ ॥ ५१ ॥

सुट् कात्पूर्वः ॥१३५॥ संपरिभ्यां करोतौ भूषणे १३७

खड्गपातेन तद्गात्रे लोपे[2]वर्मपरिष्कृते ।
कटकृच्छेदसभूत शुभ्रो[3] वक्रेशितध्वनि ॥ ५२ ॥

उपात्प्रतियत्नवैकृतवाक्याध्याहारेषु ॥ १३९ ॥ अपरस्पराः क्रियासातत्ये ॥ १४४ ॥ गोष्पदं सेवितासेवितप्रमाणेषु ॥ १४५ ॥ आस्पदं प्रतिष्ठायाम् ॥ १४६ ॥ आश्चर्यमनित्ये ॥ १४७ ॥ अपस्करो रथाङ्गम् ॥ १४९ ॥ पारस्करप्रभृतीनि च संज्ञायाम् ॥ १५७ ॥ तद्बृहतोः करपत्योश्चौरदेवतयोः सुट् तलोपश्च ॥ वा० ॥

विजयस्य यथा रक्ष पुरोपस्कुरुते युधि ।
तथैव मानवो मानी मानस्याहितसभ्रम ॥ ५३ ॥
उपस्कृते तयोर्युद्धे महासी पेततुर्दिवि[4] ।
महोल्कादण्डसकाशौ प्रविकीर्णाग्निविप्रुषौ ॥ ५४ ॥
तस्कराविव रा तौ वीक्ष्यमाणौ परस्परम् ।
आश्चर्यं चक्रतुर्युद्धं सितकीर्तिकृतास्पदम् ॥ ५५ ॥
बद्धापरस्परक्रोधौ भक्तापस्करसकुले ।
अगोष्पदसमे देशे तौ जयाय विचेरतु ॥ ५६ ॥

---

१ 'पदाती' स्यात्. २ 'लोह' स्यात्. ३ 'शुभश्चक्रे चित' स्यात्. ४ 'पेततु' स्यात्.

बृहस्पतिसमो धिया सुरपतेर्बलेनाधिकः
कृताहवविनिश्चय समुपहार्य तावग्रत ।
क्षमापतिरचूचुदन्निजमिति क्रुधा सारथि
दशाननरथान्तिक समनय(?)द्रुत स्यन्दनम् ॥ ९७ ॥

इत्यर्जुनरावणीये एकाचोद्वेपादे(षष्ठाध्यायस्य प्रथमपादे)अष्टादश सर्ग ॥ १८ ॥

(षष्ठाध्यायस्य तृतीये पादे) एकोनविंश सर्ग ।

अलुगुत्तरपदे ॥ १ ॥ पञ्चम्याः स्तोकादिभ्यः ॥ २ ॥ ओजःसहोऽम्भस्तमसस्तृतीयायाः ॥ ३ ॥ आत्मनश्च पूरणे ॥ ६ ॥ मध्याद्गुरौ ॥११॥ बन्धे च विभाषा ॥१३॥ तत्पुरुषे कृति बहुलम् ॥ १४ ॥ प्रावृट्शरत्कालदिवां जे ॥ १५ ॥ घकालतनेषु कालनाम्नः ॥ १७ ॥ शयवासवासिष्वकालात् ॥ १८ ॥ स्थे च भाषायाम् ॥ २० ॥ षष्ठ्या आक्रोशे ॥ २१ ॥ पुत्रेऽन्यतरस्याम् ॥ २२ ॥ ऋतो विद्यायोनिसंबन्धेभ्यः ॥ २३ ॥

स्तोकाद्गतं वैरमनार्यचित्त दूरादपेतं धृतयुद्धबुद्धिम् ।
ततोऽन्तिकाद्दृष्ट देष्ट दशानन दसितभीमकायम् ॥ १ ॥
तमोजसानिर्जितदेवराज दृष्ट्वा द्धिम् ।
जग्राह राजा सहसात्तकोपश्चापानि चारूणि ससायकानि ॥ २ ॥
रिक्ष महाघनो वा घनबाणजालै ।
पिधाय तेजासि चिराय विमोहम् ॥ ३ ॥
मध्येगुरुं स्यन्दन ।
दोष्णा सहस्रेण शात्क्षिपन्तस्तथात्मनेलक्षतम दशास्य ॥ ४ ॥
कर्णेजपो स्तम्बेरमानीककृताभिरक्षम् ।
प्रसह्य राजा ततचारुचापश्चक्रचकायो(?)रसि बाणमाशु ॥ ५ ॥
दशाननोऽप्यञ्जनशैलकान्तिर्मुमोच धारा इव बाणमाला ।
नराधिपस्योपरि वीतरन्ध्रा विडम्बयन्प्रावृषिजाम्बुवाहम् ॥ ६ ॥

पनद्भिगराद्दशवक्त्रबाणैर्लक्ष्मीर्वितेने क्षितिपाधिपेन ।
प्रागेतनादित्यमयूखभाजा पद्माकरेणाम्भसि वासिना वा ॥ ७ ॥

अभिमुख दशवक्त्रविमर्जितैर्द्विजमारुतवेगविलङ्घिभि ।
क्षितिपतिर्विरराज शिलीमुखै शरदिजाम्बुरुहाकरवच्चिरम् ॥ ८ ॥

तयोश्च रेणुप्रकरप्रवाहा पर्यन्तभोगेषु निरुद्धपाता ।
वेगेन कृत्वा दिवि चक्रबन्ध भ्रेमुर्गणा सयति खेशयानाम् ॥ ९ ॥

रथस्थदेह[1] स्फुरता सहस्र दधत्कराणाममलद्युतीनाम् ।
इयेष पापस्य वपुर्विहन्तु दशाननस्यार्क इवान्धकारम् ॥ १० ॥

धीमानसत्पुत्रमिवाविनीत पापस्य पुत्रस्थितिमाचरन्तम् ।
तीक्ष्णैर्दशास्य कृतचित्तपीडैस्तुतोद वाक्यैरिव बाणजालै ॥ ११ ॥

आनङृतो द्वन्द्वे ॥ २५ ॥ देवताद्वन्द्वे च ॥ २६ ॥ ईदग्नेः सोमवरुणयोः ॥ २७ ॥ दिवो द्यावा ॥ २९ ॥

मातुःसुतस्त्व गुरुदु खहेतु रथस्थमिन्द्रावरुणादिवृत्तम् ।
दु.खानि मातापितरौ नयन्त जघान राजा सविशेषकोप ॥ १२ ॥

द्यावाक्षमे भीमरवैर्निरुद्धस्तत्राशु यस्या दिशि भूमिपाल ।
विषादयन्मन्त्रिगण दशास्य प्रामुञ्चदग्नीवरुणौ स देवौ ॥ १३ ॥

पुवद्भावः—

स्त्रियाः पुंवद्भाषितपुंस्कादनूङ् समानाधिकरणे स्त्रियामपूरणीप्रियादिषु ॥ ३४ ॥ तसिलादिष्वा कृत्वसुचः ॥ ३५ ॥ क्यङ्मानिनोश्च ॥ ३६ ॥ न कोपधायाः ॥३७॥ संज्ञापूरण्योश्च ॥ ३८ ॥ स्वाङ्गाचेतोऽमानिनि ॥ ४० ॥ पुंवत्कर्मधारयजातीयदेशीयेषु ॥ ४२ ॥

विदृश्यचेष्टाभिरुपायतीभि सकान्तधूरु. (?) कनकोज्ज्वलाभि ।
यथा दशास्यो भवनेऽङ्गनाभिर्युधीषुभिस्तत्र तथा परीत. ॥ १४ ॥

---

१ 'प्रगेत्नना' स्यात्.

जातायते[1] स्वाग्निमूर्निरीक्ष्य माया युयुर्निर्भरमानिनी यम्(?) ।
त कारिकासक्तिमपि[3] क्षितीशो मन्दोदरीकार्यमतीत्य[4] रेजे ॥१५॥
श्रीमन्मुखीमूर्तिरहार्यवीर्यश्चिराय देवीपरिचारको[5] य ।
महीभृनाभीमशराभिभूतो दशा दशास्योर्पमित[6] स काष्ठाम् ॥ १६ ॥

घरूपकल्पचेलड्ब्रुवगोत्रमतहतेषु ङ्योऽनेकाचो ह्रस्वः ॥ ४३ ॥ नद्याः शेषस्यान्यतरस्याम् ॥ ४४ ॥ उगितश्च ॥ ४५ ॥

आकृष्यमाणक्षतलोकधैर्या बाणेन चापस्य परिस्फुरन्ती ।
नरेन्द्रमुक्तेन भुजंगकल्पा[7] विशिच्छिमे[8] मौर्वितरा तदाशु ॥ १७ ॥
विलोक्य चाचोष्य(?)तरा[9] विषण्णा चिराय सेना गृहिणीब्रुव[10] ।
उपादधे भातितरां ततोऽन्यां[11] ज्या ज्यायसी[12] जातमतिर्दशास्य ॥१८॥
महद्वत (?) श्रीतनयोपगूढ[13] न सेवनीयं श्रितरा चकार ।
शक्ति ददान महतीतरां त विलोक्य दध्याविति राक्षसेश ॥ १९ ॥
एष भूयसितरा धनेश्वराज्ज्यायसीतरा पादपाणित ।
शक्तिमुद्वहति य क्षमापतिर्नापैयत्तु(?)सख्यमाहवे ॥ २० ॥

आन्महतः समानाधिकरणजातीययोः ॥ ४६ ॥

इत्थ विचिन्त्य श्रितमाश्रितेन त श्रीतमालिङ्गितमीशमाप्य ।
समादधे बाणविघातदक्ष महाश्मना वर्षणमस्त्रमाशु ॥ २१ ॥

द्व्यष्टनः संख्यायामबहुव्रीह्यशीत्योः ॥ ४७ ॥ त्रेस्त्रयः ॥ ४८ ॥ विभाषा चत्वारिंशत्प्रभृतौ सर्वेषाम् ॥ ४९ ॥

अष्टादशद्वादशलक्षयुक्तास्त्रयोदशाग्राश्च सहस्रकोट्य ।
कल्पान्तवाताभिहतादिवाद्रेर्बाणा निपेतु शतधा धरित्र्याम् ॥ २२ ॥

---

१ 'एतायते' स्यात् २ 'ययो' स्यात् ३ 'कारिकामुक्ति' ख ४ 'भार्ये' स्यात् ५ 'परिचारिको' स्यात् ६ 'यमित' स्यात् ७ 'भुजगिकल्पा' स्यात् ८ 'विचिच्छिदे' स्यात् ९ 'चाशोच्यतरा' स्यात् १० 'गृहिणिब्रु' स्यात् ११ 'न्या' स्यात् १२ 'ज्यायसीं' स्यात् १३ 'श्रीतरयो' स्यात् तत्र श्रीशब्दस्य ङयन्तत्व बोध्यम्

हृदयस्य हृल्लेखयदण्लासेषु ॥ ५० ॥ वा शोकष्यञ्रोगेषु ॥ ५१ ॥

अन्योन्यसघट्टनबद्धनादाद्विरुद्धभास्वत्किरणप्रताना ।
निरुद्धहृद्रोगनिबद्धकम्पा विमुच्य मित्राणि निरस्तहार्दाः ॥ २३ ॥
आहृद्यनादा[१] परित प्रेणेशुर्[२] जना गुरु[४] वनिपातभीता ।
... ॥ २४ ॥

हृदयरोगमताय[३] शरीरिणामुपलवर्म(?)मरातिशरेरितम् ।
प्रबलघट्टनसभवपावकस्फुरदनल्पकणाचितदिङ्मुखम् ॥ २५ ॥

पादस्य पदाज्यातिगोपहतेषु ॥ ५२ ॥ पद्यत्यतदर्थे ॥ ५३ ॥ हिमकाषिहतिषु च ॥ ५४ ॥ वा घोषमिश्रशब्देषु ॥ ५६ ॥

स्वपद्धति दूरमपास्य वेगात्पतत्सु पृथ्व्यामुपलव्धजेषु ।
पत्काषिणः सादिगणा हताश्वा पदातिभिस्तत्र सम विचेरु ॥२६॥
पद्घोषभाजस्तुरगा स्खलन्त पद्येषु पाषाणचयेषु चेरु ।
पद्धा घटा भग्नरथाश्च तत्र शनै कथचित्कृतपादघोषाः ॥ २७ ॥
उपलनिवहपातपीडितात्माग्लपिततनुस्तरसा बभूव लोक ।
उपरजनि विपन्नपत्रशोभ पदुपहतः शशिनेव[६] पद्मषण्ड ॥ २८ ॥

उदकस्योदः संज्ञायाम् ॥ ५७ ॥ पेषंवासवाहनधिषु च ॥ ५८ ॥ एकहलादौ पूरयितव्येऽन्यतरस्याम् ॥ ५९ ॥ मन्थोदनसक्तुबिन्दुवज्रभारहारवीवधगाहेषु च ॥ ६० ॥

धृतोदधिध्वानमरुद्धवेगा नभस्तलात्सवलिता पतन्ती ।
पिपेष पाषाणततिर्जनौघ सा नोदपेषं किमु शुष्कपेषम् ॥ २९ ॥
उदवाहनजालसनिकाशा जनता रुद्धविवस्वदशुचक्रा ।
उदवासमपि प्रवृद्धभीति त्वरयोपानयदुद्धतोल्लसन्ती ॥ ३० ॥

---

१ 'अहृद्य' स्यात् २ 'प्रणेशु' स्यात् ३ 'मताधि' स्यात् ४. इदमादेशस्य हलन्तत्वभ्रान्तिसूचकम् ५ इदमप्यादेशस्य हलन्तत्वभ्रान्तिसूचकम् ६. 'शिनो' स्यात्.

क्षिप्तोदबिन्दूनि सरासि दूरं धृतोसमन्थानि च पल्वलानि ।
रुद्धोदपाना रोवहन्ती पाषाणमाला विदधे पतन्ती ॥ ३१ ॥
परित पतिता रयेण पृथ्वीमुदवज्रा इव मेघजालमुक्ता ।
उपला बिभिदुर्भटव्रजाना तरसा सयति मस्तकानदष्टा ॥ ३२ ॥

इको ह्रस्वोऽङ्यो गालवस्य ॥ ६१ ॥

भिन्नोदकुम्भान्पथिकान्मरौर्या(२)विषादभाज क्षितिप स्वयोधान् ।
विलोक्य सेनानिवलं च दीन समीरणास्त्र जगृहे विघाति ॥ ३३ ॥

इष्टकेषीकामालानां चिततूलभारिषु ॥ ६५ ॥

निर्गतेन मरुता महाख्रत कूटमम्बरतले महाश्मनाम् ।
संनिपात्य करिणेव लीलया क्षिप्तमिष्टकचितं गृह यथा ॥ ३४ ॥

अरुर्द्विषदजन्तस्य मुम् ॥ ६७ ॥ वाचंयमपुरंदरौ च ॥ ६९ ॥ कारे सत्यागदस्य ॥ ७० ॥ श्येनतिलस्य पाते ञे ॥ ७१ ॥ रात्रेः कृति विभाषा ॥ ७२ ॥

गा प्रतीत्य वनमालभारिणीं विक्षतान्समुपवीज्य मानवान् ।
नीतवास्तनुभृतामरुंतुदान्नागमाशु दृषद समीरण ॥ ३५ ॥
वाचंयमानां स पुरंदराणा प्रीति मुनीना विदधत्समीर ।
आश्वासयन्प्राणभृत सुशीतश्चिक्षेप दिक्षु द्रुतमद्रिराशिम् ॥ ३६ ॥
कुर्वाणा वा वायव पत्रिजाता. सत्यकारं विद्विषा ध्वसनाय ।
व्योम क्षिप्र प्राप्य पाषाणराशौ श्यैनंपाताश्चक्रिरे चित्रचेष्टा ॥ ३७ ॥
प्रतीपनीतैर्मरुताश्मजालैर्गाढप्रहाराहिततीव्रमोहा ।
प्राप्ता द्रुत शोच्यतरामवस्था रात्रिचरा रात्रिचरीजनस्य ॥ ३८ ॥

नलोपो नञः ॥ ७३ ॥ तस्मान्नुडचि ॥ ७४ ॥ नभ्राणनपान्नवेदानासत्यानमुचिनकुलनखनपुंसकनक्षत्रनक्रनाकेषु प्रकृत्या ॥ ७५ ॥ नगोऽप्राणिष्वन्यतरस्याम् ७७

---

१ 'धृतोदमन्था' स्यात्. २ इद दृषद. पुस्त्वभ्रान्त्या, तथा च 'तुदा_ना' स्यात्.

नक्रा इव मत्स्यकार्पयोधौ[1] नागा वा **नकुलाः**[2] स्वाग्रभिन्नान् ।
उपला निदधु प्रतीपनीता मरुता रात्रिचरान्विभिन्नकायान् ॥ ३९ ॥
नक्षत्रमार्गे भ्रमित समीरैरन्योन्यसपातविभिद्यमानम् ।
तदद्रिकूट भवदग्निलेश चूर्णीकृत भूतलमाससाद ॥ ४० ॥
क्षणाद**पाषाणमनन्धकार** न तद्वा गगन समीरै ।
कृत्वा कृतं राक्षससैन्यमध्य पतन्महाकेतु**नग**प्रतानम् ॥ ४१ ॥

सहस्य सः संज्ञायाम् ॥ ७८ ॥ ग्रन्थान्ताधिके च ॥ ७९ ॥ अव्ययीभावे चाकाले ॥ ८१ ॥ वोपसर्जनस्य ॥ ८२ ॥

रथ **सपत्र** मधुर[3] निरस्त दृष्ट्वा **सकोपेन** दशाननेन ।
महाभिमानाहितकार्मुकेण द्विजिह्वसपादि समादधेऽस्त्रम् ॥ ४२ ॥

ज्योतिर्जनपदरात्रिनाभिनामगोत्ररूपस्थानवर्णवयोवचनबन्धुषु ॥ ८५ ॥ विभाषोदरे ॥ ८८ ॥ दृग्दृश्ववतुषु ॥ ८९ ॥

सज्योतिरब्दैरथ भोगिवृन्द **सनाभिवर्गे** सवमय[4] समेतम् ।
समुत्पतत्ख तमसा **सरूपं** दिशोऽपि चक्रे तमसा **सरूपाः** ॥ ४३ ॥
सगोत्रसोदर्यसमान[5]भाजा विजृम्भमाणेन फणिव्रजेन ।
ततो निरुद्धाशुमह चन्द्र **सस्थार**[6]मासादि ॥ ४४ ॥
सामालसन्त (?) **सदृशा**[7]स्तपोभि सरुद्धतिग्माशुमयूखजाला ।
युवेन(?)लोकान्**सदृशा**न्दधानाश्चक्रुर्दिन रात्रिसम फणीन्द्रा ॥ ४५ ॥

इदंकिमोरीश्की ॥ ९० ॥ आ सर्वनाम्नः ॥ ९१ ॥

यादृक्करङ्गैर्विततैरुदन्वा**नीदृ**ङ्नभोभोगिगणैर्विरेजे ।
क्ष्मा **यादृशी** वेत्रकरैर्विलीनैर्घोरी**दृशी** तै परित स्फुरद्भि ॥ ४६ ॥
कीदृक्प्रमाण दिवि **कीदृशं** वा बाणाद्बल तत्फणिना प्रसूतम् ।
येनाशु चक्रे भ्रमतोपरिष्टात्ता**दृग्**बल भूमिपतेर्विषादि ॥ ४७ ॥

---

१ 'कान्पयो' स्यात् २ 'नागान्वा **नकुला नखा**ग्रभिन्नान्' स्यात् ३ '**सधुर**' स्यात् ४ '**सवय**.' स्यात् ५. '**सनाम**' स्यात् ६ '**सस्थान**' स्यात् ७ '**सदृक्**' स्यात्

विष्वग्देवयोश्च टेरद्र्यञ्चतावप्रत्यये ॥९२॥ समः समि ॥ ९३ ॥ सहस्य सध्रिः ॥ ९५ ॥

विष्वद्रिचा भोगिगणेन सम्यक् परिक्षिप्य नीतमिवान्तरिक्षम् ।
व्यात्ताननेनापिहितामिमात्र नभस्वता दिक्षु विजृम्भित च ॥ ४८ ॥

द्यन्तरुपसर्गेभ्योऽप ईत् ॥ ९७ ॥ ऊदनोर्देशे ॥ ९८ ॥

द्वीपानि सर्वाणि सहान्तरीपैः स्वच्छायया क्रान्ततलानि कृत्वा ।
सध्र्यङ् फणावन्निवहोऽम्बरेऽसौ स्फुरत्स्फुलिङ्गेन विषानलेन ॥ ४९ ॥

अषष्ठ्यतृतीयास्थस्यान्यस्य दुगाशीराशास्थास्थितो-त्सुकोऽतिकारकरागच्छेषु ॥९९॥ अर्थे विभाषा ॥१००॥

अन्यदीयमनपेक्ष्य पौरुष पन्नगा द्रुतमनन्यदास्थपम्[1] ।
माययुरनन्यमुत्सुका[2]न्दानवान्गतवत क्षमातलम्[3] ॥ ९० ॥

कोः कत्तत्पुरुषेऽचि ॥ १०१ ॥ रथवदयोश्च ॥ १०२ ॥ तृणे च जातौ ॥ १०३ ॥ का पथ्यक्षयोः ॥ १०४ ॥ ईषदर्थे ॥ १०५ ॥ विभाषा पुरुषे ॥१०६॥ कवं चोष्णे १०७

भङ्क्त्वा रथान्कद्रथवत्पतन्तस्ते कद्वदेन प्रहिता परेण ।
आरेभिरे मनजा भुजङ्गास्त्यक्त्वा कदन्नं पवनादिशेषम् ॥ ९१ ॥
दशवदनयुता निशाचरा जननिधनाय विचेरुराद्दता ।
कुपुरुषमविगम्य निन्दित विदधति कापुरुषा हि नेतरे ॥ ९२ ॥
अनन्यदर्थ जयमिच्छता ते विसर्जिता कापथगामिनाशु ।
दशाननेनाहिगणा प्रकाम ययु कदुष्ण रुधिर जनानाम् ॥ ९३ ॥
कैदोष्णमस्र पिबत सखेद विलोक्य लोकानथ लोकनाथ ।
अन्यार्थमिच्छन्सतत सुखानि गरुत्मदस्त्र समधत्त चापे ॥ ९४ ॥

पृषोदरादीनि यथोपदिष्टम् ॥ १०९ ॥

मुहुर्मयूरा मधुर रुवन्तस्ततोऽस्त्रमस्यामितभोगिवृन्दा ।
दिव समीयुर्महिषाङ्गनीला स्वच्छायया भूषितभूतलान्ताः ॥ ९५ ॥

---

१ 'स्थितम्' 'स्थया' वा स्यात् २. 'न्यदुत्सु' स्यात् ३ 'कान्मान' स्व शोधितम् ४ 'कवोष्ण' स्यात्

वलाहकाभान्मुसलायताङ्गान् श्मशानधूपानिव दुर्निरीक्षान् ।
निरीक्ष्य नागान्गगने विहङ्गान्दिदृक्षया प्रस्तुतचित्रपक्षाः ॥ ९६ ॥

संख्याविसायपूर्वस्याह्नस्याहनन्यतरस्यां ङौ ॥ ११० ॥ ढ्लोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः ॥ १११ ॥ सहिवहोरोदवर्णस्य ॥ ११२ ॥ कर्णे लक्षणस्याविष्टाष्टपञ्चमणिभिन्नच्छिन्नच्छिद्रस्रुवस्वस्तिकस्य ॥ ११५ ॥ नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनिषु क्वौ ॥ ११६ ॥ वले ॥ ११८ ॥ इकः काशे ॥१२३॥ विश्वस्य वसुराटोः ॥ १२८ ॥ मित्रे चर्षौ॥१३०॥

जीमूतनीकाशरुचीनि दूरात्पतत्रिराजा स्फुरदुज्ज्वलाङ्गा ।
व्यूहे तमासीव करा हिमांशोर्निन्युर्विनाशं फणिमण्डलानि ॥ ९७ ॥
मेघोपगूढेव्यहनीव नागाः खङ्गाहतिं सोढुमपारयन्त ।
नीरागचित्ता गगनादमुञ्चन्निजां तनुं वोढुमशक्नुवन्त ॥ ९८ ॥
त्र्यहेऽपि च सक्षयो न येषां सायाह्नेऽपि बभूव नैव हिंसा ।
क्षिप्रं फणिनां कृतः स तार्क्ष्यैः किं वा पक्षवतामसाध्यमस्ति ॥ ९९ ॥
लङ्काधिपतेः पतत्रिवृन्दैर्मात्राकर्णनिशाचरान्निरस्य[2] ।
दक्षः परिपश्यतो भुजङ्गाः प्रपदादिव पातिता नभस्तः ॥ १०० ॥
मर्माविधा पक्षिगणेन तूर्णं स्फुरन्मणीरुङ्निवहोज्ज्वलानि[3] ।
शिरांसि कृत्तानि भुजङ्गमानां भानीव भान्ति स्म दिवः पतन्ति ॥१०१॥
कृषीवलैः प्रावृषि वा गताया दन्तावलाद्यावयवैर्विकीर्णैः ।
संरुद्धनि शेषतला धरित्री भुजङ्गमैस्तैर्विततां विरेजे ॥ १०२ ॥
विश्वामित्रादिविप्रयुक्ते विश्वाराजि विलोकयत्यदूरात् ।
राशिः फणिनां पतत्रिवृन्दैरगुणानामिव संचयो विनष्टः ॥ १०३ ॥
कुर्वंस्तुरासाहमुपेततोषं हत्वा तुरङ्गांश्चतुरोऽपि दक्षान् ।
चिच्छेद चापं ध्वजमातपत्रं राजा दशास्यस्य ततः शरेण ॥ १०४ ॥

---

१ 'गूढे' स्यात्. २ 'दात्रा' स्यात्. ३ इदं दीर्घोदाहरणं चिन्त्यम्, राङ्रूपाभावेन दीर्घाप्राप्तेः.

अवनितलमुपेत व्यर्थयान दशास्य
  धृतशतकरवालद्योतिन वीक्ष्य राजा ।
त्वरितमवततार स्यन्दनात्सोऽपि पृथ्व्या
  विदधति हि महान्त कस्य वा नानुवृत्तिम् ॥ ६९ ॥

इत्यर्जुनरावणीये महाकाव्ये अलुगुत्तरपादे (षष्ठाध्यायतृतीयपाद) एकोनविंश सर्ग ।

(षष्ठाध्यायचतुर्थपादे) विंश सर्ग ।

अङ्गस्य ॥ १ ॥ **हल:** ॥ २ ॥ **नामि** ॥ ३ ॥ **न तिसृचतसृ** ॥ ४ ॥ **नृ च** ॥ ६ ॥ **नोपधाया:** ॥ ७ ॥ **सर्वनामस्थाने चासंबुद्धौ** ॥ ८ ॥ **सान्तमहत: संयोगस्य** ॥ १० ॥ **अप्तृन्तृच्स्वसृनप्तृनेष्टृत्वष्टृक्षत्तृहोतृपोतृप्रशास्तृणाम्** ११ **इन्हन्पूषार्यम्णां शौ** ॥ १२ ॥

आहूत: सपदि पतिर्महीपतीना **योद्धृणा** परममत परेण युद्धे ।
विद्याना स **चतसृणा**मपि प्रयोक्ता भेत्ता वाप्यथ **तिसृणां** पुरा पिनाकी १
त **नृणा** पतिमवलोक्य शत्रुभाजौ **पञ्चाना**मपि वशभाजमिन्द्रियाणाम् ।
राजानं[1] पिशितभुजा रणाय **राजा** यत्न स द्रुतमकरोन्**महान्महान्तम्** २

तेजांसि क्षितिरजसा रवेर्विधुन्व-
  न्सहृष्यत्रजनिचरैरदृश्यतेश ।
सानन्द त्रिदशदृशा निपेतुरापो
  नप्तारं मुहुरभित स्म हैहयस्य ॥ ३ ॥
होताग्नीन्मुनिनिवह शुभस्य **कर्ता**
  त्वष्टा च प्रचुरसुरान्वित सखङ्गाम्[2] ।
वल्गन्त ददृशुरमी निशाचरेश
  सत्रस्ता दिवि भुवि यस्य न प्रशास्ते[3] ॥ ४ ॥

स्वसापि कान्तेव हित यदूचे चक्रे न तद्यो विदधन्मदान्व ।
सभासयामास सता मनासि च्युतार्य**मा**णीव दिशा मुखानि ॥ ५ ॥

---

१ 'राजान' स्यात् २ 'सखड्गम्' स्यात् ३ '**प्रशास्ता**' स्यात्

प्रभूतदण्डीनि मदृत्रहाणि प्रलीनपूषाणि बलानि भीत्या।
सुखं विजिग्य दिवि योऽमराणां स कार्तवीर्ये स्खलितो दशास्यः ॥ ६ ॥

सौ च ॥ १३ ॥ अत्वसन्तस्य चाधातोः ॥ १४ ॥

छत्री दिविवृत्रहा सपूषा वरुणन्तं दशवक्त्रमीक्षमाणः।
स्मृत्वा समरं जगाम भीतिं प्रायः पश्यति भीतिमान्भयानि ॥ ७ ॥

धनवानपि वीतपुष्पकः स गदावानपि वीक्ष्य रावणम्।
विमनाः समजायत द्रुतं कृतभीतेर्न बिभेति कोऽथवा ॥ ८ ॥

अनुनासिकस्य क्विझलोः क्ङिति ॥ १५ ॥ अज्झनगमां सनि ॥ १६ ॥

तमशान्तमतिं प्रशानधीशः प्रमिमीषुं रुषमात्मचेष्टितेन।
नामार्धिजिगांसमानमुच्चैः प्रजिघांसन्तमवारयत्सलीलम् ॥ ९ ॥

तनोतेर्विभाषा ॥ १७ ॥

आवुन्वन्नुरुकरचक्रचक्रवालं भीमासिं सपदि तितंसुरात्मकोपम्।
स्वां शक्तिं रणभुवि संतितासितारिः सनद्धः क्षितिपतिना पुरःसरेण ॥ १० ॥

क्रमश्च क्त्वि ॥ १८ ॥

क्रान्त्वाशु (?) यथा मरुद्धरित्रीं क्रंत्वा तद्वदसौ नराधिपेन।
रुरुधे रणशालिना दशास्यो नागेनेव महाबलेन नागः ॥ ११ ॥

च्छ्वोः शूडनुनासिके च ॥ १९ ॥

प्रश्नं स्वजनं चिराय पृष्ट्वा दशवक्त्रोऽनुमतोऽथ तैः प्रहृष्टैः।
आविं विदधे समेत्य धीमानक्षद्यूरिव वञ्चनैकचेताः ॥ १२ ॥

वक्षस्युरुलोमवर्मगुप्ते सावज्ञं समुपेत्य खड्गयष्टयाम्।
च्युत्वा क्षितिपेन पातितायां रक्तष्ठ्यूरभवन्निशाचरेषु ॥ १३ ॥

ज्वरत्वरस्रिव्यविमवामुपधायाश्च ॥ २० ॥

अभितः समरद्रुवं प्रयुक्ता रुषिता वासिलता दशाननेन।
गुरुविग्रहखण्डिता न रेजे प्रमदेवाकृतकारिणा निवृत्ता ॥ १४ ॥

---

१ पुष्पकं विमानं रत्नकङ्कणं च. २ 'क्रन्त्वा' स्यात्. ३ 'द्यूत्वा' स्यात्. ४ 'चरेशः' स्यात्. ५ 'समरस्रुवं' स्यात्.

सप्रापितयो समेत्य तूर्णं ताभ्या व्योमतले महासियष्टो ।
शक्ति तडितोरिवेक्षमाणस्त्रासाज्ज्यानिमुपाजगाम लोक ॥ १५ ॥

राल्लोपः ॥ २१ ॥ श्वान्नलोपः ॥ २३ ॥ अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति ॥ २४ ॥ दंशसञ्जस्वञ्जां शपि ॥ २५ ॥ रञ्जेश्च ॥ २६ ॥ घञि च भावकरणयोः ॥ २७ ॥

अ॰वस्तचर्माभरणे[2] दशास्य पुरासिवेग प्रभनक्ति राज ।
भनक्ति मूर्ति स्म निज तदीय समीपमायात्परिरक्षणाय ॥ १६ ॥
अदशद्दशनच्छद दशास्य शिरसा क्ष्मापतिना क्षन प्रविश्य ।
चर्मा सजतोऽसिपाणिर्मथिनात्मा प्रतिहन्तुमाहितेच्छ ॥ १७ ॥
पर्यस्वजन प्रसह्य कोपस्तमथो पाणिहत भुजङ्गम वा ।
अरजत्स मनासि बान्धवाना रणरागेण रणाजिरे विवस्वान् ॥ १८ ॥

स्यदो जवे ॥२८॥ अवोदैधौद्मप्रश्रथहिमश्रथाः ॥२९॥ नाञ्चेः पूजायाम् ॥ ३० ॥

बद्धस्पदमञ्चितं दशास्य श्लथवेग तमथो श्रमन्तमाजौ ।
खेदाहितवर्मवारिबिन्दु भीत [4]वीजदथोर्द्धिसद्ग्रथस्थैम् ॥

क्त्वि स्कन्दिस्यन्दोः ॥ ३१

स्कन्त्वा युधि ताडितस्य राज्ञा खड्गेन क्षणदाचरस्य देहात् ।
स्यन्त्वा रुधिर निबद्धराग चित्त वाक्रन [6]तस्य भूमिपृष्ठम् ॥ २० ॥

जान्तनशां विभाषा ॥ ३२ ॥

भङ्क्त्वेति दशानन स भक्त्वा यत्नेनापि तदार्जुनं दशास्य ।
नंष्ट्वा करणैर्नृपस्य दूर नष्ट्वाप्येति पुन पुरा सवेगम् ॥ २१ ॥

भञ्जेश्च चिणि ॥ ३३ ॥

स्खलितप्रसरेण यत्नभाजा पवनेनेव महाबले नरेन्द्रे ।
भूपङ्क्तिरभाजि तेन रोषाद्येनाभञ्जि सुरेश्वरस्य सेना ॥ २२ ॥

शास इदङ्हलोः ॥३४॥ शा हौ ॥३५॥ हन्तेर्जः॥३६॥

---

१ 'ज्जूर्ति' स्यात् २ 'भरणो' स्यात् ३ उत्तरार्धस्यास्फुटत्वम् ४ 'व्यजदयो हिमश्रथ' स्यात ५ 'स्तम' शोधितपाठ ६ 'तस्य' स्यात्

अशिषन्न पितापि य प्रयत्नै शिष्टा येन महाबलेन लोका ।
[1]जहि मामनुशाधि वास्ति शक्तिर्यदि ते प्राहुरथो समेत्य भूपम् ॥२३॥

अनुदात्तोपदेशवनतितनोत्यादीनामनुनासिकलोपो झलि क्ङिति ॥ ३७ ॥ वा ल्यपि ॥ ३८ ॥ न क्तिचि दीर्घश्च ॥ ३९ ॥ गमः क्वौ ॥ ४० ॥ विड्वनोरनुनासिकः स्यात् ॥ ४१ ॥ जनसनखनां सञ्झलोः ॥ ४२ ॥ ये विभाषा ॥ ४३ ॥ तनोतेर्यकि ॥ ४४ ॥ सनः क्तिचि लोपश्चास्यान्यतरस्याम् ॥ ४५ ॥

नत्वा नतिमेत्य रावणश्चमोंद्यम्य महामिसयुत ।
उद्यम्य च खड्गमर्जुन समराय द्विरदाविवेयतु ॥ २४ ॥
[2]उपरक्तिमर्थाति कित प [3]घस्य रुंभोगते दे ।
चिच्छेद दशाननोद्यत रणजासितरसा निजासिता ॥ २५ ॥
[4]वीतासिभुजम्य भूयो जिजास समराय चेष्टाम् ।
उदैक्षतारेर्नृपतिर्विधत्ते द्विषोऽपि साधुर्विधुरेऽनुकम्पाम् ॥ २६ ॥
उत्खाततोषस्य ननाश भर्तु समुच्छिखासोः प्रतिपक्षवृक्षम् ।
[6]अजायतेच्छाशु गदा ग्रहीतु तथैव सा जन्यत भूंभृतापि ॥ २७ ॥
[8]अजन्यतेशेन यथाजिचेष्टा गदा बुनानेन यथागृहीताम् ।
तथैव सातायत रावणेन प्रेक्ष्येव शिष्येण गुरो सकाशात् ॥ २८ ॥

आर्धधातुके ॥४६॥ भ्रस्जो रोपधयो रमन्यतरस्याम् ॥४७

[9]दुराप महीभृत [10]द्रष्टुमुपाजगाम
निवारयामास सलीलमेन राजाप्युपेत गदया दशास्यम् ॥ २९ ॥

अतो लोपः ॥ ४८ ॥ यस्य हलः ॥ ४९ ॥ क्यस्य वि-

---

१ 'द्यत्य' स्यात् २ 'उपरन्ति' स्यात् ३ 'नभोगते' स्यात् ४ पूर्वश्लोकेन सहायमप्यतीवास्फुटपदत्रुटिताक्षरत्वात् ५ 'चिखासो.' स्यात् ६ 'जायते स्वयमेव' इति भाष्यप्रामाण्यात्कर्मकर्तरि प्रत्यय ७ 'भूभृतोऽपि' स्यात् ८ 'अतन्यत' स्यात् ९ 'भ्रष्टु' स्यम् १० 'भर्ष्टु' स्यात्

भाषा ॥ ५० ॥ णेरनिटि ॥ ५१ ॥ निष्ठायां सेटि ॥५२॥ अयामन्ताल्वाय्येत्न्विष्णुषु ॥ ५५ ॥

यश प्रतान प्रजिहीर्षुराजौ जिहीर्षुकः शात्रवलोकभीतं ।
महौजसा वेभिदिता नरेन्द्र गदा सलील भ्रमयावभूव ॥ ३० ॥
स [1]योधितार रजनीचरेश समेतशस्त्रो युधिता नरेन्द्र ।
ततस्तरु वा पवनोपनीत व्यदारयल्लोलविशालशाखम् ॥ ३१ ॥
चिराय ताभ्या क्षितिकम्पकारणं रणाश्रिताभ्या भ्रमितोल्लमद्दमम् ।
स साधुकारिध्वनि चक्षुरीक्षितु न दापित क स्पृहयाल्लुरात्मने ॥३२

[2]ल्यपि लघुपूर्वात् ॥ ५६ ॥ विभाषापः ॥ ५७ ॥

।
॥ ३३ ॥

क्षियः ॥ ५९ ॥ निष्ठायामण्यदर्थे ॥ ६० ॥ वाक्रोश-दैन्ययोः ॥ ६१ ॥

।
॥ ३४ ॥

स्यसिच्सीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रह-दृशां वा चिण्वदिट् च ॥ ६२ ॥

।
॥ ३५ ॥

दीङो युडचि क्ङिति ॥ ६३ ॥

।
॥ ३६ ॥

---

१ 'युधियता' स्यात् २ इत आरभ्य षष्ठाध्यायसमाप्तिपर्यन्तसूत्राणामुदाहरणपद्यानि त्रुटितान्यादर्शपुस्तके, अतो नैव ज्ञायते कियन्ति पद्यानि नष्टानि इति आदर्शपुस्तके तु रिक्तमेव पत्र रक्षित वर्तते एवमेव सप्तमाध्यायप्रारम्भतोऽपि 'त्रेस्त्रय' (७।१।५३) इति सूत्रावधिकोदाहरणपद्यानि नेव आदर्शपुस्तके दृश्यन्ते सूत्राणि तु यथाबुद्धि लिखितानि, तन्मध्ये कियत्सु पद्येषु तेषा सूत्राणामुदाहरणानीति न ज्ञायते

आतो लोप इटि च ॥ ६४ ॥ ईद्यति ॥ ६५ ॥ घुमा-
स्थागापाजहातिसां हलि ॥ ६६ ॥ एर्लिङि ॥ ६७ ॥
वान्यस्य संयोगादेः ॥ ६८ ॥ न ल्यपि ॥ ६९ ॥ मयतेरि-
दन्यतरस्याम् ॥ ७० ॥

॥ ३७ ॥

लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः ॥७१॥ आडजादीनाम् ॥७२॥
न माङ्योगे ॥ ७४ ॥

॥ ३८ ॥

अचि श्नुधातुभ्रुवां य्वोरियङुवङौ ॥ ७७ ॥ अभ्या-
सस्यासवर्णे ॥ ७८ ॥ स्त्रियाः ॥ ७९ ॥ वाम्शसोः
॥८०॥ इणो यण् ॥८१॥ एरनेकाचोऽसंयोगपूर्वस्य ॥८२॥
ओः सुपि ॥ ८३ ॥ वर्षाभ्वश्च ॥ ८४ ॥ न भूसुधियोः
॥ ८५ ॥ हुश्नुवोः सार्वधातुके ॥ ८७ ॥

॥ ३९ ॥

भुवो वुग् लुङ्लिटोः ॥८८॥ ऊदुपधाया गोहः ॥८९॥
दोषो णौ ॥ ९० ॥ वा चित्तविरागे ॥ ९१ ॥

॥ ४० ॥

मितां ह्रस्वः ॥ ९२ ॥ चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम्
॥ ९३ ॥ खचि ह्रस्वः ॥ ९४ ॥ ह्लादो निष्ठायाम् ॥ ९५ ॥
छादेर्घेऽद्व्युपसर्गस्य ॥ ९६ ॥ इस्मन्त्रन्क्विषु च ॥ ९७ ॥

॥ ४१ ॥

गमहनजनखनघसां लोपः क्ङित्यनङि ॥९८॥ हुझल्भ्यो हेर्धिः ॥१०१॥ चिणो लुक् ॥ १०४ ॥ अतो हेः ॥१०५॥ उतश्च प्रत्ययादसंयोगपूर्वात् ॥ १०६ ॥ लोपश्चास्यान्यतरस्यां म्वोः ॥ १०७ ॥ नित्यं करोतेः ॥ १०८ ॥ ये च ॥१०९॥ अत उत्सार्वधातुके ॥११०॥ श्नसोरल्लोपः ॥१११॥

।

॥ ४२ ॥

श्नाभ्यस्तयोरातः ॥ ११२ ॥ ई हल्यघोः ॥ ११३ ॥ इद्दरिद्रस्य ॥ ११४ ॥ भियोऽन्यतरस्याम् ॥ ११५ ॥ जहातेश्च ॥ ११६ ॥ आ च हौ ॥ ११७ ॥ लोपो यि ॥ ११८ ॥

॥ ४३ ॥

घ्वसोरेद्धावभ्यासलोपश्च ॥ ११९ ॥ अत एकहल्मध्येऽनादेशादेर्लिटि ॥ १२० ॥ थलि च सेटि ॥ १२१ ॥ तॄफलभजत्रपश्च ॥ १२२ ॥ राधो हिंसायाम् ॥ १२३ ॥ वा जॄभ्रमुत्रसाम् ॥ १२४ ॥ फणां च सप्तानाम् ॥ १२५ ॥ न शसददवादिगुणानाम् ॥ १२६ ॥

।

॥ ४४ ॥

अर्वणस्त्रसावनञः ॥ १२७ ॥ मघवा बहुलम् ॥१२८॥ भस्य ॥ १२९ ॥ पादः पत् ॥ १३० ॥ वसोः संप्रसारणम् ॥ १३१ ॥ वाह ऊठ् ॥ १३२ ॥ श्वयुवमघोनामतद्धिते ॥ १३३ ॥ अल्लोपोऽनः ॥ १३४ ॥ षपूर्वहन्धृतराज्ञामणि ॥ १३५ ॥ विभाषा ङिश्योः ॥ १३६ ॥ न संयोगाद्वमन्तात् ॥ १३७ ॥ अचः ॥ १३८ ॥ उद ईत् ॥ १३९ ॥

।

॥ ४५ ॥

आतो धातोः ॥ १४० ॥ ति विंशतेर्डिति ॥ १४२ ॥ टेः॥ १४३ ॥ नस्तद्धिते ॥ १४४ ॥ अह्नष्टखोरेव ॥ १४५॥ ओर्गुणः ॥ १४६ ॥ ढे लोपोऽकद्र्वाः ॥ १४७ ॥

॥ ४६ ॥

यस्येति च ॥१४८॥ सूर्यतिष्यागस्त्यमत्स्यानां य उपधायाः ॥ १४९ ॥ हलस्तद्धितस्य ॥ १५० ॥ आपत्यस्य च तद्धितेऽनाति ॥ १५१ ॥ क्यच्व्योश्च ॥ १५२ ॥

।

॥ ४७ ॥

बिल्वकादिभ्यश्छस्य लुक् ॥ १५३ ॥ तुरिष्ठेमेयःसु ॥ १५४ ॥ टेः ॥ १५५ ॥ स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्राणां यणादि परं पूर्वस्य च गुणः ॥ १५६ ॥ प्रियस्थिरस्फिरोरुबहुलगुरुवृद्धतृप्रदीर्घवृन्दारकाणां प्रस्थस्फवर्बंहिगर्वर्षित्रप्द्राघिवृन्दाः ॥ १५७ ॥ बहोर्लोपो भू च बहोः ॥१५८॥ इष्ठस्य यिट् च ॥१५९॥ ज्यादादीयसः ॥ १६० ॥ र ऋतो हलादेर्लघोः ॥ १६१ ॥ प्रकृत्यैकाच् ॥ १६३ ॥

।

॥ ४८ ॥

इनण्यनपत्ये ॥ १६४ ॥ गाथिविदथिकेशिगणिपणिनश्च ॥ १६५ ॥ संयोगादिश्च ॥ १६६ ॥ अन् ॥ १६७॥ ये चाभावकर्मणोः ॥१६८॥ आत्माध्वानौ खे ॥ १६९ ॥ न मपूर्वोऽपत्येऽवर्मणः ॥ १७० ॥

॥ ४९ ॥

ब्राह्मोऽजातौ ॥ १७१॥ कार्मस्ताच्छील्ये ॥१७२॥ औ-

क्षमनपत्ये ॥ १७३ ॥ दाण्डिनायनहास्तिनायनाथर्वणिकजैह्माशिनेयवाशिनायनिभ्रौणहत्यधैवत्यसारवैक्ष्वाकमैत्रेयहिरण्मयानि ॥ १७४ ॥

[इत्यर्जुनरावणीये महाकाव्ये अष्ट(षष्ठा-यायस्य चतुर्थ)पादे [विंश सर्ग ।]

[(सप्तमा यायस्य प्रथमपादे) एकविंश सर्ग ।]

युवोरनाकौ ॥ १ ॥ आयनेयीनीयियः फढखछघां प्रत्ययादीनाम् ॥ २ ॥ झोऽन्तः ॥३॥ अदभ्यस्तात् ॥ ४ ॥ आत्मनेपदेष्वनतः ॥ ५ ॥ शीङो रुट् ॥ ६ ॥ वेत्तेर्विभाषा ॥ ७ ॥

॥ १ ॥

अतो भिस ऐस् ॥ ९ ॥ नेदमदसोरकोः ॥ ११ ॥ टाङसिङसामिनात्स्याः ॥ १२ ॥ ङेर्यः ॥ १३ ॥ सर्वनाम्नः स्मै ॥ १४ ॥ ङसिङ्योः स्मात्स्मिनौ ॥ १५ ॥ पूर्वादिभ्यो नवभ्यो वा ॥ १६ ॥ जसः शी ॥१७॥ औङ आपः ॥१८॥ नपुंसकाच्च ॥ १९ ॥

।

॥ २ ॥

जश्शसोः शि ॥ २० ॥ अष्टाभ्य औश् ॥ २१ ॥ षड्भ्यो लुक् ॥ २२ ॥ स्वमोर्नपुंसकात् ॥ २३ ॥ अतोऽम् ॥ २४ ॥ अद्ड्डतरादिभ्यः पञ्चभ्यः ॥ २५ ॥

।

॥ ३ ॥

युष्मदस्मद्भ्यां ङसोऽश् ॥ २७ ॥ ङेप्रथमयोरम् ॥ २८ ॥ शसो न ॥ २९ ॥ भ्यसो भ्यम् ॥ ३० ॥ पञ्चम्या अत् ॥ ३१ ॥ एकवचनस्य च ॥ ३२ ॥ साम आकम् ॥ ३३ ॥

।

॥ ४ ॥

आत औ णलः ॥ ३४ ॥ तुह्योस्तातङ्ङाशिष्यन्यतरस्याम् ॥ ३५ ॥ विदेः शतुर्वसुः ॥ ३६ ॥ समासेऽनञ्पूर्वे क्त्वो ल्यप् ॥ ३७ ॥ अश्वक्षीरवृषलवणानामात्मप्रीतौ क्यचि ॥ ५१ ॥

।

॥ ५ ॥

आमि सर्वनाम्नः सुट् ॥ ५२ ॥ त्रेस्त्रयः ॥ ५३ ॥ ह्रस्वनद्यापो नुट् ॥ ५४ ॥ षट्चतुर्भ्यश्च ॥ ५५ ॥

न्किमानिन्द्रियाणा यः **पञ्चानामपि** विग्रहे ।
ऋतूनामपि **षण्णां** ते पतिरेको दशानन ॥ ६ ॥
पितॄणामर्चिता सा य ।
श्वशुरो **राक्षसीनां** च तमसु न[1] स किं शुचा ॥ ७ ॥
प्रमदानां कर धर्म्यं त्व पुलस्त्य प्रसादय ।
प्रसन्नेऽहनि तिग्मांशौ तामसस्य ॥ ८ ॥

इदितो नुम्धातोः ॥ ५८ ॥ शे मुचादीनाम् ॥ ५९॥

यत्प्रणीयस्य कोपाग्ने **कुण्डितुं** भुवनत्रयम् ।
प्रसन्नेऽत्र मुनौ भद्रे न विन्दति शुचौ जनाः ॥ ९ ॥

मस्जिनशोर्झलि ॥ ६० ॥

नंष्टव्यं[2] वा मनुष्येण **सङ्क्रव्यं** वा महोदधि[3] ।
प्रसाद वोपनेयोऽय कार्यसिद्धिमभीप्सता ॥ १० ॥

रधिजभोरचि ॥ ६१ ॥ नेट्यलिटि रधेः ॥ ६२ ॥

सर्वान्नाना स्त्रियस्तेषा **रन्धिकार्थमुपागता** ।
रंयितुं[4] न क्षमास्तेषा येषामेष पराङ्मुख ॥ ११ ॥

---

१ 'नम' इति स्यात् २ 'नष्टव्य' स्यात् ३ 'महोदधौ' स्यात् ४ 'रवितु' स्यात्

रभेरशब्लिटोः ॥ ६३ ॥

आरम्भयन्ति ते शत्रु नयन्ति च परिक्षयम् ।
आरम्भकाश्च भूतीना येरय समुपामित ॥ १२ ॥

लभेश्च ॥ ६४ ॥ आङो यि ॥ ६५ ॥ उपात्प्रशंसायाम् ॥ ६६ ॥ उपसर्गात्खल्घञोः ॥ ६७ ॥ न सुदुर्भ्यां केवलाभ्याम् ॥ ६८ ॥ विभाषा चिण्णमुलोः ॥ ६९ ॥

आलम्भ्यारिचमूस्तेषामुपलम्भ्याश्च मपद ।
सुप्रलम्भजनश्रीश्च येऽमुमर्चन्ति देहिन ॥ १३ ॥
दुष्प्रलम्भात्र तेन श्रीर्येनाम्य न नति कृता ।
सुलभा दुर्लभाप्येषा भक्तिभाजा पुन सदा ॥ १४ ॥
अलम्भि बन्धन पत्या बलिना तेन यद्विषा ।
जयो लाभि द्विषा चाशु बलिना नयशालिना ॥ १५ ॥

उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः ॥ ७० ॥ युजेरसमासे ॥ ७१ ॥ नपुंसकस्य झलचः ॥ ७२ ॥ इकोऽचि विभक्तौ ॥ ७३ ॥

श्रेयांसि यान्ति विद्वांसं न प्राच्यं[1] कथमर्जुनम् ।
यशांसि येन याच्यन्ते न धनानि महात्मना ॥ १६ ॥

तृतीयादिषु भाषितपुंस्कं पुंवद्गालवस्य ॥ ७४ ॥ अस्थिदधिसक्थ्यक्ष्णामनङुदात्तः ॥ ७५ ॥

अस्थ्नां सक्थ्ना रज्जुबन्ध कृत्वाक्ष्णामश्रुपातनम् ।
कृत त(?)[2] शत्रुणा पत्युर्दधु[3] शुक्लतर यश ॥ १७ ॥

नाभ्यस्ताच्छतुः ॥ ७८ ॥

दशास्य दधतं तेज सरम्भ दधदर्जुन. ।
विस्फुरन्त रंजो[4] व्योम्नि राहू रविमिवाग्रहीत् ॥ १८ ॥

वा नपुंसकस्य ॥ ७९ ॥

---

१ 'प्राञ्च' स्यात् २ 'ते' स्यात् ३ 'दध्न' स्यात् ४ 'रण' ख

भीति **बिभ्रति** रक्षासि शुच **विभ्रति** कानिचित् ।
संयत स्वामिन वीक्ष्य कापि नष्टानि सयत ॥ १९ ॥

आच्छीनद्योर्नुम् ॥ ८० ॥

भान्ती सपश्यतो नेत्रे सुरलोकस्य रावणम् ।
न भातंं राक्षसौधस्य शोकाश्रुजलनिर्भरे ॥ २० ॥
मोह **यान्ती** शुच **याती** दृष्ट्वा मन्दोदरी पुर ।
पुलस्ति कृपया युक्तश्चिर ध्यात्वेदमब्रवीत् ॥ २१ ॥

शप्श्यनोर्नित्यम् ॥ ८१ ॥ **सावनडुहः** ॥ ८२ ॥ **दिव औत्** ॥ ८४ ॥

सतापेनाभि**गच्छन्ती** तानव भर्तृजन्मना ।
वापीमिव पतङ्गस्य ब्रवीमि त्वामह शुभे ॥ २२ ॥
साध्वी गुणव्रजेन त्व **दीव्यन्ती द्यौ**रिवामुना ।
अनड्वानिव पौत्रो मे न योग्यस्तव मूढधी ॥ २३ ॥

पथिमथ्यृभुक्षामात् ॥ ८५ ॥ **इतोऽत्सर्वनामस्थाने** ॥ ८६ ॥ **थो न्थः** ॥ ८७ ॥ **भस्य टेर्लोपः** ॥ ८८ ॥

सता पन्था परित्यक्त पत्या ते मूढचेतसा ।
आश्रितौ श्रितगर्वेण **पन्थानौ** नीचमूढयो[2] ॥ २४ ॥

पुंसोऽसुङ् ॥ ८९ ॥

स **पुमा**न्बलवान्नीत्या य परान्विजिगीयते[3] ।
न **पुमांसं पुमांसौ** वा मन्यते कत्तृणै समम् ॥ २५ ॥

गोतो णित् ॥ ९० ॥ **णलुत्तमो वा** ॥ ९१ ॥

अज्ञो **गौ**रिव सत्पौत्र[4] परं • ।
दोषवानात्मदेहोऽपि त्याज्य किमुत तादृश. ॥ २६ ॥

सख्युरसंबुद्धौ ॥ ९२ ॥ **अनङ् सौ** ॥ ९३ ॥ **ऋदुशनस्पुरुदंसोऽनेहसां च** ॥ ९४ ॥

---

१ 'बिभ्रन्ति' स्यात्. २ 'मूर्खयो ' ख. ३ 'विजिगीषते' स्यात्. ४ 'मत्पौत्र ' स्यात्.

पुसा **सखा सखायौ** वा **सखायश्च** बलोदिता ।
सदा युद्धागमे कार्या सर्वदा मतिशालिन ॥ २७ ॥

यद्यप्यस्**योशना** मन्त्री **योद्धा** यद्यपि शक्तिमान् ।
तच्चाप्यनेन बोद्धव्यं देशकालबलाबलम् ॥ २८ ॥

तृज्वत्क्रोष्टुः ॥ ९५ ॥ स्त्रियां च ॥ ९६ ॥ विभाषा तृतीयादिष्वचि ॥ ९७ ॥ चतुरनडुहोरामुदात्तः ॥ ९८ ॥ अम् संबुद्धौ ॥ ९९ ॥

उपाया राज्यशकटे **चत्वारो**ऽपि नियोजिता ।
अनड्वाह इवैकेन नीयन्ते नाविवेकिना ॥ २९ ॥

ऋत इद्धातोः ॥ १०० ॥ उपधायाश्च ॥ १०१ ॥ उदोष्ठ्यपूर्वस्य ॥ १०२ ॥

दिक्षु चन्द्र इव ज्योत्स्ना स **कीर्ति किरतीश्वर** ।
शत्रुमारभते काले य शक्तित्रयसयुत ॥ ३० ॥
कीर्तयन्ति गुणास्तेषा **प्रपूर्ता**स्तन्मनोरथा ।
तेऽभिगम्या मनुष्याणामनिन्द्ये ये **पथि** स्थिता ॥ ३१ ॥

सूनुस्नुषा विरहदु खभरावसन्ना-
मूचे वच पुनरपीति मुनि सकोपम् ।
ता बिभ्रतीमसितनीरजपत्रनेत्रा
शोकाद्रिनिर्झरमिवाक्षिजलप्रवाहम् ॥ ३२ ॥

इत्यर्जुनरावणीये महाकाव्ये युवोरनाकपादे एकविश सर्ग ।

(सप्तमाध्यायस्य द्वितीय पाद) द्वाविश सर्ग ।

सिचि वृद्धिः परस्मैपदेषु ॥ १ ॥

चिन्ताहुति हुतभुजीव समर्प्य[1] **हौषी**-
त्तापस्तथा मम मति कलुषाम**कार्षीत्** ।

---

१ 'प्य, म्य, ध्य,' स्यात

समावना विलयमाशुतरामनैषी-

द्दुष्पुत्रता च धिगकालजरा पितॄणाम् ॥ १ ॥

अतो ल्रान्तस्य ॥ २ ॥

श्रुत्वा तव भर्तुरद्य पीडामक्षारीन्मम किं तवेव नास्रम् ।

सचिन्त्य पुनस्त्वदीयचेष्टामज्वालीन्न रुषेह कस्य चित्तम् ॥ २ ॥

वदव्रजहलन्तस्याचः ॥ ३ ॥

तन्नैव हित वादीन्नाव्राजीद्यदसौ युधेन्वना ।

किं वा तस्य मनो न भीरभैन्सीत्सर्वस्यात्ममदो हि नाशहेतु ॥३॥

नेटि ॥ ४ ॥ ह्म्यन्तक्षणश्वसजागृणिश्व्येदिताम् ॥५॥

प्रजामवेषीदिह कोऽस्य पापा प्राणानकोषीत्सतत सता य ।

न चोपदेशान्समरेऽपि सोऽग्रहीद्वृथाभ्रमील्लोकविनाशकारी ॥ ४ ॥

अ दसौभ्रमन्नाक तत्राक्षणीदिन्द्रमाहवे ।

नाश्वसीज्जनोऽद्यापि त धिगहो बल पापचेतसाम् ॥ ५ ॥

अजागरीद्यन्न हि तेषु मन्दो यच्चाश्वयीन्नास्य जनानुराग ।

पापेऽलगीद्यच्च सदास्य चित्त तेनास्य मन्ये बलमाशुहीनम् ॥ ६ ॥

ऊर्णोतेर्विभाषा ॥ ६ ॥ अतो हलादेर्लघोः ॥ ७ ॥

आपदौर्णवीद्बल तस्य चित्त तथैवौर्णावीदघम् ।

दोषमेवास्य लोकोऽराणीन्न गुणानरणीत्कदाचन ॥ ७ ॥

इट्प्रतिषेध —

नेड्वशि कृति ॥ ८ ॥ तितुत्रतथसिसुसरकसेषु च ॥ ९ ॥ एकाच उपदेशेऽनुदात्तात् ॥ १० ॥ श्र्युकः किति ॥ ११ ॥ सनि ग्रहगुहोश्च ॥ १२ ॥

भस्मभूषणमसौ महेश्वर काष्ठदीपमधिगम्य पावकम् ।

लोभमात्मशिरसा समाचरञ्जुहुदाशु परितोषमानयत् ॥ ८ ॥

सक्तुशालि भोजिनोऽत्र जना कुक्षि फलैर्येऽपि बिभ्रति ।

दिननिशीथंत नादसौ तान्हन्ति याच्ञापरानपि ॥ ९ ॥

'विषु सेचने' धातुर्भवेत् २ 'दीप्र' स्यात्

श्रितः खलै पापयुतैः प्रयाता युवा सुवृत्ते च जुघुक्षते य ।
जिघृक्षते नैव मयोदितानि श्रेयो युधूषत्यथ त कथं वा ॥ १० ॥

कृसृभृवृस्तुद्रुस्रुश्रुवो लिटि ॥ १३ ॥ श्वीदितो निष्ठायाम् ॥ १४ ॥ यस्य विभाषा ॥ १५ ॥ आदितश्च ॥ १६ ॥ विभाषा भावादिकर्मणोः ॥ १७ ॥

स्वप्ने वय सस्रमहे भुवन ततस्त्व
तुष्टोथ नो वव्रमहे किल प्रमोदम् ।
शुश्रोथ नो यदुदित चकृद्वादर त्व
दुद्रोथ नो बभृमहे तव यावदिष्टम् ॥ ११ ॥

स्वप्नेऽपि ष्ट विदधासि मोक्ष भर्ता वोद्विग्नमति दिवापि ।
किं ते न दोषाय धिया वृथा यौ बिभर्ति देह ननु ह्रीजपीनम् ॥ १२ ॥

क्षुब्धस्वान्तध्वान्तलग्नम्लिष्टविरिब्धफाण्टबाढानि मन्थमनस्तमःसक्ताविस्पष्टस्वरानायासभृशेषु ॥ १८ ॥ घृषिशसी वैयात्ये ॥ १९ ॥ दृढः स्थूलबलयोः ॥ २० ॥ प्रभौ परिवृढः ॥ २१ ॥ कृच्छ्रगहनयोः कषः ॥ २२ ॥ घुषिरविशब्दने ॥ २३ ॥ अर्देः संनिविभ्यः ॥ २४ ॥ अभेश्चाविदूर्ये ॥ २५ ॥ णेरध्ययने वृत्तम् ॥ २६ ॥

ध्वान्तदृष्टिमोहितस्वान्ता जनरक्तमस्यानुगामिन ।
आपिबन्ति मन्थवल्लग्नां जिह्वासु ता दिवानिशम् ॥ १३ ॥
अप्यनागस दृढक्रोध फणेन लोक निहन्ति स ।
म्लिष्टविप्रियवाक्सयुत कष्टं दृढं मूर्खमानसम् ॥ १४ ॥
कि न वेद्मि रज्जुबन्धनेन दुष्टानह तस्य तान्भुजान् ।
यस्यान्त परिवृढस्पर्णे फलमस्य स तावत्सेवताम् ॥ १५ ॥

---

१ 'युयूषत्य' स्यात् २ 'चकृमा' स्यात्, 'चकृथा' इति शोधित पाठोऽपि न सम्यक्, 'चकर्था' इति वा स्यात् ३ 'यो' स्यात् ४ 'वृष्टि' स्यात् ५ 'फाण्टेन' स्यात् ६ 'घुष्टा' स्यात् ७ 'न्यर्ण' स्यात्

वा दान्तशान्तपूर्णदस्तस्पष्टच्छन्नज्ञप्ताः ॥ २७ ॥ रु-ष्टमत्वरसंघुषास्वनाम् ॥ २८ ॥

दमितोऽहमसौ मया न **दान्तः** **शमित**श्चास्मि न तज्जन **प्रशान्तः** ।
अनयै परिपूरितः स नित्य परिपूर्त[1] न कदाचिदस्य चित्तम् ॥ १६ ॥

दस्तः स्वय **दासित** एव चान्य पापेन लोको भ्रमतेह तेन ।
छन्नं वपुर्दोषगुणेन तस्य **सछादितं** मे हृदय शुचेदम् ॥ १७ ॥

संज्ञप्ता ये पशवो मखेषु विप्रैस्ते सर्वे **संज्ञापिताः**[2] सत्यमेव ।
ये **भस्पष्टाः** प्रस्फुरितासिना च विश्व नि शेष **स्पाशितमु**ग्रचेतसेदम् ॥ १८

[3]काममयास्था तस्य **रुष्टेन** **रुषितो**ऽपि तस्मै नृपोऽर्जुन ।
(?)**त्वरितमे**त्य **तूर्ण**तर येनाय साधु सयत ॥ १९ ॥

साधुभिर्य्यदस्य **संघुषितं** **संघुष्ट**मस्मादृशापि वा ।
तद्धृष्टस्येवाशु कुम्भंस्य पार्श्वे न यात्यस्य दुर्मते ॥ २० ॥

[4]स्वनितशङ्खात्स्वान्ततूर्यगणाद्गीतो भवन्नर्जुनात् ।
ततो भ्रमति मृगपतेर्ध्वनत शरभो भवत्युन्मदोऽधिकम् ॥ २१ ॥

हृषेर्लोमसु ॥ २९ ॥

सपदि **संहृष्टानि** रोमाणि भिया श्रुत्वाथ तद्विचेष्टितम् ।
प्रमदतो **हृषितानि** चक्रस्य बद्ध विलोक्यादृत युधि ॥ २२ ॥

अपचितश्च ॥ ३० ॥

अपचिताः शश्वन्न तेन सुरा भक्त्यापि तैर्न **चापचितः**[5] ।

इड्विधानम्—

आर्धधातुकस्येड्वलादेः ॥ ३५ ॥

रहितमङ्गलोपचारेण हि पुसा विपिकेन[6] हि दुर्लभा ॥ २३ ॥

स्नुक्रमोरनात्मनेपदनिमित्ते ॥ ३६ ॥

---

१ 'पूर्ण' स्यात् २ 'सज्ञपिता' स्यात् ३ 'कामम**भ्यान्तस्य**' स्यात् ४ 'आस्वनितशङ्खादास्वान्ततूर्य' इति योग्य पाठ आङ्पूर्वस्यैव स्वनतेरिड्विकल्पविधानात् ५ '**पचायित**' स्यात् ६ 'विपक्केन' स्यात्

आक्रमितव्या राजसभा मोक्षनिमित्त राक्षसभर्तु ।
प्रस्नवितुं प्रारब्धमिद मे शोकमजस्त्र लोचनयुग्मम् ॥ २४ ॥

ग्रहोऽलिटि दीर्घः ॥ ३७ ॥

गृहीत्वाथ मित्रमाशु मुने स्नेहेन पौत्रस्य विक्लवम् ।
विनययुक्तमित्थमारेभे भूयोऽपि वक्तु वच शुक ॥ २५ ॥

वृतो वा ॥ ३८ ॥ न लिङि ॥ ३९ ॥

विवरितव्यं तत्र शौर्यमादौ गत्वा नृपस्यान्तिकम् ।
त्वया **वरीतुं** प्रस्तुत वैर पौत्रेण ते मन्दचेतसा ॥ २६ ॥
आस्तरीष्टाभूति चित्त कोपेन यत्ते पुरा सुत ।
तोषमाशु तत्र **विस्तरितुं** साम्ना मुने साधु यच्छताम् ॥ २७ ॥
वैरमाशु **समवरीष्ट** भवान्यदि नाद्य गत्वा स्वय मुने ।
मृत्युरस्य **विवरिषीष्ट** तन्मन्ये कथ नैवं भूपते ॥ २८ ॥

सिचि च परस्मैपदेषु ॥ ४० ॥

क्लेशशोकौ मानस तस्य मा स **वरिष्टां**[1] सुतस्य ते ।
सोभरिष्टां[2](?) तातास्माक तस्माद्धमे धीयता मन ॥ २९ ॥

इट् सनि वा ॥ ४१ ॥

स नृपो **बुबूर्षते**ऽत्यन्त सदर्शन ते मनोरथै ।
त्वमपि किं **विवरिषसे** नास्य भक्त हि भजन्ते साधव ॥ ३० ॥
स ध्रुव वीक्ष्य **विवरिषते** त्वामात्मन क्षममीश्वर ।
तस्य **संतितरिषता** भवता चित्ते मुदाशी प्रदीयताम् ॥ ३१ ॥
सपदि **संतितीर्षति** क्ष्माभृत्यादौ सपुष्प स्तवावपि ।
निस्तरीषु[3]रिन्दुमच्छायै स्वयशोभिराशा समन्तत ॥ ३२ ॥

लिङ्सिचोरात्मनेपदेषु ॥ ४२ ॥

संवृषीष्ट यद्यदसौ भक्ति त्वयि कार्यगे गते ।
तत कोप स्व **निवरिषीष्टाः** परिभूंतये[4] केन शक्तिमान् ॥ ३३ ॥

---

१ 'वारिष्टा' स्यात्. २ 'मा वारिष्टा' स्यात्. ३ 'तिस्तरीषु' स्यात्. ४ 'भूयते' स्यात्.

[1]सैव **संवृथाः** कोप त्व तात दृष्ट्वापि तमीश्वरम् ।
मा न **संवरिष्ठाः** सत्रास न त्विं[2]ष्ट कार्यप्रसाधनम् ॥ ३४ ॥
मा भवानै[3]**वरीष्ट** त नत मोक्ष सुतस्याशु बन्धनात् ।
पादयोस्**तीर्षीष्ट** विनमन्निजमौक्तिकमाल्यानि ते नृपः ॥ ३५ ॥
सपदि **विस्तरिषीष्टास्य** भवान्प्रणय प्रणामानै[4]सत्तनो ।
मानना हि मानिना विहिता प्रीति तनोत्याशु मानसे ॥ ३६ ॥
सपदि यौ चित्तमा**स्तरिषाता** क्लेशावमानौ सुतस्य ते ।
त्वयि गते तावप्येष्यतो नाश ह्यानन्दन बन्धुदर्शनम् ॥ ३७ ॥

ऋतश्च संयोगादेः ॥ ४३ ॥

[5]**संस्मृषीष्ट** तात पौत्रस्त्वा मन्येऽद्य बन्धनबाधित ।
केन केह न[6]**स्मरिषीष्ठास्**त्वमापद्विनाशैककारणम् ॥ ३८ ॥
मा **स्मृषतास्य** मा[7]न्य दोषाँश्च स्मार्या पर केवल गुणा ।
पौत्रस्य भवताद्य मा **स्मरिषत** स्मार्या पर केवल गुणा ॥ ३९ ॥

स्वरतिसूतिसूयतिधूञूदितो वा ॥ ४४ ॥

तात शीघ्र गत्वा तत्र **धो[8]ता** वनस्येव मारुत ।
विधवितास्य भव विपक्षस्य पौत्रस्य मोक्षेण शुष्यत ॥ ४० ॥
राक्षसेशस्य **प्रसवितासि सोता** [9]युधस्येव चन्द्रमा ।
भव दोषाणा **निगूहितास्य** यद्वन्नि[10]**गूढा** हरेर्गुरु ॥ ४१ ॥

रधादिभ्यश्च ॥ ४५ ॥

उपगमेन ते [11]**प्रणष्टव्यं** विपदादशास्यहेतुना ।
विनशितव्यमेव चन्द्रमसौ ननु दर्शनेन ध्वान्तसपदा ॥ ४२ ॥

निरः कुषः ॥ ४६ ॥

---

१ 'मैव' स्यात् २ 'द्विष्ट' ख ३ 'न माङ्योगे' इति निषेधादडागमश्चिन्त्य ४ 'नमतनो' स्यात् ५ 'सस्मृषीष्ठास्तात पौत्रस्त्व' स्यात् ६ 'नो' स्यात् ७ 'दोषाश्च' स्यात् ८ 'धातौ' ख, 'धोता' स्यात् ९ 'बुधस्येव' स्यात् १० 'निगोढा' स्यात् ११ 'प्रनष्टव्य' स्यात्

शोकशल्यस्यास्य **निष्कोष्टा** त्व पौत्रस्य तस्य पर. कुत ।
[1]रुन्मानवे **निष्कुशिता** पाताललीनस्य भोगिन ॥ ४३ ॥

इण्निष्ठायाम् ॥ ४७ ॥ तीषसहलुभरुषरिषः ॥ ४८ ॥

विधेहि तैर्निष्कुषितातिशल्यमेष्टव्यमेवास्य मख त्वयाशु ।
तथैषितव्या पुनरेव लक्ष्मी **सोढा** स्म नाथे [2]सुखानाम् ॥ ४४ ॥
विलोभितुं त्व व्रज नप्तृमुक्त्यै भवान्विलोब्धागमनेन मन्ये ।
न कार्यसिद्धे **रुषितव्यमसै रोष्टव्य**साध्या प्रभवो न सन्ति ॥ ४५ ॥

सनीवन्तर्धभ्रस्जदम्भुश्रिस्वृयूर्णुभरज्ञपिसनाम् ॥ ४९ ॥

अस्त तेऽर्जुनः पौत्र **दुद्युषुरत्यायतान्भुजान्** ।
तेजसा [3]**दिद्युतिषु**राश्लिष्य वेगादधावीद्[4]द्रुम यथा ॥ ४६ ॥
[5]**अदिधिपति** सपदस्य राज्ञ समाप्ते त्वयि मन्दिर महात्मन् ।
किं [6]**वर्त्स्यति** निर्मला न कीर्ति कुर्यात्कं न गुण महात्ममैत्री ॥ ४७ ॥
चक्षुषा **विभ्रक्षता**[7]वनित वीक्षमाण महीपति ।
[8]आवद्धतस्य **बिभ्रज्जिषन्**क्रोधाग्निना कीर्तिवल्लरीम् ॥ ४८ ॥
त **दिदम्भिषन्त**माधातिमायाप्रयोगेण रावणम् ।
भूपति **धिप्सया** रहित शक्त्याग्रहीन्मग्नचेतसम् ॥ ४९ ॥
संयुयूषुरर्जुन कीर्ति रिपुभङ्गलुब्धान्निशाचरान् ।
क्षिप्र दु खै **संयियविषु**र्गाढ दशास्य न्यपीडयत् ॥ ५० ॥
प्रोर्णुनूषतार्जुनेन दिशो यशसा शरच्चन्द्रहासिना ।
चित्त**मूर्णुनविषित** द्विषता शोकेन सतापकारिणा ॥ ५१ ॥
एष युष्मान्ससर्वभृत्यो **विज्ञीप्सते** मा वृथा न गा ।
कि **विजीज्ञपयिषया** चित्त जनानन्दित व करिष्यते ॥ ५२ ॥
कि **बुभूर्षति** बत नास्माक मोक्षेण भर्तुर्मनोरथान् ।
मानस **बिभरिषतीद** न शोकानलो दग्धुमायत ॥ ५३ ॥

---

१ 'गरुत्मानिव **निष्कोषिता**' स्यात् २ '**सहिता**' स्यात् ३ '**दिदेविषु**' स्यात् ४ 'द्रुम' शोधित पाठ ५ '**अर्दिधिपति**' स्यात् ६ '**वेत्सति**' स्यात् ७ 'वनत' स्यात् ८ 'आपद्धतस्य' स्यात्

क्लिशः क्त्वानिष्ठयोः ॥ ५० ॥

क्लिष्टापि न कश्चिदक्लिशित्वा प्राप्नोत्यर्थमभीप्सितं मनुष्य ।
क्लिष्टाक्लिशित हि नैव मन्ये दैव कारणमेकमर्थसिद्धे ॥ ९४ ॥

पूङश्च ॥ ५१ ॥

पूत्वा स शिवस्तव प्रणत्या सकल वात्मगुण नृप पवित्वा।
पूत्वापि च तैर्जनै परीत. क्षिप्र ते प्रविधास्यते यथेष्टम् ॥ ९५ ॥

वसतिक्षुधोरिट् ॥ ५२ ॥

उषितेन भयेन चित्तभूमावनुषित्वार्धपथेऽपि राक्षसौघ ।
क्षुधितोऽपि न भुक्तवान्क्षुधित्वा कुरुता कि द्रुतमेथमन्तिक ते॥९६॥

अञ्चेः पूजायाम् ॥ ५३ ॥

त्वामञ्चितमार्य देहभाजा नाञ्चित्वा स गतो युधे दशास्य ।
मन्ये विपदस्य तेन जाता न श्रेयो गुरुभक्तिवर्जितानाम् ॥ ९७ ॥

लुभो विमोहने ॥ ५४ ॥

विलुभिता. कचग्रहै. केशा येनाभिया देवयोषिताम् ।
मौलिमाहवेन लोभित्वा तस्य क्षणाद्ध्वसन कृतम् ॥ ९८ ॥

जॄव्रश्च्योः क्त्वि ॥ ५५ ॥ उदितो वा ॥ ५६ ॥ सेऽसिचि कृतचृतच्छृदतृदनृतः ॥५७॥ गमेरिट् परस्मैपदेषु ॥ ५८ ॥ न वृद्भ्यश्चतुर्भ्यः ॥ ५९ ॥ तासि च कॢपः ॥६०॥ अचस्तास्वत्थल्यनिटो नित्यम्॥६१॥उपदेशेऽत्वतः॥६२॥ ऋतो भारद्वाजस्य ॥ ६३ ॥ विभाषा सृजिदृशोः ॥६५॥ इडत्त्यर्तिव्ययतीनाम् ॥ ६६ ॥ वस्वेकाजाद्घसाम् ॥६७॥ विभाषा गमहनविदविशाम् ॥६८॥ ऋद्धनोः स्ये ॥७०॥

व्रश्चित्वा वनमिव शात्रव सदस्त्रै शल्यौघ वपुषि परेरित तित्वा।
क्षाॅन्त्वा च प्रणतिपरस्य च क्षमित्वा तद्भृत्या प्रमुदितचेतस प्रयाता ९९

१ 'पूतो' स्यात् २ 'पवित' स्यात् ३ 'मेव' स्यात् ४ दैवादिकमषित क्षमू ह्रस्वोदित मत्वात्रोदाहृतम्

स्वचित्तमल्प यदि नाम तात तस्मिन्गमिष्यन्निहनिष्यसि त्वम् ।
विलोक्य स त्वा ध्रुवमेव राजा करिष्यति प्रीतिमनन्यतुल्याम् ॥६०॥

अञ्जेः सिचि ॥ ७१ ॥ स्तुसुधूञ्भ्यः परस्मैपदेषु ॥७२॥
यमरमनमातां सक् च ॥ ७३ ॥

अस्ताविषुर्य जयिनं मुनीन्द्रा नाञ्जीत्पुर यावदसौ विदूरे ।
तावत्क्षम तस्य समीपमेत[1] मनास्यधावीत्स पुराभिमान ॥ ६१ ॥
मानोदय[2] वीरो रोषादनंसीत्कृपयेव बुद्ध्वा ।
मा नोपयासी[3] त्वमपास्य शङ्का मा किं न नंसीदवलोक्य स त्वाम् ॥६२॥

स्मिपूङ्रञ्ज्वशां सनि ॥ ७४ ॥

किं विसिस्मयिषते स दृष्ट्वा त्वा समीपभुवमाञ्जिजिषन्तम् ।
स्व कुल पिपविषुः स सपर्यां सविधास्यति न सशयमीश ॥ ६३ ॥
अरिरिषति स समुखो भवन्त सपदि विलोक्य गृहोपकण्ठभाजम् ।
अशिशिषति मुदस्य तात चित्त भवति समागतिरुत्सवो महद्भि ॥६४॥

किरश्च पञ्चभ्यः ॥ ७५ ॥

निजगरिषतुरीश्वरानवाणो[4] मतिविषदा गतिवद्धतीव्रदु खा ।
विचिकरिषति[6] नेत्रवारिबिन्दूस्तव गमनोत्सुकमानसा स्नुषापि ॥ ६५ ॥
दर्शितादिदर्शयिषता[7] या प्रणतो जनस्त्वा ब्रवीत्यद ।
मामसौ पिप्रच्छिषत्यार्तस्तातो[8] यथा किं विलम्बते ॥ ६६ ॥

रुदादिभ्यः सार्वधातुके ॥ ७६ ॥

रोदिति स्वपिति नैव दु खिता प्राणिति श्वसिति यावता परम् ।
संक्षिति[9] क्षततनु • शुचा विप्रयोगपरिमोहिता वधू ॥ ६७ ॥

ईशः से ॥ ७७ ॥ ईडजनोर्ध्वे च ॥ ७८ ॥

---

१ 'मेतु' स्यात् २ 'मानादयसीत्' स्यात् ३ 'यासीस्त्व' स्यात् ४ 'निजिगरिषितुमीश्वरा न वाणीमतिविशदा' स्यात् ५ निर्विसर्ग एव पाठ स्यात्. ६ 'विचिकरिषति' स्यात् ७ 'दर्शिता हि दिदरिषया या' स्यात् ८ 'पिप्रच्छिष' स्यात् ९ 'जक्षिति' स्यात्

[1]रोदिषे त्वमात्मना चित्तस्य जनिषे न चेष्ट जनाय किम् ।
[2]नेतिषे गमितोऽपि भूपाल पूज्योऽसि सभावयाम्यद ॥ ६८ ॥

लिङः सलोपोऽनन्त्यस्य ॥ ७९ ॥ अतो येयः ॥ ८० ॥ आतो ङितः ॥ ८१ ॥

कुर्या गम त्वं न विचार एव यदि त्यजेः सशयबुद्धिमेताम् ।
पादौ भजेतां भवतश्च खेद कुरु प्रसाद सुतमोचनाय ॥ ६९ ॥

आने मुक् ॥ ८२ ॥ ईदासः ॥ ८३ ॥ अष्टन आ विभक्तौ ॥ ८४ ॥ रायो हलि ॥ ८५ ॥

वीक्षमाणः को न याति त्वामासीनतामनागते त्वयि ।
दिक्षु पश्य सर्वशिष्यगणमिममष्टास्वपि प्रस्थित निजम् ॥ ७० ॥

युष्मदस्मदोरनादेशे ॥ ८६ ॥ द्वितीयायां च ॥ ८७ ॥ प्रथमायाश्च द्विवचने भाषायाम् ॥ ८८ ॥ योऽचि ॥ ८९ ॥ शेषे लोपः ॥ ९० ॥ मपर्यन्तस्य ॥ ९१ ॥ युवावौ द्विवचने ॥ ९२ ॥ यूयवयौ जसि ॥ ९३ ॥ त्वाहौ सौ ॥ ९४ ॥ तुभ्यमह्यौ ङयि ॥ ९५ ॥ तवममौ ङसि ॥ ९६ ॥ त्वमावेकवचने ॥ ९७ ॥ प्रत्ययोत्तरपदयोश्च ॥ ९८ ॥

युष्माभिरस्माभिरिवाद्य गच्छन्मुनिर्न शोच्य क्षितिपालधाम ।
युष्मासु चास्मासु च तुल्यरूपा यतोप्रवृत्तिर्वृ[3]तिमादधाति ॥ ७१ ॥
आवाभ्यां वा मुने युवाभ्यां सरक्ष्याश्रमभूरिय गतस्य ।
अस्मानिवासावधिमुच्य युष्मान्विश्वास समुपैति नास्मिन् ॥ ७२ ॥
त्वमहं च मुने पुर प्रयावस्त्वां मां च वास्य विमुच्य नापरस्मिन् ।
कार्यानुमतिस्त्वया मया वा तुभ्यं मह्यमय हित सदैव ॥ ७३ ॥
तव वा मम वास्ति नैव भेदो मदधीतो भवता मयापि च त्व[4]म् ।
मयि कृत्यमसौ त्वयीव नित्य गुरु[5]राराधय(?) याति चित्तखेदम् ॥ ७४ ॥

---

१ 'ईशिषे' स्यात्. २ 'नेडिषे' स्यात्. ३ 'धृति' स्यात्. ४ 'त्वत्' स्यात्. ५ 'राराध्य प्रयाति' स्यात्.

यूयं वयं चास्य मुने सुता वा युष्माकमस्माकमय पिता वा ।
युष्यभ्यमस्मभ्यमहो दधाति यत्प्रार्थित तत्सुखमेव नित्यम् ॥ ७९ ॥
युवा चावा चानुयावो न कथ मतिमादरात् ।
यदाचार्योऽध्यापकश्च युवयोरावयोरपि ॥ ७६ ॥
युष्मदस्मद्विना गच्छेन्न नून नृपतेर्गृहम् ।
युष्मादृशोऽस्मादृशस्तन्मनस्विन्नान्वयु कथम् ॥ ७७ ॥
अस्मदीयवचनेन यदि त्व न ब्रवीषि गमनाय मुनीन्द्रम् ।
युष्मदीयवचसा तु वदेऽह प्रार्थना हि महतीमपरार्थाम् ॥ ७८ ॥
त्वत्पुत्रो यातु शक्तिमान्मत्पुत्रेण सम मुने पुर ।
त्वत्पुत्रो द्रक्ष्यते मया मत्कल्पश्च न ते मदात्मज ॥ ७९ ॥
त्व मदीयमालय रक्षे सरक्षितस्त्वद्दीयो. मया ।
इत्थमुच्चलति सुमुनौ तथा शिष्या मिथश्चक्रिरे कथा ॥ ८० ॥

त्रिचतुरोः स्त्रियां तिसृचतसृ ॥९९॥ अचि र ऋतः ॥ १०० ॥ जराया जरसन्यतरस्याम् ॥ १०१ ॥

चतसृष्वपि दिक्षु वाहिनी तिसृभिः शक्तिभिरन्वितो मुनि ।
विनिवेश्य तपोवनाद्बहिर्गमनायादरमाददे तत. ॥ ८१ ॥
तिस्रः कदाचित्क्षणदाश्चतस्रो मार्गे भवेयुर्मनसीति कृत्वा ।
पप्रच्छ तस्मिञ्जरसावृताङ्गान्ससेव्यमानो जरया विहीनै ॥ ८२ ॥

त्यदादीनामः ॥ १०२ ॥ किमः कः ॥ १०३ ॥ कु तिहोः ॥ १०४ ॥ क्वाति ॥ १०५ ॥ तदोः सः सावनन्त्ययोः ॥ १०६ ॥ अदस औ सुलोपश्च ॥ १०७ ॥

सिहीसुतोऽसाविह यस्य माता सा क्वापि नष्टेव कुतोऽपि भीता ।
तं रक्षतामु पयसा मृगीणा शिष्यानुवाचेति मुनिर्यियासु ॥ ८३ ॥

इदमो मः ॥ १०८ ॥ दश्च ॥ १०९ ॥ यः सौ ॥ ११० ॥ इदोऽय् पुंसि ॥ १११ ॥ अनाप्यकः ॥ ११२ ॥ हलि लोपः ॥ ११३ ॥

---

१ 'का' स्यात्

अयं शिखीयं शिखिनी द्रुमाविमौ ममैभिरेषाश्रमभूर्विभूषिता ।
'इमाननेनावत कारणेन जगाद चान्यानिति सादर मुनि ॥ ८४ ॥

मृजेर्वृद्धिः ॥ ११४ ॥ अचो ञ्णिति ॥ ११५ ॥ अत उपधायाः ॥ ११६ ॥ तद्धितेष्वचामादेः ॥ ११७ ॥ किति च ॥ ११८ ॥

संमार्जनीया नृपभूमिरेषा कार्योऽनुरागश्च सदाश्रितानाम् ।
चारायणाद्याश्च ममाभिपूज्या कोऽप्येवमुक्तो मुनिनाभिपूज्य ॥८५॥

इति कृतकरणीय शिष्यवर्गानुयात
सुरगुरुरिव शक्र विक्रमाक्रान्तशत्रुम् ।
नृपतिमथ पुलस्ति प्रेक्षितु सप्रतस्थे
नृपतिरपि मुर्नास्तान्मुक्तरेवानिवास ॥ ८६ ॥

इत्यर्जुनरावणीये महाकाव्ये सिचिवृद्धिपादे द्वाविश सर्ग ॥

सप्तमाध्यायतृतीयपादे त्रयोविश सर्ग ।

देविकाशिंशपादित्यवाड्दीर्घसत्रश्रेयसामात् ॥ १ ॥

अथार्जुन सज्जरथो जितारि पुर पुरा गन्तुमना मनस्वी ।
विसर्जयामास नृपान्स्वदेशान्स श्रायसेन प्रमदेन युक्तान् ॥ १ ॥
स दाविकाकूलकृताधिवास सपूजयामास धियासुमन्यम् ।
त दार्घ्यसत्राहितपुण्यपाशिभिर्भटैर्वृत शाशपदण्डहस्तै ॥ २ ॥

केकयमित्रयुप्रलयानां यादेरियः ॥ २ ॥

ततो नु समाननमानतस्य चकार कैकेयनृपस्य भूप ।
मैत्रेयकाश्लीचिजनेरिताशी प्रालेयवात परपादपानाम् ॥ ३ ॥

न य्वाभ्यां पदान्ताभ्यां पूर्वौ तु ताभ्यामैच् ॥ ३ ॥ द्वारादीनां च ॥ ४ ॥

वेदज्ञवैयाकरणानुयात गृहीतसौवास्तिकभूमिभोज्यम् ।
दौवारिकाख्यातनमन्नरेश मृदङ्गवत्सौवरिकोरुघोषम् ॥ ४ ॥

---

१ 'धियासु' स्यात्. २ 'दार्घसत्रा' स्यात्. ३ 'राशि' ख. ४ 'श्वावि' ख.

त्परिमाणस्य पूर्वस्य तु वा ॥ २६ ॥ नार्नः परस्य ॥ २७ ॥ प्रवाहणस्य ढे ॥ २८ ॥ तत्प्रत्ययस्य च ॥ २९ ॥

निबध्य दौर्हार्दयुतं विपक्षं सौहार्दभाजानुगतो जनेन ।
सौभाग्यरम्यप्रमदानुयातं ससारसैन्योऽवनिपः ससार ॥ ११ ॥

नञः शुचीश्वरक्षेत्रज्ञकुशलनिपुणानाम् ॥ ३० ॥

आनैपुणेन द्रुतमागतानामनैपुणेनादधता महाजिम् ।
आशौचभाजा युधि सायुधानामशौचमीशेऽजनि राक्षसानाम् ॥ १२ ॥
आकौशलभाग्भिरन्विताना युक्ताना स्वयमप्यकौशलेन ।
आनैश्वर्यं व्यतायि राज्ञा किमनैश्वर्यमकुर्वता हि तेषाम् ॥ १३ ॥

यथातथयथापुरयोः पर्यायेण ॥ ३१ ॥ हनस्तोऽचिण्णलोः ॥ ३२ ॥

आयथातथ्यप्रलापिनं तं घातिताभीष्टबान्धवम् ।
रिपुमयथातथ्यकार्यकृतं कृत्वा कृतार्थोऽभवन्नृपः ॥ १४ ॥

आतो युक्चिण्कृतोः ॥ ३३ ॥

प्रदायकिने द्विषते भयानामाप्यायकेनामरपितृकाणाम् ।
सप्राप्यमानेन नृपेण गेहमग्लायि दीनेन दशाननेन ॥ १५ ॥

नोदात्तोपदेशस्य मान्तस्यानाचमेः ॥ ३४ ॥ जनिवध्योश्च ॥ ३५ ॥

सदुर्दमाना दमको धरेशः प्रवृद्धदर्पं वधकं जनानाम् ।
निनाय शक्रं जनको गुणानां दशाननं सभृतवीररक्षम् ॥ १६ ॥

अर्तिह्रीव्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातां पुग्णौ ॥ ३६ ॥

समर्पितो रक्षिजनस्य राज्ञा दशाननो ह्रेपितमानसोऽभूत् ।
संधापितस्त्रासमदृष्टपूर्वं भि पितं बन्धुजनस्य दीनम् ॥ १७ ॥

शाच्छासाह्वाव्यावेपां युक् ॥ ३७ ॥

---

१ 'याथा' स्यात्, २ 'प्रदायकेन' स्यात्

निशामितायामिकरालधाम्ना (१) सहास्य छायितकुञ्जराणाम् ।
रणे रिपूणामवसायको य सोऽप्यापद प्राप निशाचरेश ॥ १८ ॥
आह्वायितानेकसशस्त्रयोव तत्पायितस्नापितवाजिनागम् ।
महाभृदादेशनिबद्धयत्न ययौ दशास्य परिवार्य सैन्यम् ॥ १९ ॥

वो विधूनने जुक् ॥ ३८ ॥ लीलोर्नुग्लुकावन्यतरस्यां स्नेहविपातने ॥ ३९ ॥ भियो हेतुभये षुक् ॥४०॥ स्फायो वः ॥ ४१ ॥ शदेरगतौ तः ॥ ४२ ॥ रुहः पोऽन्यतरस्याम् ॥ ४३ ॥

वाहवेगमारुतेन सैन्यमुदवारयत्कानन व्रजत् ।
तत्प्रतापावहित यशोनवनीतमाशुव्यलीं ' यत् ॥ २० ॥
त राक्षसेश ध्वजिनी नयन्ती लीलाद्विभूषा परिशातयन्ती ।
चिराय चेतोनवनीतमाशु विलापयामास सदाङ्गनानाम् ॥ २१ ॥
कायितामप्यमरव्रजेन क्षपाचरान्दूरविसारिणोऽपि ।
विस्फारितानेकमृदङ्गभीमा पताकिनी भीषयते स्म यान्ती ॥२२॥
ग्जो दुरारोहमल यदश्वैरारोपितं ख शमित तदाशु ।
मदाम्बुभिर्वर्त्मनि हास्तिकेन महात्मना लोकहिताय चेष्टा ॥ २३ ॥

प्रत्ययस्थात्कात्पूर्वस्यात इदाप्यसुपः ॥ ४४ ॥ न यासयोः ॥ ४५ ॥ उदीचामातः स्थाने यकपूर्वायाः ॥ ४६ ॥ भस्त्रैषाजाज्ञाद्वास्वा नञ्पूर्वाणामपि ॥ ४७ ॥ अभाषितपुंस्काच्च ॥ ४८ ॥ आदाचार्याणाम् ॥ ४९ ॥

उच्छ्रायमानीयत येन यौता जनेन धूली वसुधातलस्य (१) ।
तस्यैव दृष्टेरपकारिकासीन्नीत्वोन्नति नैव हिताय नीचा ॥ २४ ॥
यका विजिग्ये सुरलोकसेना सका जितागादय भूपति तम् ।
अनायका(१) राक्षसलोकसेना तदा प्रभूतायकये(१)श्वरस्य ॥ २५ ॥

ठस्येकः ॥ ५० ॥ इसुसुक्तान्तात्कः ॥ ५१ ॥ चजोः कु

१ 'निशायिता धामिकराज' स्यात् २ 'महास्यवच्छायित' स्यात् ३ 'व्यजय' स्यात् ४ 'लीनय' स्यात् ५ विस्फाविता' स्यात् ६ 'यात्रा' स्यात्

घिण्यतोः ॥ ५२ ॥ न्यङ्क्वादीनां च ॥ ५३ ॥ हो हन्ते-र्ञ्णिन्नेषु ॥ ५४ ॥

धानुष्कयोर्वेर्धृतयुद्धरागैः स खाङ्गिकैः सा ध्वजिनी समेता ।
अघातयन्ती पथि वन्यसत्त्वान्वाक्येन राज्ञो विभृता स्म याति॥२६॥

अभ्यासाच्च ॥ ५५ ॥ हेरचङि ॥ ५६ ॥ सन्लिटोर्जेः ॥ ५७ ॥ विभाषा चेः ॥ ५८ ॥

विनापि भर्तु प्रजिगीषया यो जघान मत्वारिगण जिघांसुम् ।
दावेन वायु विजिगीषमाणा जिगाय सेनाध्वपरिश्रम सा ॥ २७ ॥
चिकीर्षमाणारिमनोविषाद चिचाय याश्वैरवनि समन्तात् ।
कूलश्चिकायाशु दिश समग्रा जवेन या जनता क्रुतोऽस्या.॥२८

न क्वादेः ॥ ५९ ॥ अजिव्रज्योश्च ॥ ६० ॥ भुजन्युब्जौ पाण्युपतापयोः ॥ ६१ ॥ वञ्चेर्गतौ ॥ ६३ ॥ ओक उचः के ॥ ६४ ॥ ण्य आवश्यके ॥ ६५ ॥ यजयाचरुचप्रवच-र्चश्च ॥ ६६ ॥ वचोऽशब्दसंज्ञायाम् ॥ ६७ ॥ प्रयोज्यनि-योज्यौ शक्यार्थे ॥ ६८ ॥ भोज्यं भक्ष्ये ॥ ६९ ॥

भुजैर्भुजङ्गाङ्गसमानसारै रणे समाजं द्विषता निरस्य ।
सा पालिता भूपतिना विरेजे रोच्या वहन्ती जनता दधाना ॥२९॥
कृत्वा दशास्य विजित प्रयोज्यं नियोज्यराजन्यजन क्षितीश. ।
वाच्यानि शृण्वन्मधुराणि चादन्भोज्यानि भृत्योपहितान्ययासीत् ॥

ओतः श्यनि ॥ ७१ ॥ क्सस्याचि ॥ ७२ ॥ लुग्वा दु-हदिहलिहगुहामात्मनेपदे दन्त्ये ॥ ७३ ॥ शमामष्टानां दीर्घः श्यनि ॥ ७४ ॥

काष्ठान्यवाद्यज्जनता वसन्ती गाश्चाधुक्षन्नपरे मनुष्या ।
अदुग्ध चारक्षत चोदितन्यो प्रादुक्षतान्यो बलवान्प्रविश्य ॥ ३१ ॥

---

१ 'धृत' शोधितपाठ २ 'प्रजिघीषया' स्यात् ३ 'चिकीषमाणा' स्यात् ४ 'चोदितोऽन्य' स्यात्

अलीढ कश्चित्स्वयमेव [1]दुग्धानालिक्षतान्यो नृपकारणाय ।
[2] दुग्धगूढ भयेन कश्चि[3]न्न्यघुक्षतान्योऽप्यतिसम्भ्रमेण ॥ ३२ ॥

ताम्यन्ति केचित्क्षुधिता स्म तत्र भ्राम्यन्ति चान्ये स्म निवासहेतो ।
माद्यन्ति चान्ये स्म सुरा पिबन्तो ग्रामे प्रविश्येति जना नृपस्य ॥ ३३ ॥

वि[4]श्रान्तये शीधुमलीढ कश्चित्सुरा मुदालिक्षत सैनि[5]कोऽन्य ।
कश्चिन्नि[5]गूढात्ममद तदानीमन्तस्तदाघुक्षत कोपमन्य ॥ ३४ ॥

ष्ठिवुक्लमुचमां शिति ॥ ७५ ॥ क्रमः परस्मैपदेषु ॥७६॥ इषुगमियमां छः ॥ ७७ ॥ पाघ्राध्मास्थाम्नादाण्दृश्यर्तिसर्तिशदसदां पिबजिघ्रधमतिष्ठमनयच्छपश्यर्च्छ[6]धौशीयसीदाः ॥ ७८ ॥ ज्ञाजनोर्जा ॥ ७९ ॥ प्वादीनां ह्रस्वः ॥ ८० ॥ मिदेर्गुणः ॥ ८२ ॥ जुसि च ॥ ८३ ॥

निष्ठीवति स्मातिमदेन कश्चिद[6] ॰न्य॰ सुचिराय पीत्वा ।
अक्लामदन्य सुरयातिदीन पुरा पिबन्तीति जना समेताः ॥ ३५ ॥

धमत्सु शङ्खान्पुरुषेषु सेना प्रातिष्ठतोत्थाय तत प्रभाते ।
अक्रामदश्वीयमनल्पवेग पुर सर गच्छति भूमिपाले ॥ ३६ ॥

तदेच्छते दर्शनमागताय प्रायच्छदीशो दृशमादरेण ।
सदृश्यमान क्षितिपेन चान्य पुमान्नियच्छन्निभमाननाम ॥ ३७ ॥

जिघ्रन्मदामोदमिभोऽपरस्य धावन्नभिजातकोप ।
कथंचिदूर्ध्वाङ्कुशभिन्नकुम्भ ससूचतारुध्यत [7]दुर्गतेन ॥ ३८ ॥

अपश्यदारात्प्रणता नरेन्द्र तमापतन्ती सुरराजमेव ।
जानाति चान्य स्म मनोज्ञरूप संजायमानप्रमदोऽथ कामम् ॥३९॥

स्तृणानमालोक्य बलेन पृथ्वी तदा जना नाबिभयुः परेभ्य ।
वि[8]द्वान्भजेदूर्जितशत्रुयुक्तो न मन्दभाग्यस्य जनस्य भर्ता ॥ ४० ॥

---

१ 'दुधान्यलि' स्यात् २ 'अदिग्ध' स्यात् ३ 'न्यधिक्षता' स्यात् ४ शमादित्वेऽपि श्यन्परत्वाभावान्नेद दीर्घोदाहरणम् ५ 'न्यगूढा' स्यात् ६ 'दाचामद-न्यः' स्यात् ७ 'धूर्गतेन' शोधितपाठ ८ 'मेद्यन्भवे' स्यात्

सार्वधातुकार्धधातुकयोः ॥ ८४ ॥ जाग्रोऽविचिण्णल्ङित्सु ॥ ८५ ॥ पुगन्तलघूपधस्य च ॥ ८६ ॥

बोद्धापि नीतेरनयप्रवर्ती विचेष्टितद्वेपितबन्धुवर्गः ।
दशाननं जागरिकैः परीतं पुरो बलस्यात्ममुखेन निन्ये ॥ ४१ ॥

नाभ्यस्तस्याचि पिति सार्वधातुके ॥ ८७ ॥ भूसुवोस्तिङि ॥ ८८ ॥ उतो वृद्धिर्लुकि हलि ॥ ८९ ॥ ऊर्णोतेर्विभाषा ॥ ९० ॥ गुणोऽपृक्ते ॥ ९१ ॥ तृणह इम् ॥ ९२ ॥ ब्रुव ईट् ॥ ९३ ॥ अस्तिसिचोऽपृक्ते ॥ ९६ ॥ रुदश्च पञ्चभ्यः ॥९८॥ अड्गार्ग्यगालवयोः ॥९९॥ अदः सर्वेषाम् ॥१००॥

नेनिजाम्यहममु जलैर्जनं मा स्म भूत्क्षणमिहासितु मतिः ।
अब्रवीद्वनमितीव पार्थिवं पुष्पसङ्गिकलषट्पदारवैः ॥ ४२ ॥
सत्त्वं तृणेढि स्म वने न कश्चिन्न वाब्रवीदप्रियमध्वनीनम् ।
आसीज्जनः प्रीतियुतस्तदानीं कार्षीन्न मा पुष्पफलोपचायम् ॥ ४३ ॥
समाश्वसीत्तत्र जनः श्रमार्तस्तथास्वपीत्कश्चिदजागरीच्च ।
विमुच्यमानं पुनरेव तेन खगैररोदीदिव जातदुःखम् ॥ ४४ ॥
उच्चैररोदन्नलिनी शुचेव त्रासाद्गते हंसगणे निनादैः ।
अज्ञातदुःखास्वपदेव तस्मिन्कुमुद्वती जागरिता रजन्याम् ॥ ४५ ॥
वने फलानि न्यपतन्द्रुमेभ्यः सुखं समादाय यथेच्छमादत् ।
एवं सुखोपार्जनवर्तनोऽपि क्लेशाय सेवां कुरुते हि लोकः ॥ ४६ ॥

अतो दीर्घो यञि ॥ १०१ ॥ सुपि च ॥ १०२ ॥ बहुवचने झल्येत् ॥ १०३ ॥ ओसि च ॥ १०४ ॥ आङि चापः ॥ १०५ ॥ संबुद्धौ च ॥ १०६ ॥ अम्बार्थनद्योर्ह्रस्वः ॥१०७॥ ह्रस्वस्य गुणः ॥ १०८ ॥ जसि च ॥ १०९ ॥ ऋतो ङिसर्वनामस्थानयोः ॥ ११० ॥ घेर्ङिति ॥ १११ ॥ आण्नद्याः ॥११२॥ याडापः ॥११३॥ सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च ॥ ११४ ॥

---

१ 'जागरूकैः', 'जागरितैः' वा स्यात्. २ 'ररोदीत्' स्यात्.

विभाषा द्वितीयातृतीयाभ्याम् ॥ ११५ ॥ **ङेराम्नद्याम्नीभ्यः** ॥ ११६ ॥ **इदुद्भ्याम्** ॥ ११७ ॥ **औत्** ॥ ११८ ॥ **अच घेः** ॥ ११९ ॥ **आङो नास्त्रियाम्** ॥ १२० ॥

च्युत **कटाभ्यां** मदवारि भृङ्गा पीत्वापि हृद्य नृपकुञ्जराणाम् ।
वृक्षेषु लीना **कटयोर्न** शस्ता सुदुस्त्यजा केन निवासभूमि ॥ ४७ ॥

हाहाम्ब हा **मातरिति** ब्रुवाणा. श्रान्ता ययु केचिदपेतवाहा ।
आहेति नारीमपरोऽतिदूरात्किमेष **भद्रे** वद **भामिनि** त्वम् ॥ ४८ ॥

दधत सुमनोरजश्चय **धवितारः** पटवृक्षमारुहन् ।
अहरत्पवनो जनाश्रम(?) जनता **भर्तरि** च म्थित क्रमम् ॥ ४९ ॥

पथि **चूततरोः** समीपत कगिणोपेर्तवते सगन्धये ।
कुपित प्रति रागशङ्कया **निजया** भारमतीत्य **वायवे** ॥ ५० ॥

कटयोरलिमालयेभदान प्रपिबंत्या न कृता स्पृहा वनाय ।
स्पृहयेन च **माधवीलतायै** न हि कृष्णात्मनि(?) सस्थिति कृतस्य ॥ ५१ ॥

चिर सक्त पीत्वा द्विरदमदलेखा मधुकरो
द्वितीयायै चित्त पुनरदित पातु दृढमति ।
तृतीयस्यै पश्चादपरमिभमासाद्य मुदितो
न तृप्ति जानन्ति ध्रुवमतिमदाक्षिप्तमतयः ॥ ५२ ॥

ततस्तरौ गुञ्जति षट्पदौघे शङ्का **मतौ** कुर्वति बल्लवीषु ।
उड्डीयमानेव महीपते सा सेना व्यतीयाय वनान्तभूमिम् ॥ ५३ ॥

माहिष्मतीमथ पुरीं पुरुहूतभूति-
र्भूप प्रभूतपवनाग्रचलत्पताकम् ।
प्रापत्प्रतापपरितापितशत्रुपक्ष
क्षेपीकृता मधुपुरी क्षितिपाललोक ॥ ५४ ॥

इत्यर्जुनरावणीये महाकाव्ये देविका(सप्तमाध्यायतृतीय)पादे त्रयोविंश सर्ग ॥

---

१ 'दयित' ख २ 'क्रम' 'श्रम', वा स्यात् ३ 'आङो नास्त्रियाम्' इत्यस्योदाहरणत्वेन विचारणीयम् ४ 'पीतवते सुगन्धये' शोधितपाठ ५ 'पिबन्त्या' स्यात् ६ एष श्लोक ख-पुस्तके नोपलभ्यते ७ 'मरपुरी' शोधितपाठ

(सप्तमाध्यायचतुर्थपादे) चतुर्विंशः सर्गः ।

णौ चङ्युपधाया ह्रस्वः ॥ १ ॥ नाग्लोपिशास्वृदिताम् ॥ २ ॥ भ्राजभासभाषदीपजीवमीलपीडामन्यतरस्याम् ॥ ३ ॥ लोपः पिबतेरीच्चाभ्यासस्य ॥ ४ ॥ तिष्ठतेरित् ॥ ५ ॥ जिघ्रतेर्वा ॥ ६ ॥ उर्ऋत् ॥ ७ ॥

ततः प्रावीविशद्भूप पुरीं सेना नराधिपः ।
विलोक्यात्यरराजः पटुवाक्यः जनः ॥ १ ॥
प्रसह्यान्वशशासद्यः शात्रवः समरागतम् ।
आडुढौक[1] स तां सेनां प्रतोलीं लोककेतनाम् ॥ २ ॥
क्षितीशः श्रीरबभ्राजन्नारायणमिवाश्रिता ।
अबिभ्रजदसौ तां च तत्समानपराक्रमः ॥ ३ ॥
स नेत्राब्जानि लोकस्य सवितेवोदमीमिलत् ।
न्यमीमिलदरातीनां कुमुदानीव तेजसाम्[2] ॥ ४ ॥
अदिदीपद्यथा वह्निः काननं पवनेरितः ।
अदीदिपत्तथा चेतः पश्यतां द्विषतामसौ ॥ ५ ॥
अबभासन्मुखाब्जानि स मुदामरयोषिताम् ।
पश्यन्तीनां विशालानि तानि नेत्राण्यबीभसत् ॥ ६ ॥
अबभाषद्गुणान्भूप स पश्यन्तं जनं निजम् ।
अबीभषच्च लोकोऽपि भूपं क्षेमाधिका गिरः ॥ ७ ॥
अजीजिवज्जनं राजा न परं पालने रतः ।
अजिजीवन्मनोज्ञेन दर्शनेनाप्युपागतम् ॥ ८ ॥
(?)अपीप्यत[3] तदीयेभा भृङ्गान्दानं कटच्युतम् ।
अतिष्ठिपंश्च तत्रैव सुचिरं पानलोलुपान् ॥ ९ ॥
गजताजिघ्रिपत्तस्य मदवारि शिलीमुखान् ।
पुरा पुरुद्रुमाली या निजपुष्पाण्यजिघ्रपत् ॥ १० ॥

---

१ 'आडुढौकत्स तां' स्यात्. २ 'तेजसा' स्यात्. ३ 'अपीप्यन्त' स्यात्.

अचकर्तं[1] तरुं कश्चित्तद्दालानाय[2] दन्तिनः ।
अचीकृत[3] तथान्योऽपि शाखां मार्गशिरोधिनीम् ॥ ११ ॥

दयतेर्दिगि लिटि ॥ ९ ॥ ऋतश्च संयोगादेर्गुणः ॥१०॥ ऋच्छत्यॄताम् ॥ ११ ॥ शॄदॄप्रां ह्रस्वो वा ॥ १२ ॥

अवदिग्ये तथा राज्ञस्तूर्यनादो नभस्तलम् ।
प्रावृट्कालपयोदानां शिखिनः सस्मरुर्यथा ॥ १२ ॥
आरुरग्रे नरास्तस्य केचित्प्रध्वनितानकाः ।
शङ्खा निजगरुः स्वानानन्यैरापूरिता मुहुः ॥ १३ ॥
द्विषो विशशरुः[4] पूरानपरं वीक्ष्य यं रणे ।
विसस्रुर्यस्य नाम्नापि स प्राप विजयी पुरम् ॥ १४ ॥
चेतांसि यं विचिन्त्यापि युद्धे विददरुर्द्विषाम् ।
विदद्रुर्यदि[5] तं दृष्ट्वा समुखीनं न विस्मयः ॥ १५ ॥
भिया निपपरुश्चित्तं तद्बाणा येन विद्विषाम् ।
निपप्रुः ककुभस्तेन यशसा तस्य बाहवः ॥ १६ ॥

केऽणः ॥ १३ ॥ न कपि ॥ १४ ॥ आपोऽन्यतरस्याम् ॥ १५ ॥ ऋदृशोऽङि गुणः ॥ १६ ॥

वर्षुका कौतुकं काश्चिदाजग्मुश्च कुमारिकाः ।
विशत्पताकिनीकं तं पृथ्वीनाथं दिदृक्षवः ॥ १७ ॥
गलन्मेखलिका काचित्त्वरया योषिदायती ।
आबद्धमेखला[6] चान्या प्राप्य भूपमपश्यताम् ॥ १८ ॥

अस्यतेस्थुक् ॥ १७ ॥ श्वयतेरः ॥ १८ ॥ पतः पुम् ॥१९॥ वच उम् ॥ २० ॥

आस्थन्नृपे दृशौ काचिदङ्गना दर्शनोत्सुका ।
रूपेण कुर्वती राज्ञः प्रतिद्रष्टव्यकौतुकम् ॥ १९ ॥

---

१ 'अचकर्ततरुं' स्यात्. २ 'दानालय' ख. ३ 'अचीकृतत्तथा' स्यात्. ४ 'विशशरुर्दूरान्न परं' ख. ५ 'विशश्रुर्यदि' स्यात्. ६ 'आबद्धमेखला-कान्या' स्यात्.

सरुद्धाया स्वय मात्रा यान्त्या' कस्याश्चिंदीक्षितुम् ।
अश्वन्नेत्रद्वय नार्या रोदनास्तुविपाटलम् ॥ २० ॥

(१)अपप्नदस्तु मानन्द वीक्ष्य कस्याश्चिदीश्वरम् ।
इत्यवोचत्सखी चान्या मन्मथोऽय न पार्थिव ॥ २१ ॥

शीङः सार्वधातुके गुणः ॥२१॥ अयङ् यि क्ङिति ॥२२॥

शेरते यत्प्रभावेन विश्वस्ता भुवि मानवा ।
न शय्यतेऽरिनारीभि सोऽयमीशो न्ययोदितम् ॥ २२ ॥

उपसर्गाद्ध्रस्व ऊहतेः ॥ २३ ॥ एतेर्लिङि ॥ २४ ॥

अभ्युह्यते भुजैर्यस्य शक्ति शत्रुविघातिनी ।
समियात्तमरि कोऽमु प्राणार्थीत्यन्ययावदि ॥ २३ ॥

अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः ॥ २५ ॥ च्वौ च ॥ २६ ॥ रीङ् ऋतः ॥ २७ ॥ रिङ् शयग्लिङ्क्षु ॥ २८ ॥ गुणोऽर्ति-संयोगाद्योः ॥ २९ ॥ यङि च ॥ ३० ॥ ई घ्राध्मोः ॥ ३१॥ अस्य च्वौ ॥ ३२ ॥ क्यचि च ॥ ३३ ॥ अशनायोदन्यधनाया बुभुक्षापिपासागर्धेषु ॥ ३४ ॥

अश्वीषन्ति भटा यस्य निहत्यापरसैनिकान् ।
चीयमानो यश पुञ्जैर्य शुक्लीकुरुते दिशः ॥ २४ ॥

भ्रात्रीयति नत शत्रु मात्रीयति परस्त्रियम् ।
य सदा सोऽयमुर्वीश काचिदूचे सखीमिति ॥ २५ ॥

यो बन्धूनिव सम्प्रासान्नित्यमाद्रियतेऽर्थिन ।
व्याम्रियन्ते रणे येन शत्रवो भुजशालिना ॥ २६ ॥

क्रियान्न सर्वदा श्रेय इति य स्मर्यतेऽरिभि ।
स्मर्यते विधुरे यश्च सोऽयमन्या(१) जगाविति ॥ २७ ॥

---

१ 'अवादि' इत्युक्तौ छन्दोभङ्गापत्त्या 'न्ययोद्यत' भवेत् २ च्वौ 'शुक्लीकुरुते' इत्युदाहृतत्वात्क्यचि 'अश्वीयन्ति' इति स्यात्

अरार्यते दिशो यस्य कीर्तिरिन्दुकला परा ।
सास्मर्यते रिपुर्यं च वेपमानो रणच्युत ॥ २८ ॥
जेघ्रीयन्तेऽलयो यस्य दानाम्बु कटसङ्गिन ।
देध्मीयमानशङ्खेय गजता तस्य गच्छति ॥ २९ ॥
दत्तान्युदन्यतेऽम्भासि येनान्नान्यशनायते ।
सोऽय दातार्थिन प्राप्य न धन यो धनायति ॥ ३० ॥

द्यतिस्यतिमास्थामित्ति किति ॥ ४० ॥ शाच्छोरन्यनरस्याम् ॥ ४१ ॥ दधातेर्हिः ॥ ४२ ॥ जहातेश्च क्त्वि ॥ ४३ ॥

येनामिता दिताः सख्ये द्विषोऽवसितपौरुषा ।
हित्वा मान स्थिताः प्राप्य हितं मुनिवदाश्रमे ॥ ३१ ॥
शितं शातासिना छित्वा येनास्त्रं,द्विषता युधि ।
अवच्छातानि गात्राणि यो य योद्धा नराधिप ॥ ३२ ॥

दो दद्धोः ॥ ४६ ॥ अच उपसर्गात्तः ॥ ४७ ॥ अपो भि ॥ ४८ ॥ सः स्यार्धधातुके ॥ ४९ ॥ नासस्त्योर्लोपः ॥ ५० ॥ रि च ॥ ५१ ॥ ह एति ॥ ५२ ॥

वारणैर्वारिदा यस्य कालेऽद्भिः शारदागता ।
अशरद्भ्यो शालयः सुकुशेशया ॥ ३३ ॥
अस्य वत्स्यन्ति सप्राप्य प्रियामद्य सुख जना ।
([1])श्वो त्रे मि पुनस्तास्त्वामपदोत्फुल्ललोचनान् ॥ ३४ ॥
मन्ये प्रत्तप्रियाश्लेषा श्वस्ते समुदिता नृपम् ।
प्रेक्षितारः पुनर्वीरा प्रेक्षिताहे च तानहम् ॥ ३५ ॥

सनि मीमाघुरभलभशकपतपदामच इस् ॥ ५४ ॥ आप्ज्ञप्यृधामीत् ॥ ५५ ॥ दम्भ इच्च ॥ ५६ ॥ मुचोऽकर्मकस्य गुणो वा ॥ ५७ ॥ अत्र लोपोऽभ्यासस्य ॥ ५८ ॥

---

१ 'द्रष्टासि पुनस्तास्त्व' स्यात्

क्रो मित्सते गुणानस्य यो दित्सति सदार्थिने।
न्यायेन लिप्सते भाग धिप्सत्यज इव श्रियम् ॥ ३६ ॥
नालिप्सते कलेराजौ प्रपित्सुरपि शात्रवम्।
गुणै पित्सन्सता वीथी विजेतु क नु शिक्षति ॥ ३७ ॥
कीर्तिस्तत्पित्समानस्य न वीप्सति कथ जगत्।
वि[1]वीप्सति न य के[2]श्चित्स्वबलानमिताहित ॥ ३८ ॥
नास्य श्रुत्वा कथ वृत्त जनस्येर्त्सति विस्मय ।
न यो मित्रमुख शत्रु धिप्सन्तमपि धीप्सति ॥ ३९ ॥
बद्धो रागादिदोषेण सम्य त्यत्र भूपतौ।
स्वयमेव जनो मन्ये मो[3]क्ष्यते न तु रावण ॥ ४० ॥

ह्रस्वः ॥ ५९ ॥ हलादिः शेषः ॥ ६० ॥ शर्पूर्वाः खयः ॥ ६१ ॥ कुहोश्चुः ॥ ६२ ॥ न कवतेर्यङि ॥ ६३ ॥ उरत् ॥ ६६ ॥ द्युतिस्वाप्योः संप्रसारणम् ॥ ६७ ॥

डुढौकिषुरसौ राजा तिष्ठासति न कि पुन ।
जिगीषुरप्यसौ चित्त चिकीर्षति जनप्रियम् ॥ ४१ ॥
कोकूयित खरोष्ट्रोऽय सुष्वापयिषतामपि।
सेना निरस्यते निद्रा विविद्युतिषदश्विका ॥ ४२ ॥
यावदेवविधा वाच श्रृण्वत पुरयोषिताम्।
ववृधे प्रीतिरीशस्य तावदालापमाप स' ॥ ४३ ॥

व्यथो लिटि ॥ ६८ ॥ दीर्घ इणः किति ॥ ६९ ॥ अत आदेः ॥ ७० ॥ तस्मान्नुड् द्विहलः ॥ ७१ ॥ अश्नोतेश्च ॥ ७२ ॥ भवतेरः ॥ ७३ ॥

विशात कार्तवीर्यस्य विलोक्य पुरसपदम्।
विव्यथे रावणोऽत्यर्थमीयुश्चिन्ता प्रसह्य तम् ॥ ४४ ॥

'विव्रीप्सति' स्यात्. २ 'काश्चि' स्यात्. ३ 'मोक्षते' स्यात्.

आदन्नान्नानि दत्तानि नापिबत्तृषितोऽप्यप ।
आनशे त विषादश्च बभूव विमनाश्चिरम् ॥ ४५ ॥

निजां त्रयाणां गुणः श्लौ ॥ ७५ ॥ भृञामित् ॥ ७६ ॥ अर्तिपिपर्त्योश्च ॥ ७७ ॥

नेनेक्ति स्म स नात्मान पुरा **वेवेक्ति** त व्यथा ।
वेवेष्टि स्म न कार्याणि मानस नाकुलीकृत ॥ ४६ ॥
बिभर्ति स्म पर शोक नामिमीताप्यय सत ।
व्यजिहीताहित मूलादाधिना परितापित ॥ ४७ ॥
इयर्ति परम मोहं **पिपर्त्य**परसपदम् ।
गृहीतोऽप्यपचारेण भूभृदाभवदाकुल ॥ ४८ ॥

सन्यतः ॥ ७९ ॥ ओः पुयण्ज्यपरे ॥ ८० ॥ स्रवतिशृणोतिद्रवतिप्रवतिप्लवतिच्यवतीनां वा ॥ ८१ ॥

प्रविष्टे भवन भूपे जनेनापि प्रियाजनम् ।
दिदृक्षुणा गृहे प्रापे **विभावयिषता** मुदम् ॥ ४९ ॥
पिपावयिषुरात्मान प्रविश्य भवन भट ।
ववन्दे पितरौ पूर्व ततो न कुलदेवता ॥ ५० ॥
लिलावयिषतान्येन कान्ताया विरहव्यथाम् ।
स्तनोपपीडमासाद्य सस्वजे दयिता वपु ॥ ५१ ॥
सिस्रावयिषुरन्योऽपि समदास्र प्रियादृशौ ।
प्रविवेश गृह दूरात्प्रेष्यै सभ्रमदर्शिभि. ॥ ५२ ॥
आनन्दाश्रुच्छलेनान्य कान्ताया सहसागत. ।
मानवत्या भटो धैर्य **सुस्रावयिषति** स्म स ॥ ५३ ॥
प्रेष्यया प्राप्तमात्मान **शिश्रावयिषति** प्रिये ।
उत्तस्थौ कामिनी चान्या **शुश्रावयिषया** विना ॥ ५४ ॥
दुद्रावयिषता दूर दुर्जनस्य मनोरथान् ।
विपक्षसनिधौ प्राप्य केनचित्सस्वजे प्रिया ॥ ५५ ॥

दिद्रावयिपुरात्मस्यामुत्कट कश्चिदागतं ।
नालिलिङ्ग कथचित्स्वा गुरोरेव पुर. प्रियाम् ॥ ९६ ॥

गुणो यङ्लुकोः ॥ ८२ ॥ दीर्घोऽकितः ॥ ८३ ॥ नीग्वञ्चुस्रंसुध्वंसुभ्रंसुकसपतपदस्कन्दाम् ॥ ८४ ॥ नुगतोऽनुनासिकान्तस्य ॥ ८५ ॥ जपजभदहदशभञ्जपशां च ॥ ८६ ॥ चरफलोश्च ॥ ८७ ॥ उत्परस्यातः ॥ ८८ ॥ ति च ॥ ८९ ॥

नेनीयन्ते स्म वेश्मानि सुहृद केचिदादरात् ।
अपापच्य नि नार्या प्राघूर्णकारणम् ॥ ९७ ॥
सहसैव गृहद्वार प्रियस्य समुपेयुष ।
समुखीना मुदा काचिदवनीव तावला ॥ ९८ ॥
अदनीध्वस्यताघ्राति कस्याश्चिद्दयिते व्यथा ।
असनीस्रस्यतान्यस्या रभसेन स्तनाशुकम् ॥ ९९ ॥
लज्जया वधू प्रिय दृष्ट्वा काचिद्बनीभ्रश्यमानया[1] ।
अप्युपागम्य जनसमक्ष गाढ समाश्लिक्षदुन्मना ॥ ६० ॥
प्रियमवेक्ष्य गृहागत वधूरचनीकस्यत वासमन्दिरम् ।
प्रहितो गुरुभिर्वरोऽप्यसावपनीपत्यत तत्र सादरम् ॥ ६१ ॥
त तत्र पूर्णेन्दुमयूखकान्ता लोक समासाद्य विभावरी ताम् ।
रंरम्यते स्म प्रमदासमेतो दंदह्यमानप्रतिपक्षचेता ॥ ६२ ॥
दंदश्यमानाधरपल्लवास्ता प्रिया पिबद्भिर्दयिता मधूनि ।
पंपद्यमानाः[2] प्रतिदेष्टुमेना चक्रु क्रिया नर्तितलोचनाब्जा ॥ ६३ ॥
पंफुल्यमानाभरणै प्रियैस्ताश्चंचूर्यमाणाः कृतमानबन्धा ।
बंभज्यमाना वनिता विलासैर्जंजप्यमानैर्गदिता प्रसादम् ॥ ६४ ॥

सन्वल्लघुनि चङ्परेऽनग्लोपे ॥ ९३ ॥ अत्स्मृदृत्वरप्रथम्रदस्तॄस्पशाम् ॥ ९५ ॥ विभाषा वेष्टिचेष्टयोः ॥ ९६ ॥ ई च गणः ॥ ९७ ॥

---

[1] 'भ्रस्यमानया' स्यात्. [2] 'पपद्यमाना' स्यात्.

अघीकरत्कामवशानुवर्तिनीश्चिराय नारीर्विनतेपु रात्मभू ।
व्यमस्मरत्ता मदिरामद पुन प्रियापराधान्स्मरमानपि क्षणम् ॥ ६५ ॥
विवर्धित. शीधुमदो वधूनामपप्रथद्विभ्रमचेष्टितानि ।
अत्युत्सवारम्भरतिर्नराणामतत्वरच्चेतसि जृम्भमाणे ॥ ६६ ॥
अमम्रदत्कामिजनो वधूभि शय्यातल विभ्रमशालिनीभि ।
अतस्तरत्ता पुनराशु पुसा प्रीत्या मनासि प्रतिबद्धरागा ॥ ६७ ॥
मदन कुसुमेषुताडितानविवेष्टद्वनिता भुजैर्जनान् ।
परुषध्वनिताभिरादराद्विवेष्टः प्रसभ तनोऽविक्रम् ॥ ६८ ॥
अचिचेष्टदवेत्य कामिनी निजतन्वा विविधा रतिक्रिया ।
अचिचेष्टदनङ्गदीपन निजनेत्रद्वितय च विभ्रमै ॥ ६९ ॥
सुरोपमामजगणदात्मसम्पद
तदा जन प्रियजनलाभनन्दित ।
अजीगणत्क्षणसदृशी च ता निशा
निशाकरद्युतिविनिकीर्णतामसाम् ॥ ७० ॥

इत्यर्जुनरावणीये महाकाव्ये णाचष्टपादे (सप्तमाध्यायचतुर्थपादे) चतुर्त्रिश सर्ग ॥

(अष्टमाध्याये द्वितीयपादे) पञ्चविश सर्ग ।

पूर्वत्रासिद्धम् ॥ १ ॥ नलोपः सुप्स्वरसंज्ञातुग्विधिषु कृति ॥ २ ॥ न मु ने ॥ ३ ॥ नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य ॥ ७ ॥ न ङिसंबुद्ध्योः ॥ ८ ॥ मादुपधायाश्च मतोर्वोऽय-वादिभ्यः ॥ ९ ॥ झयः ॥ १० ॥ संज्ञायाम् ॥ ११ ॥ आ-सन्दीवदष्ठीवचक्रीवत्कक्षीवद्रुमण्वच्चर्मण्वती ॥ १२ ॥ उदन्वानुदधौ च ॥ १३ ॥ राजन्वान्सौराज्ये ॥ १४ ॥ कृपो रो लः ॥ १८ ॥ उपसर्गस्यायतौ ॥ १९ ॥ ग्रो यङि ॥ २० ॥ अचि विभाषा ॥ २१ ॥ परेश्च घाङ्कयोः ॥ २२ ॥

---

१ 'रावात्सरसा' स्यात् २ 'नववेष्ट' स्यात् ३ 'विवेष्टत्र' स्यात् ४ 'अ-चचेष्ट' स्यात्

संयोगान्तस्य लोपः ॥ २३ ॥ रात्सस्य ॥ २४ ॥ धि च ॥ २५ ॥ झलो झलि ॥ २६ ॥ ह्रस्वादङ्गात् ॥ २७ ॥ इट ईटि ॥ २८ ॥ स्कोः संयोगाद्योरन्ते च ॥ २९ ॥ चोः कुः ॥३०॥ हो ढः ॥ ३१ ॥ दादेर्धातोर्घः ॥ ३२ ॥ वा द्रुहमुहष्णुहष्णिहाम् ॥ ३३ ॥ नहो धः ॥ ३४ ॥ आहस्थः ॥ ३५ ॥ व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः ॥ ३६ ॥ एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः ॥ ३७ ॥ दधस्तथोश्च ॥ ३८॥ झलां जशोऽन्ते ॥३९॥ झषस्तथोर्धोऽधः ॥४०॥ षढोः कः सि ॥ ४१ ॥ रदाभ्यां निष्ठातो नः पूर्वस्य च दः ॥ ४२ ॥ संयोगादेरातो धातोर्यण्वतः ॥ ४३ ॥ ल्वादिभ्यः ॥ ४४॥ ओदितश्च ॥४५॥ क्षियो दीर्घात् ॥४६॥ श्योऽस्पर्शे ॥४७॥ अञ्चोऽनपादाने ॥ ४८ ॥ दिवोऽविजिगीषायाम् ॥ ४९ ॥ निर्वाणोऽवाते ॥ ५० ॥ शुषः कः ॥ ५१ ॥ पचो वः ॥५२॥ क्षायो मः ॥ ५३ ॥ प्रस्त्योऽन्यतरस्याम् ॥ ५४ ॥ अनुपसर्गात्फुल्लक्षीबकृशोल्लाघाः ॥ ५५ ॥ नुदविदोन्दत्राघ्राह्रीभ्योऽन्यतरस्याम् ॥ ५६ ॥ न ध्याख्यापॄमूर्च्छिमदाम् ॥५७॥ वित्तो भोगप्रत्यययोः ॥ ५८ ॥ भित्तं शकलम् ॥ ५९ ॥ ऋणमाधमर्ण्ये ॥ ६० ॥

[1]विन्नो व्रतैर्वित्तमतिर्नरेन्द्रोस्नातप्रजस्त्राणवन समेत्य ।
ख्यातं जनै ख्यान मपूजयन्मूर्तमिवाशु धर्मम् ॥ १ ॥
कृतार्चमर्च्यं परितोषपूर्तं पुर सेरा[2] वित्तपति पुलस्तिम् ।
अवीविशद्विष्टरबद्धभूषा सभा सभित्तीकृतवैरिदेह ॥ २ ॥
अह्रीणचित्ते परिचर्ययासिन्सुखोपविष्टो मुनिभिर्नरेन्द्रे ।
अह्रीतचेता विहिताभ्यनुज्ञस्तदोपविश्येदमुवाच वाक्यम् ॥ ३ ॥

---

१ इत पूर्वं बहव श्लोकास्त्रुटिता प्रतीयन्ते, बहूना सूत्राणामुदाहरणस्यानुपलभ्यमानत्वात् श्लोकाङ्कास्तु लेखकलिखितादर्शपुस्तकद्वयानुसारेणैव रक्षिता

२ 'सेरो' स्यात्

क्विन्प्रत्ययस्य कुः ॥ ६२ ॥ नशेर्वा ॥ ६३ ॥ मो नो धातोः ॥ ६४ ॥ म्वोश्च ॥ ६५ ॥ ससजुषो रुः ॥ ६६ ॥ अहन् ॥ ६८ ॥ रोऽसुपि ॥ ६९ ॥ वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहां दः ॥ ७२ ॥

विशुश्रुवे तस्य रवो **नभःस्पृक्प्रशान्**मन प्रीतिकरो जनानाम् ।
गर्जत्ययोभृत्यदुरीश्वरस्य स्तोकै**रहोभिः** परिशुद्धबुद्धे ॥ ४ ॥
योऽह ददात्येष भवान्स मन्ये **विद्वद्भि**रासेवितपादपद्म ।
केना**नडुद्भिः** सदृशा जनास्ते राज्ञेति वाक्य जगदे मुनीन्द्र ॥ ५ ॥
जनै**रघस्यद्भि**रुपासितात्मा त्व दृष्टमात्रोऽपि पुनासि लोकम् ।
देव पुनर्मोहपरीतचित्तैः श्रीमद्भिरत्यन्तमदृष्टमूर्ते ॥ ६ ॥

तिप्यनस्तेः ॥ ७३ ॥ सिपि धातो रुर्वा ॥ ७४ ॥

अचकाद्भवान्किल यथैव भव परमन्**वशाद्**विभयात्स इव ।
शुश्रुवानह परमिद द्वितय त्वयि दृष्टमद्य सविशेषमहो ॥ ७ ॥
सर्वथान्**वशास्**त्व यथाश्रितान्मान्**वशां**स्पिता माता वा तथा ।
दृश्यते हि महित महात्मना वैभव परहिताय केवलम् ॥ ८ ॥

दश्च ॥ ७५ ॥

यथा**भिनस्त्वं** वचसा जनानामन्तस्तमासि प्रसभ विचारैः ।
तथैव बाह्यान्य**भिनस्**ततानि ध्यायस्तदूत्थेन महश्चयेन ॥ ९ ॥

र्वोरुपधाया दीर्घ इकः ॥ ७६ ॥

अतो धूर्तायुर्भवितापि धातु करोति व '' लोकबोधम् ।
प्राप्ताखि**लाशीः** सकलाद्यतन्मे विलोकनेनाक्रमणेन चेयम् ॥ १० ॥

हलि च ॥ ७७ ॥ उपधायां च ॥ ७८ ॥

आस्तीर्यमेतद्यशसा समग्र जगन्मया युष्मदुपासनेन ।
संकीर्तयिष्यन्ति सतो मध्ये जना सश्रितपक्षपाता ॥ ११ ॥

---

१ 'योहर्ददा' स्यात् २ 'रघध्वद्भि' स्यात् ३ सिप्युदाहरणे कर्तृकर्मणी चिन्त्ये 'धृता धूर्भवता' स्यात्

न भकुर्छुराम् ॥ ७९ ॥ अदसोऽसेर्दादु दो मः ॥ ८० ॥

कुर्या न जानामि किमत्र तोष त्वय्यागते धुर्यतमे मुनीनाम् ।
अद्यामुमात्मानममूंश्च लोकान्सत्य पुनाम्यागमनेन पूतान् ॥ १२ ॥

एत ईद्बहुवचने ॥ ८१ ॥

सहस्रसख्या मम सन्ति विद्वन्नमी भुजा कि क्रियताममीभि ।
अमीषु नास्था विभवेषु काचिद्गृहाण राजेति मुनिर्जगाद[1] ॥ १३ ॥

आनम्रमौलिविहिताञ्जलिपद्ममारा-
ढालोक्य भूपमिति भक्तिविधेयचित्तम् ।
आशसिताखिलमनोरथसिद्धिमेन
प्रीतिप्रसन्नवदन मुनिरित्युवाच ॥ १४ ॥

इत्यर्जुनरावणीये महाकाव्ये (अष्टमाध्याये द्वितीयपादे) पञ्चविश सर्ग ॥

(अष्टमाध्याये तृतीयपादे) षड्विश सर्ग ।

अत्रानुनासिकः पूर्वस्य तु वा ॥ २ ॥ अनुनासिका-त्परोऽनुस्वारः ॥ ४ ॥ समः सुटि ॥ ५ ॥ पुमः खय्यम्परे ॥ ६ ॥ नश्छव्यप्रशान् ॥ ७ ॥ नॄन्पे ॥ १० ॥ कानाम्रे-डिते ॥ १२ ॥

सं[2]सारवा त पिता तव त्व पुं[3]स्पुत्र कृत्यानि करो ।
यँ[4]ति त्रिलोकी कों[5]स्कान्न पासि यतो भयार्तान् ॥ १ ॥

ढो ढे लोपः ॥ १३ ॥ रो रि ॥ १४ ॥ खरवसानयोर्वि-सर्जनीयः ॥ १५ ॥ रोः सुपि ॥ १६ ॥ भोभगोअघोअपू-र्वस्य योऽशि ॥ १७ ॥ व्योर्लघुप्रयत्नतरः शाकटायनस्य ॥ १८ ॥ लोपः शाकल्यस्य ॥१९॥ ओतो गार्ग्यस्य ॥२०॥ उञि च पदे ॥ २१ ॥ हलि सर्वेषाम् ॥ २२ ॥ मोऽनुस्वारः ॥ २३ ॥ नश्चापदान्तस्य झलि ॥ २४ ॥

---

१ 'मुनिं जगाद' ख-शोधित पाठ २ 'सस्कार' स्यात् ३ 'पुस्पुत्र' स्यात् ४ 'शँर्भवांश्छादयति त्रिलोकीम्' स्यात् ५ 'कॉस्कान्न नॄ. पासि' स्यात्

स मूढचेता''''   ।
मज्जन्ति न दीपकाना रात्रौ पतङ्गास्तव मूढचित्ताः ॥ २ ॥
चित्तं हरन्त्याशु गुणास्त्वदीया शरा यशांसि द्विषता यथाजौ ।
आक्रंस्यते केन तव भ्रमन्ती कीर्त्या शरच्चन्द्रनिभेव कीर्ति ॥ ३ ॥

मो राजि समः क्वौ ॥ २५ ॥ हे मपरे वा ॥ २६ ॥ नपरे नः ॥ २७ ॥ ङ्णोः कुक्टुक् शरि ॥ २८ ॥ डः सि धुट् ॥ २९ ॥ नश्च ॥ ३० ॥ शि तुक् ॥ ३१ ॥ ङमो ह्रस्वादचि ङमुण् नित्यम् ॥ ३२ ॥ मय उञो वो वा ॥ ३३ ॥ विसर्जनीयस्य सः ॥ ३४ ॥ शर्परे विसर्जनीयः ॥ ३५ ॥

सम्राड् भवान् सर्वजनैकसेव्य शुभन्ह्नुतेकश्चरित त्वदीयम् ।
दोषं ह्नुते च प्रणति गतानामपूर्वमेतत्तव राजवृत्तम् ॥ ४ ॥
भवाञ्छुभाचारपर पृथिव्या जयन्नभीष्टश्च सुरेश्वरस्य ।
भवन्महश्छादयति क्षितीशान्दिशो यशः क्षौममिवेन्दुगौरम् ॥ ५ ॥

वा शरि ॥ ३६ ॥ कुप्वोः ᳲकᳲपौ च ॥ ३७ ॥

एकः सभा पूरयितासि यस्माज्जन शिरोभिः[1] प्रणतस्ततस्त्वाम् ।
यशःपुर[2] कः स्तवनेन राजन्सदा गुणान्यश्चिनुपे गुणज्ञ ॥ ६ ॥

सोऽपदादौ ॥ ३८ ॥ इणः षः ॥ ३९ ॥

चित्त नभःकल्पमिद[3] महिम्ना युद्धे यशस्काम्यति तेन वित्तम् ।
त्व हसि नानम्रशिरस्कमेकस्त्वत्तो[4] महन्त्याशभृतोऽन्यभूपा[5] ॥ ७ ॥
त्रिदृग्धनुष्कल्पमिदं धनुस्ते शेषा धनुष्पाशभृतो नरेन्द्राः ।
मन्ये धनुष्काम्यति को द्विषस्ते धानुष्कमालोक्य भवन्तमाजौ ॥ ८ ॥

नमस्पुरसोर्गत्योः ॥ ४० ॥ इदुदुपधस्य चाप्रत्ययस्य ॥ ४१ ॥ तिरसोऽन्यतरस्याम् ॥ ४२ ॥

यस्त्वा नमस्कृत्य करोति सेवा लक्ष्मी पुरस्कृत्य स याति गेहम् ।
द्विषन्पुनर्दुष्कृतकर्मकारी बहिष्कृतः श्लाघ्यति राजसौख्यात् ॥ ९ ॥

---

१ 'भिᳲ' स्यात् २ 'पुरᳲ' स्यात् ३ 'नभस्कल्प' स्यात् ४ 'नो' स्यात् ५ 'महस्पाश' स्यात्

आविष्कृत तेन पयस्त्रिलोक्या यो निष्क्रय ते गतवान्कृतस्य ।
तिरस्कृताश्चाशु गुणा परेषा तिरस्कृतश्चात्मनि वाच्यदोष ॥ १० ॥

द्विस्त्रिश्चतुरिति कृत्वोऽर्थे ॥ ४३ ॥ इसुसोः सामर्थ्ये ॥ ४४ ॥ नित्यं समासेऽनुत्तरपदस्थस्य ॥ ४५ ॥

यो **द्विष्करोति** त्वयि कश्चिदाधि तस्याहवे **त्रिष्करणं** विधाय ।
चतुष्करोषि प्रसभ समन्यु पात्रे कृत भूरि फल हि सर्वम् ॥ ११ ॥
द्विष्कुर्वतीश त्वयि मुञ्चतीषून्यस्त्रिः **करोति** प्रविमूढचेता ।
विचेष्टित तस्य भवन्तमेतत्**सर्पिष्करो**त्यग्निमिव प्रदीप्तम् ॥ १२ ॥
हुताशनेन प्रशम प्रयाते **सर्पिः करो**त्यन्यविमूढचेता ।
स सेवतेऽन्य परिमुच्य यस्त्वा **धनुष्कठोर** सशर दधानम् ॥ १३ ॥

अतः कृकमिकंसकुम्भपात्रकुशाकर्णीष्वनव्ययस्य ॥ ४६ ॥ अधःशिरसी पदे ॥ ४७ ॥ कस्कादिषु च ॥ ४८ ॥

तमस्कृतः शेषनृपा प्रजायास्तस्या **मनस्काम**करस्त्वमेक ।
हेलाचलोवासितवाग्रतस्ते न भान्त्य**गस्कंस**महीधरा वा ॥ १४ ॥
विद्याय**शस्यात्र**मनन्यतुल्य **तेजस्कुशा**ग्रीयमति दधानम् ।
त्वा **हस्त्युरस्कुम्भ**विभेददक्ष कुर्वीत क शत्रुमनल्पबुद्धि ॥ १५ ॥
शिरस्पदं येन च पादपीठ कृत त्वदीय नमतादरेण ।
अधस्पदं तस्य निरस्तभूत करोति राजन्वसुधाधिपस्य ॥ १६ ॥

अपदान्तस्य मूर्धन्यः ॥ ५५ ॥ सहेः साडः सः ॥ ५६ ॥ इण्कोः ॥ ५७ ॥ नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेऽपि ॥ ५८ ॥ आदेशप्रत्यययोः ॥ ५९ ॥

सुष्वाप येनाभिहतो बलानि रि ।
गात्रेषु सह्रत्य दशा सहस्र प्राप्तस्तुराषाडिह से ॥ १७ ॥

शासिवसिघसीनां च ॥ ६० ॥

---

१ 'यश' स्यात्. २ 'तिर कृ' स्यात्. ३ 'द्वि कुर्व' स्यात्. ४ 'शने नु' स्यात्.
५ 'हेमाचलो' स्यात्.

तिपालमन्ये तदेव चक्षुर्विपिनेषु हित्वा ॥ १८ ॥

स्तौतिण्योरेव षण्यभ्यासात् ॥ ६१ ॥

तुष्टूषति यो न साधु लोक न सिषेवति वा सुखैस्त्वयीशे।
त वाणहत महाजिमध्ये **सुष्वापयिषति** दीर्घकालमेत्य ॥ १९ ॥

सः स्विदिस्वदिसहीनां च ॥ ६२ ॥

सिस्वेदयिषुः प्रवृद्धकम्पा**न्सिस्वादयिष**सीति द्विषो भयात्त्वम्।
युधि यत्प्रसभ किमत्र चित्र न **सिसाहयिषति** वापर किमेतत् ॥२०॥

प्राक्सितादड्व्यवायेऽपि ॥ ६३ ॥ **स्थादिष्वभ्यासेन चाभ्यासस्य** ॥ ६४ ॥ **उपसर्गात्सुनोतिसुवतिस्यतिस्तौतिस्तोभतिस्थासेनयसेधसिचसञ्जस्वञ्जाम्** ॥६५॥ **सदिरप्रतेः** ॥ ६६ ॥ **स्तन्भेः** ॥ ६७ ॥ **अवाच्चालम्बनाविदूर्ययोः** ॥ ६८ ॥ **वेश्च स्वनो भोजने** ॥ ६९ ॥ **परिनिविभ्यः सेवसितसयसिवुसहसुट्स्तुस्वञ्जाम्** ॥ ७० ॥ **सिवादीनां वाड्व्यवायेऽपि** ॥ ७१ ॥

नादेयतोयेऽभिषवं दधान छित्वा दशास्योऽभ्यषुवद्रणाय।
प्रोत्साहितोऽ**भिष्टुवता** जनेन प्रायो न जानाति जड. स्वशक्तिम् ॥२१॥
यद्वारितेनाप्य**भिषेचितस्त्वमधिष्ठितः** स्पन्दनमाहवाय।
तस्यापचारस्य फल विबुद्धमन्धेन वात्र स्खलितेन तेन ॥ २२ ॥
निषेधति त्वत्प्रसरे रणे य स्थित **परिष्टभ्य** जड सगर्वम्।
नार्यो**ऽभ्यषिञ्चन्नि**ह तस्य तस्य कपोलभित्तीर्नयनाम्बुपातै ॥ २३ ॥
मदीयपौत्र परिमूढचित्त कथ न **पर्यष्वजदा**पदाशु।
विवेकिना शक्तिसमन्वितेन त्वया विरोध सह यो व्यधत्त ॥ २४ ॥
विद्वान्भवानेव गुरून्विलोक्य दूरा**न्निषीद**त्यतिसभ्रमेण।
विष्टभ्यगात्र मम सूनुरास्ते ॥ २५ ॥

---

१ 'जक्षु' स्यात्. २ 'सिषञ्जिषति' ख शोधित पाठ, परंतु 'सिसञ्जिषति' स्यात्.

करोत्यवष्टभ्य रुष जनस्य य कारणेनापि विना भयानि ।
तस्यातिमानैकपरस्य पुस पश्याम्यवष्टब्धमह विनाशम् ॥ २६ ॥
ये[1] " ष्वजङ्घीषणमारसन्ते नरामिषानात्मपुषो निशाटा ।
ते सयति त्वामवलोक्य नून न [2]व्यस्वनन्नुज्झितजीविताशा ॥ २७ ॥
न कस्यचित्पर्य[3]वहन्तपूर्वमेकाग्य(?)षेवन्त पर दशास्यम् ।
ते तस्य भृत्या भवता रणस्था भ्राम्यन्ति सप्रत्यपरिष्कृताङ्गा ॥ २८ ॥
त्व प्रत्यषीव्य: कवचानि येषा शरै शरीरे रजनीचराणाम् ।
न प्रत्यसीव्यन्भवतश्च ये त्वा यथास्थितास्तेऽद्य मया तथैक्षि ॥२९॥
नेन्द्रस्य ये पर्यषहन्त सख्ये प्रचेतस प्रत्यसहन्त नापि ।
पर्यस्करोघास्तनयो मदीय [4]पर्यष्कृतास्तान्विशिखक्षतास्थान् ॥ ३० ॥
यानाशु पर्य[5]ष्वजताहवश्रीस्तानेव पर्यस्वजताशु भीति ।
व्यष्टौद्भयाद्यं जनता ते व्यस्तुवंस्त्वा विजिता भयेन ॥३१॥

अनुविपर्यभिनिभ्यः स्यन्दतेरप्राणिषु ॥ ७२ ॥ वेः स्कन्देरनिष्ठायाम् ॥ ७३ ॥ परेश्च ॥ ७४ ॥ परिस्कन्दः प्राच्यभरतेषु ॥ ७५ ॥ स्फुरतिस्फुलत्योर्निर्निविभ्यः ॥ ७६ ॥ वेः स्कभ्नातेर्नित्यम् ॥ ७७ ॥

विष्यन्दमानेन इवारिनार्या नेत्राम्बुना कस्य कृतो न ताप ।
विस्पन्दमानेन च हर्षजेन त्वदङ्गनाना जनितो द्विषा स ॥ ३२ ॥
वि[5]ष्कर्तुरी त्वय्यरिमानसाना दृष्टे मन कस्य न याति तोषम् ।
वि[6] न माधातुमनन्तबुद्धि ॥३३॥
एक सहस्रेण रणे कराणा ।
एको भुवो भारमिवाहिराजो विष्कम्भितुं त्व परसैन्यमीश ॥ ३४ ॥

इणः षीध्वंलुङ्लिटां धोऽङ्गात् ॥७८॥ विभाषेटः ॥७९॥

---

१ 'येऽवाष्वणन्भीषणमारसन्तो' स्यात्. २ 'व्यष्वण' स्यात्. ३ 'पर्यषहन्त' स्यात्. ४ 'पर्यष्कृथा' स्यात्. ५ 'विष्कन्तरि' स्यात्. ६ 'खेस्क ' स्यात्.

यद्योषीद्वं समुखान्वीरलोकान्नप्रोषीद्वं यच्च भीतान्विलोक्य ।
नैतच्चित्रं त्वादृशामुन्नतानां क्षुद्रा घ्नन्ति त्रासभाजो विमूढाः ॥ ३५ ॥

रु   ने सम्भृता देहभाजा यूयं चौरान्सत्यमेवालविद्वम् ।
भीत्या नम्रान्नालविध्वं च लोकानाकारोऽयं गूढमाख्याति सत्त्वम् ३६

समासेऽङ्गुलेः सङ्गः ॥ ८० ॥ भीरोः स्थानम् ॥ ८१ ॥ अग्नेः स्तुत्स्तोमसोमाः ॥ ८२ ॥ ज्योतिरायुषः स्तोमः ॥ ८३ ॥ मातृपितृभ्यां स्वसा ॥ ८४ ॥ मातुःपितुर्भ्याम-न्यतरस्याम् ॥ ८५ ॥ अभिनिसः स्तनः शब्दसंज्ञायाम् ॥ ८६ ॥ उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्यच्परः ॥ ८७ ॥ सुविनि-र्दुर्भ्यः सुपिसूतिसमाः ॥ ८८ ॥ निनदीभ्यां स्नातेः कौ-शले ॥ ८९ ॥ सूत्रं प्रतिष्णातम् ॥ ९० ॥ कपिष्ठलो गोत्रे ॥ ९१ ॥ प्रष्ठोऽग्रगामिनि ॥ ९२ ॥ वृक्षासनयोर्विष्टरः ॥ ९३ ॥ गवियुधिभ्यां स्थिरः ॥ ९५ ॥ विकुशमिपरिभ्यः स्थलम् ॥ ९६ ॥ अम्बाम्बगोभूमिसव्यापद्वित्रिकुशेकुशङ्कङ्गुमञ्जिपुञ्जिपरमेबर्हिर्दिव्यग्निभ्यः स्थः ॥ ९७ ॥ सुषामा-दिषु च ॥ ९८ ॥ ह्रस्वात्तादौ तद्धिते ॥ १०१ ॥ निसस्त-पतावनासेवने ॥ १०२ ॥ न रपरसृपिसृजिस्पृशिस्पृहि-सवनादीनाम् ॥ ११० ॥ सात्पदाद्योः ॥ १११ ॥ सिचो यङि ॥ ११२ ॥

अग्नीषोमच्छायया त्वं परीतस्तापह्लादौ शत्रुमित्रेषु कुर्वन् ।
अग्निष्टोमद्वेषिणा रावणेन प्रेष्ठु(?)चित्रं यद्रणे पारितोऽसि ॥ ३७ ॥
जातेन मन्ये न मुदं प्रयाता **मातृष्वसा** यस्य **पितृष्वसा** च ।
मातुष्वसा वा गुणसक्थाया [२]सपुन्निशाया न पुमान्प्रजातः ॥ ३८ ॥
यदि मे तनयो नमेद्भवन्तं युधि **निष्णात**मतिर्विधूय दूरात् ।
रचिता**ङ्गुलिषङ्ग**मञ्जलिं स्वं किमभिष्यात्कुशलं ततो न तस्य ॥ ३९॥

---

१ 'यत्प्रोषीद्वं' स्यात् २ 'सपत्निशायां' ख शोधितः पाठः 'स पुन्निशाया' स्यात्

अं मिद्ध वीक्ष्य शिखाकलाप भूमिष्वमर्कमिव दीप्रकर दविष्ठम्।
गोष्ठी गत मुनिवर शुभविष्टरस्थ मव्येष्ठमित्यभिदधे वचन नरेन्द्र ॥४०॥
सुषुप्तमुत्थाप्य निशाचरेश स्नातानुलिप्त धृतशुक्लवस्त्रम्।
समानय त्व मुनिपादमूल मष्ठोऽस्य भूत्वाम्य युधिष्ठिरस्य ॥ ४१ ॥
द्विष्ट न मे चित्तममुष्य पक्षे दृष्ट्वा पुलस्ति परमेष्ठितुल्यम्।
सविष्टरो वेदचतुष्टयी यो वपुष्टमेनोद्वहता पुनानम् ॥ ४२ ॥
पुञ्जिष्ठदर्पेव तनुर्यदीया चित्तेन गत्वा सुषमेण शीघ्रम्।
त्व रावण प्रापय त वहिष्ठं दुष्षन्धिमप्याशु मुने समीपम् ॥ ४३ ॥
यथावदाढापितराज्यसत्क्रियो गुरो समीप विदधद्वपुष्टम्।
उपासितो नम्रशिरास्तदस्त्वभि स पर्यसेसिच्यत समदोद्धवै ॥ ४४ ॥
सेधतेर्गतौ ॥ ११३ ॥ प्रतिस्तब्धनिस्तब्धौ च ॥ ११४॥
सोढः ॥ ११५ ॥ स्तम्भुसिवुसहां चडि ॥ ११६ ॥ सु-
नोतेः स्यसनोः ॥११७॥ सदिस्वञ्जोः परस्य लिटि ॥११८॥
स प्रैत्यसेचन्मघवापि यस्य स्वेच्छागतेनापि जैनोऽत्र तस्य।
मन्यु समुद्भूतमपि प्रयोक्ता पितांभितस्तम्भमुपागतस्य ॥ ४५ ॥
युद्धे प्रतिस्तम्भतनूनरिव्रजान्यो बाणपातै सहसा न्यसीषिवत्।
शुक्रस्य राज्ञो द्रुतमभ्यषीषहत्प्रीत्या दशास्य स नृपो व्यलोकयत् ॥४६॥
मन्ये गमिष्यन्नमुद मुनीन्द्रो मानाद्दशास्य यदि नाभ्यसोष्यत्।
स्नातानुलिप्त तमुदीक्ष्य लोकश्चित्ते समग्रो ॥ ४७ ॥
तस्या सभाया नृपलोकदृष्टव्यापि ।
दद्विजलोकमध्ये ॥ ४८ ॥[9]

---

१ 'अम्बष्ठ वीक्ष्य' स्यात् २ 'सविष्टरां वेदचतुष्टयीं' स्यात् ३ 'राज' ख 'राजिसात्क्रियो' स्यात् ४ 'प्रत्यसेध' स्यात् ५ 'नाभिजनोन्नतस्य' स्यात् ६ 'पिताभ्यतस्तम्भदुपागतस्य' स्यात् ७ 'प्रतिस्तब्धतनू' स्यात् ८ 'मभ्यसीषहत्' स्यात् ९ अत्र न जाने कियान्पाठस्त्रुटित तत्रैव षड्विंशसर्गसमाप्तिलेखस्त्रुटितो भवेत् तदज्ञात्वैव लेखकेन न जाने केन स्वप्रतिभाभारसूचका श्लोकाङ्का षड्विंशसर्गप्रारब्धा एवं रक्षिता

(अष्टमाध्याये चतुर्थपादे)

रषाभ्यां नो णः समानपदे ॥ १ ॥ अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि ॥ २ ॥ पूर्वपदात्संज्ञायामगः ॥ ३ ॥

मुष्णन्नथ पूर्णचन्द्रशोभा[1] **करणेन** क्षितिप क्षपाटपश्च
गुरुणा वचसा कृताभ्यनुज्ञो महदेकासनमेव भजतुस्तौ ॥
रत्नद्युतिसमर्पणेन दूरादर्केणेव विभासिताखिलासन ।
स्वस्त्वा परिबृंहणीयशोभं कुर्वाणं चिरमासनं स्थितौ तौ ॥

वनं पुरगामिश्रकासिध्रकाशारिकाकोटराग्रेभ्यः ॥ ४ ॥ प्रनिरन्तःशरेक्षुप्लक्षाम्रकार्ष्यखदिरपीयूक्षाभ्योऽसंज्ञायामपि ॥ ५ ॥ विभाषौषधिवनस्पतिभ्यः ॥ ६ ॥

शुका यथारादपि **कोटरावणं** सपुष्पमग्रेवणमाशु षट्पदाः
जनास्तथैक्षन्त नृप न रावणं श्रयन्ति शिष्टं कृतिनामुपागमे
पपात तोषप्रवणा शरीरिणां चिराय दृष्टिर्नृपतौ न रावणे
सितच्छदालीकुररान्वितं वनं यथोचितं याति न **शारिकावणम्**
छाययान्तर्वणमिवालीढौ सतापविच्छेदसंयुजा ।
शरवणोन्नताब्जसंकाशौ कनकाब्जवनमद्रिरिवाश्रितौ ॥
प्लक्षवणमिवास्तलोकतापौ तौ मध्येसममागतावुदग्रौ ।
फलिनाम्र**वणो**पसेव्यदेहौ शुशुभाते घटितावुभौ महर्षी[2]
दशवदनवपुः समीपभाजा द्रुतपरदुःखविनायिकण्टकौघम् ।
खदिरवणनिभं जनोऽनुमेने नृपवपुरि**क्षुवणा**भमीक्षमाणः ।
दूर्वावणवन्निबद्धबुद्धिर्नृपशोभा ददृशे जनेन तत्र ।
न [3] नापसाम्यं तामासाद्य निशाचरेशकान्तिं ॥
दूर्वावननीलवर्णसङ्गं बिभ्राणं क्षणदाटपं सभायाम् ।
न **करीरवनस्य** नाप छायतया निरीक्ष्य भूपम्

अह्नोऽदन्तात् ॥ ७ ॥ वाहनमाहितात् ॥ ८ ॥

---

१ 'शोभा' स्यात् २ 'महर्द्धी' ख ३ 'करीरवणेन' स्यात्

अं मिद्ध वीक्ष्य शिखाकलाप भूमिष्वमर्कमिव दीप्रकर दविष्ठम् ।
गोष्ठी गत मुनिवर शुभविष्टरस्थ मभ्येष्ठमित्यभिदधे वचन नरेन्द्र ॥४०॥
सुषुप्तमुत्थाप्य निशाचरेश स्नातानुलिप्त धृतशुक्लवस्त्रम् ।
समानय त्व मुनिपादमूल प्रष्ठोऽस्य भृत्वाम्य युधिष्ठिरस्य ॥ ४१ ॥
द्विष्ट न मे चित्तममुष्य पक्षे दृष्ट्वा पुलस्ति परमेष्ठितुल्यम् ।
सविष्टरो वेदचतुष्टयी यो वपुष्टमेनोद्वहता पुनानम् ॥ ४२ ॥
पुञ्जिष्ठदर्पेव तनुर्यदीया चित्तेन गत्वा सुषमेण शीघ्रम् ।
त्व रावण प्रापय त बहिष्ठं दुष्पन्धिमप्याशु मुने समीपम् ॥ ४३ ॥
यथावदादापितराज्यसत्क्रियो गुरो समीप विदधद्गुष्टम् ।
उपामितो नम्रशिरास्तदस्रुभि स पर्यषेसिच्यत समदोद्भवै ॥ ४४ ॥
सेधतेर्गतौ ॥ ११३ ॥ प्रतिस्तब्धनिस्तब्धौ च ॥ ११४॥
सोढः ॥ ११५ ॥ स्तम्भुसिवुसहां चङि ॥ ११६ ॥ सु-
नोतेः स्यसनोः ॥११७॥ सदिस्वञ्जोः परस्य लिटि ॥११८॥
स प्रत्यसेधन्मघवापि यस्य स्वेच्छागतेनापि जनोऽत्र तस्य ।
मन्यु समुद्भूतमपि प्रयोक्ता पिताभितस्तम्भमुपागतस्य ॥ ४५ ॥
युद्धे प्रतिस्तम्भतनूनरित्रजान्यो बाणपातै सहसा न्यसीषिवत् ।
शुक्रस्य राज्ञो द्रुतमभ्यषीषहत्प्रीत्या दशास्य स नृपो व्यलोकयत् ॥४६॥
मन्ये गमिष्यन्नमुद मुनीन्द्रो मानाद्दशास्य यदि नाभ्यसोष्यत् ।
स्नातानुलिप्त तमुदीक्ष्य लोकश्चित्ते समग्रो ॥ ४७ ॥
तस्या सभाया नृपलोकदृष्टव्यापि ।
दद्विजलोकमध्ये ४८ ॥[९]

---

१ 'अम्बष्ठ वीक्ष्य' स्यात् २ 'सविष्टरां वेदचतुष्टयीं' स्यात् ३ 'राज' ख 'राजिसात्क्रियो' स्यात् ४ 'प्रत्यसेध' स्यात् ५ 'नाभिजनोनतस्य' स्यात् ६ 'पिताभ्यतस्तम्भदुपागतस्य' स्यात् ७ 'प्रतिस्तब्धतनू' स्यात् ८ 'मभ्यसीषहत्' स्यात् ९ अत्र न जाने क्रियान्पाठस्त्रुटित तत्रैव षड्विंशसर्गसमाप्तिलेखस्त्रुटितो भवेत् तदज्ञात्वेव लेखकेन न जाने केन स्वप्रतिभाभारसूचका श्लोकाङ्का षड्विंशसर्गप्रारब्धा एव रक्षिता

(अष्टमाध्याये चतुर्थपादे)

रषाभ्यां नो णः समानपदे ॥ १ ॥ अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि ॥ २ ॥ पूर्वपदात्संज्ञायामगः ॥ ३ ॥

मुष्णन्नथ **पूर्ण**चन्द्रशोभा **करणेन** क्षितिप क्षपाटपश्च ।
गुरुणा वचसा कृताभ्यनुज्ञो महदेकासनमेव भेजतुस्तौ ॥ ४९ ॥
रत्नद्युतिसम**र्पणेन** दूरा**दर्केणेव** विभासिनाखिलासन ।
खस्त्वा परि**बृहणीय**शोभ **कुर्वाण** चिरमामन स्थितौ तो ॥ ५० ॥

वनं पुरगामिश्रकासिध्रकासारिकाकोटराग्रेभ्यः ॥ ४ ॥ प्रनिरन्तःशरेक्षुप्लक्षाम्रकार्ष्यखदिरपीयूक्षाभ्योऽसंज्ञायामपि ॥ ५ ॥ विभाषौषधिवनस्पतिभ्यः ॥ ६ ॥

शुका यथारादपि **कोटरावणं** सपुष्प**मग्रेवण**माशु पट्पदा ।
जनास्तथैक्षन्त नृप न रावण श्रयन्ति शिष्ट कृतिनामुपागमे ॥ ५१ ॥
पपात तोष**प्रवणा** शरीरिणा चिराय दृष्टिर्नृपतौ न रावणे ।
सितच्छदालीकुररान्वित वन यथोचित याति न **शारिकावणम्** ॥५२॥
छाययान्त**र्वण**मिवालीढौ सतापविच्छेदमयुजा ।
शरवणोन्नताब्जसकाशौ कनकाब्जवनमद्रिरिवाश्रितौ ॥ ५३ ॥
प्लक्षवणमिवास्तलोकतापौ तौ मध्येममागतावुदग्रौ ।
फलिना**म्रवणो**पसेव्यदेहौ शुशुभाते घटितावुभौ महर्षी ॥ ५४ ॥
दशवदनवपु समीपभाजा द्रुतपरदु खविधायिकण्टकौघम् ।
खदिरवणनिभ जनोऽनुमेने नृपवपु**रिक्षुवणा**भमीक्षमाण ॥ ५५ ॥
दूर्वावणवन्निबद्धबुद्धिर्नृपशोभा ददृशे जनेन तत्र ।
न कै नापसाम्य तामासाद्य निशाचरेशकान्ति ॥ ५६ ॥
दूर्वावननीलवर्णसङ्ग बिभ्राण क्षणदाटप सभायाम् ।
न **करीरवनस्य** नाप छायतया निरीक्ष्य भूपम् ॥ ५७ ॥

अह्नोऽदन्तात् ॥ ७ ॥ वाहनमाहितात् ॥ ८ ॥

---

१ 'शोभा' स्यात्. २ 'महद्धा' ख ३ '**करीरवणेन**' स्यात्.

शरवाहनसद्मयोचित शुशुभे भूमिपतिर्जिताहृतम् ।

पूर्वाह्णमिवाशुमान्द्विष कुर्वन्माननयावि ॥ ५८ ॥

पानं देशे ॥ ९ ॥ वा भावकरणयोः ॥ १० ॥ प्रातिपदिकान्तनुम्विभक्तिषु च ॥११॥ एकाजुत्तरपदे णः ॥१२॥ कुमति च ॥१३॥ उपसर्गादसमासेऽपि णोपदेशस्य ॥१४॥ हिनु मिना ॥ १५ ॥ आनि लोट् ॥ १६ ॥ नेर्गदनदपतपदघुमास्यतिहन्तियातिवातिद्रातिप्सातिवपतिवहतिशाम्यतिचिनोतिदेग्धिषु च ॥ १७ ॥ शेषे विभाषाकखादावषान्त उपदेशे ॥ १८ ॥ अनितेः ॥ १९ ॥ अन्तः ॥ २० ॥ उभौ साभ्यासस्य ॥ २१ ॥ हन्तेरत्पूर्वस्य ॥ २२ ॥ वमोर्वा ॥ २३ ॥ अन्तरदेशे ॥ २४ ॥ अयनं च ॥ २५ ॥

प्राच्या **मैरेयपायिणो** गान्धाराश्च **कषायपायिनः** ।

सेवार्थमुपागता सभा ददृशुस्तावुचितासनाश्रयौ ॥ ५९ ॥

र्यवरपणं नायनाथ **सुरापण**चेतसाम् ।

मानयन्दशानन राजा तेन दृष्ट पुलस्तिना ॥ ६० ॥

वारिणा भाजनै. केचित्केचित्**सुरापण**भाजनै ।

॥ ६१ ॥

परितोषवाहेण चेतसा जनताशतानि दृष्टवान्भूप ।

परितोषवाहिणि सर्वत ॥ ६२ ॥

परितोषभवा(?) निरीक्ष्य लोके नयनाम्बुनि मुने ।

महते गुणाय सख्य **तुषवापेण** सम खलेन सार्धम् ॥ ६३ ॥

सुरापिणस्तत्र जना पुरस्ते राजेति मूर्ध्ना **प्रणिपत्य** वाक्यम् ।

मुनीश्वर तु मुक्तिप्रतिस्वनै पुण्यनदत्सभेन ॥ ६४ ॥

प्रणिधानपरोऽसि तात सि भवामि कस्य कस्य ।

---

१. '**शरवाहण**' स्यात् २ 'गन्धारा' स्यात् ३–४ '**पाण**' स्यात् ५ '**वारिपाण**' स्यात् ६ '**पाण**' स्यात् ७ अत्र त्रुटिचिह्नादर्शनेऽपि त्रुटिर्दर्शिता

तव देहवता यथा गुणाना **प्रणिमाता**' ' ' मे धनानाम् ॥ ६५ ॥
प' सयतक शिवानि तुभ्य दाता त्व जगति ''लाय तेषाम् । -
परिणमयति वा वपु पु मास दुरित दर्शनतोऽपि ते महात्मन् ॥६६॥
प्रणिहंसि जनस्य दुष्कृताना **प्रणियासी**श्वर यस्य मन्दिर त्वम् ।
प्रणियाति शुभश्च तत्र वात **प्रणयं** त्वय्युपयाति नु ॥ ६७॥
[1]
स्यति तस्य सर्ववैर **परिणिद्राति** विपच्च तत्क्षणेन ।
प्रणिवे[2] वा कया न बीज **प्रणिचिनुते** तव य समेत्य पूजाम् ॥६८॥
प्रणि स शत्रुघाति **प्रणिवोढा** सतत स एव लक्ष्य ।
तव य समुपैति पादमूल किमु तत्त्व समुपैषि यस्य गेहम् ॥ ६९ ॥
[3]
''' गच्छतु रावणोऽद्य लङ्का **प्रणिगच्छाम्य**हमप्यनुज्ञया ते ।
मुनिमित्यवदन्मुनि (?) महात्मन्स सुखी **प्राणिति** य -स्थितोऽन्तिके ते ॥
[4]**प्राणिणिर्वदा** दशास्य [5]कृतवान्येन सह त्वयाद्य सौख्यम् ।
तज्जीवितमुच्यते नराणा सन्मित्रै सह यन्नयन्ति कालन् ॥ ७१
पौत्रेण [6]सहाधुना भवन्त य समवाप्य शक्तिभाजम् ।
तरसा भुवि न **प्रहण्यते** क सन्मित्रा गति पद विभूते ॥ ७२ ॥
भवतानुमता. पुरा **प्रहण्म**स्तस्याप्याश्र दु खम् ।
लङ्कापुरवासिनश्च शोक यावत्पौरजनस्य **स[7]प्रहण्मः** ॥ ७३ ॥
[8]भवन्तमा ननोऽय प्रयातु लङ्का पुनरागमाय ।
ते यावदभर्तृकाणा दुरन्त**र्हणनम्** ॥ ७४ ॥

कृत्यचः ॥ २९ ॥ णेर्विभाषा ॥ ३० ॥ हलश्चेजुपधात् ॥३१॥ इजादेः सनुमः ॥३२॥ वा निंसनिक्षनिन्दाम् ॥३३॥

प्रयाणमापादय रावणस्य **प्रयायमानं** परिसान्त्वयैनम् ।
माया **स्याप्रयाणि**स्तव यो विरोधी ॥ ७५ ॥

---

१. '**प्रणिशाम्यति**' स्यात् २ 'वपति' स्यात् ३ '**प्रनिगच्छतु**' स्यात् ४ '**प्राणिणिषत्सदा**' स्यात् ५ 'कृत्वान्येन' स्यात् ६ 'ममा' ख ७ '**प्रहन्म.**' स्यात् ८ 'भवन्तमापृच्छय दशाननोऽय' स्यात्

प्रयापणस्यास्य कथापि मेऽद्य शुचा विषण्ण···· मङ्गम् ।
क्ष्यापणेऽस्याशु च रावणस्य सम वि किदु ॥ ७६ ॥
प्रयाप्यमाणं स्वजनेन मा त्व प्रयाप्यमानं च तथा दशास्यम् ।
शुच कृथा मा क्षितिमीक्षमाणो वियोगभीरूणि सता मनासि ॥ ७७ ॥
प्रयापणीयं विरहे त्वदीये कालक्र ही विरह करोति ।
अप्र[1] न प्रेङ्गणं तेपु करोति लक्ष्मी ॥ ७८ ॥
सुहृद ' न नरेन्द्रलोका ।
उपागम प्रत्युत कुर्वते ते प्रेतिक्षणं[2] सर्वमुखागमानाम् ॥ ७९ ॥

न भाभूपूकमिगमिप्यायीवेपाम् ॥ ३४ ॥ षात्पदान्तात् ॥ ३५ ॥ नशेः षान्तस्य ॥ ३६ ॥ पदान्तस्य ॥ ३७ ॥ पदव्यवायेऽपि ॥ ३८ ॥ क्षुभ्नादिषु च ॥ ३९ ॥

यद्विषा प्रकसनं[3] महापदां श्रेयस। प्रभवनं यदात्मन ।
-नाप्मना प्रपवन च भूयसा तत्पिनाकिन इवास्ति ते वपु ॥ ८० ॥
त्वत्प्रभावमहिमांशुसन्निभ सयु भव रिपुप्रवेपनम् ।
आपदा सेवन[4] तेन विष्णुरिव वन्द्यसे जनै ॥ ८१ ॥
सर्पिष्पात्रं[5] ये च कृत्वा बलानामायाद्भित्वा (?) वीक्षमाणा रणाय ।
बाणज्वालालीढकाया यो वा[6] वैरिपक्ष विवत्से ॥ ८२ ॥
बान्धवप्रपार्दिनी[7] सेना तुरङ्गयोगेन[8] वरा ।
तव समुद्रा भामिवत्येव वृक्षान्निवारी[9] ॥ ८३ ॥

स्तोः श्चुना श्चुः ॥ ४० ॥ ष्टुना ष्टुः ॥ ४१ ॥

तत. शुभा भूपतितश्च्युताघः क्ष्मामा ' इच्छाचितपूर्वमन्यु[10] ।
मुनिर्यियासुस्तनयेन सार्धं पूजामवापाहितचित्ततोषाम् ॥ ८४ ॥

---

१ 'अप्रयापणि'शब्दस्य 'अप्रयापनि'शब्दस्य वा प्रयोग स्यात् २ 'प्रनिक्षण' स्यात् ३ 'प्रकमन' स्यात् ४ 'सेवन' ख शोधितम् ५ 'सर्पिष्पान' स्यात् ६ 'धो वा' ख ७ न जाने कियन्ति पदानि त्रुटितानि ८ 'चतुरङ्गयोगेन' स्यात् ९ 'निवारीन्' स्यात् १०. ' च्छायित' ख शोधितम्

मण्डल ।

न दशास्यान्तिकम् ॥ ८५ ॥

पुष्पक दृश्यते सागत विस्मितै ।

॥ ८६ ॥

न पदान्ताट्टोरनाम् ॥४२॥ तोः षि ॥४३॥ शात् ॥४४॥

गगनलिट् स लिड्भ्यन्तरमम्बरम् ।

कुतूहलप्रश्नपरावलो ॥ ८७ ॥

यरोऽनुनासिकेऽनुनासिको वा ॥ ४५ ॥

तामुष्य वाङ्नत्रविलङ्घिगोचरम् ।

सरोजलिङ्गाद[1]महो हर(?)स्वर सदा सं वाङ्नत्र[2]वधूजनालयम् ॥ ८८ ॥

अचो रहाभ्यां द्वे ॥ ४६ ॥ अनचि च ॥ ४७ ॥ नादिन्याक्रोशे पुत्रस्य ॥ ४८ ॥ शरोऽचि ॥ ४९ ॥ त्रिप्रभृतिषु शाकटायनस्य ॥ ५० ॥ सर्वत्र शाकल्यस्य ॥ ५१ ॥ दीर्घादाचार्याणाम् ॥ ५२ ॥ झलां जश् झशि ॥ ५३ ॥

भय यतश्च[3]क्रतुरर्कचन्द्रौ स ता रजनीचरेश ।

बोद्धापि युद्धस्य धनाधिपो य नालब्ध लब्धाखिलवित्तराशि ॥ ८९ ॥

अभ्यासे चर्च ॥५४॥ खरि च ॥५५॥ वावसाने ॥५६॥

जिघत्सुभिर्लोकमुपासित बुभुत्सुभिर्देवगणैर्विवर्जितम् ।

दशाननस्यान्तिकमारुरुक्षतस्तदा डुढौके गगनेन पुष्पकम् ॥ ९० ॥

पिफलिषुरिव पादप

दशास्य जिजनिषुरस्य ॥ ९१ ॥

अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ॥ ५८ ॥ वा पदान्तस्य ॥ ५९ ॥ तोर्लि ॥ ६० ॥ उदः स्थास्तम्भोः पूर्वस्य ॥ ६१ ॥ झयो होऽन्यतरस्याम् ॥ ६२ ॥

---

१ 'ङ्गाद' स्यात् २ 'सुवाम्नेत्र' स्यात् ३ 'चक्रतुरर्क' इति वा स्यात्

प्रयापणस्यास्य कथापि मेऽद्य शुचा विषण्ण '' मङ्गम् ।
-प्रयापणेऽस्याशु च रावणस्य सम वि किदु ॥ ७६ ॥
प्रयाप्यमाणं स्वजनेन मा त्व प्रयाप्यमानं च तथा दशास्यम् ।
शुच कृथा मा क्षितिमीक्षमाणो वियोगभीरूणि सता मनासि ॥ ७७ ॥
प्रयापणीयं विरहे त्वदीये कालक्र ही विरह करोति ।
अप्र[1] न प्रेङ्गणं तेषु करोति लक्ष्मी ॥ ७८ ॥
सुहृद न नरेन्द्रलोका ।
उपागम प्रत्युत कुर्वते ते प्रतिक्षणं[2] सर्वसुखागमानाम् ॥ ७९ ॥

न भाभूपूकमिगमिप्यायीवेपाम् ॥ ३४ ॥ षात्पदान्तात् ॥ ३५ ॥ नशेः षान्तस्य ॥ ३६ ॥ पदान्तस्य ॥ ३७ ॥ पदव्यवायेऽपि ॥ ३८ ॥ क्षुभ्नादिषु च ॥ ३९ ॥

यद्द्विषा प्रकसनं[3] महापदां श्रेयस। प्रभवनं यदात्मन ।
पाप्मनां प्रपवन च भूयसा तत्पिनाकिन इवास्ति ते वपु ॥ ८० ॥
त्वत्प्रभावमहिमाशुसन्निभ सयु भव रिपुप्रवेपनम् ।
आपदा सेवन[4] तेन विष्णुरिव वन्द्यसे जनै ॥ ८१ ॥
सर्पिष्पात्रं[5] ये च कृत्वा बलानामायाद्भित्वा (?) वीक्षमाणा रणाय ।
बाणज्वालालीढकाया ' यो[6] वा वैरिपक्ष विधत्से ॥ ८२ ॥
बान्धवप्रपार्दिनी[7] सेना तुरङ्गयोगेन[8] वरा ।
तव समुद्रा भामिवत्येव वृक्षान्निवारी[9] ॥ ८३ ॥

स्तोःश्चुना श्चुः ॥ ४० ॥ ष्टुना ष्टुः ॥ ४१ ॥

तत. शुभा भूपतितश्च्युताघः क्ष्मामा छाचितपूर्वमन्यु[10] ।
मुनिर्यियासुस्तनयेन सार्धं पूजामवापाहितचित्ततोषाम् ॥ ८४ ॥

---

१ 'अप्रयापणि'शब्दस्य 'अप्रयापनि'शब्दस्य वा प्रयोग स्यात् २ 'प्रनिक्षण' स्यात् ३ 'प्रकमन' स्यात् ४ 'मेवन' ख शोधितम् ५ 'सर्पिष्पान' स्यात् ६ 'धो वा' ख ७ न जाने कियन्ति पदानि त्रुटितानि ८ 'चतुरङ्गयोगेन' स्यात् ९ 'निवारीन्' स्यात् १०. ' च्छायित' ख शोधितम्

ताप मण्डल ।
न दशास्यान्तिकम् ॥ ८५ ॥
पुष्पक दृश्यते स्रागत विस्मितै ।
॥ ८६ ॥

न पदान्ताट्टोरनाम् ॥४२॥ नोः षि ॥४३॥ शात् ॥४४॥

गगनलिट् स लिहाभ्यन्तरमम्बरम् ।
कुतूहलप्रश्नपरावलो ॥ ८७ ॥

यरोऽनुनासिकेऽनुनासिको वा ॥ ४५ ॥

तामुष्य वाङ्नेत्रविलङ्घिगोचरम् ।
सरोजलिङ्गाद[1]महो हर(?)स्वर सदा सँ[2] वाङ्नेत्रवधूजनालयम् ॥ ८८ ॥

अचो रहाभ्यां द्वे ॥ ४६ ॥ अनचि च ॥ ४७ ॥ नादिन्याक्रोशे पुत्रस्य ॥ ४८ ॥ शरोऽचि ॥ ४९ ॥ त्रिप्रभृतिषु शाकटायनस्य ॥ ५० ॥ सर्वत्र शाकल्यस्य ॥ ५१ ॥ दीर्घादाचार्याणाम् ॥ ५२ ॥ झलां जश् झशि ॥ ५३ ॥

भय यतश्च[3]क्रतुर्कचन्द्रौ स ता रजनीचरेश ।
बोद्धापि युद्धस्य धनाधिपो य नालब्ध लब्धाखिलवित्तराशि ॥ ८९ ॥

अभ्यासे चर्च ॥५४॥ खरि च ॥५५॥ वावसाने ॥५६॥

जिघत्सुभिर्लोकमुपासित **बुभुत्सुभिर्देव**गणैर्विवर्जितम् ।
दशाननस्यान्तिकमारुरुक्षतस्तदा **डुढौके** गगनेन पुष्पकम् ॥ ९० ॥
पिफलिषुरिव पादप ।
दशास्य जिजनिषुरस्य ॥ ९१ ॥

अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः ॥ ५८ ॥ वा पदान्तस्य ॥ ५९ ॥ तोर्लि ॥ ६० ॥ उदः स्थास्तम्भोः पूर्वस्य ॥ ६१ ॥ झयो होऽन्यतरस्याम् ॥ ६२ ॥

---

१ 'ङ्गाद' स्यात् २ 'सुवाम्नेत्र' स्यात् ३ 'चक्रतुरर्कं' इति वा स्यात्

परेषा यस्य विभुर्न शङ्कि

सद्धरिणा यत्नलब्ध विलसद्ध्वंसमितोल्लसत्पताकम् ॥९२॥

शश्छोऽटि ॥ ६३ ॥ हलो यमां यमि लोपः ॥ ६४ ॥
झरो झरि सवर्णे ॥ ६५ ॥

च्छोधिता युधभुजे नराधिपे नम्रदो तभुज परिरब्धमुक्त ।
तत्पुष्पक प्रहततूर्यगभीरघोषमारोहदाशु गुरुणा सह राक्षसेन्द्र ॥९३॥
सम्राडुच्छ्रय समुपेयु जवेन मालावलीनमधुलिट्ट्रुतिनिर्भरेण ।
आदित्यमार्गपतितेन स पुष्पकेण शय्याप्ररूढगुरुणा प्रययौ दशास्य ॥

इत्यर्जुनरावणीये महाकाव्ये सप्तविंश सर्ग ॥ २७ ॥

समाप्त चेद रावणार्जुनीय महाकाव्यम् ।

कृतिस्तत्रभवतो महाप्रभावश्रीशारदादेशान्तर्वर्तिवल्लभीस्थाननिवासिनो भूमभट्टस्येति शुभम् । वल्लभीस्थान उड्डू इति ग्रामो वराहमूलोपकण्ठ-स्थित ॥